

ELŐFUTÁR

A JEL-KÉP KÜLÖNSZÁMA • 1990. FEBRUÁR

VÁLASZTÁSI

A MAGYAR FELTÁMADÁSÉRT!

EGYSÉGES PÁRT
BETHLEN ISTVÁN PÁRTJA
DÉLI LISTAVEZETŐK:
USETTY BÉLA - PAYR HUGÓ

KÖVES BÉLA

KLÖSZ GY. ÉS FIA. BUDAPEST

Választási plakát 1931-ből

JELŐKÉP

A MAGYAR KÖZVÉLEMÉNYKUTATÓ INTÉZET FOLYÓIRATA
KÜLÖNSZÁM • 1990. FEBRUÁR

TARTALOM

GYÚJTÓPONTBAN

A kampány szereplői. Párt- és médiumközi beszélgetések	5
--	---

KÖZELKÉP

Ha most vasárnap lenne a választás...	31
Bokor Ágnes–Závecz Tibor: Az alternatívoktól az alternatívákig	37

PANORÁMA

Játékszabályok. Rádiók, televíziók és választási kampányok Nyugat-Európában	45
Köves Tibor: Demokrácia működés közben	57
Magyar Péter: Választás olasz módra	63
Akit a népharag sodort a parlamentbe	69
Simó Endre: Választási trükkök Dél-Amerikában	75

VISSZAPILLANTÓ

Gerő András: A kortes	79
Szerencsés Károly: Kék cédulás hadművelet	93
Levendel Ádám: Két választás a hőskorban	104
Hogyan választottunk 1985-ben?	109
Választási sajtókampány 1985	115

VÁLASZTÁSI MŰHELY

Ciprusi elnökválasztás	123
Lengyelország új politikai földrajza	129
Ki szavaz és ki nem?	133
A sajtó és a jelöltek képe a köztudatban	142
A kommunikációs kampányok és a szavazók – négy megközelítésben	146
A hallgatás spirálja	152
A médiumok hatalma a pluralista demokráciában	157
Döntés – döntés előtt	161

JELKÉP

SZERKESZTŐSÉG TAGJAI

Balogh Elemér *főmunkatárs*, Bogdán Éva *főmunkatárs*, Domány András, Erdi Júlia, Hoppál Mihály, Mihancsik Zsófia, Tölgyesi János, Völgyi Zsuzsa, Wisinger István

Szerkesztőség
és kiadóhivatal:
Budapest V.,
Akadémia u. 17. 1054
Telefon: 1328-765
Levélcím:
Budapest, 1373–Pf. 587

A fedélterv
Molnár István munkája

SZERKESZTŐ- BIZOTTSÁG

Baló György, Gálik Mihály, Lázár István, Márton Anna, Márton Miklós, Sándor György, Szecső Tamás, Tamás Pál *mb.*
főszerkesztő

Beköszöntő

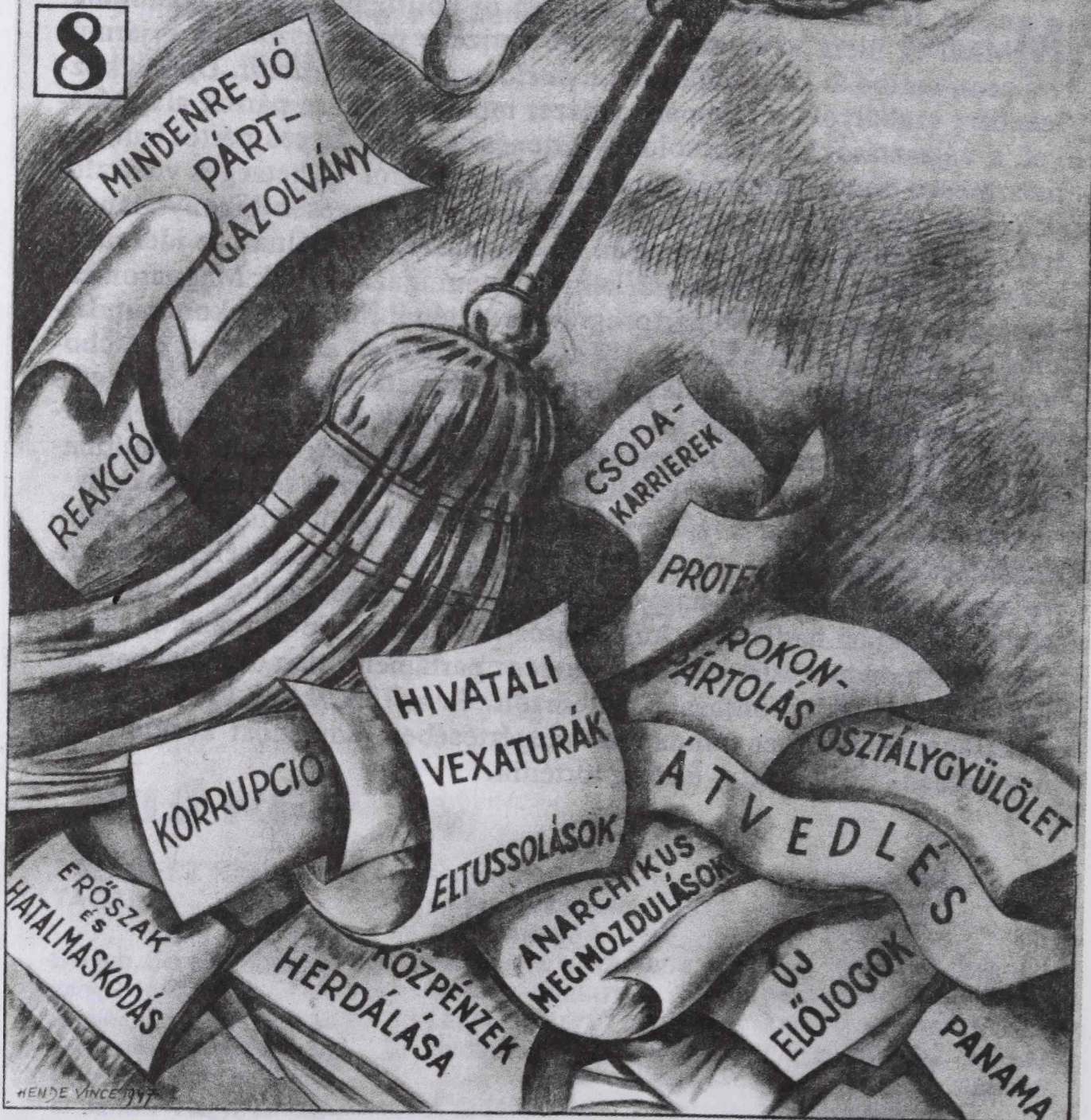
Magyar férfiak és nők milliói – most új politikai KRESZ-t tanulunk. Mind ez ideig nem ismertük, sok évtizede nem használtuk a járművet sem, amibe át kell szállnunk: a *parlamenti demokráciát*. Újak a közlekedési szabályok, a többpártrendszer működésével, a pártok alapításával, a választásokkal kapcsolatos történések is. Az egyes pártokban természetesen élnek elképzelések a mozgás irányáról. Lehetséges választókik (vagy esetleges ellenfeleik) azonban már lényegesen bizonytalanabbak. Új, legtöbbünknek szokatlan tapasztaltnivalót kínálnak az ideji tavaszi választások. A mai nemzedékek még nem igazán láttak Magyarországon egymással vetélkedő pártprogramokat, téttel bíró tömegkommunikációs szereplést, plakátháborút, sőt esetleg tudatosan alkalmazott pszichológiai meggyőzési technikákkal tarkított választási kampányt. S megfelelő összehasonlítási alap híján egyes csoportok könnyen fogjaivá válhatnak olyan választási kampányelemeknek, amelyek aligha számíthatnának átütő sikerre a politikai KRESZ-ben járatosabb társadalmakban.

Összeállításunk ezt a tájékozódást szeretné megkönnyíteni. Két lehetséges összehasonlítási irányt kínálunk. Egyrészt a század elejétől kezdve bemutatjuk a magyar hagyományokat: a választási rendszer működését, a választási hadjáratok kulcselemeit. Másrészt riportokban és tanulmányrészletekben ismertetjük a modern parlamenti demokráciákban folyó választások legfontosabb jellemzőit. Reméljük, hogy kis választási útikalauzunk segíthet mindannak megértésében, ami most körülöttünk, nevünkben – s bízvást – értünk történik.

Szavazz a Radikális Pártra

PEYER
ZSOLT
LISTÁJÁRA

8

Választási plakát 1947-ből

A kampány szereplői

Párt- és médiumközi beszélgetések

Négy párt (az MDF, az SZDSZ, a Kisgazdapárt és a Néppárt) választási kampányfelelőssével, majd a rádió, a televízió és a Magyar Hírlap munkatársaival beszélgetett Ránki Júlia arról, hogyan kívánják megvalósítani és milyennek szeretnék látni az 1990. márciusi választásokat megelőző tömegkommunikációs kampányt. Az MSZP kampánymenedzserével szerkesztőségünk készített interjút.

Pösze Lajos,
Magyar Demokrata Fórum

— *A választási kampány melyik szakaszától kívánják a tömegkommunikációt igénybe venni?*

— Az én fejemben három részre van felosztva a választási időszak kilencven napja. Az első harmad: amelyben a választók kiértékelése folyik. A második harmadban véglegesítődnek a képviselők, megtörténik a listák összeállítása; és a harmadik, az utolsó harmad, amikor már maga a kampány folyik. A Demokrata Fórum a választási kampány mindegyik szakaszában nagyon erősen szeretne támaszkodni a tömegtájékoztatási eszközök mindegyikére. Természetesnek tűnik, hogy az MDF központi programjának, és így az országos, illetve a megyei listákon induló jelöltjeinek a programját elsősorban a nagy tömegtájékoztatási eszközök felhasználásával szeretnénk propagálni, és ehhez folyamatos időket kérni. Nekünk az volna a megfelelő, hogy egy-egy ilyen bemutatkozási lehetőséghez kapjunk 10—20 percet, ahol vagy maga az MDF, vagy valamelyik központi listán induló jelölt folyamatosan tudja kifejteni a véleményét.

Elsősorban azt szeretnénk, hogyha a Magyar Televízió és a Rádió feladatából, funkciójából következően foglalkozna a választásokkal és a pártokkal. Azt gondo-

lom, hogy az induló pártok teljesen valószínű és mély bemutatása olyan fontos nemzeti ügy, hogy ennek a szolgálata alól nem vonhatja ki magát senki, sem a rádió, sem a televízió. Ilyen szempontból nem fizetett hirdetésekre gondolunk, hanem tisztességes, rendes, korrekt műsorokra, amelyekre volt már példa. Volt már számos olyan beszélgetés a rádióban, amelyre azt lehetett mondani, hogy korrekt és megfelelő módon mutatott be egy eseményt. A műsorformákat illetően megfelelőnek bizonyulna, ha egyszerűen műsoridőt adnak nekünk, és így egyszerűen a mi „szájunk íze” szerint tudunk bemutatni egy-egy témát, egy-egy listát, vagy egy-egy jelöltcsokrot, mert minden jelöltre külön nem lesz idő. Ugyanakkor a jelenlegi tévével és rádióval, valamint néhány sajtóorgánummal szemben fennálló bizalmatlanság arra ösztökél bennünket, hogy lehetőleg a műsorkészítés legkülönbözőbb fázisaiban is ott tudjunk lenni. Ad absurdum az adás ideje alatt is ott tudunk lenni néha a stúdióban, hogy lássuk, hogy nem vágnak-e ki belőle valamit. Jártunk már úgy, hogy fél nyolckor felvették a műsort, megígérték, hogy egy mondat nem lesz kivágva, és aztán fél kilenckor vissza kellett menni megkérdezni, hogy kérem szépen, miért vágták ki ezt a négy mondatot?

— *Elképzelhetőnek vagy szükségesnek tartja-e, hogy a különböző pártok különböző időket, avagy ezzel szemben egyenlő*

időket kapjanak a tömegkommunikációban a választási kampány utolsó harmadában?

— Bármilyen döntés lesz is a teljesen egyenlő idő biztos, hogy igazságtalan. Már most lehet érezni, hogy ez az egyenlődsdi a pénzek elosztásával kapcsolatban is enyhén szólva durva torzításokat eredményezett. Ha ezt kivetíttem a műsoridőre, akkor nagyon csúnya torzításokat hozhatna. A taglétszám felől nem ellenőrzött pártok kapnának jelentős műsoridőt.

— *Van ezzel szemben konkrét javaslatunk, hogy mit tartanának helyesnek?*

— Ha regisztrált pártlétszámot, taglétszámot mutat be mindegyik párt, és ezt lehet ellenőrizni, akkor az egyenlő műsoridő eleve nem kérdőjelezhető meg. (Hacsak valaki addig be nem tudja bizonyítani, hogy ő sokkal különb, mint a többi.) Amennyiben azonban nem sikerült ezt a regisztrált pártlétszámot valamilyen módon ellenőrizni, és így összevetni a pártokat, a műsoridőnek egy kicsit a valódi taglétszámhoz kellene közelíteni.

— *Tehát azok a pártok, amelyeknek a taglétszámát ellenőrizni lehet, azok egyenlő műsoridőt kapjanak még akkor is, ha a létszámuk közötti különbség tízszeres?*

— Igen, ez lehetne egy rendezőelv. Azt hiszem, hogyha bármilyen más elvet keresnénk, előbb-utóbb vissza kellene térni ehhez az elvhez. Valamifajta bizottságot kellene létrehozni erre az időszakra, kimondottan a választási műsoradásra, amely bizottság fő rendezői elvnek a bejegyzett és ellenőrizhető taglétszámot tekintené, és ahol torzít ez az elv, ott megfelelő döntéseket hozna. Még egy szempontot figyelembe kell venni, méghozzá azt, hogy hány helyen állítanak jelöltet. Tehát abból indulnánk ki, hogy mindegyik minden helyen állít jelöltet, és mindegyiknek egyforma a taglétszáma, akkor igenis azt javasolnánk, hogy kapjanak egyforma műsoridőt. Azt gondolom, hogy erre mindenképpen — elsősorban a pártokból álló — bizottságot kellene létrehozni, amelyik megteremtene egy konszenzust. Nagy baj volna, hogyha a televízió, a rádió próbálna dönteni ezekben a kérdésekben. Mert

nincsenek jól informálva a tévés és a rádiós kollégák.

— *Mi legyen az írott sajtóval? Van párt-sajtó, és kellene lennie független, elfogulatlan központi sajtónak. Ön szerint van-e ilyen, mármint az utóbbi?*

— Én nem tudok ilyenről. A meghatározó napilapokat vagy hetilapokat, amennyire lehet, mindegyiket figyelemmel kísérem, s mindegyikben találok tendenciózusságot és elfogultságot. Érdekes módon nagy hullámozást is. Sokszor ellenkező előjelű mozgásokat látok. Egyik héten, vagy időszakban egyik irányba mennek el, aztán észbe kapnak, vagy valaki figyelmezteti őket, és akkor esetleg az ellenkező oldalra esnek át. Azt látom az elfogultság mellett a másik nagy problémának, hogy túlságosan felszínes a sajtó is, meg a televízió is. Bevágna képeket, odavágnak általában egy-egy ismert ellenzéki vezetőt, két mondatát kiemelik, tetszés szerint, és azzal valahogy beállítanak és le is zárnak egy problémát. Ahelyett, hogy egy kicsit jobban körbejárnák azt, ahelyett, hogy egy kicsit többet szólaltatnák meg a pártok tagságát, mert hiszen észre kellett volna bennük a sajtónak, hogy sokszor nem teljesen ugyanaz a tagságnak meg a pártvezetőségnek a véleménye.

— *Hát talán ez a párt-sajtó feladata volna, nem egy központi, megálmodott független újság dolga. De vajon milyen feltételek mellett jöhetne létre egy ilyen újság?*

— Bizonyos torzításban és a felszíneségben az is belejátszik, hogy maguk a pártok is olyan közleményeket, olyan híreket juttatnak el nagyon sok sajtótermékhez, amelyekből egyszerűen nem tudnak másképp mazsolázni az újságírók. Ez persze nem menti fel őket az alól, hogy nem kellett volna máshonnan is információkat szerezniük. Ami a függetlenséget illeti: úgy gondolom, hogy Magyarországon jelen pillanatban nem nagyon képzelhető el a közeljövőben semmilyen független központi lap. Én nem látom azt a vákuumot, ahová most minden irányból egyforma erő nyomulhatnának be, és ott valami független dolog kialakulhatna.

— *Tegyük hozzá, hogy 1989 végén. Ki tudja, mit hoz a holnap?*

— Igen. Az egyetlen megoldás az volna, hogy tudomásul vesszük azt az egyébként pozitív folyamatot, amelynek alapján a tömegtájékoztatás területén is az üzleti szellem és az érdek kerül előtérbe. De azt is látni kell, hogy minden vállalkozás mögött meghatározott pénzügyi csoportok, és a pénzügyi csoportok mögött meghatározott politikai csoportok vannak Magyarországon is. Nagyon boldogok lehetnénk, ha nekünk annyira független lapunk volna, mint a Times vagy a BBC rádióállomás. Megpróbálni mindenképp meg kell persze, és úgy gondolom, ez elsősorban kormányzati feladat volna.

— *Ön az előbb a választási periódusban egy sajtóiroda, sajtófelügyelet vagy sajtószolgálat létét szorgalmazta. Amennyiben ez nem jönne létre, elképzelhetőnek tartja, hogy akár a kormány, akár a parlament valamiféle erkölcsi vagy választási-politikai felügyeletet gyakoroljon a központi sajtószervek fölött?*

— A jelenlegi tapasztalatok azt mutatják, hogy mindenképpen kívánatos volna egy ilyen szerv felállítása. És azt gondolom, hogy a parlamentnek kellene ezt a szervet kiküldeni. Át kellene gondolni, hogy pontosan milyen hatáskört adjunk egy ilyen szervnek, hogy csak figyelemfelkeltő hatásköre legyen bizonyos kérdésekben. Azt, hogy a választások etikai kódexét, és annak a betartását valakinek ellenőriznie kell, az tény. Mindenképp helyesnek tartom. Úgy gondolom, az országos választási elnökség erre nem elegendő.

— *Magyarul: kellene egy ugyanolyan szerv, mint önmagában az országos választási elnökség, de ez az ugyanolyan szerv a választási tömegkommunikációt felügyelné. Erről van szó?*

— Lényegében erről van szó, igen. Itt mindenképpen arra kell vigyáznunk, hogy az elkövetkezendő választás, amely nagyon komoly dolog lesz, lehetőleg a legnagyobb mértékben mentes legyen a különböző etikátlanságoktól. Ne forduljanak elő olyanok, hogy egymás nyomában mennek három méter távolságban a pártok, és

átragasztják egymás plakátjait, letépi, és a többi. Valahogy meg kellene szabadulni a negatív kampánytól, lehetőleg nem is szabadna belemennünk a negatív kampányba. Pozitív kampány legyen, minden párt saját magát reklámozza. És azt hiszem, hogy erre a pozitív kampányra is folyamatosan oda kellene figyelnie annak a bizottságnak. Ha állandóan korrigáljuk a kisebb hibákat, akkor talán meg tudjuk akadályozni, hogy belemenjünk egy olyan zűrzavaros helyzetbe, amikor már tényleg a politikai hisztéria lesz úrrá az országon, esetleg a választások előtti utolsó héten.

— *Anélkül, hogy igazán azt szeretném, hogy sokat beszéljünk erről, föl kell tennem azt a kérdést, ami most aktuális ezekben a napokban. Nem tudom, hogy mire a beszélgetésünk megjelenik, létezik-e még az a rádiót és televíziót felügyelő bizottság, ahová az MDF is delegált egy tagot. Milyen szándékkal küldték oda a párt képviselőjét?*

— Semmiképpen sem csak pártszándékkal. Egyszerűen arról van szó, hogy tudomást szereztünk róla, hogy egy olyan bizottság alakul, amelyik a kormány feladatát veszi át, és mi azt gondoltuk, hogy valamit csinálni kell a Magyar Televízióban. Azt mindenki érzi, hogy valamit csinálni kell. És mi is azzal értünk egyet, hogy a televízióban hosszú távon egy televíziózáshoz és az üzlethez értő gárda legyen az élen, senki más.

— *Ön megfeledezik arról, hogy ez a bizottság nem kizárólag a televíziót, hanem a rádiót is felügyeli. A kérdésem az, erre gondolt-e ön, mikor arról beszélgettünk, hogy kellene egy objektív megfigyelőbizottság, mely a választásokat, a választások tisztaságát a tömegkommunikációban felügyelné?*

— Nem, tudniillik különböző problémákról van szó. Az egyik, ami miatt ezt a bizottságot létrehozták az, hogy valóban gond volt a televízió műsorszínvonalával. Más tónusban igaz ez a rádióra is. Valóban, egyszerűen rendet kell csinálni a Magyar Televízió és a Rádió háza táján. Erre kell egy erős kormánybizottság. Ha nem a miniszterelnök, akkor egy kijelölt bizott-

ság foglalkozzék ezzel az ügyel. Én nem tudom, hogy ez a bizottság végez-e a választásokig, attól tartok, hogy nem, majd meglátjuk. Amire viszont én gondoltam, az, hogy egy széles körű társadalmi bizottság létrehozása feltétlenül indokolt. Én egy kimondott részfeladatra, ha úgy tetszik, egy bizonyos műsorprofilú bizottságra gondoltam, amelyiknek a feladata messze kisebb, és más, mint a nagy bizottságé. Ez kimondottan a választásokkal kapcsolatos szerkesztést, nem is azt mondom, hogy ellenőrizné, hanem felügyelné, és folyamatos jelzésekkel élne a parlament felé, és megakadályozná, hogy bármilyen hisztérikus, politikai eskalációba keveredjünk a választásokkal kapcsolatban.

— *Ön az Egyesült Államokban járt tanulmányúton, több más párt és mozgalom képviselőjével egyetemben. Mit tanult ez alatt a kéthetes tanulmányút alatt, mi az, ami adaptálható a magyar viszonyokra? Mi az, ami gazdagítani fogja jelen esetben az MDF arzenálját?*

— Azt tanultam meg, hogy a választásokhoz mindenképpen pénz, és pénz kell. Amit láttunk egyébként, az nagyjából hasonló azokhoz az elképzelésekhez, amiket a választásokkal kapcsolatban mi is kialakítottunk magát a technikát illetően. Meghatározott keretek között — és ezeken elsősorban időkorlátot értek — fizetett reklámokat lehet a televízióban elhelyezni. Ez a bizottság, amiről beszéltem, tudná például azt is ellenőrizni, hogy ezek a műsorhelyek igazságosan legyenek kiosztva.

Valamilyen időkorlátot azonban szabni kell. Meg kell akadályozni, hogy egy bizonyos határon túl csak azért, mert valakinek pénze van, bármennyit reklámozhasson. Úgy tudom, hogy külföldön időkorlátok vannak a választásokkal kapcsolatban. Például, hogyha az Egyesült Államokban van egy kormányzóválasztás, akkor a fő tévétársaságok nagyon szigorúan vigyáznak, hogy a jelöltek egyforma időt kapjanak.

— *És vannak ilyen bizottságok, vagy a szerkesztők elég nagy gyerekek ahhoz, hogy ezt megoldják?*

— Ott hagyomány, múltja van a vá-

lasztásoknak. Az Egyesült Államokban állandóan választanak, vagy éppen készülnek egy választásra, úgy, hogy azt hiszem, ott már nincs szükség felügyelő bizottság működtetésére. Egyébként ott vannak erre vonatkozó jogszabályok. Itt utalnék arra, hogy Magyarországon nincs végrehajtási utasítás a választási törvényhez. Amíg nincs rá más rendelkezés, addig például ennek a bizottságnak kellene ilyen kérdésekkel foglalkozni. És ez a sajtóra is vonatkozik. Az újságokban is meg fog nőni a hirdetések szerepe. Ott is dönteni kell valakinek, hogy kiadunk-e egy egész oldalt, vagy sem.

— *Ha már az újságokról van szó, az MDF-nek most már két darab, kétheti lapja van. Nem törekszenek arra, hogy legalább a választási periódusban gyakrabban megjelenő saját párt-sajtójuk legyen?*

— Ezek az MDF-hez közel álló lapok, inkább így fogalmaznám, mert a Hírel és a Magyar Fórum nem közvetlenül az MDF lapja. Bár kétségtelen, hogy sok a személyi és az eszmei átfedés. A választások idejére mindenképpen szeretnénk gyakrabban megjelenő újságot. Nem ezeket akarnánk megjelentetni gyakrabban, hanem időszaki kiadványokat, nevezem egyszerűen Választási Hírek-nek, amely hetente akár többször is megjelenhetne és tájékoztathatná elsősorban az MDF-tagokat és a potenciális jelöltjeinket az MDF eseményeiről. Ha lesz ilyen újság, az mindenképpen elsősorban informatív lesz. Valóban az a nagy gond, hogy nem tudtuk mindig eljuttatni az információkat kellő időben és a kellő közeghez. (Ez például az egyik tapasztalata a népszavazásnak is. Nem mértük fel időben, hogy már csak két hét van hátra a bojkottfelhívástól, és két hét alatt nem tudjuk megmagyarázni, hogy mire gondoltunk.) Tehát mindenképpen informatív, és a választókhöz, választókról szóló újság, amely a Demokrata Fórumról, a jelöltekről tájékoztatja az embereket. A kis falvakba és tanyákra is el akarunk jutni, de nem csak újság formájában. Itt szerepe lesz a plakátoknak, a helyi értesítőknek, és a Magyar Demokrata Fórumnak elég sok helyi lapja is van. Heti vagy havi kiadványok.

Azt gondolom, hogy ezek a kiadványok nagyon sokat fognak segíteni a körzetekben végzett munkában, mert ők könnyebben eljutnak oda. Mi elsősorban a nagyobb MDF-központokat próbáljuk információkkal ellátni, s ők ebből tudnak majd a helyi sajtóosságoknak megfelelően anyagokat összeállítani.

— *Ezek a területeken ez fontosabb lesz, mint a rádió és a televízió?*

— Nem mondanám, hogy fontosabb lesz. De más a hatása egy újságnak, vagy egy levélnek, amit kézhez kap egy tanyasi nyugdíjas, és más a hatása a televízióknak. A televízióval szemben gyanakvás, bizalmatlanság még mindig él az emberekben. Tehát mi nem hagyatkozhatunk csak a televízióra.

— *Hogy fogják megoldani, hogy a maguk hívei azt elfogadják, amit az MDF-ről mond a televízió, de amit a többi pártról, vagy a többi párt saját magáról mond a televízióban, az ne legyen csábító a számukra?*

— A televízió próbáljon meg, amennyire lehet, függetlenül tájékoztatni mint minden más tömegmédiium. Persze, ezeket a tömegmédiiumokat mindenki megpróbálja úgy tájékoztatni, hogy azok a számukra lehetőleg legjobban tudják a tömeget befolyásolni, és ez már meghatározza azt is, hogy itt a pártoknak, a fórumoknak is nagy szerepük van. A meghatározó, hogy milyen sajtómunkát végeznek a tömegtájékoztatási eszközök felé. Hiszen ha jól informáljuk a televíziót, a sajtót, akkor van miből válogatniuk, illetve akkor nem tehetik meg, hogy rosszul válogatnak, és ez utóbbi számon kérhető. Ha nem csinálják, akkor ez természetesen a számukra hátrányosan végződik.

Haraszi Miklós, Szabad Demokraták Szövetsége

— Pártatlan médiumot várunk. De erről a fogalomról a negyvenévi agyitalanítás után a legtöbben azt gondolják, hogy a pártatlanság egyszerűen csak azt jelenti, hogy valójában nem azok parancsolnak, akik ed-

dig, vagy többen parancsolnak, többfelé kell *igazodni*. Az igazodásnak a képzete az, ami a legnehezebben kiirtható — úgy tűnik — a médiumokból.

A médiának két szempontra kellene figyelni: az egyik, hogy vajon mi érdekelheti az olvasókat. A másik a direkt odafigyelés. A hatalom elolvadt, tehát az új csomópontokon kezdenek figyelni. Csak éppen az a képesség nem erősödik meg, hogy a politikai helyzet elemzése alapján a fő vitakérdésekhez, a fő csomópontokhoz keressék meg a különböző pártok, különböző erők állásfoglalását. A pártok fő törekvése és ereje az, hogy a figyelem középpontjába tudják kalapálni a valódi kérdéseket. Mi tíz év óta mindig úgy dolgoztunk, most a háromoldalú tárgyalások befejezése, a népszavazási kampány, az elnökválasztási csata folyamán is mindvégig arra törekedtünk, hogy a valódi kérdést megpróbáljuk a figyelem középpontjába hozni különböző álkérdések, álmegoldások, álegyetértések és áüzenetek helyébe.

Az újságírótól és a tömegkommunikációtól mindez kettős képességet kíván meg: egyrészt az egyenlő távolságtartás a különböző erőktől, ami nem azt jelenti, hogy elhomályosítják az üzenetüket, hanem, hogy amikor a fő vitakérdéseket, a fő csomósodási pontokat, feszültségpontokat a politikában megállapították, akkor ahhoz begyűjtik a *releváns véleményeket*. Ehhez önálló ítélet kell, és itt nem kell félni attól, hogy egy fontos vélemény közlése pártoskodás a vélemény alkotója mellett. Az a döntő, hogy a tipikus reakciókat, a tipikus, az ügyet ilyen vagy olyan irányba rántó reakciókat összegyűjtsék. A másik, hogy egyenlő empátiával viszonyuljon az újságíró a különböző véleményekhez. Tehát segítsen kibogozni, akár az üzenet feladója helyett is, hogy valójában mit akar, empátiával erősítse fel azt az üzenetet. Az újságíróknak át kell látniuk, hogy mi a különböző pártok propagandájában a valódi kérdés.

— *Az előttünk álló választási kampányban mi az, ami speciálisan csak az SZDSZ-re jellemző kívánság a tömegkommunikációval szemben?*

— Tényleg érdekeltek vagyunk egy liberális, minden releváns álláspontot tükröző újságírásban. Nekünk az kedvez. Tehát nem abban vagyunk érdekeltek, hogy a mi üzenetünk átmenjen, és másé pedig nem. Mi nem vagyunk érdekeltek például abban, hogy a választási csatát úgy nyerjük meg, hogy más releváns erőt lesöpörjünk. Érdeklünk az, hogy világos legyen a közönség előtt, hogy mik a különbségek a pártok között. Nem akarjuk elhallgattatni más pártok véleményét. Ez liberális álláspont, amelynek az ereje abból származik, hogy elismeri más álláspontok létezését. Azt hiszem, még nagyon sok pártban tovább él az az egypártrendszerből származó reflex — ezt nem tudom, csak lehetséges, hogy így van —, hogy az a jó újságírás, amelyik minél többet „hoz engem”.

— *Mekkora arányt képvisel a választási harc egészében a tömegkommunikáció?*

— A tömegkommunikációban való megjelenés döntő. A televízió a legdöntőbb. Gyakorlatilag minden azon múlik. Mi ellene vagyunk annak, hogy a felosztandó időn belül mechanikusan osszák fel a műsorokat. Önzés van ebben természetesen. Mi azt gondoljuk, hogy nekünk előnyös az, hogyha a *releváns* problémákra fordítandó időmennyiség dönt, mert mi bízunk abban, hogy e problémákhoz tudunk hozzászólni, és ezért át tud jönni az álláspontunk.

A tömegkommunikációban háromfajta időt, vagy sajtóról lévén szó, háromfajta teret szoktunk megkülönböztetni. Az egyik a szokásos műsorok, amelyekben a pártatlan tájékoztatás elveinek kell érvényesülniük, tehát egyenlő távolságtartás, egyenlő empátia. Ez a pártatlan tájékoztatás elve. Ez nem azt jelenti, hogy nincs véleménye az újságírónak, de a véleménye nem az, hogy ennek vagy annak van igaza, hanem hogy mi a probléma. És ehhez látszólag részrehajlóan kell megkeresni a partnereket, azokat, akik valóban releváns dolgot mondanak, természetesen fönntartva a válaszadás elvét. A pártatlan tájékoztatás hosszú távon tendenciaszerűen érvényesül. Ez a BBC-nek az elve, amelyik, habár kormánypénzen van fenntartva, de a pár-

tatlan tájékoztatást szolgálja. Elvileg perelhet Angliában például minden fél, amennyiben úgy érzi, hogy negligálták. A legritkábban kerül sor ilyen perre, mert minden fél bízik abban, hogy a kialakult újságírói ethosz és újságírói gyakorlat folytán tendenciaszerűen kiegyenlítik egymást az elcsúszások.

A másik tér a kampányidőszak alatt mechanikusan felosztandó, elkülönített idő. Itt pártoskodhatnak a felek, itt nem kötelező a probléma körül mindkét felet meghallgatni, itt propagandázhatnak, itt mondhatják a kábításaikat, itt az esélyegyenlőség nem úgy érvényesül, mint az előbb a pártatlan tájékoztatásnál, hanem mechanikusan érvényesül. Itt az idő gondoskodik az esélyegyenlőségről. Egyenlő időben kábítanak, és válasszon a néző.

És van a harmadik tér, a fizetett hirdetés, amelyben az esélyegyenlőtlenségnek az eleme az, hogy kinek van pénze. Ez létező dimenzió, tehát azt lehet mondani például, hogy annak van pénze, akinek a társadalom releváns dinamikus erői adnak.

Ez a három dimenzió különböző módon valósít meg esélyegyenlőséget és esélyegyenlőtlenséget. A három dimenzió a választási kampányban önmagában is kiegyenlítő hatással jár. Ha kimaradna valamelyik, az súlyos károsodás volna.

— *A fizetett politikai hirdetés ismeretlen dolog a magyar sajtóban. A kérdés az, hogy kinek mennyi pénze van. A Szabad Demokraták Szövetségének, ha ez nem üzleti titok, mennyi pénze van és honnan a választási kampány sajtóügyeire?*

— Vannak tagdíjaink, és vannak adományok, önkéntes adományok, amelyek a párttörvény szerint szigorúan az utolsó fillérig elszámolandók és bevallandók. Minimális pénzünk van. Az állami költségvetésből kapott pénzből kampányra nem szabad fordítani. A lényeg: minden fillér elszámolandó.

— *A választási kampány idején lesz-e olyan, hogy a szabad demokraták jelöltjei, karjukon kisgyermekükkel, luftballonnal, és masnis hölgyekkel az oldalukon különböző újságokban, vagy más módszereket akarnak?*

— Nem, azt hiszem, hogy a szabad demokráciák menthetetlenül be vannak zárva a *Programpárt* jellegzetességei közé, de néhány ártatlan fogással nyilván nekik is kell élniük, hogy egyáltalán embereknek látsszanak majd. A programpárti koncepció lényege az, hogy azzal hat, hogy relevánsat mond. Tehát a fő vonzereje, valljuk be, verbális, ezért a verbális propagandacsinálásban várja el az esélyegyenlőséget, és attól remél előnyt. Az imágó jellegű propagandacsinálásban gyengébb ez a koncepció. Ott a politikatudományi értelemben vett néppárt erősebb, mert az megszólított néhány alapvető érzelmét, és az ő konstituenciája nem is várja el, hogy azt nagyon kifejtse. Azt várja el, hogy ezekkel az érzelmekkel azonosulhasson.

— *Alkalmas-e a mai magyar tömegkommunikáció arra a feladatra, ami elé a választási kampány állítja?*

— Nem. Fogalmazzunk finoman: nagyon sokat kell még fejlődnie. Mondok egy példát. A *Beszélő* volt az a lap, amelyik nyolc éven keresztül jelezte nemcsak azt, hogy mi van, hanem azt, hogy mi várható. Újságírók voltunk, és nem politikusok. Most politikusként nem látjuk azt a sajtót, amelyik arra koncentrál, hogy mik a valódi problémák. A *Beszélő* is megszervezi ezt. Fől kell nőnie az új politikai újságírói, publicisztikai generációnak, amelyek vadul és éhesen veti rá magát a problémára, és nem arra figyel, hogy kihez kell igazodnia.

— *Segítség egy ilyen választási kampányban egy saját lap?*

— Az az igazság, hogy a segítség egy nagy, liberális napilap lenne, ami nincs Magyarországon. Tehát a *Le Monde* típusú, a *New York Times* típusú lap, amely a demokratizációnak és a demokratikus folyamatnak a motorja, a vélemények parlamentje. El van ugyan kötelezve liberális oldalra, de ez valójában az objektivitásnak való elkötelezettség. Konzervatív néppárti oldalon mindig elfogultnak érzik az ilyen liberális napilapokat. Mi nem érezzük annak. Az volna a mi érdekünk, hogy ne pártlapokból álljon a sajtó, és a tájékoztatás egész szerkezete se pártlapok-

ra, pártadókra hulljon szét, hanem legyen egy nagy, liberális központi médium, mint például a BBC.

— *Képes lesz-e majd a televízió az elötte álló feladathoz felnőni?*

— Minden ösztöne szemmel láthatólag arrafelé hajtja, hogy ha eddig egy pártra kellett figyelni, most megpróbáljon úgy felnőni az átmenethez, hogy több pártra figyel, és az állandóan széthulló pártokban az új erőközpontokat keresi. Az a fontos, hogy az ilyen értelemben vett központi médium elveit megalkottuk, ez az új legitimáció. Azt lehet mindig megérteni, attól lehet eltérni, és ahhoz visszatérni. Ez kopernikuszi fordulat a korábbihoz képest. Világos a különbség; a médium nem több párté, hanem egyik párté sem.

Ahol csak a pártlapoknak a szabadsága van meg, az látszólag teljes szabadság, de valójában nem működőképes szabadság. Nemcsak hogy az a sajtó nem működik, amelyik csak pártlapokból áll, hanem a demokrácia sem működik, ha csak pártlapok vannak egy országban...

— *Lehet-e egy újságíró bármelyik tömegkommunikációs eszköznél valamelyik pártnak a tagja? Elképzelhető, hogy egy újságíró megfelelően mindazoknak, melyek itt elhangzottak, ha valamelyik politikai pártnak a tagja?*

— Természetesen. Ez szó szerint szerepel a pártatlan tájékoztatás alapelveiben. Lehet, de nem érvényesítheti újságírásában a pártja politikai elkötelezettségét, illetve az 5. pont kimondja, hogy a központi médiumok vezetőinek fokozott felelősségük, hogy ezt az elvet érvényesítsék, tehát tendenciaszerűen ki kell egyenlítenie egymást az elfogultságoknak. Erre a szerkesztőknek kell figyelniük. De hangsúlyozom, hogy ezt nem mechanikusan kell fel fogni, hanem minden újságírónak meg kell kísérelnie, hogy a problémára koncentráljon. A problémafelfogásban érvényesülhet az ő politikai ízlése, nem az elkötelezettsége. Kötelessége, hogy minden, abban a problémában releváns oldalt megszólaltasson. Az elfogultsága, a problémalátása jelentkezhethet, de nem szoríthat ki véleményeket, amelyek abban a problémában rele-

vánsnak. Ismétlem, olyan esélyegyenlőségi megoldás, amelyben az esélyegyenlőtlenség eleme ne fordulna elő, nincs.

**Freisinger Jenő,
Független Kisgazda Párt**

— *A képviseléválasztások kampányának periódusában a Kisgazda Pártnak van-e valamilyen kialakított koncepciója arra, hogy mit vár, mit kíván a tömegkommunikációtól, illetve, hogy miként kívánja a pártot a tömegkommunikációban szerepeltetni?*

— Az elhangzott kérdéssel kapcsolatban két törvény fogja szabályozni a munkánkat. Az egyik a választási törvény, a másik pedig a párttörvény. A törvények megadják azokat a kereteket, amelyeken belül mozogni kell. Viszont itt utalnom kell olyan más törvényekre, melyek ebben a helyzetben exlex állapotban lesznek, nevezetesen, ha megtörténik a demokráciára való átállás, akkor nem maradhatnak érvényben olyan törvények, jogszabályok, amelyek ennek ellentmondanak. Ami a sajtót illeti, a Független Kisgazda Párt már szeptemberben nyilvánosságra hozta a nézetét, és a közelmúltban is kifejtettük azt, hogy mi nem a választási időszakra, hanem általában szabad sajtóban gondolkodunk, független magyar televízióban, független magyar rádióban. Ezért semmiféle bizottság a szabad sajtó vagy a független magyar rádió működésében nem bábáskodhat. Abban az esetben, hogyha ilyen bizottság van, akkor ezek a médiumok nem függetlenek, ha viszont ezek a médiumok függetlenek, akkor semmiféle bizottságra nincs szükség. Egyetlen ellenőrző szervre van szükség, magára a népre, illetve a nép hangját megfogalmazó pártokra. A Kisgazda Párt megpróbálta felvenni a kapcsolatot a magyar sajtóval. Sajtótájékoztatót is rendeztünk kifejezetten azért, hogy ismerjenek bennünket. A magyar sajtó számára leadtunk egy protokoll- és egy szakértői listát, hogy bárkit közvetlenül megkereshessenek.

A médiumoknak több típusa van, ezek közül kettőt hadd emeljek ki. A legfontosabb számunkra az, amely szabad és független. Azokat tekinthetjük nemzeti médiumoknak, amelyekkel szemben az az elvárásunk, hogy minden pártnak az esélyegyenlőség szellemében adják meg a lehetőséget arra, hogy programját és propagandáját nyilvánosságra hozhassa. A médiumok másik csoportjának lehet saját sajtója, saját kiadói tevékenysége, plakátokat, propagandaanyagokat állít elő. Ez már a pártoknak a belügye. Magyarországon még nem jött létre igazán olyan országos lap, amely vállalná a független szerepet, ahogy a demokratikus országokban ezek kialakultak. Ugyanakkor viszont nagyon régóta kifogásoljuk azt az állapotot, ami a megyei lapokat jellemzi. Mindaddig, amíg ezeknek a lapoknak a gazdája az MSZP, igazán független lapok ebben a formában nem lehetnek. Azt szeretnénk elérni a választások idejére, hogy a rádió és a televízió saját maga bizonyítsa be, hogy képes független tudósításra, és nagyon reménykedem abban, hogy születnek olyan országos és megyei lapok is, amelyek meg fognak felelni egy független lappal szemben támasztott követelménynek.

— *A választási kampányban a tömegkommunikáció különböző formái milyen arányt képviselnek az egészben?*

— A sajtóirodánk feladata most, hogy erre vonatkozó kérdésekkel foglalkozzon. Széles körű sajtó- és propagandamunka folyik: saját kiadványaink és propagandaanyagaink készülnek, vizuális és auditív propagandaanyagok, és használati tárgyak készítésére vannak terveink. Sok minden persze pénzkérdés. Az is, hogy a Kis Újság mikor lesz napilap, kizárólag pénzkérdés. Sorban alakulnak meg a megyékben is a sajtóirodáink. Ezeknek az a feladatuk, hogy a megyei sajtóval, illetve, ahol van rádió- vagy tévéstudió, azzal vegyék föl a közvetlen kapcsolatot, és különböző megállapodásokra jussanak ezekkel a lapokkal, illetve sugárzó médiumokkal. Mi Budapesten az országos médiumokkal vettük fel a kapcsolatokat. Az arányokat illetően úgy gondolom, hogy semmiféle követelési le-

hetőség nincs. Ha követelünk valamit, akkor annyit követelünk, hogy hasonló arányban szerepelhessünk mi is a sajtóban, a rádióban és a televízióban, mint más pártok. Az, hogy később ki milyen arányban szerepeljen majd, ez a választásokon fog eldőlni.

— *De a választások előtt, a kampányban mitől fog kialakulni az az arány, amittől mindenki elégedett lesz?*

— A független televízió és a szabad sajtó szerepének ez a lényege, tehát nekik kell a műsorpolitikájukat, illetve a lapjaikat úgy szerkeszteni, hogy körülbelül egyenlő arányban szerepelhessenek a pillanatnyi szervezetek. Azért nagyon nehéz ez, mert nem köthetjük taglétszámhoz. Annak ellenére, hogy ötvenezer tagunk van, nem sajtótom ki azt a jogot, hogy nekünk több terünk legyen a sajtóban, mint egy olyan pártnak, amelyik csak nyolcezer tagot tart nyilván, mert ennek a nyolcezer tagú pártnak a tömegbefolyása lehet akkora, mint egy harmincezeres párté. Tehát ilyen mérőszámok nem léteznek, pillanatnyilag a feladat az, hogy a sajtóban, a rádióban, televízióban mindenki teret kapjon, és az igazságnak megfelelő hírek lássanak napvilágot. Abban az esetben, ha ez nem történik meg, akkor ezeknél a független sajtótermékekénél, illetve független rádiónál és televíziónál a párt el tud járni.

— *Mennyire fontos a választási kampány idején a kisgazdapárt számára a tömegkommunikáció?*

— Tömegkommunikáció nélkül ma már politikai tevékenységet folytatni nem lehet. Sajnos a propagandamunka olyan, hogy nem mindig az emberek bölcsességéhez kell szólni, hanem nagyon sok esetben a szívükhöz, és gyakran fölmérhetetlen az, hogy milyen propagandatevékenységnek van óriási jelentősége. Egy nagyon szerencsésen sikerült plakáttal is nagy hatást lehet elérni. Előre mi sem ítélné meg, hogy a propaganda melyik területe fogja végül is a számunkra a sikert meghozni. A rendelkezésünkre álló anyagi eszközeinket mindenesetre úgy fogjuk fölhasználni, hogy minden területre a lehető legtöbb jusson. És meg merem kockáztatni, hogy ta-

lán lesz annyira bátor ennek a pártnak a vezetősége, hogy összes pénzét merje kockáztatni erre az egyetlen választásra, hogy megtérüljön. Ugyanis, ha jól szerepelünk a választáson, mindenképpen megtérül, ha pedig nem szerepelünk jól, akkor az égvilágon semmi baj nem történik, ha nem marad pénzünk. Tehát minden energiánkat és a propagandamunka minden területét föl kell használni.

— *Tudatosan készülnek-e a tömegkommunikációs szereplésre?*

— Az imágó kérdésével is foglalkozott a sajtóiroda. De hát a mi tagjainknak — úgy érzem — erre nincs szükségük. A mi tagjainknak arra van szükségük, hogy igazat mondjanak nekik. Természetesen nekünk is lesznek szimbólumaink, vannak is, és különféle eszközöket mi is fölhasználunk. Vannak olyan személyiségeink is, akiknek a kvalitásait ismerve úgy ítélné meg, hogy a tömegkommunikációban való szerepeltetésük a párt számára szerencsés lenne. Mindent el fogunk követni azért, hogy szerepeljenek, és nyilvánvalóan menedzselni fogjuk őket ezen a téren. Lehetséges, hogy ennek következtében épp ők lesznek azok a személyek, akiket vidékre meghívunk, hisz a tévében látott személy már ismertebbé válik és tekintélye van. Tehát a tömegkommunikáció szerepét nem lehet lebecsülni.

— *Szereztek-e külföldi tapasztalatokat?*

— Ausztriába, Angliába és az NSZK-ba utaztak, és a közeljövőben is utaznak a Független Kisgazdapárt részéről szakemberek. Ahol jártak, ott pontos tájékoztatást kaptak a résztvevőink a propagandamunka szerepéről. Tehát, hogy hogyan kell például plakátokat tervezni, mire kell a hangsúlyt fektetni, körülbelül milyen szellemű a huszadik század második harmadában egy ilyen propagandatevékenység, milyen képet mutasson magáról a párt, hogyan kell a közéletben részt venni, milyen feladatokat kell vállalni. Ilyen jellegű tájékoztatást kaptak kollégáim külföldön. De kifejezetten tömegkommunikációs továbbképzésen a Független Kisgazdapárt részéről nem voltak, és a következő utak közül sem tudok ilyenről.

— *Visszatérve arra, hogy Magyarországon nincsen független országos napilap: véleménye szerint milyen feltételek mellett jöhetne ez létre?*

— Sokkal bonyolultabb ez a kérdés, mintsem hogy egy szempontból közelítek meg. Ugyanis a pillanatnyi lapstruktúrák a következők: a lapoknak van alapítójuk. Természetes az, hogy a Hazafias Népfront lapjától, vagy egy pártlaptól, vagy egy szakszervezeti laptól nem lehet elvárni, hogy független legyen, mert ezek azért annak a szervezetnek a lapjai, hogy annak a szócsövei legyenek. Egyetlen lap van jelenleg Magyarországon, amely minden további nélkül vállalhatná azt, hogy független legyen. Erről még értékelő elemzést nem adhatok, mert ez a lap most próbálkozik, hogy azzá váljon, ez a Magyar Hírlap. Azok a kezdeményezések, amelyek ma Magyarországon vannak, szintén nem értékelhetők, de ezek is inkább vidéktől kiindult kezdeményezések, tehát nem országos jellegűek. Én úgy tudom, nagyon nehéz helyzetben vannak a terjesztéssel kapcsolatban, és óriási anyagi terhek hárulnak rájuk. De a most induló országos lapoknak is vannak ilyen gondjaik. Viszont azt hiszem, hogy egy demokráciában ennek a kérdésnek meg kell oldódnia. Akkor kifejezetten az a lap lesz életképes, amelyik az olvasóknak megírja azokat az információkat, melyekre szükség van. Hogyha ilyen független politikai napilap megjelenne, akkor a többi lap is kénytelen lenne hozzá igazodni. Tehát ha nem független, hanem pártlap, akkor is kénytelen lenne azokkal a hírekkel, információkkal foglalkozni, és utána már a maga megítélése szerint találni, tárgyalni.

— *Miben látja a független magyar rádió és televízió mint nemzeti intézmények függetlenségét és pártatlanságát, pontosabban ennek a garanciáit?*

— A felügyelőbizottság: maga a nép, és a népet képviselő különböző politikai fórumok, tehát a pártok. Illetve van egy legmagasabb fórum, maga a parlament. Utána már a sajtótörvény szabályozhatja az olyan kérdéseket, hogy kinek lesz kinevezési jogköre, ki lehet a televízió vagy a rá-

dió elnöke, illetve kik lehetnek a különböző rovatok főszerkesztői. Abban az esetben, hogyha a rádió és a televízió arra a fajta korrekt híradásra törekszik, amiről én megpróbáltam beszélni, akkor erre a híradásra azok a személyek lesznek képesek, akik saját politikai meggyőződésüktől függetlenül olyan műsorpolitikát tudnak megvalósítani, ami a nemzet tájékoztatását szolgálja. Abban az esetben, ha valaki ennek a feladatnak nem tud eleget tenni, akkor nem egy nemzeti rádiónál vagy nemzeti televíziónál van a helye, hanem egy olyan médiumnál, amely kifejezetten az ő meggyőződése szerinti programot készíti. Tehát ettől még maradhat tere ebben a szakmában, viszont nem maradhat tere egy független nemzeti médiumnál.

**Fábián Gyula és Zala Simon Tibor,
Magyar Néppárt**

Fábián Gyula: A rádióra és a televízióra minden pártnak óhatatlanul szüksége van és szüksége lesz. Különösen azért, mert ez a két tömegkommunikációs eszköz tudja legközelebb hozni az emberekhez, hogy mit is akar egy-egy párt, mit akar ezek között, mondjuk, a Néppárt. Mi a tömegeinket vidéken kívánjuk megszervezni magunknak, hiszen elődünk, a Nemzeti Párt is elsősorban a vidéki emberekből verbuválódott.

— *Van-e kialakított stratégiájuk, hogy hogyan szeretnék a pártjukról formálódó képet a tömegkommunikáción keresztül sugallni?*

Fábián: Az egyik az, hogy a napilapok adjanak az eddignél nagyobb teret minden pártnak, amely indulni akar a választásokon. A napilapok eddig nem voltak eléggé lojálisak, és csak bizonyos oldalra terjesztették ki az agitációkat. Tehát mi ahhoz ragaszkodunk, hogy a napilapok, s napilap a rádió is és a televízió is, ebben az időszakban — igenis, ez a jó szó — szolgálják a pártokat. Ne kiszolgálják, de szolgálják.

— *Abban a helyzetben vannak, hogy a Magyar Rádióban szinte fióként működnek*

van, azáltal, hogy van egy kifejezetten a vidéki hallgatók problémáival, a parasztemberek problémáival foglalkozó műsor. Tekinthető-e a Falurádió a Néppárt egyfajta letéteményesének?

Fábián: Semmiképpen nem letéteményes, lényeg a szoros kapcsolat, amennyiben a Néppárt is, és a Magyar Rádió mezőgazdasági rovata is azokat az embereket kívánja szolgálni, akik vidéken élnek. Tehát párhuzamosan, egymás mellett haladunk. Egyik nem beosztottja, vagy alárendeltje a másiknak. A Falurádió sem csak a vidéki embereké, hiszen a koránkelő munkásember is meghallgatja az adásait, azonkívül sok értelmiségi, akinek szenvedélyvé vált a kertészkedés, a gazdálkodás, azok is Falurádió-hallgatók. Tehát több, mint egymillióstól van szó. S éppen ezért nagyon fontos számunkra, hogy azok a törekvések, amelyek nálunk, a párton belül kikristályosodtak, máshol is hangot kapjanak, nemcsak a mi hetenként megjelenő lapunkban, a Szabad Szóban, hanem a Falurádió is szinte párhuzamosan azoknak az érdekeit szolgálja, akik vidéken élnek, és akik eddig sajnos másodrendű állampolgárok voltak ebben a hazában.

Zala Simon Tibor: A Falurádió munkatársa vagyok, és ez a kérdés engem is elég keményen érint. Itt azt kérték a kollégák, meg a rádió főszerkesztői, hogy ne készítsek néppártos anyagokat, tehát még a részrehajlást is kerüljük el. Úgy, hogy ha a Magyar Néppárt felhívása vagy valamilyen politikai akciója a téma, akkor nem én tudósítok, hanem megfelelő kollégák. Mindenképpen el akarjuk kerülni azt, hogy mivel a Magyar Néppárt titkára lettem, valamiféle részrehajlásnak akár a látszata is meglegyen. Tehát a Falurádió csak párhuzamosan dolgozik a Néppárttal, bár kétségkívül vannak átfedések.

Nekünk az a javaslatunk, hogy a televízióban ne az legyen a politizálás, hogy mindig csak fejeket lássanak az emberek: öt-hat ember ül egy asztal körül. A vidéki emberek — most már több helyről hallottam ezt a véleményt — kapcsolják a televíziót. Nem kíváncsiak a „szövegelésre”, a „dumára”, különösen akkor nem, mikor

nem is látnak semmit, csak beszélgető embereket. Mi azt szeretnénk, a választás időszakában is, hogy azokról a kérdésekről, amelyekről a pártban beszélünk, vagy valamilyen állásfoglalást teszünk, azt a televízió mutassa meg, és az érintett emberek mondják el riportszerűen, hogy mi történik, hogyan történik.

— *Jön a választási kampány, egy másik időszak, egy másik lelkiállapot, más információkra és más képekre lesz szükség. Akkor hogy akar a Magyar Néppárt megjeleníteni a tömegkommunikációban?*

Fábián: Ahhoz, hogy a jelölteket, akiket mi állítunk, megismerjék az országban, nem elég csak a Szabad Szó. Ahhoz igenis az összes lapra szükség van. Nem elég, hogyha egyszer valakiről egy fénykép vagy néhány soros írás, portrékép megjelenik. Ezeket az embereket meg kell ismerni az országban.

— *A Néppártnak van újságja, de van-e sajtófőnöke? Ki foglalkozik mindazzal a közölnivalóval, hírrrel, információval, ami egy választási kampányban előfordulhat?*

Fábián: A választási titkár gondoskodik ezekről a feladatokról. Az országban hét helyen nyflik, vagy meg is nyflott már részben a választási irodánk. Ezeket keresztül, gondolom, majd a sajtóba is átke-
rülnek a híryanagok, a különböző felhívások. Mindenkinek a saját területén kell kialakítani majd a helyi újságokkal, a helyi televízió-, rádióstúdióval a maga munkáját és együttműködését.

Zala: Kifejezetten sajtófőnök viszont nincsen, de hát Fábián Gyula, a Szabad Szó főszerkesztője, én meg a Falurádió munkatársa vagyok. És van még más újságíró is a csapatban.

— *Arról beszéltünk, hogy aki a pártba tartozó újságíró, még véletlenül se foglalkozzon a párt ügyeivel a tömegkommunikációban.*

Zala: A saját munkahelyén ne! Máshol szabad a pálya mindenkinek, csak a saját munkahelyén nem. Azt én is elfogadtam, hogy jogtalan előnyhöz nem szabad juttatni a Néppártot sem.

— *Milyen legyen az az újságíró, aki a választási kampány idején a Néppártról tu-*

dóstit, vagy azt bemutatja, vagy pedig egy választási műsort készít róla?

Fábián: Azt hiszem, hogy az egyetlen kötelező: a tárgyilagosság. Mindenki úgy érkezzon oda, hogy hordozza magában azt, hogy amit itt látok újat, jót, követendőnek valót, azt írom meg. „Minden harag és részrehajlás nélkül” írjon történelmet, aki történelmet akar írni. Valahogy ez arany-szabálya az újságírásnak is, tehát azokat várjuk, azoknak a segítségére számítottunk, akik ilyen módon tudják megközelíteni. Tehát ne kiáltsa ki senki, hogy a mienk az egyedül üdvöztető út, mert ilyen nincs. Minden pártnak meglehet a maga elképzelése. Aki hozzánk jön, rólunk ír, az azt vegye észre, ami bennünk jó, és ami bennünk előbbrevívó, de mindenképpen úgy, hogy a nemzet, illetve az ország érdekében történjék minden. Ez az egyetlen, amit el is várunk a sajtótól.

— Megváltozik-e a Szabad Szó jellege, karaktere a választási időszakban?

Zala: Mindenképpen. Azt nem merem mondani, hogy sűríteni tudnánk a lap megjelenését, mert ez anyagiakon múlik. De mindenképpen azon leszünk, hogy azokat az embereket, akik igazán folytatói a régi gondolatnak, hogy a falun élő ember hogyan él, ennek a népi gondolatnak a mai művelői kapjanak nagyobb teret. Éppen a választás időszakában. Ez rendkívül fontos számunkra.

Fábián: Végül is a lap csak az egyik lehetőségünk, mert a nagyobb súlyt a személyes agitációra helyezzük. Annyira belefáradtak, belefásultak az emberek a politizálásba, és annyi becstelenséggel találkoztak, hogy sokan nem igen hisznek az újságoknak. Ki kell menni agitálni személyesen. Tehát bármennyire is igaznak tartjuk, hogy a televízió, a rádió a legfontosabb, hiszen perceken belül az egész országban ismertté lehet tenni egy gondolatot, de a személyes agitációt mindenképpen hangsúlyoznám.

— Van-e módjuk, mondjuk, arra, hogy a vidéki stúdióknál programidőt béreljenek, vagy politikai reklámot megfizessenek és sugároztaassanak?

Zala: Most van szerveződobben egy csa-

pat, amelyben reklám- és gazdasági szakember, különböző pályájú és képzettségű emberek vannak. Ők vállalták azt, hogy segítenek kidolgozni a néppárt arculatát, jobban kidomborítani a karakterét. Talán érdekes, hogy pénzt kérnek ugyan ezért a munkáért, de nem előre, hanem utólag, és annak a függvényében, hogy hány képviselőnk lesz majd a parlamentben. Sokféle tervünk van. Szellemes és könnyed dolgokra gondoltunk. A régi parasztpárti emberekkel is meg kell majd beszélni. Van például egy olyan tervünk, hogy lehetne például az egyik választási jelképünk a mosolygós lúd és Lúdas Matyi, visszautalva arra, hogy háromszor vert a Matyi vissza az elkövetett sérelmeiért. És a hármas szám is egy ilyen bűvös szám lehet majd a Néppártban, hiszen háromszor jobban kell dolgozni majd, mint eddig. Minket harmadik utasnak is csúfoltak régebben. Mi viszont vállaltuk ezt, mert valóban azt tartjuk, hogy egy sajátos magyar utat kell járni, amely nem keleti típusú és nem is nyugati típusú, tehát egy harmadik, köztes út. A hármas itt a harmadik útra is utalhat.

— Az egész választási kampány idején folytatandó harcnak körülbelül milyen arányát jelenti a tömegkommunikációban való részvétel? Tehát gondoltak-e már arra, hogy a választási harcoknak mekkora terhet helyezték a tömegkommunikációra, s mi az, amit a személyes kontaktusokon keresztül akarnak megvalósítani?

Fábián: Azért az utóbbi, a személyes ráhatás a fontosabb. Mert embertől emberig, lélektől lélekig, ahogy Tóth Árpád fogalmazta, az fontosabb és lényegesebb. De soha nem lesz elég abból, amit a tömegkommunikáció nyújtani tud. Tehát nagyon nagy szükségünk van arra is.

Zala: Most már az emberek vissza is akarnak kérdezni. Az elmúlt időszakban, ha hallgattak is, de azért voltak kérdéseik. csak magukba fojtott kérdések.

— Ez a tömegkommunikációban kicsit nehézkes, mert ott nem lehet visszakérdezni.

Zala: Amikor nyolc-tíz ember ül egy asztal körül, és mondják egymásnak a dol-

gaikat, ahogy alakul a beszélgetés, még el is csavarodnak az alaptémától. Végül is ez nem az igazi. Az a tapasztalatom, saját szülőfalumban is láttam, hogy lekapcsolják az emberek a televíziót. A rádiót sem hallgatják meg. De áttételesen politizálva, kimenni az emberek közé, odaállni a disznóól mellé, és megkérdezni: Józsi bácsi, mi a gondja magának? Az a gondom, hogy nem fizetik meg! És így tovább. Mi ennek az akadálya? És akkor végig lehet göngyölni az egész problémát. Akkor a mi gondolatunk és kampányunk találkozik azzal, amiről az emberek valóban beszélnek.

Meruk József, Magyar Szocialista Párt

— *A szó legszorosabb értelmében ejtőernyősként került a választási kampány előtt álló magyar valóságba. Spanyolországi tudósítóként persze előnyös helyzetben van, hiszen egy polgári demokrácia langymelegében, a választási előkészületek, a kampányok és ellenkampányok kavalkádjában élt éveken át.*

— Divatban van Magyarországon az ejtőernyős minősítés, mégpedig nem a legpozitívabb értelemben. Mégis vállalnám, ha baráti körömben nem lenne köztudott, hogy a sámlin is szédülök, és minden repülőút különleges megpróbáltatás a számomra. De ha már a légitaradénál tartunk, valóban, egy váratlan „orsó” mutatvány után kerültem haza. Az Ibériai-félszigeten szerencsés időszakban tölthettem négy esztendőt. Megérkezésemkor, 1986 januárjában Portugáliában késhegyig menő választási viadalba csöppentem, amikor is az elnökválasztás két lehetőséget jelentett: vagy a szociáldemokrata Mario Soares, vagy a jobboldal egyik szélsőséges figuráját, Freitas do Amaralt. A döntő momentum akkor a Portugál Kommunista Párt volt, és — mint emlékezetes — a baloldal támogatásával lett elnök a második forduló után Soares. Spanyolországban még ugyanabban az évben — márciusban — népszavazás volt a NATO-tagságról, aminek pikantériája az, hogy négy évvel korábban a szocialisták a NATO-ellenesség

jelszavával kerültek kormányra. Általános választások voltak Hispániában 1986 nyarán, és előrehozott választások 1989 október végén. Az autonómiákban, vagyis a helyi önkormányzatokban megrendezett választásokról csak azért nem beszélek, mert akkor a riport nem lesz egyéb, mint egy érdektelen leltár.

— *Tehát a tudósító akarva-akaratlanul el kellett, hogy merüljön a választások politikai és technikai kérdéseiben, hiszen enélkül képtelenség követni a szerteágazó eseményeket, a kulisszák mögötti alkudozásokat, és helyesen felmérni az erőviszonyok alakulását.*

— Az ember valójában szinte az unalomig megismeri a választási mechanizmust, és jómagam soha nem gondoltam arra, hogy éppen ezek az élményeim lesznek azok, amelyek egyszer csak a saját életem lételemeivé válnak. Bevallom őszintén, az első napokban sokszor kényelmetlenül éreztem magamat idehaza, hiszen olyasmiket tapasztaltam, ami érthetetlen, pontosabban nagyon is érthető volt, csak éppen nem tudtam, hogy itthon még nem tudják... A választás előtti szilencium napjára gondolok. Decemberben egy reggelen gyanútlanul hallgatom a rádiót, és megszólal benne a másnap ringbe szálló egyik képviselőjelölt. Végül is mindegy, hogy a rádiós kollégák szakmai dilettantizmusa, vagy ennek tudatában egy gondosan megtervezett fortély van-e a háttérben. A lényeg az, hogy szakértőként vagy egyáltalán bármilyen minőségben megszólalni ezen a napon a képviselőjelölt részéről — hogy finom legyek — illetlenség. A rádiós szerkesztők számára pedig — gondolom — egy különlegesen fontos negatív precedens ez az esemény.

— *A Spanyolországban szerzett tapasztalata olyasféle lehet, mint a zenésznek a hallása: ösztönszerűen reagál a disszonáns hangokra. Vajon mindez elegendő lehet-e ahhoz, hogy a szocialista párt választási kampányának irányításában megfelelő döntéseket hozzon, és véleményt formáljon arról, hogy mit is vár a magyar tömegtájékoztatótól, tőlünk, kollégáitól, a kampány hónapjában?*

— Ami a kampány irányítását illeti, arról csak annyit mondanék, hogy világeletemben vonzódtam a szervezői feladatokhoz. A fegyelmezett, erőltetett menet alanya eddig önmagam voltam, és elárulom, hogy nincsenek irigylésre méltó helyzetben azok, akik a környezetemben ehhez a ritmushoz lesznek kénytelenek igazodni. Hogy ne hangozzék túl ijesztően mindez, hozzáteszem, a Magyar Távirati Irodában nem tartották nagyon ellenszenvesnek azt, hogy általában komolyan veszem, amit csinálok. Alaptémánknál maradva, engedjen meg egy észrevételt. Amit itthon tömegtájékoztatásnak nevezünk, azt én inkább egy dzsungelháborúhoz hasonlítanám. Olyan az egész, mintha egy eszeveszett vagdalkozásban törtetnénk előre, és néha az a benyomásom, hogy a törtetés hősiessége fontosabb az eszközöknél és az iránynál. A végcélról nem is beszélve.

— *Spanyolországban bizonyára megszokta ezt a metafora-rendszert, amelyet — ha akarja — persze nagyon is megérthetünk, de legyen egy kicsit konkrétabb.*

— Szinte kivétel nélkül mindenki valamiféle elvont, független sajtóról, televízióról és rádióról beszél. Engem nem is az döbbsent meg, hogy a nyilatkozók többsége úgy tesz, mintha nem tudná: ilyen nem létezik. Inkább az a furcsa, hogy a legkevesebb szó esik a pártatlan, tényszerű, versenysemleges tájékoztatás szükségességéről, abban az összefüggésben, hogy ez a nemzet megújulásának, demokratikus újrendeződésének alapvető eszköze. Mindig úgy érzem, hogy kilóg a lóláb, és a behatárolt mozgásterű pártok érdekeit próbálják egymásnak fölébe rendelni, és a nemzeti érdekre való hivatkozás a pártpolitikai versengés ürügye csupán. Őszintén szólva, sok csodálkoznivaló nincs ezen. Az elmúlt negyven évben egyetlen meghatározó élményünk lehetett a sajtómunkában, ez pedig az, hogy „odafenn” döntöttek. A kézi vezérlés súlykolhatta a magyar köztudatba azt a magatartásformát, amely most is a kizárólagosságot, a másokkal szembeni előnyszerzést, a sokszor gátlátalan tülekedést jelenti. A kommunikációs óserdő helyett szeretnék egy nyugalmat és

főleg oltalmat adó tájékoztatási ligetet látni magam körül. Vélt vagy valódi profi ismereteimmel nem szeretnék Rambóként küzdeni, és főleg mindjárt az elején csapdába esni. Nem a túlélés törvényének ismeretét hozom Spanyolországból, hanem a választások során kötelező, tiszta játék alapszabályainak ismeretét.

— *Még mindig nem adott választ.*

— Hiába, az ember idővel megszokja, hogy a munkaebéd valójában azt jelenti, hogy csak a kávénál tér a témára az ember. A kommunikátoroknak ebben a magyar választási kampányban nem szabad visszaélniük azzal, hogy egy leckével előbb járnak, mint az olvasók, a nézők vagy a hallgatók. Az egész ország most tanulja, ízeletgeti a demokráciát. Örömmel vettem észre, hogy egyre többször hangzik el: a választási kampány már javában folyik. Ez egy reális, őszinte megállapítás. Hazánkban a szemfülesebb újságírók idejében rájöttek arra, hogy a depolitizált közegben az érzelmi kötődés révén, a szubjektív rokonszenvekeltéssel célt érhetnek. A kérdés persze, hogy mi ez a cél. Ezt azért mondom, mert elég sok olyan kollégám van, aki időnként mintha nem számolna a közvélemény bölcsességével. Azzal, hogy az emberek az anyagi nehézségek és gondok terhei alatt belefáradnak a mégoly megrázó történetek befogadásába. Mind a népszavazás, mind az időközi választások jelentős passzivitást mutattak. A versenyfutás most azokért folyik, akik eddig nem akartak véleményt nyilvánítani. Ebben a versenyben egyesek a minőségi koponyák göggyével lépnek fel, és szellemi supermanként szerepelnek. Érdekes módon ezt a fellépést újszerű extravaganciaként tálalja néhány szerkesztő, és nem veszi észre, hogy a korábbi egypárti korszak módszereinek újjáéledéséről van szó. A tömegtájékoztatásnak igenis teret kell biztosítania a sziporkázó szövirtuózok mellett a halkszavú, esetleg kevésbé csiszoltan fogalmazó embereknek is — én ebben látom az esélyegyenlőséget, és nem kizárólag politikai esélyazonosságra gondolok.

— *Ha jól értem, az itthon töltött rövid néhány hét alatt éjjel-nappal televíziót né-*

zett és olvasott. Semmi vonzót nem talált abban a közegben, amelyben az utóbbi két évtizedben maga is dolgozott?

— A helyzet korántsem olyan borús, mint amilyennek a fenti megfogalmazásból kitetszik. Az a mámoros szabadság és szabadosság, ami idehaza érezhető, talán az egyik leginkább rokonszenves jelenség volt, ami a hazatérésre készítetett. Hiszen ezt a lelkesedést kell tiszta lángként megőriznünk. Például azért, hogy ne resteljük később az eufóriában írott vagy mondott szavaink miatt, és ne vagdalkozzunk az őserdőt irtva ott, ahol már régesrég a liget vesz körül bennünket. A legfontosabb hírhordozó eszköznek a televíziót tekintem, és mellette a rádiót. Az egyes számot nem véletlenül használom. Spanyolországban immár tucatnyi televízióállomás működik és a rádióállomások száma az eljövetelemkor 1850 körül volt. (Az olvasó nem sajtóhibát lát. Nyugat-Európában Hispánia az egyik vezető állam az egy főre jutó rádiótársaságok tekintetében.) A televízió felelőssége a következő általános választásokon meghatározó lesz. A szocialista párt nevében nemrégiben egy kérdésre válaszolva azt kértem, hogy a kidolgozandó etikai kódexben axiómaként szerepeljen a kötelező fair play és a versenysemlegesség. A másik kérésem ugyanennek a pártnak a nevében az volt, hogy bármilyen lesz is a kódex, lehetőleg készüljön egy értelmező rajzfilmsorozat arról, hogy miként kell viselkednie a televíziós szerkesztőnek, rendezőnek, operatőrnek a választási kampányműsorokban. Vagyis hogy tanítsák meg a nézőt a játékszabályokra, hogy önmaga ellenőrizhesse: betartják-e az erkölcsi kódex előírásait. És persze én sem bánám, ha betartanák ezeket a szabályokat.

Bossányi Katalin, Magyar Hírlap

Sokak megítélése és az újság saját bevalósága szerint is úgy tűnik, hogy a Magyar Hírlap az az egyedüli központi napilap Ma-

gyarországon, amely dicsekedhet a függetlenség jelszavával, illetve gyakorlatával. Miben áll ez a függetlenség a mai sajtóviszonyok és a mai politikai viszonyok között?

— A Magyar Hírlap 1989 januárjától-februárjától erőteljesen nyitott a legkülönbözőbb politikai irányzatok felé, azóta teret ad a nézeteiknek, ütközteti és egyezteti ezeket, de egyik mellett sem voksol. Ezt a törekvést a szerkesztőség munkatársai fogalmazták meg, nem a szerkesztőség vezetése. Olyan belső nyomást gyakoroltak a szerkesztőség vezetésére, amelynek az nem tudott ellenállni. Ráadásul ez a törekvés teljes mértékben egybeesett Németh Miklós szándékával, hiszen ő kezdettől fogva hangoztatta, hogy ez a kormány nemzeti intézmény, és nem egyik vagy másik pártnak a kormánya. Ebből adódóan a mi mozgásterünk úgy márciustól-áprilistól kezdve rendkívüli mértékben megnőtt. A kormány gyakorlatilag semmiféle felügyeletet nem gyakorolt, semmilyen téren nem korlátozott, biztatott bennünket erre a vállalt szerepre, s többlet információt adott. Tehát a függetlenedésünk kétoldalú folyamat: egyrészt mi szerettük volna ezt, másrészt pedig mozgásterünk is nyílt rá. Új arculatunk lényege, hogy többé nem vagyunk közvetlenül a kormány lapja. (Egyébként Nyugat-Európában ha valamely orgánus a „kormányhoz közel álló”, ez nem azt jelenti, hogy szócső, hanem hogy egyrészt elsőbbséget ad a kormányzati információknak, másrészt visszacsatolja a legkülönbözőbb politikai csoportok, érdekképviselők véleményét.)

— Anyagi és jogi értelemben ki a gazdája a lapnak?

— Mivel 1989. november elejére körvonalazódott, hogy létrehozható egy olyan részvénytársaság, amely negyven százalékban angol tulajdonú (Maxwell), a fennmaradó hatvan százalék pedig részben a Magyar Hírlap, részben a Pallas, valamint magyar vállalatok, bankok tulajdonába kerülhet át, és így a gazdaságos működés fel-

• A Magyar Hírlap fejlécében 1989. november 1. óta nem szerepel, hogy a Minisztertanács lapja.

tételei megteremthetők, a kormány elősegítette ezt a gazdasági aktust azzal, hogy levette róluk a címkét.

– *De levette-e a kezét is a lapról?*

– Mint említettem, voltaképpen nem volt rajtunk a keze.

– *Ez a Maxwell-kapcsolat mennyire biztosítéka a függetlenségnek, avagy mennyiben kérdőjelezi meg azt?*

– Megkérdőjelezi olyan szempontból, hogy mit akar a gazda, hiszen negyven százalékban ő a részvényes, övé a legnagyobb szó. Az előzetes tárgyalások után Maxwell azt mondta, hogy ő neki a mindenkori kormányhoz való közel állás rokonszenves és elfogadható álláspont. Ő is abból indul ki, amiből mi, hogy itt, ebben a válságperiódusban koalíciós kormányzat fog létrejönni, amely megpróbál minél szélesebb nemzeti bázisra építkezni. Jó, ha ennek a kormánynak van egy olyan lapja, amelyik vállalja azt a szerepet, hogy a lehető legösszintebben bemutatja a társadalomban és a gazdaságban folyó különböző folyamatokat, feltárja a különböző nézetek közötti különbségeket, s ahol lehet, megpróbálja közelíteni ezeket. Továbbá minden kormányzati döntés előtt és után jelzi, hogy az milyen hatásokat válthat ki, hol hozható létre az egyetértés és hol nem. Ez történhet párhuzamos interjú, körkérdés vagy kerekasztal-beszélgetés formájában, két-három-négy fajta nézetet is ütköztetve. Vállalnunk kell a társadalmi érdekegyeztető fórum szerepét annak az érdekében, hogy a gazdasági válságból ne legyen egy még súlyosabb társadalmi válság. Most eléggé elszabadul a sajtó. Az úgynevezett elkötelezett lapok nem tudnak mit kezdeni azzal a szereppel, hogy csak a saját nézeteiket tükrözzék és másokét ne. Így rálicitálnak egymásra. Egyébként Maxwell a lap politikai irányvonalába nem kíván beleszólni. Sőt a magyar részvényesekre hagyja a mindenkori főszerkesztő kinevezésének jogát is. A Magyar Hírlap, alapítványi formában, öt százalék arányban vesz részt ebben a részvénytársaságban. Ezáltal jogi személyévé váltunk, így aláírási és üzletkötési jogunk is van, és a kuratóriumunk vétőjoggal rendelkezik a mindenkori főszerkesztő kine-

vezését illetően. Maxwell nem kíván eltolni minket a bulvár irányzat felé, pusztán üzleti-profitszerzési alapon. Tudomásul veszi, hogy a világon mindenütt az ilyen típusú politikai napilapok nem profitorientáltak, tehát az első évben a veszteséget is téríti, a továbbiakban pedig azt várja a laptól, hogy gazdaságos legyen, tehát hogy a bevételei és kiadásai a hirdetési bevétel-többlet révén kiegyenlítsék egymást. Természetesen gazdaságilag függeni fogunk Maxwelltől, de ez a gazdasági függés nem fog nagyobb politikai függést okozni, sőt feltételezésem szerint kisebbet, mintha bármelyik párt vagy közvetlenül a kormány orgánusaként működne. Arról nem is beszélve, hogy a gazdasági mozgásterünk sokkal szűkebb lenne. Tehát én nem félek Maxwelltől.

– *Van-e valami, amitől mégis félni kell ezt az olyannyira áhított függetlenséget?*

– Igen, azt hiszem, hogy ez a politikai viszonyokkal függ majd össze, tehát hogyha a kormánykoalíció úgy jön létre, hogy valamelyik csoport hegemoniára tör, vagy ez a koalíció maga alá gyűri a többi pártot, akkor az uralkodó csoport bizonyos befolyást akar majd gyakorolni a Magyar Hírlapra is, mint ahogy az összes többi médiumra. Egyébként ilyen törekvést már most is tapasztalunk.

– *Csöngenek a telefonok?*

– Igen, csöngenek, jönnek a személyes tiltakozások és ismeretségek révén az apró kis figyelmeztetések, hogy nem lesz jó, ha elkötelezzük magunkat valamelyik irányba. Mi mindenkitől egyforma távolságot akarunk tartani. S ezt mindenki lelkesen üdvözlözi, ha nem órála van szó. Ennek persze van haszna is, hiszen a lapot elég jól ellátják információval. Tehát az Országos Sajtószolgálaton kívül is bejönnek ide nyilatkozatokkal, tiltakozásokkal, nyílt levelekkel. Itt a szerkesztő objektivitása és felelőssége rendkívül nagy súllyal esik latba. Nem politikai alapon, hanem olvashatósági, fontossági szempontból kell válogatnia, hogy az újság ne veszítse el az újságszerűségét. Úgy még a választási időszakban sem lehet újságot csinálni, hogy mást se lehessen olvasni benne, mint hogy

ez tiltakozott, az összeveszett, emez szakított, amaz deklarált. Viszont, ha valaki kimaradt, akkor azt hiszi, hogy emögött valami politikai sunyiság húzódik. 1990 januárjától, a választási periódusban olyan lapstruktúrát próbálunk kialakítani, amiben zárt oldalak lesznek tematikus összeállítások részére. A lap elöl, három oldalon információkat fog közölni, szigorúan elválasztva a ténytől a kommentárt és a jegyzetet. S lesz a lapnak egy külön „vélemény”-oldala. Elképzeléseink szerint ezt szombaton közölnénk. Egyrészt ismertetnénk a lap állásfoglalását a hét eseményeiről, azután kifejténé álláspontját egy valamennyi párttól független szakértő, és hétről hétre felkérnénk egy-egy párt jeles képviselőjét is, hogy nyilatkozzon az adott témakörben. Ezenkívül szeretnénk csinálni hétről hétre egy oldalt, amit átadunk a pártoknak, hogy ott fejtsék ki nézetüket. Ezt természetesen nem kommentálnánk. A gond persze az, hogy túl sok párt van, és túl kicsi a terjedelem. Nem tudom, hogy a rádióban és a tévében hogyan tudják majd a műsoridőt beosztani, de hogy egy napilapnál nem lehet majd teljesíteni a teljes egyenlőség elvét, az biztos. Sőt ezzel bizonyos fokig manipulálnánk, félrevezetnénk a közvéleményt.

– *De akkor a szelektálásnál mi lesz a szerkesztő szempontja? Mert három oldalt bármelyik párt meg tud írni, függetlenül attól, hogy hány tagja vagy hány potenciális választója van.*

– Azt hiszem, hogy az élet, a problémák fognak szelektálni. Egyszer mindenkinek meg kell adni a lehetőséget, hogy elmondja a magáét, s ennek a kommunikációs terhet az újságnak el kell viselnie. S el kell viselnie a közvéleménynek is.

– *Ma negyvenhét párt van Magyarországon, ez majdnem egyévi program a Magyar Hírlap számára, amennyiben hetente egy oldal jut egy pártnak.*

– Az eseményektől függően ez lehet két vagy három oldal is. Az egész újságot azonban nem lehet átadni a pártoknak, mert akkor olvashatatlan lesz. Még tavaly nyáron felvetették, hogy alakítsanak egy bizottságot, amely kidolgoz bizonyos já-

tékszabályokat a választások időszakára. Ezt tisztességes megoldásnak tartottam volna, de nem jött létre. Így óhatatlanul nekem vagy a többi nevelőnek kell majd a cenzor szerepét ellátnunk, és így közrejátszanak majd a saját érzelmeim, elfogultságom, politikai beállítottságom. Először biztos rengeteget fogunk hibázni, mindenkiket meg fogunk sérteni, valószínűleg sok tiltakozás lesz. De a tisztesség azt diktálja, hogy ha lehozzuk az egyik véleményt, akkor lehozzuk a másikat is. Ők vitatkoznak egymással, ne mi vitatkozzunk. A Magyar Hírlap csak akkor foglaljon állást, ha ez a vita olyan szélsőségessé válik, hogy sérti az állampolgári jogokat, illetve a jóízlést. Egységes követelmény, hogy mindenki tartsa be azokat a tisztességes, demokratikus játékszabályokat, melyek elvárhatók egy ilyen rendkívül felfokozott hevületű párbeszédben. Párbeszéd legyen, és ne vagdalkozás. Lehetőleg érvek hangozzanak el és ne pusztán az érzelmek domináljanak. Én csak ilyen jellegű korlátokat szeretnék beépíteni a mi szerkesztési elveinkbe. Magát a tényközlést sem orientálni, sem korlátozni nem tudom. Abban a pillanatban, ha előre kialakítanánk magunknak játékszabályokat, akkor kvázi cenzori hivatalként működnénk, s ezt nagyon tisztességtelennek tartanám. Egyelőre csak azt kötöttük ki, hogy aki valamilyen párthoz vagy csoportosuláshoz tartozik, az arról ne írjon.

– *Elképzelhető-e egy olyan szerkesztői elv, miszerint idő és terjedelem hiányában csak azt mutatják be, ami új a többihez képest?*

– Azt hiszem, ez az objektivitás ellen hatna. Én csak témák szerinti szelektálást tudok elképzelni. Tehát például mutassuk be a pártok gazdaságpolitikai programját, s ezen belül nézzük meg, hogy ki mit mond a tulajdonreformról, a földreformról, a szociálpolitikáról, a szociális hálóról, az oktatásügyről. És az olvasó maga döntse el, hogy melyik rokonszenves neki. Sokan szidják a sajtót, hogy szenzációhajhász, hogy elvtelenül felelősségre von ahelyett, hogy próbálná valahogy csillapítani a közhangulatot. Nekem erről az a véleményem,

hogy a sajtó nem rosszabb, mint amilyen a társadalom általános állapota, tehát tükröként működik. Hogyha ez a tükör nem tetszik a politikusoknak vagy a közvéleménynek, akkor tulajdonképpen önmagukkal elégedetlenek. Azt hiszem, ha szélsőséges lesz a sajtóban tükröződő választási harc, akkor ezen a pártok magatartását előre le lehet mérni. Jóval fejlettebb demokratikus kultúrával rendelkező országokban is a választások idejére elszabadul a tömegkommunikációban a pokol. Ebből nagyjából megjósolható, hogy itt mi lesz. Tehát amikor önmérsékletéről beszélünk, akkor nem elsősorban a sajtótól kellene ezt követelni, hanem a pártoktól. Önmagában a sajtó nem fogja tudni ellenőrizni a pártok választási magatartását.

– *És miközben nem fogja tudni ellenőrizni, mégis mekkora szerepet fog kapni a tömegkommunikáció egésze a választási küzdelemben?*

– Óriásit. Minden itt fog eldőlni, miközben rengeteg esetlegességnek vagyunk kitéve, és tagadhatatlan, hogy óriási esélyegyenlőtlenség van a pártok között. Például az MSZP-nek van most egy négyszázezeres lapja. Az összes politikai bakugrása ellenére ez olyan előny a számára, amit nem tud ellensúlyozni egy bármilyen színvonalas Beszélő, amelyet olvas háromezer értelmiségi. Vidéken ez a helyzet még kiélezettebb. A tájékoztatásban a pártoknak nincs esélyegyenlősége, épp itt volna szerepe egy olyan típusú lapnak, mint amivé mi szeretnénk fejlődni. Szerény és korlátozott lehetőségeinkhez képest szeretnénk csökkenteni ezt az esélyegyenlőtlenséget azzal, hogy megpróbálunk mindenkinek teret adni.

– *Mi lesz a fizetett politikai hirdetésekkel?*

– Azt hiszem, hogyha egyértelműen jelzik, hogy az hirdetés, akkor az elől nem nagyon lehet kitérni.

– *Kialakult-e már valamiféle kapcsolat a pártok sajtóosztályával vagy választási kampánymenedzsereivel? A Magyar Hírlap tett-e már lépéseket, hogy folyamatos, kiegyensúlyozott legyen a kapcsolat?*

– Van egy címlistánk, azonkívül ők is

jöttek. Talán legjobban a Kisgazdapárt, de hasonlóképpen az SZDSZ is jött, a keresztény pártok is megadták a címüket, nevüket, adtak címlistákat arról, hogy kihez lehet fordulni különböző témakörökben, tehát ez élő kapcsolat. Azonkívül minden napra esik legalább hat-hét nyilatkozat, többnyire személyesen hozzák be. Amennyire a terjedelmi korlátok engedik, mi ezeket hozzuk is, ha nem, abból többnyire sértődés van. De egyelőre olyan óriási az információs igényük és olyan kicsi a publikálási lehetőségük, hogy nem engedhetik meg maguknak igazán azt a luxust, hogy megsértődjenek.

**Vicsek Ferenc és Tarnói Gizella,
Magyar Rádió**

Vicsek Ferenc: Az az érzésem, hogy a tömegkommunikáció a hangrobbanás állapotában van. Amennyire emlékszem, a repüléskor a hangrobbanás oka az, hogy a szuperszonikus repülőgép utoléri a saját hangját, mert éppen olyan gyorsan megy, sőt egy kis idő elteltével le is előzi; s a feltorlódtott hanghullámokat halljuk mi hangrobbanásnak. Szerintem most valami nagyon hasonló történik a tájékoztatásban. A politikai események változása olyan gyors, hogy mire beszámolhatna róluk a sajtó, a rádió, a televízió, már újabbak árasztják el, és az események nem hagynak időt a híreknek, hogy elérjék az embereket, már ott van a következő botrány, s a botrányok özöne az, ami hangrobbanásszerű állapotba hozta az elektronikus tájékoztatási eszközöket.

És még valami. Korábban szakmai követelmény volt, hogy az újságíró, a riportter döntse el, mit tart fontosnak, s miről mond le könnyedén, ha a szerkesztéskor például az idővel is gazdálkodnia kell. Csakhogy ebben az új helyzetben senki sem alkalmazhatja a régi szabályokat. Hiába dög unalmas valamelyik párt képviselőjének mondókája, akkor sem lehet beléfojtani a szót, mert az már a pártpolitikába való közvetlen beavatkozás, amire most egyetlen szerkesztő sincs felhatalmazva.

Sőt! Jelenleg éppen az a rendező elv, hogy tiszteletben kell tartanunk az összes párt óhaját. Vagyis: nem legitim pártok nem legitim újságírók közreműködésével keresik a kapcsolatot a kellőképpen összezavart hallgatókkal. Vezethet ez valamire? Mi újságírók is részesei vagyunk egy háromszereplősre komponált játéknak, de ennek a színműnek a szereposztása — különös módon — a darab közben mintha szabadon cserélgethető lenne. Van, amikor elismerik, hogy csak közvetítő szerepünk van. Annak még valahogy meg is felelnénk. De időnként úgy állítják be, mintha a Magyar Rádió valamilyen párt lenne. Sőt vannak olyan szerkesztők, akik ezt őszintén el is hiszik magukról, hogy nekik pártként kell végezniük a munkájukat. Néha a pártok tévesztik el a szereposztást és a legrosszabb pártirányításos időszakra emlékeztetve szeretnék szerkesztgetni a műsorokat. Márpedig, ha minket nem szakmunkásnak tekintenek, s nem akként foglalkoztatnak, akkor olyan szerepekbe kényszerülhetünk, amiknek természetesen valójában soha sem felelhetünk meg. Kicsit sarkított hasonlattal: a mostani feladatunk leginkább a vendéglátáshoz hasonlító. Felszolgálók vagyunk. Bemutatjuk a pártokat.

Vicsek: Természetesen.

Tarnói Gizella: Nekem azért vannak félelmeim e tekintetben. Mégpedig azért, mert nem tesszük fel a megfelelő kérdéseket. Amikor a *Választó* című műsort elkezdtük, akkor ezt szolgáltató műsornak szántuk, meg akartuk ismertetni a hallgatókkal, hogy kik közül választhatnak. És kiderült, hogy nem tesszük föl azokat a kérdéseket, amelyek alapján meg lehet különböztetni a különböző pártokat egymástól. Vagy azért nem tesszük fel, mert mi tudjuk rá a választ, vagy pedig azért nem, mert nem vagyunk hozzászokva bizonyos alapvető kérdéseknek a feltételéhez.

Vicsek: De a harmadik pólusnak is egy csomó mindent meg kell tanulnia. Nagy a kínálat képviselőkben, pártokban. S igenis nehéz feladat, nagy a felelősség ezekből választani. Most ez hárul a népre — öt-évente egyszer. De ettől nem kell megijedni, a világ összes demokratikus országában

ötévente egyszer el kell dönteni, hogy kik legyenek a képviselők. S erre a feladatra érdemes egy kicsit összpontosítani.

Tarnói: Én azt gondolom, hogy soha még egyszer ilyen nehéz dolgunk nem lesz. Ha ugyanis Nyugaton valakinek azt mondják, hogy liberális, kereszténydemokrata vagy szociáldemokrata, akkor tudja, mit jelent, nálunk azonban az emberek nincsenek tisztában ezekkel a fogalmakkal. Nem rendelkeznek semmilyen kapaszkodóval. Illetve az az egyetlen kiindulási pont, hogy mit nem akarunk. Ez nem jó tanácsadó. Így óriási a tét, mert bizony rajtunk, a tömegkommunikáción rengeteg múlik, hogy melyik pártot hogyan mutatjuk be. Persze a döntő mozzanat az, hogy maguk a pártok hogyan mutatkoznak be, mert végső soron mi csak közvetítők vagyunk.

Vicsek: Bár ha jobban belegondolunk, az egész feladat teljesíthetetlen. Igazán senki sem felelhet meg az elvárásoknak. A pártok azért nem, mert nem volt alkalmuk igazán párttá válni. Az újságírók, illetve a tömegkommunikáció azért nem, mert lehetetlen bemutatni valamennyi képviselőt. És a nép sem felelhet meg a rá váró feladatnak, mert megkívánhatatlan tőle, hogy kiismerje magát ebben a helyzetben. Persze mindennek ellenére valahogy mégis meg fogjuk oldani a feladatot.

Tarnói: Én még az indulatoktól is félek. Azoktól, amelyeket nem mi ébresztünk, és nem mi gerjesztünk, hanem maga a tömegkommunikáció. Ugyanis a sajtóban és a sajtóirányításban a választási kampány idején is ott lesznek azok az emberek, akik nem szakemberként lettek odaültetve, akik nem a szakmai tekintélyüknél fogva töltenek be különböző tisztségeket, hanem valahai pártfunkciójuknál fogva, és ezek az emberek nem fognak egyelőre lecserélődni. És ezek bizony indulatokat gerjesztenek, nem feltétlenül rossz szándékból, pusztán hozzá nem értésből.

— *A rádióban terveznek-e a választási időszakban valamilyen műsoregyeztetést?*

Vicsek: Tehetünk mást? De azon túl, hogy a szabályokat szigorúan betartjuk, mi még a meg sem fogalmazott előírásokhoz is kötjük magunkat. Ez nem vicc! Kitalál-

juk magunknak, hogy milyen szabályok születhetnek majd valamikor, a pártharcok során, s mi már jó előre aszerint készíthetjük a műsorokat. A rádióban bebizonyosodott, hogy a bürokratikus társadalmi berendezkedésnél csak a predemokratikus működés jár több bürokráciával. Külön iroda gyűjti, hogy melyik főosztályon, melyik műsorban milyen párt képviselői és milyen hosszan beszéltek, s persze a nyilvántartásban az is szerepel, hogy miről. Mondanom sem kell, hogy a lényegről ezek a kimutatások soha nem árulkodhatnak, mert semmilyen stopperrel nem mérhető, hogy egy viszonylag sokat szerepeltetett párt a rendelkezésére álló idő alatt hülyeségeket beszél-e vagy épkézláb gondolatokat ad elő. A helyzet azonban olyan feszült a pártok és a tömegkommunikáció között — és ezért a kormányt legalább annyira terheli a felelősség, mint a közvetlenül érintetteket —, hogy mi mást tehetne a rádió, mint hogy felkészül a várható támadásokra. Szerencsére minket egyetlen szervezet sem akart elfoglalni, talán korábban is kezdtük el a választási műsorok sugárzását, így a vezetetlenség vádja is megalapozatlan lett volna. Mindenesetre a rádióban működik az adatgyűjtés, tehát bármikor feltűnhet, ha véletlenül valamilyen aránytalanságot okozna, hogy a szerkesztők a saját ízlésükre hagyatkozva, a természetes kíváncsiságuk által hajtva állítják össze a műsorokat.

— *A nemzeti kerekasztalnál született-e bármiféle megállapodás, amely irányt adna a tömegkommunikációnak arra nézve, hogy milyen legyen a választási periódusban az időfelosztás, milyen típusú műsoroknak kell megszületniük, illetve mi az, ami tilos?*

Vicsek: Már majdnem megszületett, amikor kiderült: nincs is nemzeti kerekasztal. S azóta csak távolodtak egymástól a politikai partnerek nézetei a rádióról és a televízióról. Igaz, például a népszavazás kiderítette; a tisztességes megállapodásnál, a szerkesztői autonómia tiszteletben tartásánál jobb eszközök is létezhetnek a pártatlanság megteremtésére. Olyannyira, hogy sokáig az újságírókat meg sem hív-

ták a sorsukról, a tájékoztatásról folytatott tárgyalásokra.

Tarnói: Én egyébként attól tartok, hogy az újságírókat azért hagyják ki a különböző tárgyalásokból, a különböző grémiumokból, mert már eleve sandasággal nézi őket az egész ellenzéki tömörülés. Úgy, ahogy vannak.

— *És a nem ellenzéki nem?*

Tarnói: Dehogynem. Mindenki kétségbe vonja a szavahihetőségünket, hiszen újságírók voltunk öt évvel ezelőtt is, meg tízzel is, meg tizenöttel is, sőt én most már lassan húsz éve. Ennek következtében magam sem tudom pontosan, hogyan tudnék vitába szállni azokkal, akik azt mondják, hogy micsoda szemét alak vagyok én, ha húsz évvel ezelőtt is képes voltam olyan műsort csinálni, ami akkor elfogadható volt. Nincsenek meg a műsoraim, s nem fogom tudni bebizonyítani, hogy ilyen vagy olyan vagyok. Persze számos okot találhatnék a saját mentségemre, de mélységesen megértem az irántunk megnyilvánuló bizalmatlanságot is. Ugyanakkor nagyon szeretném, ha mindenki tudomásul venné, hogy az újságírás egy szakma. Ha kirúgnánk az egész magyar sajtóban foglalkoztatott újságíró-társadalmat, akkor nem lenne, aki újságot írjon. Igenis az újságírók tetemes része fordulni fog a széllel. Alkalmazkodni fogunk, mert ehhez a szakmához értünk. Természetesen nagyon reméljük, hogy az évtizedek során kinek-kinek sikerült megtartania a maga tisztességét.

— *Végül is hogyan fogják összeállítani a műsort a választási időszakban?*

Vicsek: Ahogy az események, s a pártközi megállapodások engedik, illetve serkentik. Végül valamiben csak meg fognak állapodni, s ezt mi be fogjuk tartani. Hiszen mi is azt szeretnénk, ha itt tisztességes, demokratikus társadalom épülne föl. De az újságírás több műfajú dolog. Van jegyzet, riport, stúdióbeszélgetés, publicisztika, összeállítás, magazin. Annyi szabályt nem lehet kitalálni, ahány műsorfajta létezik. Ha nincs kölcsönös bizalom, akkor az agyonszabályozottság által sem teremthető meg az igazságos, normális álla-

pot. Egy dolgot mindenképpen fontos leszögezni: semmiképpen nem szeretnénk, ha direkt irányítás lenne. Természetes kiválasztódással dőlhessen el, hogy melyik műsort ki csinálja, és ne legyünk egy-egy pártnak kiszolgáltatva. Ne fordulhasson elő az, hogy most többpárti diktatúrának legyen kitéve a tömegtájékoztatás, hogy a fejünkre üljenek a pártok, és elkezdjék madzagon rángatni az újságírókat. Ha nem a nyilvánosság előtt zajlik, amit a nyilvánossággal művelnek, az a pártoknak sem jó, és természetesen nekünk sem. Sajnos nem hiszem, hogy a pártok felismerik az egymás közötti együttműködés szükségességét. Tehát hogy egyes csoportok nem törekednek a saját pártjukon belül a diktatúrára, az illető párt a többi párttal szemben a diktatúrára, akkor már az államban is a diktatúrára, és természetesen az újságírókkal szemben is a diktatúrára. Mert ezek a dolgok összefüggenek. Csak akkor lehet demokratikusan működni, ha az egész rendszer demokratikus. Amint valamelyik fél megszegi ezeket a szabályokat, rögtön fölborul a rend. S ennek nagy a veszélye. Egyetlen reményünk, hogy a többség a demokrácia felé mutogat, s így akarva-akaratlan a tehetetlenség is arra lendíti őket.

Baló György, Magyar Televízió

— *Szemmel láthatóan a Magyar Televízió választási műsorokat sugároz az egyes csatornán. Mi az előzménye ennek?*

— Ennek az az előzménye, hogy valaki (nem tudom pontosan, ki) valahol, valamikor eldöntötte azt, hogy minden, erre jelentkező pártnak kétszer ötperces ingyenes, csúcsműsoridőben való jelentkezési lehetőséget biztosít a Magyar Televízió. Ezeket a műsorokat nem a televízió szerkeszti, és felelősséget sem vállal értük, ezzel szemben minden lehetséges technikai és szakmai szolgáltatást megad ahhoz, hogy ha szerény formában is, de ezek a felvételek elkészüljenek.

— *Fel volt-e készülve a Magyar Televízió erre a feladatra?*

— Nem, még most sincs felkészülve. A magyar politikai élet úgy alakult, hogy az

ügynevezett politikai egyeztető tárgyalások — amelyek 1989 nyarán indultak és szeptemberben aláírással, illetve alá nem írással végződtek — sohasem tűzték napirendjükre a választási folyamat nyilvánosságának kérdését. Azt, hogy a nyilvánosság a választásokkal egyenrangú fontosságú és súlyú téma, hiszen a választások sikere döntő mértékben annak függvénye, hogy milyen nyilvánosságot kapnak, s hogy ennek a nyilvánosságnak milyen játékszabályai vannak. Amikor a Magyar Televízió akkori elnöke, Bereczky Gyula 1988 nyarán tárgyalni kezdett az ellenzékkel, és a megbeszélések után néhányunkat megkérdezte, hogyan képzeljük az előtünk álló folyamat követését, akkor én — több dolog mellett — javasoltam egy televíziós választási iroda megszervezését és felállítását. Erre különféle belső és külső okok miatt végül is csak 1990. január végén került sor. Azt a fél évet, ami a kettő között eltelt, ma már nem lehet pótolni. Én eredetileg azt javasoltam, hogy a pártokat ismertető műsorokat legkésőbb 1989 szeptemberétől kezdje sugározni a televízió, mert attól tartottam, hogy később technikailag, látványilag a lehető legszerényebb színvonalon, ugyanakkor dömpingben fognak a nézők nyakába zuhanni. Valamifajta esélyegyenlőséget ezek a műsorok kétségtelenül biztosítanak — önmagukon belül, nem másokkal összehasonlítva —, ugyanakkor ez az esélyegyenlőség egy formális demokrácia jegyében a legmagasabb szemponttá emelkedett, miközben azt hiszem, hogy a műsorsorozat egésze politikaellenes, választásellenes, nézőellenes, pártellenes és televízióellenes.

— *Vannak-e már reakciók az eltelt két hét után?*

— A reakciók vegyesek. Többnyire sokallják a műsorsorozatot, a pártok számát, a jelentkezési idő hosszát, tehát az öt percet, és sokallják a kétszerességet. Nagyon nehéz e kifogások jogosságát vitatni. Az egyik szempont az, hogy hát istenem, demokrácia felé szeretnénk tartani, ezen túl kell esni, ez egy hosszadalmas, vontatott és időnként kétségtelenül unalmas folyamat, de hát legalább így — esetünkben két

— esélyt mindenkinek kapnia kell. Másrészről viszont valóban kérdéses az, hogy miután semmiféle kritériuma nem volt annak, hogy ebben a műsorsorozatban ki kap szót, és milyen alapon, és még azt sem kellett bizonyítani, hogy valóban párt, hogy valóban van X számú tagja, ennek következtében sokan kifogásolják azt, hogy most még nem, de nemsokára bizonyíthatóan semmiféle társadalmi súllyal nem rendelkező pártocskák is tízperces ingyenes, fő műsoridős megszólalási lehetőséghez jutnak.

— *Megszűnik-e a választási iroda működése, ha ezek a kétszer öt percek elhangzottak a televízióban?*

— A jelenleg érvényes elnöki rendelet szerint ennek a választási irodának a megbízatása a választások — gondolom én — befejező fordulójának másnapjáig tart. Ez a választási iroda minden olyan műsorért felel, amit maga csinál — ez lehet külön egyedi műsor vagy műsorsorozat —, és semmi olyanért nem felel, amit nem maga csinál. Következésképp, amikor esetleg kifogások érik bármelyik jelenleg futó egyedi vagy sorozatműsört, amely a magyar televízióban készül, és valaki azt gondolja, hogy ezekért kizárólag a választási iroda felelős, az téved.

— *Melyek lesznek ezek a műsorok a kétszer öt percken túl?*

— Hát ezt még természetesen pontosan nem lehet tudni. Továbbá terveinket igazából most kezdjük körvonalazni. Ezek közül a legfontosabb az, hogy 1990. március 25-én este kell kezdeni egy vélhetően sokórás élő műsört, amely a választásokról szól majd, és amely a választások eredményeiről szeretne beszámolni úgy, hogy ezeket követi.

— *Hasonlítani fog ez a népszavazás estéjén készített műsorhoz?*

— Annyiban igen, hogy minden bizonnyal rendkívül sok hibát fogunk benne elkövetni, és minden bizonnyal rendkívül tanulságos lesz. De hát ezt az egész választási folyamatot, azt gondolom, illúzió lenne másképp felfogni, mint egy nagy, igazán össztársadalmi tanulási folyamatot, amelyben tanulnak a pártok, tanulnak a vá-

lasztópolgárok, tanul az az apparátus, amely ezt a folyamatot kezeli, és természetesen tanul a televízió is. Gondolom, azt nem kell hosszasan ecsetelni, hogy egy ilyen műsor azokban az országokban, ahol többpártrendszerű választások vannak, presztízsműsor, az első számú műsor, amelyet sokszáz fős, nagy csapatok hosszú hónapokig, időnként évekig készítenek elő, igen nagy szakértelemmel, rendkívüli technikai, logisztikai, infrastrukturális támogatással és meglehetősen költséggel.

— *Ezzel szemben mi lesz itt?*

— Hát nálunk erről szó sem lehet. Ez a dolog egyik része. Másrészt nagyon szerény nemzetközi tapasztalataim alapján én úgy látom, hogy a magyar választójogi törvény, és az, ahogyan ez az új parlament összetevődik, nemzetközi összehasonlításban egyedülállóan bonyolult. Magyarországon 176 egyéni választókerület van. A 176 választókerület többségében várható nyolc-tíz képviselőjelölt, tehát akik addig összegyűjtik azt a bizonyos 750 ajánlási szelvényt. Ez azt jelenti, hogy arra kellene képesnek lennünk, hogy 176-szor tíz, tehát megközelítőleg kétezer képviselőjelölt teljesítményét a 176 versenyben figyelni, követni tudjuk (a beérkező információkat valamilyen rendszerességgel meg tudjuk szerezni, ezeket megszerezni, tárolni, visszakeresni, szelektálni tudjuk, a képernyőn el tudjuk őket mondani, és mivel ez egy számtenger, amely az elhangzásának pillanatában ugyan fontos és érdekes, de utána senki nem emlékszik rá, fontos, hogy valamilyen formában szemléltetni tudjuk). Ehhez kellene néhány száz telefonvonal, rendkívüli mértékű számítástechnikai támogatás, előzetes, illetve aznap végrehajtandó közvélemény-kutatás, számítógépes előrejelzések az aznap végrehajtott közvélemény-kutatások alapján, és kellene nagyon sok olyan szakember, akiből, úgy gondolom, hogy a kínálat szerény. De szeretném hangsúlyozni, hogy a Magyar Televízió önmagából fakadó kínálata ugyancsak igen szerény. Arra lehet vállalkozni, hogy igyekezni fogunk, hogy mindenki a felkészültsége legjavát tudja

produkálni. Hogy ez a felkészültség mennyi, ez majd akkor kiderül. Nem nagyon hiszem, hogy az 1990-es magyar választásokon egy 1990-es amerikai, nyugatnémet, japán, francia vagy olasz választási televízióműsört tudunk produkálni.

Még egy dolgot hadd mondjak el, ami esetünkben rendkívül lényeges. A 176 egyéni választókerületben lesz összesen körülbelül tizenegyezer szavazóhelyiség. Mint kiderült, a szabály az — és a népszavazási eredmények televíziós bemutatását is ez késleltette, és erre most sincs semmilyen garancia —, hogy amikor egy szavazóhelyiség végzett, tehát kész vannak és becsuknak — tegyük fel, hogy ez este valamikor 18 és 20 óra között lezajlik —, akkor a szavazóbizottság ott a helyszínen megszámlálja valamennyi szavazatot, esetleg vita kezdődik arról, hogy ez vagy az a szavazat érvényes vagy érvénytelen. Ez a számlálási eljárás eltarthat még néhány óráig, és amikor van egy végeredmény, ami kizárólag arra a szavazóhelyiségre vonatkozik, akkor ezt a végeredményt nem áll jogukban telefonon senkivel sem közölni, hanem a végeredményt tartalmazó jegyzőkönyvet *fizikailag* el kell juttatni valahová, ahol már van egy számítógép, és ahonnan be lehet táplálni a nagy központi számítógépbe. Ez a fizikai eljuttatás nyilván nagyon sok esetben nem lesz más, mint kerékpár, autóbusz, személyautó, motorkerékpár. Hogy vajon mikor kerül ez a tizenegyezer darab részermény, jegyzőkönyv, vagy azok a számok, melyeket ez a jegyzőkönyv tartalmaz a központi számítógépbe, ezt mi nem tudjuk. Következésképpen most arról tárgyalunk az Állami Népszegnyilvántartó Hivatallal — akik a népszavazás tanulságai alapján előzékenyek, segítőkészek, sőt, fogadókések a gondolatainkra —, hogy meg lehet-e azt csinálni, hogy a televízió számítógépén, ha lesz ilyen, az övékével egy időben jelenjenek meg ezek az adatok, magyarul, hogy ugyanakkor értesüljünk mindenről, amikor ők.

Azt gondolom, hogy ez a választás egészen bizonyosan nem egyfordulós lesz, tehát nem fogjuk tudni e műsor kezdete után

tíz, húsz, huszonnégy vagy harminchat órával — amit szeretnénk folyamatosan végigcsinálni — az új magyar parlament összetételét ismertetni, mert egészen biztos szükség lesz második fordulóra, talán még harmadikra is ezeken a választásokon.

— *Van-e műsorkötelezettségünk a február 23. és március 25. közötti időszakra?*

— Eddig nincs, és őszintén remélem, hogy ez a beszélgetés senkinek nem ad tippeket. Én minden lehetőséget igénybe fogok venni arra, hogy ez ellen tiltakozzak, de ezt természetesen nem lehet kizárni. Megpróbálom vázaltszerűen elmondani, hogy miben gondolkodunk. Gondolkodunk archív összeállításokban, amelyek a magyar választások történetét mutatják be 1945- től 1985-ig. Ez egy összeállítás vagy összeállítás-sorozat lenne. Gondolkodunk azon, hogy megpróbáljuk valamilyen formában bemutatni vagy érzékeltetni, hogy külföldön az ilyesmit hogyan csinálják, hogyan működnek a parlamentek, bár erre a Magyar Televízió egyik-másik műsora már tett kísérleteket. Föltétlenül gondolunk arra, mit tudnánk azért tenni, hogy — a pártoktól teljesen függetlenül, őket meg sem említve — a választópolgár rendelkezésére bocsátható technikai-információs ismereteket bővíthessük. Tehát hogy pontosan tudják, hogy mit kell tenni a kopogtatócedulákkal, az ajánlási szelvényekkel, a szavazólappal és így tovább. Mert úgy látjuk, nagyon sokan vannak, akik erről nagyon keveset tudnak, és nagyon sok érdeklődő-panaszkozó telefont kapunk. Erről elsőként egy 57 másodperces videoclipet csináltunk, amit a TV2-ben rendszeresen sugárzunk. Arról szól, hogyan kell kezelni ezeket az ajánlási szelvényeket. Tekintettel arra, hogy Magyarországon a legutolsó többpárti választás 1947-ben volt, negyvenhárom évvel ezelőtt — ha számításba vesszük a tizennyolc éves korhatárt —, legalább 61 évesnek kell lennie annak a választópolgárnak, aki életében már szavazott többpártrendszerű választásokon, és ez ma Magyarországon kisebbség. Úgyhogy gondolnunk kell arra, hogyan lehetne bemutatni, hogy mi az, hogy választási szövetség, független jelölt, koalíció, mi az,

hogy koalíciós kormány, kiskoalíció, nagykoalíció, mi az, hogy parlament és így tovább. Izgalmas lenne képviselőjelöltek között vitákat lebonyolítani, erre e pillanatban úgy látom, nem valószínű, hogy tudunk vállalkozni. Azért, mert azokon a helyeken, ahol megítélésünk szerint rendkívül érdekes verseny várható, ahol egymással nagyon erősen ellentétes nézeteket hangoztató képviselőjelöltek versenyeznek — és az eddig nyilvánosságra kerültekből az tudható, hogy ilyenek lesznek —, félt, hogy ha kiemelünk két, három vagy négy képviselőjelöltet egy adott választási kerületből, akkor két, három vagy hat másik képviselőjelölt tiltakozhat az ellen, hogy az esélyegyenlőség elvét megsértettük. Ezért arra gondolunk, hogy pártok között meghatározott témákban, sorsolásos alapon, kizárólag az országos listán szereplő jelöltek részvételével (tehát úgy, hogy egyéni választókerületben nem jelölt az illető) próbáljunk meg két vagy három, esetleg négy élő televíziós vitát rendezni. Például szociálpolitikáról, gazdaságpolitikáról, társadalompolitikáról, külpolitikáról, biztonságpolitikáról stb. Gondolunk arra is, hogy megpróbáljunk valamilyen formában riportfilmes, dokumentumfilmes módszerekkel követni két vagy három érdekesnek ígérkező képviselőjelölti versenyfutást. Ha készülnek ilyenek, akkor biztosan nem fogjuk őket a választások előtt bemutatni, mert ez megintcsak sértené az esélyegyenlőség elvét. És vannak még különféle ötleteink kampánymenedzserektől, reklámkészítési technológiákon keresztül nagyon sok minden másra. Többek között arra, hogyan tudnánk megtalálni és megszólaltatni azokat a külföldi, elsősorban nyugati, amerikai választási szakértőket, kampányszakértőket, tanácsadókat, akik egyik-másik párt felkészítésében jelentős szerepet vállalnak.

— *Amikor ősszel beszélgettünk, az a feltetelezés élt még, hogy a választásokat vélhetően és sajnálatos módon nagymértékben a televízió fogja eldönteni Magyarországon. Eltelt néhány hónap. A veszély ugyanakkora-e, mint amekkorának akkoriban látszott?*

— Ez a veszély most egyfelől nagyobb-nak látszik, másfelől kisebbnek. Azért látszik kisebbnek — bár a pártok valószínűleg tiltakoznának ez ellen —, mert van bennem egy olyan aggodalom, hogy ez a típusú műsordömping, sajtódömping és egyáltalán tájékoztatási dömping, ami az emberek nyakába zúdult, a választópolgárok tekintélyes hányadát részben taszítja, részben hidegen hagyja, részben nem éri el. Következésképp nagyon sokan — azt hiszem —, hogy nem nézik ezeket a műsorokat, vagy elkezdték nézni, de most már nem nézik. Ennyiben tehát a veszély mint ha kisebb lenne. Vannak olyan jelzések is, melyek azt mutatják, hogy például a nem városlakóknak Magyarországon igazán nem centrális probléma az életükben az, hogy kire vagy hogyan szavazzanak. Amennyiben viszont a veszély — úgy gondolom — nőtt, hogy nem tapasztalható látványos fejlődés vagy ugrás a pártok infrastruktúrája és szervezetsége tekintetében. Tehát nem mondhatjuk azt, hogy van egy tucat párt, amelynek X számú szervezete volt egy fél évvel ezelőtt az országban, és ma két X van, négy X van vagy hat X van. Következésképp még mindig a központi forrásokból származó kommunikációs információk azok, amelyek elsősorban befolyásolhatnak választópolgárokat, különösen, gondolom, a televíziós hirdetések.

— *Ez az a helyzet tehát, amely minden megfontolás ellenére arra készíti a TV2-t, hogy még több választási politikai műsort készítsen?*

— Nem tudom, hogy a TV2 több választási politikai műsort készít-e, mint korábban, vagy mint amennyit kellene. Senki nem tudja, hogy mennyit kellene. Nekünk van a Napzárta című műsorunk, és azt gondolom, hogy ez a műsor mindenféle fogyatékoságával, rendkívül kezdetleges és kétségbeejtően szerény technikájával, szerény szellemi képességeivel együtt is egyike azon kevés televízióműsoroknak, amelyek a magyar közvéleménynek, a magyar értelmiségnek érdemben kínálnak valamit. Az egy másik kérdés, hogy azok, akik a Napzártát nézik, minden bizonnyal lény-

gében mindent tudnak a választásokról. De mi úgy gondoljuk, hogy ez egy olyan folyamat — nem a választások, hanem a civil társadalomba, a többpártrendszerű parlamenti demokráciába átvezető folyamat, aminek a békességéhez, kulturáltságához, türelmességéhez, bizonyos eleganciájához, az emberi méltóságot tiszteletben tartásához kötelességünk hozzájárulni azzal, hogy nyilvánosságot szeretnénk biztosítani fontos vagy vitatott kérdéseknek. Szerintem ebben az időszakban ez a Napzártá küldetése.

— *Milyen viszonyban kíván lenni, vagy milyen viszonyban lehet a TV2 a pártokkal a választásokig?*

— Megítélésem szerint a TV2 a pártokkal is, a kormánnyal is, a parlamenttel is és mindenkivel csak egyféle viszonyban lehetett és lehet, ez pedig az egyenlő távolságtartás mindegyiküktől. Függetlenségről természetesen szó sem lehet, sem anyagi, sem technikai, sem jogi értelemben, de önállóságról, integritásról, tartásról igen. Arról, hogy minden kolléga úgy dolgozzon, hogy ha vannak politikai meggyőződései, azokat egyértelműen háttérbe szorítsa és magánügyként kezelje, amelyet akkor vehet elő, amikor belép a szavazóhelyiségbe. Előtte és utána, ha itt dolgozik, nem; hanem a szakmai képességeinek, az erkölcsi képességeinek legjavát nyújtva, nagyfokú integritással kell dolgoznia mindenkinek.

— *Mi a helyzet azokkal a műsorokkal, amelyeket nem a TV2 készít, nem választási műsorok, és mégis politikai propagandaműsoroknak tűnnek, amikor a képernyőre kerülnek az adott helyzetben?*

— Először is azt kell leszögezni, sportszerűségből, hogy természetesen vannak, akik azt mondják, hogy a TV2 műsorai, jelesül a Napzárták, egyoldalú politikai propagandaműsorok. Erre azt tudom válaszolni, hogy úgy gondolom, hogy a kormány és a kormányzó párt a televízió egészének kezelésével a lehető legfelelőtlenebbül járt el. Úgy gondolom, hogy a kormány ebben a folyamatban nem végezte el az elemi feladatait. Az a kuratórium, amelyet kinevezett — mindmáig kérdéses körülmények

között, mindmáig kideríthetetlen alapon és személyi összetételben — semmilyen körülmények között nem fogadható el, sem mint irányító szervezet, sem mint a televízió fölött álló valamifajta szentség. Ugyanakkor, mivel azok, akik ezt a kuratóriumot ellenezték, nem tudták elérni, hogy megszüntessék, valamilyen értelemben tudomásul kell vennünk a kuratórium létét. Következésképp ez a kuratórium felel azért, hogy a televízió mit művel, mit nem művel, hogy melyik televízióműsor mit művel, vagy mit nem művel. Ezért akár a Napzártával, akár bármi mással kapcsolatban a kuratóriumnál tessenek szívesek reklámlálni. Ez a dolog egyik része. A dolog másik része; én vagy másfél éve nagyon szeretném, hogy nyilvánosan sor kerüljön arra a vitára, hogy kié a televízió, és milyen legyen ez a televízió, de a közbejött események ezt megakadályozták.

— *A képviselők és a kormánytagok a nyugati világban a választási periódusban milyen nyilvánosságot kapnak a televízióban?*

— Minimálisat. Kizárólag a hírték dönti el, hogy valami milyen nyilvánosságot kapjon, az igazi, minden politikai háttértől független hírték, már úgy gondolom, hogy minden pártérdektől teljesen független hírték. És itt tényleg a példák sokaságát lehetne sorolni. Az embernek az a benyomása, hogy a magyar kormány egyes tagjai szabályos publicitásversenyt folytatnak egymással. Legfeljebb azt lehet megkérdőjelezni, hogy megfelelő hírzékenység, hír-ítélőképesség működik-e a magyar tájékoztatásban arra, hogy ezeket a nyilvános szerepléseket hogyan kezelje.

— *Hogyan ítéli meg a televíziózás lehetőségét a választások után?*

— Ha erre alkalmam lesz, az illetékesek tudomására hozom ezzel kapcsolatos meggyőződésemet. Röviden: a választások után az új kormány és az új parlament egyik legsürgősebb és legfontosabb feladata lesz a magyar televíziózás és rádiózás egészének azonnali átgondolása, és legalábbis a gondolkodás folyamatában egy fehér papíron kell mindent elkezdni. Tehát ez a gondolkodás nem kezdődhet el

másképpen, mint hogy fel kell tenni azt a kérdést, szüksége van-e a Magyar Köztársaságnak úgynevezett állami, ha úgy tesszük, közszolgáltató televízióra. Ha igen, ennek mi a jogállása, mi a státusa, kinek és milyen formában van alárendelve. Ha igen, akkor ez egy csatornán működjön-e a három rendelkezésre álló nemzeti frekvenciából vagy kettőn. Mennyi előfizetési díjat szedjen, és ezt mire használja föl, hirdethet-e vagy nem, használhat-e szponzorokat vagy nem, és egyáltalán milyen programmal köteles az előfizetési díjat vagy az adót fizető állampolgárt szolgálni. Miután

ez a kérdés eldőlt — mert azt gondolom, hogy ezt kell először eldönteni —, minden egyebet ennek fényében kell megvizsgálni: hogy egy második és egy harmadik lehetőséget (azaz nemzeti csatornát) kik és hogyan, milyen céllal és mennyi időre kapjanak meg, és mindenekelőtt hogyan lehet ezt az egész folyamatot, illetőleg a következő két frekvencia megpályázásának lehetőségét abszolút és egyértelműen nyilvánossá, követhetővé és ellenőrizhetővé tenni.

(Az interjú az előző beszélgetéseknél később, 1990. február 6-án készült.)

A pártatlan tájékoztatás alapelvei

(Elfogadta a politikai egyeztető tárgyalásorozat, ismertette az MSZMP delegációja a középszintű ülés nyilvános megnyitóján 1989. augusztus 24-én.)

A Magyar Távírási Iroda, a Magyar Rádió és a Magyar Televízió — mint nemzeti, közszolgálati intézmények — biztosítják, hogy

1. pártatlanul ismertetik a magyar politikai élet eseményeit, a társadalmi, politikai, gazdasági folyamatokat;

2. egyenrangúként kezelik a különböző politikai erőknek, ezek képviselőinek fellépéseit és állásfoglalásait;

3. azonos feltételek között érvényesítik a pártok és szervezetek választási lehetőségét, egyszersmind érvényre juttatják azt a tájékoztatási és szerkesztési alapelvet, hogy az egyes megnyilatkozások és álláspontok ismertetése tartalmazza eredetüket, háttérüket és egymásra vonatkozásukat;

4. az intézmények munkatársai munkájukban nem érvényesítik pártpolitikai elkötelezettségüket;

5. a tájékoztatáspolitikáért és a szerkesztésért felelős vezetők fokozott felelősséggel tartoznak az általuk vezetett területeken a fenti alapelvek érvényesüléséért.

Ha most vasárnap lenne a választás...

A Magyar Közvéleménykutató Intézet jelenti

Köztudott, hogy a képviselőválasztást a listás, illetve az egyéni választókerületi rendszer kombinációja alapján rendezik, tehát az állampolgárok nemcsak konkrét személyekre (jelöltekre), hanem politikai pártokra is szavazhatnak majd. Közvélemény-kutatásaink során a listás választáshoz hasonló helyzetet teremtettünk a kérdezettek számára. • Mindegyikük kapott egy kártyalapot, amelyen az adott időpontban létező pártok, illetve pártszerűen működő politikai szervezetek elnevezései szerepeltek mindig más és más sorrendben, s a következő kérdést tettük fel: „Ha most vasárnap lenne a választás, és ezeknek a szervezeteknek a jelöltjei indulnának, ön melyikre szavazna?” Természetesen a kérdésre adott válaszok nem értelmezhetők a parlamenti választások előrejelzéseként, de arra mindenképpen alkalmasak, hogy pontosabb képet kapjunk az alakuló politikai erőviszonyokról, egyes politikai szervezetek megítéléséről, népszerűségéről vagy éppen népszerűtlenségéről.

1989. június

Kialakult az élmezőny?

Nyár elején — a Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP) mögött — négy, viszonylag sok szavazattal, s kialakulóban lévő szavazóbázissal rendelkező ellenzéki politikai párt emelkedik ki: a Magyar Demokrata Fórum (MDF), a Szociáldemokrata Párt (SZDP), a Független Kisgazdapárt (FKGP) és a Fiatal Demokraták Szövetsége (Fidesz). E pártok — figyelembe véve az MSZMP-t is — támogatóinak társadalmi-demográfiai összetétele lényegesen különbözik egymástól.

Az MSZMP-re „szavazók” elsősorban a községekben találhatók. Az alacsony is-

kolai végzettségűek, illetve a középkorúak és az idősek között is az átlagosnál magasabb a párttal rokonszenvezők aránya. Természetesen a nagy létszámú párttagság részéről is sokan támogatnák az MSZMP-t. A legnépesebb ellenzéki párt, az MDF különösen a városi közép- és felsőfokú végzettségűek „voksaira” számíthat. A nagy hagyományokkal rendelkező Független Kisgazdapárt a kisemberek pártja. E párt elsősorban az alacsony iskolázottságú, időskorú agrárnépesség körében népszerű. „Szavazói” között a segéd- és betanított munkások, a legfeljebb 8 általános iskolai osztályt végzettek, s a nyugdíjasok vannak legnagyobb számban. A Fidesz a fiatalok pártja. Szinte kizárólag a fiatalok — s ezen belül is a huszonévesek — állnak e szervezet mellett. A nagy tradíciókkal rendel-

- Minden egyes alkalommal 1000—1000 főt kerestünk fel, akik a lakóhely, az életkor és az iskolai végzettség szerint az ország felnőtt lakosságát reprezentálták.

kezdő, ugyanakkor belső vitáktól megosztott SZDP „szavazótáborának” összetételét nehéz körülhatárolni. A szakképzett munkásokat leszámítva tulajdonképpen nincs olyan társadalmi-demográfiai csoport, amely az átlagostól eltérő mértékben támogatná őket. Érdekes még a Szabad Demokraták Szövetségéről (SZDSZ) is szólni, amelynek szavazóbázisa ugyan töredéknyi, de körükben a legmagasabb a főiskolát, egyetemet végzettek aránya.

1989. július

Vezet az MSZMP

A leadott „szavazatok” alapján a pártok ransorában most is az MSZMP áll az élen, mégpedig felméréseink közül a legjobb eredménnyel — az összes kérdezett 27 százaléka, a választani tudók 37 százaléka szavazott rájuk. Jelentősen megváltozott a párt szavazótáborának összetétele. Míg korábban jellemzően az alacsony társadalmi státusúak támogatták a pártot, most a felsőfokú végzettségűek közül szavaznak rá a legnagyobb arányban. Az a tendencia továbbra is megfigyelhető, hogy a legtöbben a falvakban, a legkevésbé a fővárosban támogatják, s hogy a legfiatalabbak között a legkevésbé népszerű.

Jól jellemezheti egy párt és szavazótáborának viszonyát az az érvrendszer, amellyel a támogatók alátámasztják az adott párt melletti döntésüket. Akik leadták „szavazatukat” valamelyik szervezetre, azokban feltehetőleg él valamilyen kép a támogatott párt jellegéről, arculatáról. Az MSZMP melletti kiállás — a válaszadók indoklása szerint — egyrészt a párt eddigi politikájának kedvező megítéléséből, az iránta érzett bizalomból táplálkozik, és sokan vannak azon a véleményen: az MSZMP-t tapasztalatai alkalmassá tehetik arra, hogy a válságos helyzetből kijuttassa az országot. Többen külsődleges, s nem tartalmi szempontokkal igazolják álláspontjukat: „megszoktam már ezt a pártot”, „tagja vagyok”. A *Demokrata Fórum* népes szavazótábora a jó programot tartja a szervezet erényének, s sokan eszmeiségé-

nek, irányvonalának elfogadásával indokolják választásukat. Az MDF „hagyományait” jelzi, hogy sokan hozzák fel azt a — más pártoknál ritkán előforduló — érvet, miszerint őket ismerik a legjobban. Két nagy múlttal rendelkező párt: a *Kisgazdapárt* és a *Szociáldemokrata Párt* esetében jelentős vonzerőt gyakorolnak a személyes emlékek, az egyéni vagy családi tradíciók. Az SZDP választói közül sokan hivatkoznak a párt programjára, ami feltehetőleg nem annyira a párt mai szereplésének, hanem inkább a szociáldemokrata mozgalom szellemiségének szól. Legtöbben a párt történelmi szerepére, a hitelét veszített MSZMP-vel szembeni alternatívára, az ország, a nép érdekeinek feltételezett képviselőjére hivatkoznak. A Kisgazdapárttal kapcsolatban a családi tradíciók felvállalásán kívül azt említik még leggyakrabban, hogy ez a párt védi a nép érdekeit. A Fidesz leginkább azzal nyeri el a választók bizalmát, hogy tagjai fiatalok, s tőlük várják a reményteljesebb jövőt.

Fontos megjegyezni, hogy a választást gyakran nem a kérdezettek tudatos politikai elkötelezettsége, a szervezetek politikai programjai, hanem a — pártok nevéből következtetett — feltételezett szándékok motiválják. A legjobb példa erre a *Független Magyar Demokrata Párt*, amely a nyilvánosság előtt nemigen hallatott magáról, mégis vonzó neve a nyár elején előkelő helyre rangsorolta. „Szavazói” döntésüket szinte kizárólag a párt nevében szereplő szavak ismétlésével indokolják. Az általánosítások, félreértelmezések dzsungelében ritka kivétel az SZDSZ. Az ő esetükben a választókat egyértelműen a tudatos politikai azonosulás, programjuk elfogadása, támogatása jellemzi.

1989. augusztus

Magabiztosabbak lettek az ellenzék támogatói

A választásokat megelőző időszakban egy-egy párt súlyát, pillanatnyi helyzetét — akár taglétszámától függetlenül is — jól jellemezheti, hogy a közvélemény milyen

sikert jósol neki. 1989 júliusában és augusztusában a megkérdezettek felének okozott nehézséget az, hogy megmondja: szerinte a választásokon melyik párt kapja a legtöbb szavazatot. Júliusban a választók abszolút többsége még úgy nyilatkozott, hogy az MSZMP fog az élen végezni (61 százalék), s csak nagyon kevesen tartották valószínűnek a többi párt valamelyikének választási győzelmét (0—14 százalék). Augusztusban már két párt reménykedhet a győzelemben. A válaszadók az MSZMP esélyeit még mindig kedvezőnek tartják (39 százalék), de jelentős azok aránya is, akik úgy gondolják, hogy az MDF fog az élen végezni (31 százalék).

Más szinten is kimutatható az ellenzéki pártok előrelépése. Július közepén a három legerősebb ellenzéki párt szavazói az MSZMP szavazótáborához képest még kevésbé bíztak saját pártjuk sikerében, augusztusban viszont már sokkal nagyobb esélyt adnak pártjuk esetleges választási győzelmének. A Magyar Demokrata Fórum szavazóinak például már háromnegyede bizonyos abban, hogy az első három hely valamelyikét megszerzik. Ezzel szemben az MSZMP támogatói körében csökkent azok aránya, akik a párt győzelmére számítanak.

Július óta módosult az MSZMP feltételezett választási győzelmének, illetve vereségének közvéleménybeli minősítése is. Amíg júliusban a megkérdezettek körében az volt a domináns vélemény, hogy az MSZMP választási győzelme lenne jobb az országnak, addig augusztus végére kiegyenlítődést tapasztaltunk, valamelyest nőtt azok aránya, akik az MSZMP választási vereséget tartanak kedvezőbbnek. A két felvétel közötti időszakban leginkább a felsőfokú végzettségűek véleményében mutatkozik változás. Míg júliusban abszolút többségük (58 százalékuk) az MSZMP győzelmét látta volna kedvezőnek, addig augusztusban ez kisebbségi véleményként jelentkezik (34 százalék).

1989. szeptember

Előre tört a Magyar Demokrata Fórum

A legerősebb ellenzéki párt, a *Magyar Demokrata Fórum* már az élen áll, holtversenyben az MSZMP-vel. Miközben az MDF az egy hónap alatt egyre több támogatót, szimpatizánst tudott megnyerni magának, az MSZMP „szavazóinak” száma fokozatosan csökkent. Az MSZMP ebben az esztendőben most érte el a legrosszabb eredményt. A párt szavazói körében az értelmiségiek aránya csökkent a legnagyobb mértékben. Míg augusztus végén még minden harmadik diplomás választotta az MSZMP-t, addig szeptemberben már csak minden ötödik. Hasonló tendencia figyelhető meg a középfokú végzettségűek körében is, bár a csökkenés üteme itt valamivel kisebb.

Ezzel szemben az elsősorban városi közép- és felsőfokú végzettségűekre támaszkodó MDF mind az alacsony, mind a magas iskolázottságúak között, mind a szakképzetlen, mind a szakképzett dolgozók körében, mind Budapesten, mind vidéken népszerűbb lett, s leginkább a középrétegekben — az érettségizettek, a beosztott szellemi foglalkozásúak körében — nőtt meg a rá szavazók aránya.

Kiszélesedett valamelyest az MDF szociális bázisa, s már majdnem mindenhol több potenciális szavazóval rendelkezik, mint az MSZMP. Csak a falvakban, az idősebb korosztály tagjai között és az alapfokú végzettségűek táborában nem csökkent az MSZMP szimpatizánsainak aránya, s ezekben az — egyébként legnépesebb — társadalmi csoportokban őrzi vezető pozícióját a Magyar Demokrata Fórummal szemben.

1989. október

Osztódik a baloldal

A Magyar Szocialista Párt az MSZMP — kezdetben — egyetlen utódjaként *számárányában* örökölte a régi párt szavazótá-

**„Ha most vasárnap lenne a választás, és ezeknek a pártoknak a jelöltjei indulnának, Ön melyikre szavazna?”
A jelentősebb pártokra „szavazók” %-os aránya a megkérdezettek (m) illetve a válaszadók (v) számához viszonyítva**

	VI. 15.	VI. 27.	VII. 13.	VIII. 23.	IX. 15.	IX. 29.	X. 12.	X. 26.	XI. 13.	XII. 14.										
	VI. 23.	VII. 3.	VII. 20.	IX. 1.	IX. 20.	X. 6.	X. 18.	XI. 2.	XI. 20.	XII. 19.										
	m	v	m	v	m	v	m	v	m	v										
Fiatalkorú Demokraták Szövetsége (Fidesz)	7	9	6	9	5	7	5	7	9	11	10	12	7	10	7	8	9	13	6	8
Független Kisgazdapárt-, Földmunkás és Polgári Párt (FKgP)	5	6	6	8	8	11	7	9	6	7	8	10	5	6	4	5	7	9	10	12
Független Magyar Demokrata Párt (FMDP)	8	10	9	13	3	4	6	8	4	5	5	6	3	4	3	3	3	4	3	4
Kereszténydemokrata Néppárt (KDNP)	4	5	2	3	2	3	3	4	3	3	3	3	2	3	4	5	3	4	2	3
Magyar Demokrata Fórum (MDF)	10	13	8	12	10	14	14	18	19	24	19	24	14	20	21	27	15	22	18	23
Magyar Függetlenségi Párt (MFP)	4	5	4	6	3	5	3	4	3	4	2	3	1	2	2	2	2	3	2	2
Magyar Néppárt (MNP)	4	5	4	6	3	4	2	3	2	3	2	3	3	4	2	2	2	3	3	4
Magyarországi Szociáldemokrata Párt (MSZDP)	10	12	7	10	8	10	6	8	6	8	8	10	4	6	3	4	6	8	4	6
Magyar Szocialista Munkáspárt (MSZMP)	23	29	19	28	27	37	24	32	19	23	19	24	—	—	4	6	5	7	4	5
Magyar Szocialista Párt (MSZP)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	26	35	20	25	11	16	12	16
Magyarországi Zöld Párt (MZP)	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	1	1	0	1	1	2	2	2
Szabad Demokraták Szövetsége (SZDSZ)	4	5	3	5	2	3	4	5	5	6	4	4	5	7	7	9	6	8	10	14
egyéb pártok	1	1	0	0	2	3	2	3	4	5	0	1	2	2	2	3	0	1	1	1
NEM SZAVAZOTT	20	—	32	—	27	—	24	—	20	—	20	—	27	—	21	—	30	—	22	—

*A „szavazólapon” a pártok különböző sorrendben szerepeltek, mivel a valódi választásokon sorsolás fogja eldönteni: ki hányadik helyre kerül a szavazócédlán. A — azt jelzi, hogy abban a felvételen az adott párt nem szerepelt. Az MSZMP elnevezés értelemszerűen más pártot jelöl október közepétől.

borát, s az MDF-el egyetemben listavezető. A párt szavazóinak azonban csupán egyharmada származik a régi MSZMP bázisából. A hiányzó kétharmad részben az ellenzéki pártok korábbi szavazóinak köréből verbuválódik — elsősorban az SZDP híveiből —, részben pedig azok közül, akik a kongresszus előtt valamilyen indokkal elhárították maguktól a pártok közötti választást.

A régi MSZMP szavazótábora négy nagyobb csoportra vált szét. Egyharmaduk a Magyar Szocialista Pártra szavazna, mert ezt a pártot tekinti a régi MSZMP valódi utódjának, s bízik meghirdetett reform-elképzeléseiben, azok megvalósulásában. A volt MSZMP szavazóinak egynegyede az új MSZMP-re szavazna. Legfőbb motívációjuk az, hogy egyéni boldogulásukat, felémelkedésüket ennek a pártnak köszönhetik, hogy továbbra is hűek a kommunizmus elveihez, hogy személyesen kötődnek a párthoz, a párttagsághoz. Ugyancsak egynegyednyi azok aránya, akik a kongresszus után nem adtak választ arra a kérdésre, hogy melyik pártra szavaznának. Egyrészt azért, mert nem tudnak eligazodni már a politika világában, inkább kívánnak, másrészt azért, mert csalódtak a politikában, s a továbbiakban nem kívánják elkötelezni magukat semmiféle politikai irányzat mellett. A negyedik csoport (a régi szavazótábor ötöde) most az ellenzéki pártok valamelyikére kíván szavazni. A legfőbb vonzerő számukra e pártok programja, illetve az, hogy tőlük várják érdekeik képviseletét.

1989. november

Elbizonytalanodtak az emberek

A választási mezőny mintha kiegyenlítődne, eltűnnének a szavazatok viszonylag jelentős részét begyűjtő nagy pártok. Ebben az esztendőben most lehetett a legkisebb szavazati aránnyal a lista élén állni, s most a legalacsonyabb azok száma, akik határozottan véleményt tudnak nyilvánítani arról: „most vasárnap” melyik pártra szavaznának. A bizonytalanok aránya hasonló,

mint június végén, a Nagy Imre temetést követően, s októberben, az MSZ(M)P kongresszusa után.

A mostani elbizonytalanodásnak egyik oka az lehet, hogy az emberek számára — akik az MSZMP vagy ellenzék dimenziójában gondolkodnak — nehézséget jelent egy többpólusú politikai erőter bonyolultságában megragadni a történéseket. Az ellenzéken belüli ellentétek november elején — a népszavazás előtt — jelentkeztek leglátványosabban. Kevés idő telt el még ahhoz, hogy a közvélemény fel tudja dolgozni és értelmezze az ellenzéki szervezetek közti különbségeket, illetve az uralmon lévő, szervezetileg sokáig egységes MSZMP szétesését. Hozzájárulhatott az elbizonytalanodáshoz a korábban egymással szemben álló „tömbök” felbomlásán túl az is, hogy a népszavazási kampány szlogenjei, az „igenek” és a „nemek” áradata nem a pártokhoz való viszonyt tisztázta az emberekben, hanem zavart okozott. Bár ehhez hozzátartozik az is, hogy a politikailag tudatos rétegek (elsősorban az értelmiség) körében egyfajta kikristályosodási folyamat jelei tapasztalhatók. Ezt igazolja, hogy a listavezető két párt, az MDF és az MSZP — amelyek a legnagyobb veszteségeket könyvelhették el — „szavazói” közül az értelmiségiek hűek maradtak választott pártjukhoz, s elsősorban az alacsonyabb társadalmi státusú, falusi rétegek távoztak.

A legnagyobb csökkenés az MSZP-nél mutatható ki. Ez a csökkenés a fent jelzett általános elbizonytalanodáson túl az MSZP visszafogott, passzív politikájának is a következménye. A párt — úgy tűnik — nem tud tőkét kovácsolni a kezdetben iránta táplált bizalomból.

1989. december

A népszavazás után

Továbbra is az MDF áll a lista élén, s őt az MSZP követi. Úgy tűnik, a november 26-i népszavazás óta eltelt három hét alatt nem változott jelentősebb mértékben e két párt megítélése. A Szabad Demokraták Szövetsége számára viszont igazi nyereség

volt a referendum. Az SZDSZ nyáron és még kora ősszel is joggal tarthatott attól — legalábbis eredményeink ezt mutatták —, hogy nem tudja megszerezni az országgyűlési mandátum elnyeréséhez szükséges listás szavazatokat, s így a területi (megyei) listák révén nem tud képviselőt bejuttatni a parlamentbe. A fordulópontot október, a népszavazást követelő aláírásgyűjtő akció megindulása jelentette. Fokozatosan ismertté vált az SZDSZ neve és programja, s ezzel együtt megnőtt támogatóinak száma. December közepén „szavazóinak” aránya már majdnem elérte az MSZP-re „voksolók” arányát, s ezt az ugrást a szabad demokraták elsősorban a középrétegek, az érettségizettek és a szakmunkások növekvő rokonszenvének köszönhetik.

A közelgő választásokra való tekintet-

tel időszerű arról is szólni, mekkora részvételre számíthatunk. Vajon az egyes pártok iránt megnyilvánuló rokonszenv van-e annyira erős, hogy a választás napján szavazatként jelenjék meg. December közepén a megkérdezettek valamivel több mint fele ment volna el „most vasárnap” szavazni (57%). Körülbelül egyötödnyien távol kívántak maradni a választásoktól (18%), sokan pedig bizonytalanok voltak: nem tudták pontosan, elmennének-e leadni szavazatukat vagy sem. Utóbbiak nagyobbik része ugyan valószínűsítette részvételét (13%), de voltak, akik azt mondták: valószínűleg nem fognak elmenni (7%), s voltak olyanok is, akik nem választottak kérdéseinkre (5%).

(Szerkesztette: Polonyi Gábor)

Bokor Ágnes — Závecz Tibor

Az alternatívoktól az alternatívákig

1989, a Magyar Köztársaság kikiáltásának éve egyben az átmenet éve is: az előző esztendőben még csak alternatívokról hallhattak a magyar állampolgárok, 1990-ben pedig már sorsdöntő alternatívák közül választhatnak, hosszú évtizedek után először. Vajon tudják-e, átérzik-e a szabad választások jelentőségét; megértik-e, hogy szavazataikkal saját életüket messzemenően befolyásolják? Nagyon rövid idő, alig valamivel több mint egy év áll rendelkezésükre ahhoz, hogy felismerjék a soron lévő országgyűlési választások fontosságát, hogy áttekintést szerezzenek a hirtelen bonyolultabbá vált politikai rendszer felett, hogy elegendő ismerethez jussanak a pártokról. Legalább annyi információhoz, amelynek alapján valószínűsíthetik egy pártról: az ő érdekeikért fog cselekedni. Ez rendkívül kevés idő a negyven éve egypártrendszerben élő, vagy abba beleszületett választópolgárok számára, s ezért legtöbbjüket egyelőre zavaros, rokon- és ellenszenvvel vegyes érzelmek fűzik a pluralizmushoz.

A pluralizmusról

Magával a többpártrendszerrel az átmenet évében egyre inkább szimpatizáltak az emberek. Kezdetben a kérdezettek alig fele, később azonban már több mint kétharmada tartotta szükségesnek, hogy az (akkori) MSZMP mellett más pártok is működjenek. Az elmúlt egy-másfél évben a közvélemény a pluralizmus időközben realitássá vált konkrét jelenségei felé is egyre nagyobb rokonszenvvel fordult. Ugyanakkor a többség három lényeges megszorítással, fenntartással él ezzel kapcsolatban: 1. A politikai liberalizálódásnál sokkal fontosabb (lenne) a mindennapokat közvetlenül meghatározó (elsősorban anyagi, életszínvonalbeli) problémák, a gazdasági helyzet megoldása. 2. Ha többpártrendszer kell ehhez, ám legyen többpártrendszer, de egy-

részt nagyon sokaknak megfelelne az egypártrendszer is, ha a gazdasági fellendülés bekövetkezne, másrészt nem tudják: merhetnek-e, merjenek-e reménykedni abban, hogy a pártpluralizmus jótékony hatással lesz a gazdaságra. (Egy májusi vizsgálatban¹ a kérdezettek fele úgy vélte, hogy a többpártrendszernek feltétlenül pozitív hatása lesz a gazdasági helyzetre, de egyötödük semmilyen változást nem remélt ettől, másik egyötödük pedig kifejezetten romlásra számított.) A pluralizmus iránti rokonszenvet jórészt az akkori MSZMP iránti ellenszenv táplálta, mivel „az MSZMP (vezetőinek) politikája vitte csődbe az országot”. Ugyanakkor „túl sok” (két-háromnál több) pártot nem szeretnének, mivel szerintük az „pénzpocsékoláshoz”, „a figyelemnek a munkától való eltereléséhez”, vitákhoz esetleg — végső soron — polgárháborúhoz/intervencióhoz vezetne.

A többpártrendszerű struktúrában a politikai küzdelmek legfőbb terepe a parlamenti választás. Magyarországon az embereknek több mint negyven éve nem volt arra lehetőségük, hogy politikai alternatívák között szabadon válogathassanak. Mégis 1989 szeptemberében² a megkérdezettek negyede említette magától a képviselőválasztásokat a következő egy-két év legfontosabb hazai politikai eseményeként. Ennél gyakrabban semmi mást nem hoztak szóba. Rákérdezésre azonban már túlnyomó többségük úgy válaszolt, hogy abból arra következtethetünk: felismerték a dolog fontosságát, hiszen egyetértettek az erre utaló kijelentésekkel. („Negyven év óta ez lesz az első szabad választás Magyarországon.” — 83 százalék, „Sok múlik azon, hogy ki nyeri a választásokat, hiszen a győztes fogja irányítani az országot.” — 77 százalék, „Végre versengeni fognak a választásokon, ez csak javára válhat az országnak.” — 75 százalék)³

Azt azonban nehezebben tudták megítélni: mekkora lesz a jelentősége az új parlament megválasztásának: 41 százalék döntő jelentőségűnek, 28 százalék eléggé jelentősnek és 15 százalék kis jelentőségűnek gondolta ezt 1989 őszén.² Az emberek 16 százaléka tehát nem is vállalkozott arra, hogy a fontosság kérdésében állást foglaljon, de akik megtették ezt, azok sem nagyon tudták indokolni értékelésüket. Azok viszont, akik önmagukat politikailag érdeklődő és tájékozott embereknek tartják, másoknál nagyobb jelentőséget tulajdonítottak ennek a várhatóan történelmi eseménynek.

A pártokról

Az emberek kétharmada azt állította magáról, hogy igyekszik figyelemmel kísérni a tömegkommunikációs eszközök segítségével az országban történő változásokat, melyek közül a leggyakrabban a *többpártrendszer* létrejöttét említették. Nagyon megosztott azonban a közvélemény abban: hogy *örüljön* (31 százalék) vagy *aggódjon* (34 százalék) a politikai változások, az új pártok megalakulása miatt. Ambivalens ér-

zelmek mintegy ötödrészüket töltik el, és 15 százalék azt mondta: ez az egész nem is érdekli.²

Az események követése — igyekezetük ellenére — sokaknak nemigen sikerült. Májusban még a kérdezettek mindössze 14 százaléka mondta azt, hogy van olyan szervezet, amelyet „jobban ismer” („tisztában van a programjával, tevékenységével vagy ismeri néhány vezetőjét”)¹, vagy például a Nemzeti Kerekasztal-tárgyalásokról tíz ember közül négy még akkor sem hallott, amikor azok véget értek.³ 1989 őszén az emberek harmada egyetlen új (újjaalakult) pártot sem tudott megnevezni. (Átlagosan mindössze 2,2 pártot említettek.) Konkrétumot leginkább a Kisgazdapárttól (23 százalék), az MDF-ről (20 százalék), a Fideszről (17 százalék), az SZDP-ről (11 százalék) és az SZDSZ-ről (8 százalék) mondtak.²

A pártok ismerete azonban általában nem hordoz tényszerű elemeket, hiszen sokan csak szervezet nevében szereplő szavakat ismétlik meg („demokratikus”, „függetlenséget, szabadságot akar”). A konkrétabb jellemzések is a legtöbbször az általánosság szintjén mozognak, nemritkán semmitmondóak. Álljon itt néhány jellemző példa:

Független Kisgazdapárt: „Még mikor kölyök voltam, apám annak volt a tagja. Egyebet nem tudok róluk.” „A mezőgazdaság megreformálását szeretnék.” „Elég sok a vita a vezetésben. Ők talán a Nagy Imre folytatásai akarnak lenni.”

Magyar Demokrata Fórum: „Nagyon sokat hallani róluk. Sok mindent meg akarnak változtatni, hogy jobb legyen az embereknek.” „A gazdaság beindulását ígérik.” „Foglalkozik a népek bajával. Újságot is szerkesztenek.”

Fiatalkorú Demokraták Szövetsége: „Egyetemistákat tömörít.” „Ifjúsági szervezet — szabadulás a kommunizmustól.” „Jobban kiállnak a reform, a változás mellett. Fiatalkorúak és sokat akarnak.”

Magyarországi Szociáldemokrata Párt: „A régi párt felújítása.” „Az is munkáspárt, a munkások érdekeivel foglalkozik.” „Bennük látom leginkább a lehetőséget.”

Sokan szimpatizálnak velük, de ők is kevés tájékoztatást adnak.”

Szabad Demokraták Szövetsége: „A szocialista úton a gazdaság fellendülése, a tartozások visszafizetése.” „Rendkívül értelmes emberekből áll. Nyitott, demokratikus légkört hoznak be.” „Majd csak ezután tudjuk megmondani, hogy jól fog-e alakulni.”

A megnevezett pártok, szervezetek egy része azonban nem létezik. Gyakran csak arról van szó, hogy a kérdezett pontatlan nevet mond, de azért nagy valószínűséggel ki lehet következtetni: melyikre is gondol. (Például: a „Fiatalok Pártja” feltehetőleg a Fidesz.) Más esetekben viszont találgatásokra vagyunk utalva: a „Tudósok Pártja” talán a TDDSZ, a „Jogászok Pártja” esetleg a Független Jogász Fórum lehet. Nem tudjuk eldönteni, melyik szerveződésről beszél a kérdezett, ha két párt nevét kombinálja. Vajon az „MDSZ” és az „SZDF” az MDF-et vagy az SZDSZ-t, a „Fédemiszt” a Fideszt vagy a Demiszt jelenti? Vannak azután olyan, ma nem működő, de valaha létezett szervezetek, amelyeket szintén emlegetnek az emberek, ilyen például a Madisz. (Elképzelhető az is, hogy a Fideszre vagy a Demiszre gondolnak.) Végül a kérdezettek szerint van néhány *olyan tömörülés is*, amely előtt végképp tanácstalanul áll a kutató, ilyenek például: „Független Kommunista Demokrata Fórum”, „Pártonkívüliek Pártja”, „Szociálnemzeti Párt” vagy „Magyar Szocialista Fórum”. Még reménytelenebb a helyzet, ha a kérdezett csak rejtélyes rövidítéseket említ: „NISZ”, „VDSZ”, „DMP” vagy „KOSZ”. (Persze azt sem zárhatjuk ki, hogy a kérdezett jobban informált, mint a kutató, s tud olyan pártok létezéséről, amelyekről az nem.) Mindez kísértetiesen emlékeztet Sinkó Péter rádiókabarébéli humoreszkjére (lásd a 168 óra című lap 1989. június 27-i számát), amelyben a humorista azt panaszolja: fogalma sincs, mi lehet a BABESZ, az NPP, a KISZOT vagy az MNSZ.

Akár pontosan, akár pontatlanul megnevezett politikai szervezetet említ a kérdezett, nem sok támpontot nyújt (sőt néha fo-

kozza a kételyt) az a jellemzés, amelyet róla ad. (Például a Demiszt marasztalja el a „csehszlovákiai akciójukért”. Igen gyakori egyébként, hogy a Fidesz és a Demisz között nem tudnak különbséget tenni: mindkettőt a fiatalokhoz kötik, és a KISZ utódjának tartják.) Mivel az állampolgárok egy része az alapvető politikai kifejezések értelmét sem ismeri, előfordul, hogy valaki a szabad demokraták céljának a szociáldemokrata eszmék terjesztését tartja, vagy az, hogy negatív véleményét a München Ferenc Társaságról azzal fejezi ki, hogy „jobbaldaliak”. A különféle személyek nevét viselő társaságok egyébként is gondot okoznak az emberek egy részének. A Bajcsy-Zsilinszky Endre Baráti Társaság alacsony népszerűsége minden bizonnyal annak tulajdonítható, hogy egyesek összekeverik a Münnich Ferenc Társasággal.

A szervezetek nevének összetévesztése részben az idegen hangzású kifejezések (például: fórum, front), részben pedig a szervezetek nevében gyakran szereplő szavak összecszerelésén alapul (például: független, demokratikus-demokrata, magyar). Másrészt azonban arról van szó, hogy *az átlagember nem érzi különbséget az új politikai mozgalmak között*, egyrészt mert alig-alig tud valamit róluk, másrészt mert amit tud, az — a szemében — közös vonása a szervezeteknek: „változást/demokráciát/gazdasági fellendülést/az MSZMP hatalmának letörését” akarják — s ami nagyon fontos: „mind értelmiségi párt”. Ezt az összemosódást az is mutatja, hogy sok kérdezett három-négy szervezetet együttesen jellemez.

A tájékozatlanságon kívül a dezinformáltság is — bár csak másodlagos — jellemzője ebben a tekintetben a közvéleménynek. Az is előfordul, hogy ugyanarról a szervezetről különböző emberek egymással ellentétes, egymásnak ellentmondó dolgokat gondolnak. Például egyesek szerint az FKgP a „maszek parasztok”, mások szerint a „falusiak”, „tsz-tagok”, megint mások szerint a „falusi és városi dolgozók” pártja. Az alul- és félreinformáltság közepette az emberek egy része azzal

próbál segíteni magán, hogy valamiféle jelleget, célt tulajdonít a különféle szervezeteknek — mégpedig olyasmit, amit ő fontosnak, kívánatosnak tart. Ezért van az, hogy jó néhány párt célja bizonyos emberek szerint az, hogy „csökkentse az árakat”, „növelje a béreket”, „lakást adjon a fiataloknak”.

Ahogy már említettük, van néhány szervezet, amelynek képe körvonalazottabb már a közvéleményben vagy annak egy részében. Ilyenek a *szociáldemokraták*, a *kisgazdák* és a *cserkészek*, akiknek korábbi léte, tevékenysége megmaradt a történelmi vagy a személyes emlékezetben, s az emberek mai szerepüket, jellegüket az akkoriakkal azonosítják. (Ez azonban néha nemhogy segítené, hanem inkább gátolja az eligazodást. Például sokan nem fogadják el a Kisgazdapárt létjogosultságát azaz az indoklással, hogy ma nincsenek „kisgazdák”.) Kontúrosabb az MDF képe is, amit ez a szervezet szerencsés névválasztásával, a viszonyokhoz képest korai megalakulásával, a nagyobb tömegek figyelmét is felkeltő akcióival (elsősorban az MDF-piac ilyen), sűrű országos hálózattal ért el. Végül az SZDSZ profilja nevezhető a legvilágosabbnak, mármint azok számára, akik valóban ismerik — de ilyenek igen kevesen voltak 1989 őszén.

A közvélemény tehát általában toleranciával, óvatos szimpátiával fogadja a különféle pártokat. Két szervezet jelent kivételt: gyakorlatilag mindenkinek ellenszenves a Münnich Ferenc Társaság és egyeseknek a Fidesz. Mindkét szervezetre irányuló ellenszenvet a félelem és a szélsőségességgel szembeni ellenérzés táplálja. A Münnich Ferenc Társaságnak erőszakos, fegyveres fellépéssel való fenyegetőzést tulajdonítanak, a Fidesszel kapcsolatban pedig Orbán Viktor 1989. június 16-i beszéde keltett aggodalmat.

Az emberek maguk is elismerik, hogy nem tudják, melyik párt mit akar, s ezért majdnem kétharmaduk egyetért azzal a megállapítással is, hogy emiatt „nem sok értelme van a választásnak”.³ A kétségekre utal az is, hogy egyik felük elfogadja, másik felük elutasítja azt a feltételezést,

hogy „Zűrzavar lesz, mert minden párt mást akar. A képviselők is csak vitatkozni fognak a parlamentben ahelyett, hogy döntenének”. Ugyanígy az ambivalenciát mutatja, hogy hasonló a megosztottság e kijelentés igazságát illetően: „Az új pártok is csak a hatalmat akarják, de nem érdekli őket, hogy milyen rosszul élnek az emberek”.

A választásokról

Nemcsak a pártokról, az új választási rendszerről is vajmi kevés az ismeret. A felnőtt lakosságnak alig több mint fele tudta 1989 szeptemberében,³ hogy egyéni jelöltekre és pártokra is lehet majd szavazni. Csupán egynegyedük tudott lényegi különbséget említeni a korábbi és az 1989-ben elfogadott választási szisztéma között, harmadrészüket pedig csak (pozitív) érzelmi viszonyulásának adott hangot. (További 20 százalék lényegtelen vagy téves momentumra utalt, s újabb harmadrészüket nem tudott semmiféle eltérést mondani.) Így nem csoda, hogy csupán egynegyedük gondolkodott már azon, melyik párt jelöltjét választaná.

Mivel ekkoriban az új választójogi törvény alapelemeivel, a korábbi rendszertől való lényegi eltéréseivel sem voltak tisztában az emberek, véleményüket csak úgy ismerhettük meg, ha néhány fontos momentumot kiragadva, dichotómiában megfogalmazva azt kérdeztük: melyiket tartják a jobbik megoldásnak. Ily módon a többségi vélemény szerint³ „az a jobb, ha több párt képviselteti magát a parlamentben” (79 százalék); „ha a jelöltek a saját pártjuk (és nem a HNF) programjával indulnak” (69 százalék); „ha az egyéni jelöltek mellett pártokra is lehet szavazni” (66 százalék) és „ha bárki jelölt lehet, akit 750 személy (és nem a jelölőgyűlés) támogat” (57 százalék). A közvélemény ambivalenciáját jelzi azonban, hogy szintén nagyobbik részük (61 százalék) szerint az lenne kedvezőbb, „ha a parlamentben a független képviselők lennének többségben”. Ez is arra mutat, hogy a csaknem hatvan párt

és protopárt megjelenését sokallja az átlampolgárok jelentős hányada.

Ha ilyen csekély az állampolgárok ismerete a pártokról, a választási rendszerről, minek alapján fognak szavazni 1990 tavaszán? Mivel ezt maguk sem tudják még, csak pillanatnyi s bizonyára változó elképzelésükről számolhatnak be. Ha közvetlenül nekik szegezzük a kérdést, a legtöbben a tervezett gazdasági intézkedéseket (74 százalék) és az életszínvonallal kapcsolatos ígéreteket (70 százalék) választják ki a felsorolt lehetőségek közül, mint amelyeket figyelembe vesznek majd a szavazásnál. Mintegy kétharmaduk általában a jelölt vagy pártja programját fogja mérvadónak tekinteni. A politikai, külpolitikai irányvonalat nem sokkal több mint fele részük nevezi meg elsődleges fontosságúként, s azt, hogy mely párt tagja a jelölt, még annyian sem (42 százalék). Csak egy kisebbség (10—30 százalék) választotta a mandátumra aspiráló egyéni jellemzőit (nemét, korát, azt, hogy a szavazó ismeri-e őt személyesen) és a családtagok, barátok, munkatársak álláspontját befolyásoló tényezőként.

Mivel 1989-ben még nem igazán alakult ki és vált közismertté a pártok sajátos politikai arculata, a választópolgárok többsége sem kötődik szorosan valamely párthoz. Ugyanakkor igénylik, hogy döntésüket a jelöltek, szervezetek programja alapján hozhassák meg. Ahogy láttuk, az emberek a pártoktól leginkább az ország gazdasági problémáinak megoldását várják el. Az ár-emelés elodázását, a munkanélküliség megszüntetését zászlajára tűző szervezetekkel a választópolgárok többsége (80, illetve 74 százaléka) szimpatizálna. Ez a kívánalom a munkások körében még az átlagosnál is gyakoribb. A nyugdíjmelés gondolatával — még olyan szélsőséges megfogalmazásban is, mint „a nyugdíjak kétszeresére emelése” — ugyancsak sokan (73 százalék) rokonszenveznek. Az iskolázottság növekedésével egyre csökken a nyugdíjak megduplázását elérendő/elérhető célként tartók aránya.

Az ország gazdasági helyzetének alakulása nem vonatkoztatható el a nemzetközi

összefüggésektől. Ilyesmi pártcélként való megfogalmazását azonban már kevesebben tartják lényegesnek. A kérdezettek sokkal jobban rokonszenveznének egy olyan párttal, amelyik a *Közös Piacba való belépést* tekinti célként, mint amelyik a *KGST elhagyását* (65, illetve 38 százalék). Kevesen érzékelték, hogy e két elképzelhető lépés szorosan összefügg. Az elmúlt időszak magyarországi változásai nemcsak gazdasági, hanem politikai státusunkra is hatással vannak. Egy olyan pártot, amelyik azzal a szándékkal lép a politikai élet színpadára, hogy hazánkat semleges országgá tegye, az emberek háromnegyede támogatna. Bár Magyarország ma az európai szocialista országokat tömörítő Varsói Szerződésnek a tagja, 1989 őszén mégsem mondhattuk, hogy ezen országok mindegyikével harmonikus kapcsolatokat tartana fenn. Két olyan állítást is megfogalmaztunk, amelyik egy-egy szomszédos országgal való konfliktusunkra utal. *Erdély visszacsatolását* ugyan a relatív többség (46 százalék) rokonszenves pártcélnak tartaná, de jó néhány dolgot ennél sokkal fontosabbnak ítél. Minél magasabb iskolázottságú valaki, annál kevésbé szimpatizál e gondolattal. Ez arra utal, hogy a politikailag tájékozottabb, a problémákat összefüggéseiben is tekintő társadalmi csoportok veszélyesnek tartanak a jelenlegi európai status quo felborítását. A *nagygyarmosi vízi erőmű* problematikájának pártprogramba emelése egészen a végleges döntésig megosztotta a közvéleményt. (Ugyanannyian mondták 1989 őszén, hogy vonzódnának egy olyan párthoz, amelyik felvenné programjába a „Dunasaurusz” elhagyását, mint ahányan nem rokonszenveznének ezzel a céllal.)

Számtalan aktuális belpolitikai kérdés kínálkozik a pártok számára, amelyekben véleményt nyilváníthatnak, de van néhány, amelyet nem kerülhetnek meg. Többek között ilyen a valláshoz és a nemzetiségekhez (kisebbségekhez) való viszony is. Az iskolai hitoktatás (újbóli) bevezetése a kérdezettek többségének (57 százalékanak), elsősorban a falvakban élő alacsony státusú, idősebb embereknek vonzó cél. A sú-

lyos gondokkal küszködő Magyarország társadalmi problémáinak egyik kézenfekvő, de szégyenletes, következményeiben tragikus (tüneti) kezelési módja lehet a bűnbakképzés. A „*cigányok megrendszabályozásának*” mint kívánatos célnak nagy arányú (77 százalékos) elfogadása nemcsak az előítéletes gondolkodás elterjedtségét igazolja, hanem a pártok politikai felelősségére is felhívja a figyelmet.

Ahhoz képest, hogy még csak kialakulóban vannak a választói magatartás motívációi, és a megkérdezettek többsége soha nem gondolkozott el azon, hogyan szavazna, a közvélemény-kutatások során átadott listán szereplő szervezetek közül elég sokan (70—80 százalék) tudnak választani. Ezeket a „szavazatokat” azonban nem feltétlenül tekinthetjük véglegesnek, hiszen ritkán jár együtt annak mérlegelésével, hogy a szavazó egyéni és csoportérdekeit melyik párt képviseli leginkább. A leadott „szavazatok” indoklásait figyelembe véve is azt mondhatjuk, hogy 1989-ben a pártok közötti választás általában nem tudatos politikai állásfoglalás. Más tényezők játszanak itt jelentős szerepet: a családi tradíciók, az érzelmek, a helyi politikai szervezetek tevékenysége, a tömegkommunikációs szereplés gyakorisága, vagy egyszerűen csak a pártok nevéből kikövetkeztetett — meglehetősen általános — politikai célokkal való egyetértés.

1989-es vizsgálatainkban két párt emelkedett ki a mezőnyből. Az év első felében az állampártként működő MSZMP a szavazatok egynegyed részét szerezte meg. A nyártól egyre komolyabb vetélytársra talált az MDF-ben, amely később már fel is zárkózott mellé. Az önmagát az MSZMP utódpartjának deklaráló MSZP, illetve az MDF az év végén is megtartották vezető pozíciójukat, ám támogatóik száma jelentős mértékben megfogyatkozott. Korábban az emberek jó része az állampárt-ellenzék dichotómiában gondolkodott, s ez a leegyszerűsítés tette lehetővé számukra, hogy eligazodjanak az alapvető belpolitikai kérdésekben. Azonban két új fejlemény: az MSZMP/MSZP-kongresszus és a november 26-i népszavazást megelőző kampány

következtében összekuszálódott a kép. Sokan ebből csak annyit érzékeltek, hogy a korábban egységesnek hitt két tömb szét esett. A nagy pártok szavazatvesztése és a bizonytalanok arányának növekedése ezzel van összefüggésben. Bár az új párttal, az MSZP-vel szemben felfokozott várakozások jelentkeztek, hamarosan kiderült, hogy ezek a remények túlzottak voltak. Azok, akik illúziókat tápláltak a szocialista párt iránt — s ilyenek nem is voltak kevesen —, elfordultak tőle. Az ellenzéki szervezetek különbözőképpen foglaltak állást a népszavazáson való részvétel és a köztársasági elnökválasztással kapcsolatos kérdés tekintetében: nézeteltéréseik, egymással folytatott vitáik széles nyilvánosságot kaptak. Mindez váratlanul érte a közvéleményt, sőt némelyekben nemtetszést is keltett, s ennek hatása jelentkezik az ellenzék sokak szemében szimbolizált Demokrata Fórum szavazatvesztésében. Azonban sem az MSZP jelentős, sem az MDF kisebb mértékű visszaesése nem járt együtt a többi párt szavazóbázisának bővülésével. E szokatlan, ez idáig nem tapasztalt jelenségek oda vezettek, hogy a bizonytalanok, a pártok között választani képtelenek aránya növekedett meg.

A két „nagy” pártot érintő változások nem módosítottak a „második vonal” összetételén. A történelmi pártok: az MSZDP és az FKGP népszerűsége ugyan a belső problémák felszínre kerülésével némileg csökkent, de az év végére elmozdultak a mélypontról, s újból elérték néhány hónappal azelőtti pozíciójukat. A Fideszt a nyáron (Nagy Imre temetése után) támogatták a legkevesebben, de ősszel már újra előbbre tört. Az SZDSZ kezdetben csak a szavazatok néhány százalékára számíthatott, de gyakori tömegkommunikációs szereplései, hatásos népszavazási kampánya révén ismertebbé, s ezáltal népszerűbbé vált.

A harmadik vonalba, a sereghajtók közé tartoznak azok a pártok, amelyek rendszeresen a parlamentbe kerüléshez szükséges, vagy annál kevesebb (4 százalék körüli) szavazatot kapnak. Ilyen például a Magyar Függetlenségi Párt, a Független

Magyar Demokrata Párt, a Kereszténydemokrata Néppárt vagy a Magyar Néppárt.

Az időről

Magyarország elmúlt egy-másfél évét a monolitikus, tekintélyuralmi politikai rendszerből a pluralista, demokratikus berendezkedéshez vezető átmenet kezdeti időszakának nevezhetjük. Már ez idő alatt is alapvető változások történtek, de valószínűleg egy hosszú, konfliktusokkal terhes korszak elé néz az ország. E nehéz szituációban a kiutat keresve, elveszettnek hitt, eltitkolt politikai értékek fogalmazódhattak újra, eddig rejtve maradt attitűdök, orientációk manifesztálódhattak. A nyilvánosság bővülésével lehetővé vált e nézetek kifejtése, s ezáltal már olyan emberek is megfogalmazták (ellen)véleményüket, akik eddig attól tartottak hogy bántódásuk esik. Ebben az időszakban azonban nemcsak a nyilvánosságnak, hanem magának a politikai erőternek a strukturális átalakulása is megkezdődött. Kialakultak a demokratikus működéséhez szükséges feltételrendszer alapjai: módosították az alkotmányt, elfogadták a gyülekezési és egyesülési törvényt, a párttörvényt, a választójogi törvényt.

Ezek a változások, valamint a politikai élet porondján megjelenő új vagy újjáalakult pártok, a régi intézményrendszer „társutas” vagy „transzmissziós” szerepet betöltő szervezeteinek profilváltoztatási törekvései, az állampárt lebomlása már magában hordozza egy strukturált, a politikai akaratok beáramoltatására, ütköztetésére alkalmas intézményrendszer kezdeményeit. Az eltelt rövid idő azonban még sem a pártok, sem az állampolgárok számára nem volt elegendő ahhoz, hogy a politikai élet színpadán elfoglalják a helyüket. A szerepeket meg kell tanulni, s közös

próbákra is szükség van. Az egykor volt pártoknak újjá kell éledniük, fel kell eleveníteniük a politizálás már elfeledett technikáit, az új csoportosulásoknak pedig meg kell teremteni identitásukat.

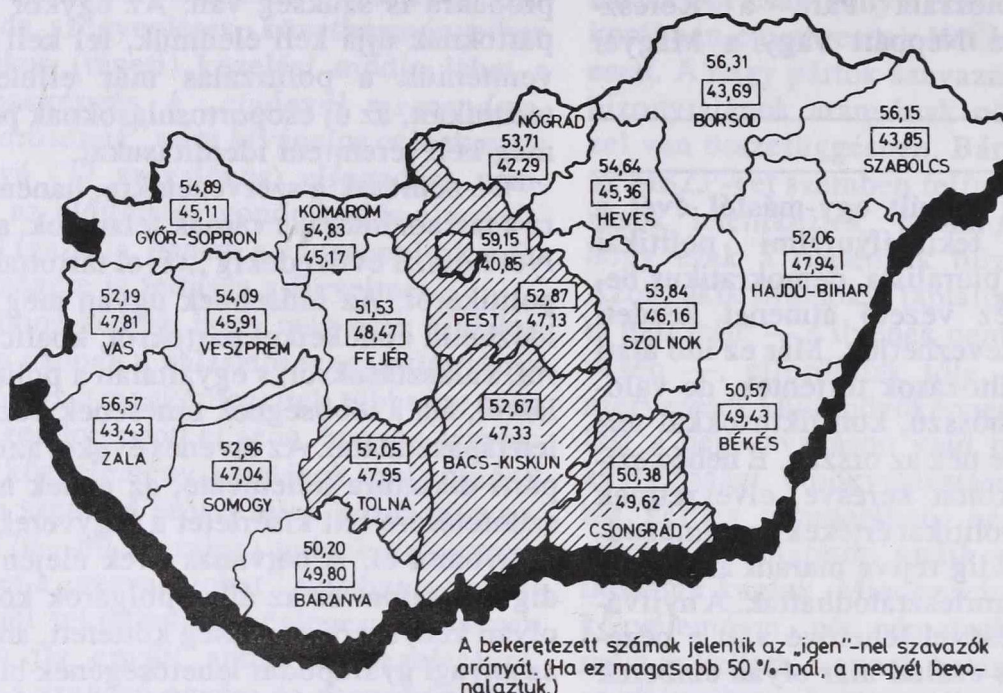
De nemcsak a szervezetekre, hanem arra a társadalomra is várnak feladatok, amelyet hosszú évtizedekig „távol tartottak” a politikától. Az idősebbek ugyan még felidézhetik emlékeiket pártokról, koalíciókról, választásokról, s egyáltalán a politizálásról, ám a többségnek nincsenek közvetlen tapasztalatai. Az ötvenes éveket az egy párti diktatúra jellemezte, az ennek megszüntetésére tett kísérletet a fegyverek zaja nyomta el. A hatvanas évek elején pedig a hatalom és az állampolgárok között olyan kényszerű egyezség kötöttet, amely az anyagi gyarapodás lehetőségének biztosítása fejében a hatalom legitimitását is igazolandó, a beletörődő lojalitást várta el az állampolgároktól, és nem adott teret a valódi politizálásnak. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy nem alakulhattak ki konzisztens, markáns nézetek, s a közvélemény jó része — minden törekvése ellenére — még ma sem tud politikai kategóriákban gondolkodni. Csupán az alapvető kérdések válaszolhatóak meg számukra, de az összefüggések keresésére még csak kevesen képesek. Mivel az emberek jelentős részére jellemző differenciálatlan gondolkodásmódtól idegen a politikai élet történéseinek értékelése is, ezért ebben a pluralizálódási folyamatban még csak keresik az igazodási, csatlakozási pontokat, a politikai alternatívákat.

Bármennyire kevés volt is az idő, a küszöbön álló parlamenti választásokon a már létező alternatívák megméretődnek. Sem az idő rövidsége, sem a kialakulatlan választói magatartás nem ad felmentést, mert a tét nagy: a válságból való kilábalás, az Európához való felzárkózás.

Jegyzetek

1. Az adatfelvétel 1989. május 8—30. között az ország felnőtt lakosságát reprezentáló mintán történt Budapesten, 41 vidéki városban és 61 községben.
2. Az adatfelvétel 1989. szeptember 4—26. között az ország felnőtt lakosságát reprezentáló mintán történt Budapesten, 41 vidéki városban és 61 községben.
3. Az adatfelvétel október 26—november 2. között az ország felnőtt lakosságát reprezentáló mintán történt Budapesten, 22 vidéki városban és 42 községben.

Népszavazási emlékeztető

A bekeretezett számok jelentik az „igen”-nel szavazók arányát. (Ha ez magasabb 50 %-nál, a megyét bevonaltuk.)

Az 1989. november 26-i népszavazás első kérdésére (köztársasági elnök-választás) adott válaszok százalékos megoszlása Budapesten és a megyékben

Az „igen” és a „nem” szavazatok aránya közti különbség 1,4 ezrelék.
Az „igen”-re az országban összesen 2 151 926-an, a „nem”-re pedig 2 145 825-en szavaztak.

Megye neve	Érvényes szavazatok száma	Igen szavazatok száma	Nem szavazatok száma
Budapest	870 471	514 873	353 598
Baranya	181 628	90 454	91 174
Bács-Kiskun	213 568	112 475	101 093
Békés	165 750	81 937	83 813
Borsod	299 709	130 932	168 777
Csongrád	169 303	85 303	84 000
Fejér	170 356	82 565	87 791
Győr-Sopron	210 690	95 051	115 639
Hajdú-Bihar	191 810	91 952	99 858
Heves	150 804	68 411	82 393
Komárom	133 896	60 476	73 420
Nógrád	104 311	48 288	56 023
Pest	380 407	201 134	179 273
Somogy	140 038	65 873	74 165
Szabolcs	203 953	89 440	114 513
Szolnok	166 411	76 823	89 588
Tolna	106 131	55 239	50 892
Vas	139 660	66 769	72 891
Veszprém	166 459	76 426	90 033
Zala	132 396	57 505	74 891
Ország összesen:	4 297 751	2 151 926	2 145 325

Játékszabályok

Rádiók, televíziók és választási kampányok Nyugat-Európában

Tizenegy ország közszolgálati rádió- és televízió-szervezeténél érdeklődtünk, milyen szabályok vannak érvényben a választások időszakában a választási és általában a politikai műsorokra nézve. Talán nem érdektelen összehasonlítani az osztrák, az olasz, a nyugatnémet, a spanyol, a svájci, a holland, a francia, a svéd, a dán, a norvég és a finn partnerek választait.

Az első szembetűnő különbség, hogy léteznek-e az adott országban valamilyen szabály. Svájcban szinte természetes, hogy ilyesmit nem szabályoznak, de a svédek-nél és a hollandoknál is csak informális rendezőelvek, szokások érvényesülnek. Azonban kivétel nélkül minden országban a választások előtt a rádió és televízió vezetése tárgyal a politikai pártok vezetőségével. A Német Szövetségi Köztársaságban és Finnországban a műsorszabályzat tartalmaz megfelelő előírásokat. Spanyolországban viszont maga a választási törvény írja elő a közszolgálati rádió és televízió ez irányú kötelességeit, Olaszországban pedig a parlament illetékes felügyelő bizottsága.

A másik lényeges különbség abban mutatkozik, hogy a politikai pártok pontosan egyforma hosszúságú műsoridőt kapnak-e, vagy pedig bizonyos szempontok szerint rangsort állítanak fel közöttük. Az első lehetőséget választja például Dánia és Hollandia, míg más országokban leginkább a legutóbbi választásokon elért eredménytől függ, melyik párt mennyit szerepelhet. Nyilván mindkét megoldás mellett szól érv — az első változat inkább formális pártatlanságot jelent —, de a dolog attól is függ, mennyire stabilan szerepel néhány párt az adott ország politikai életében, vagy mennyire gyakran lépnek fel új, kisebb csoportok.

Most vegyük szemügyre részletesebben ezt a sokszínű palettát.

Az osztrák rádió- és televíziótörvény csak annyit mond, hogy minden parlamenti párt és érdekképviselői szervezet kaphat műsoridőt, mégpedig „közéleti jelentőségűk arányában elosztva”, ám ez nem lehet több az összműsoridő egy százalékánál.

A dánoknál minden párt egyaránt tíz percet kap a bemutatkozásra a tévében este nyolc órakor — itt a sorrend függ az előző választáson elért eredménytől, ugyanis aki jobban szerepelt, az választhat magának először adásnapot. Utána a párt három képviselője válaszol riporter kérdésekre, majd a végén újabb három percük van nyilatkozattételre. A választás előtt két nappal az összes párt vezetője záróvitán vesz részt a stúdióban, ahol mindegyikük tizenöt percig beszélhet. A rádióban százhusz perces választási stúdióvitákat tartanak alkalmanként öt párt részvételével, de mindegyik pártra legalább két szereplési alkalomnak kell jutnia. (Jelenleg nyolc párt képviselteti magát a dán parlamentben, tehát legalább négy ilyen vitára kell sort keríteni.) Ami az önálló bemutatkozó műsort illeti, érdekes — és másutt nem említett — szabály, hogyha a párt maga gyártja (gyártatja) a műsort, akkor a rádió saját költségvetéséből átutal a pártnak hatvanezer dán koronát.

Norvégiában egyik pártnak sincs külön műsora, legfeljebb a tevékenységüket ismertető összeállítás szerepel a választási magazinműsorban. Azután megrendezik A ... párt válaszol és a Párbaj című vitaműsort, újságíró vezetésével, nélkülözve bármiféle előírást. A választás előtt záróvitát tartanak az összes pártvezető részvételével, ahol mindenki egyforma hosszan beszélhet.

A svédeknél minden parlamenti pártnak joga van a szereplésre, a többi pártnál viszont a szerkesztő dönti el, várható-e, hogy a négyszázalékos határt elérve most bekerül a parlamentbe. Így legutóbb a zöldeket belevették az interjúsorozatba, noha még nem volt Riksdag-képviselőjük. A rádióra és a tévére azonos szabályok vonatkoznak. A televízióban például minden párt vezetőjével egy-egy órás interjút sugároz a második csatorna, az elsőn pedig gazdasági és környezetvédelmi vitaműsorral kerül sor. Mindkét csatorna közvetíti a péntek esti két és fél-három órás záróvitát (a választások vasárnap vannak), amelyen a parlamenti pártok képviselői vesznek részt. Sajátos előírás, hogyha egypárti kormány van hatalmon — és Svédországban ez többnyire így van —, akkor a kormány két szereplőt küldhet, és így kétszer annyi megszólalási időt kap a záróvitában, mint a többi párt.

A finneknél a műsorszabályzat kimondja, hogy minden jelöltet indító pártot — akár parlamenti, helyi vagy elnökválasztásról van szó — egyformán kell kezelni, tehát például a vitaműsorokban azonos időtartamot kell kapniuk. Sorsolás dönti el, hogy a pártvezetőkkel készülő, egyenlő hosszúságú interjúk milyen sorrendben kerüljenek adásba.

A francia Antenne 2-nél délután fél kettő és kettő, valamint este fél nyolc között vannak a választási műsorok, amelyekben minden parlamenti pártnak joga van részt venni. Azok a pártok, amelyek még nincsenek ott a képviselőházban, de a képviselőválasztás első fordulójában legalább hetvenöt jelöltet indítottak, engedélyt kérhetnek a részvételre az illetékes hatóságtól. Ugyanez az a hatóság határozza meg,

hogy fontossága alapján melyik párt mennyi műsoridőt kapjon, a sorrend viszont itt is sorsoláson múlik.

A hollandoknál is egy felügyelő testület határozza meg a részletes szabályokat. Általában a televízió harmadik műsorában a híradó után, a rádióban pedig az ötödik műsorban este hat és fél hét között kapnak a pártok öt-tíz percet a bemutatkozásra, továbbá a választások előtt három-öt nappal zajlik egy egy-két órás vitaműsor néhány nagyobb párt vezetőinek részvételével. (Tehát itt nem hívják meg mindegyik pártot.) Az viszont a választásoktól független általános szabály, hogy a heti hatszáz órás rádióműsor-időből negyven percet, az évi hatezer-hatszáz órás tévéműsoridőből hét órát vehetnek igénybe a politikai pártok, és ezt egyenlően osztják el köztük.

Svájcban a műsorszórársaság csak azt jelenti ki, hogy igyekszik a pártok és politikai mozgalmak erejéhez, fontosságához és felelősségéhez mérten megfelelő mennyiségű műsoridőt adni, és hogy ez vagy a tévében, vagy a rádióban állhat az illető párt rendelkezésére. Tipikusan svájci az a megjegyzés is, hogy a kampány idején az egyébként szigorúan független műsorban a kormány is közölheti álláspontját a vitatott kérdésekről.

A spanyoloknál húsz perc jár a legutóbbi választáson öt-húsz százaléké közötti eredményt elért pártoknak, harminc perc pedig a húsz százalék fölöttieknek. A pontosabb elosztás meglehetősen bonyolult, ugyanis a parlamenti pártok egy-egy képviselőjéből álló bizottság tesz javaslatot, a döntést pedig a központi választási bizottság hozza meg, amely a legfelső bíróság nyolc bírájából és további öt, a pártok által delegált jogászból áll.

Olaszországban a rádióban reggel, a tévében délután és az esti híradó után vannak választási műsorok, és minden párt azonos időtartamot kap. A sorrend többnyire úgy alakul, hogy a kisebb pártok szerepelnek előbb, a fontosabbak pedig a választási naphoz közelebb. (De legfeljebb péntek déli tizenkét óráig, mert akkor le kell zárni a kampányt.) A RAI Választási szószék címmel sugároz sorozatot, ebben

viták, interjúk és egyéb műfajok is helyet kaphatnak. A részleteket az olasz parlamentnek a RAI felügyeletével foglalkozó bizottsága határozza meg. Érdekes — és egyedül az olaszok említik —, hogy befolyásolni próbálják a magánadókat is. Ezek számára természetesen nem lehet kötelező szabályokat előírni, de a parlamenti bizottság felszólítja őket, hogy a politikai élet tisztessége érdekében önként vállalják a RAI-hoz hasonló magatartást. (A felhívás hatásáról nem értesültünk.)

A nyugatnémet WDR (Köln) szabályzata szerint a tartományi, a szövetségi és az Európa parlamenti választások előtt műsoridőt kell bocsátani a pártok rendelkezésére. Egységes két és fél perces műsorokról van szó, és hogy melyik párt hány ilyen tölthet ki, az 1989-es Európa parlamenti választások előtt a CDU és az SPD nyolcnyolc, az FDP, a CSU és a zöldek négy, a többiek két-két ilyen blokkban szerepelhettek. Ezek tartalmáért mindig az illető párt felel, de az érintett rádió- és televízióállomás igazgatósága megtagadhatja a sugárzást, ha a műsor „nyilvánvalóan és súlyosan megsérti az általános törvényeket”.

Több országból megemlítik, hogy a választások idején nemcsak a speciális választási műsorokra kell figyelni, hanem a többi műsornál is fokozottan ellenőrzik az általában is érvényes pártatlansági, objektivitási követelmények érvényesülését. Ezt teszi az olasz parlamenti bizottság, a spanyol választási bizottság, a francia audiovizuális hatóság — szükség esetén ezek nyilatkozatokat adnak ki vagy szankciókat javasolnak. A RAI megszakíthatja egy műsor sugárzását, ha vezetősége úgy véli, hogy abban megsértenek valamilyen pártatlansági szabályt, egyoldalú propagandát úznak.

Dániában például az a szabály, hogy a választás előtti négy hétben a kormány tagjai, a képviselők, a jelöltek az említett vá-

lasztási műsorokon kívül sehol nem szerepelhetnek személyesen, és emlegetni is csak a napi hírekben lehet őket. A finnknél a képviselőjelöltek nem szerepelhetnek semmilyen műsorban — a speciális választási műsorokat kivéve —, legfeljebb a napi hírekben, de ott sem úgy, hogy ez valamelyiküknek előnyt jelentsen. Hasonló szabály volt érvényben régebben az elnökjelöltekre is — kivéve a hivatalban lévő elnököt, ha újra jelöltette magát —, de ezt a legutóbbi alkalommal feloldották. A műsorok készítőinek azonban ekkor is kötelességük volt ügyelni arra, hogy egyik jelölt se jusson indokolatlan előnyhöz. Az előbbiekhöz hasonló előírás érvényes az olaszoknál, ahol külön említik a szórakoztató műsorokat is: ezekben sem szabad a választásokat érinteni. A Német Szövetségi Köztársaságban is érvényes egy olyan megállapodás az ARD tagintézményei között, hogy a választásokat megelőző hat hétben egyáltalán nem szerepeltetnek politikusokat a szórakoztató műsorokban.

Végül még egy érdekes téma: a rádiós és televíziós dolgozók saját politikai szereplése. A finn Yleisradiónál az a szabály, hogyha egy újságíró maga is jelölt, az — értelemszerűen a kampány idején — nem szerepelhet a politikai műsorokban. A svédknél viszont az a szokás, hogyha egy újságíró valamely politikai párt aktív tagja, akkor már a választásokat megelőző egy éven belül nem vehet részt a választásokkal összefüggő politikai műsorban. Azonban, hogy az elmaradt munkaalkalmakért hogyan kárpótolják az illetőt, arról már nem értesültünk.

*Az Európai Közönségkutatók
Csoportjától
(GEAR) kapott információk alapján
összeállította: Domány András*

*A könnyebb áttekinthetőség kedvéért
táblázatban is összefoglaltuk a cikkben
közölt információkat.*

Hogyan jelennek meg a pártok Nyugat-Európa műsorközlő eszközeiben?

Ország	Mi/ki szabályozza a sugárzást?	Kik vesznek részt a műsorokban?	Milyen műsor(típus)ok vannak?	Hol?	Mikor?
Ausztria	törvény	parlamentari hellyel bíró pártok			
Dánia a) parlamenti választások		a parlamenti választásokon induló valamennyi párt			
		pártok vezetői	ún. „záróvita”	tv-ben és rádióban egyidőben	két nappal a választás előtt
			„záróvita” előtti ismertetés	tv-ben	20 órákor (a párt által megválasztott napon)
		párt három képviselője, dán tv egy riportere	utána kérdések		
			utána rövid állásfoglalás a párt részéről		
		5 párt képviselői	választási találkozó	rádió	
b) helyi választások			tematikus programok	a dán rádió és tv kilenc regionális állomásán is	két nappal a választás előtt
c) mindkettő					választás után 20 órákor

Időtartam	Egy pártra jutó műsoridő	Mitől függ az egy pártra jutó műsoridő hossza?	Szilencium, tilalmak	Alapelv	Egyéb szabályok
maximum a teljes műsoridő 1%-a		közéletben betöltött jelentőségétől			
	15 perc	nincs különbség			
	10 perc	nincs különbség			
	3 perc	nincs különbség			
	120 perc				
	2 óra				
	egész estét betöltő				
				már 4 héttel a választások előtt a jelöltek, parlamenti és kormánytagok nem vehetnek részt politikai programokban	

Finnország	Finn rádió és tv (YLE) adminisztratív tanácsa	bejegyzett, jelöltet indító pártok képviselői			
		egy párt egy-két képviselője valamennyi párt egy képviselője	választási interjú választási vita		
Franciaország	audiovizuális főtanács	minden bejegyzett parlamenti párt be nem jegyzett, nem parlamenti pártok kérhetik részvételüket a műsorokból, ha az első fordulóban legalább 75 jelöltet tudnak állítani	hivatalos	tv-ben	általában 13.30—14.00 és 19.30—20.00 között
Hollandia	média főtanács	valamennyi induló párt egy-egy párt	bemutató műsor	tv 3. műsora	hétköznap, fő műsoridőben általában a hírek után
			bemutató műsor	rádió 5. műsora	hétköznap 18.00—18.30
		3—4 legnagyobb párt vezetője	tv-vita		3—5 nappal a választás előtt
Norvégia	a norvég rádió és tv (NRK), valamint a pártok közötti megegyezés				
a) általában		NRK és egy-egy párt képviselője NRK és ellenfél pártok képviselője (vitaműsor)	„A pártok válaszolnak” sorozat „Párbaj”		
b) választások előtt			hírósszefoglalók		

minden párt azonos időt kap	ha az YLE valamelyik dolgozója jelölt, nem vehet részt választási műsorokban	Miután a jelölések hivatalossá váltak, a jelöltek nevét csak a választásokkal kapcsolatban lehet említeni. (kivéve az elnököt)	a választás előtt minden párt egyenlő, függetlenül nagyságától
--------------------------------	---	---	--

		pártatlanság, objektivitás, egyenlőség (időben és hangnemben egyaránt)	az Antenne 2 mindennap ellenőrzi az időtartamot
--	--	---	--

5—10 perc	minden párt azonos időt kap
-----------	--------------------------------

30 perc	5—10 perc
---------	-----------

minden párt
azonos időt kap

				választási magazin
				pártvezetők stúdióvita
NSZK	törvény			
Olaszország	parlamenti bizottság	a parlamentben már bennlévő és még bent nem lévő pártok egyaránt		
			mindenféle választási műsor	rádióban tv-ben
				általában reggel délután és/vagy a főműsoridőben sugárzott minden műsor után
Spanyolország	választási törvény			
				tv
				rádió

minden párt azonos időt kap			
minden párt azonos időt kap			
2—8 időegység (egy egység 2 perc 30 másodperc)	az előző választáson elért eredménytől	6 héttel a választások előtt politikus nem vehet részt szórakoztató műsorokban	
	minden párt azonos időt kap	szórakoztató műsort nem lehet választási célra használni (jelölt nem vehet részt)	általában a kisebb pártok kezdik a kampányt, és a nagyobbak fejezik be
5—10—15— 20—60 perc	pártonként		a kampány 30 nappal a választás előtt kezdődik, és az azt megelőző pénteken déli 12 órákor zárul
0 perc	azonos		
		a választást megelőző utolsó 24 órában tilos választási műsort sugározni, választási előrejelzés 5 nappal a választás előtt már nem közlhető	a kampány a választást megelőző 20. és 10. nap között tart
70 perc	10 perc	5%-nál kevesebb szavazat	
70 perc	20 perc 30 perc	5—20% között 20%-nál több szavazat	

Svájc

Svédország a csatornák
szabadon
döntenek

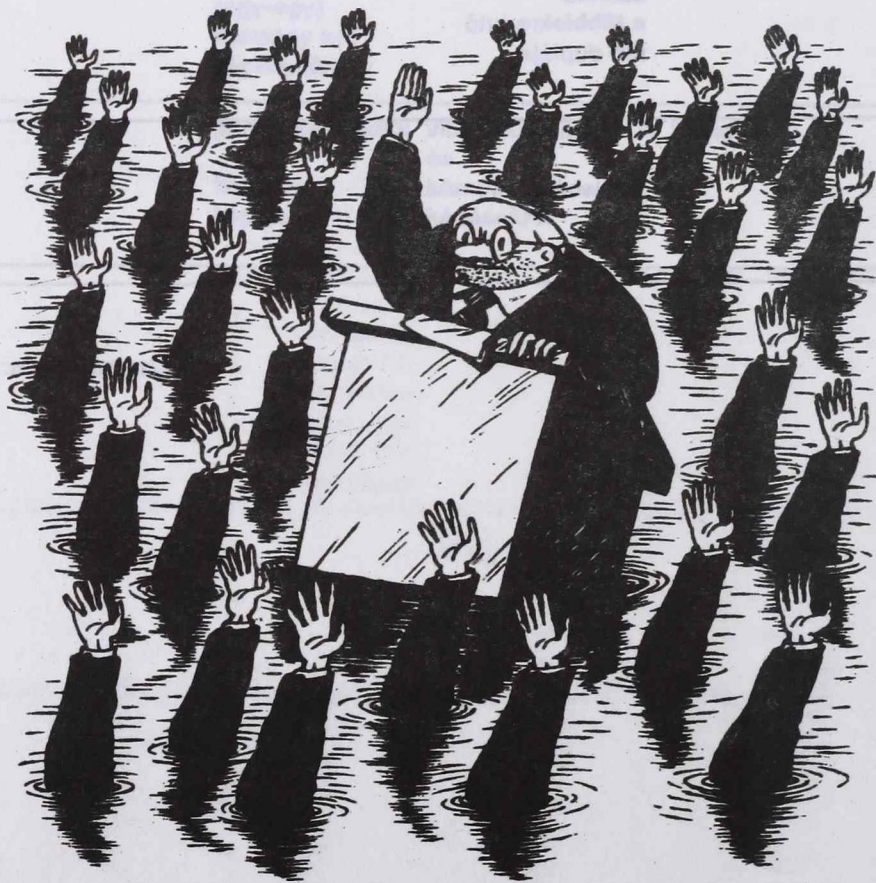
parlamenti vagy esélyes párt vezetője	pártvezetőkkel készített interjúk	tv 2. csatorna
---	--------------------------------------	----------------

pártok képviselői (egy-egy) kormány két képviselője	általános vita	tv 2. csatorna
--	----------------	----------------

pártok képviselői kormány képviselői	vita gazdasági és környezetvédelmi kérdésekről	tv 1. csatorna
--	---	----------------

		a politikában betöltött szereptől	lehet vagy csak a rádióban vagy csak a tv-ben időt adni, a kampány utolsó két hetében és négy nappal a szavazatszámítás előttig a kormány kifejtheti véleményét
			valamely pártban aktív újságíró nem vehet részt választási műsorokban
1 óra	1 óra	azonos	a rádió azonos szabályokat alkalmaz
2 1/2—3 óra		azonos a többiekre jutó idő duplája	

Összeállította: Bodrogi Zsuzsa

J. Kosobukin, Perek

Az OSZTEN karikatúrája

Köves Tibor

Demokrácia — működés közben

A parlamentek anyja három évtizedes töprengés után úgy döntött, hogy követi feltűnésvágyó gyermekei példáját. Amit először 1959-ben javasoltak, az 1989. november 21-én megtörtént: a brit szavazópolgárok milliói első ízben láthatták tévéképernyőjükön választott képviselőiket az alsóház üléstermében.

A kíváncsi kamerákat nem könnyű szívvvel engedték be a Westminster legbelső szentélyébe. Bebocsáttatásukat 1966 óta tizenegyszer vitatták meg az alsóházban. Nem pusztán a viktoriánus szemérmesség és nem is a pártfegyelem tartotta vissza eddig a honatyákat. Ez ugyanis ama ritka ügyek egyike, amelyben a képviselőket nem kötötte pártutasítás, lelkiismeretük, legjobb belátásuk szerint szavazhattak.

Tíz esetben győzedelmeskedett a tévéellenes tábor, amely sokkal inkább korosztálybeli szemlélet, mint pártpolitikai hovatartozás szerint szavazott. A tévépártiaknak csak tavaly, tizenegyedik nekifutásra sikerült felülkerekedniük, miután soraik megerősödtek az 1987-es választások eredményeként beáramlott fiatalabb politikai nemzedék tagjaival.

Margaret Thatcher asszony minden esetben, így tavaly is, a televízió bebocsátása ellen szavazott. Álláspontját a konzervatív pártvezér-miniszterelnök a vita megnyitásakor így indokolta: „Nem hiszem, hogy a tévé valaha is követheti kameráival az itteni eseményeket, ha ugyanis közvetíteni fogja, az már egy televíziózott ház lesz, és az teljesen különbözni fog attól a közrendi háztól, amit mi ismerünk.”

Az alsóház döntése egyszersmind pontot tett a legkimagaslóbb brit televíziós

személyiség három évtizedes pályafutásának végére is. Sir Robin Day bejelentette, hogy visszavonul a BBC legnépszerűbb politikai műsorának vezetésétől. A televíziózás doyenje, akinek a hatvanas évek óta minden miniszterelnök nyilatkozott, 1979 nyarán vállalta el a BBC *interpellációs idő* című új műsorának vezetését. Azután minden hétfőn este tíz órakor — kivéve a parlamenti szünet idejét — Robin Day megjelent a képernyőn, jobbján és balján a parlamenti pártok ismert szóvivőivel, akiknek a brit választók politikai színeképét többekévvé reprezentáló stúdióközönség soraiból tehettek fel „interpellációs” kérdéseket.

A válogatott közönség válogatott kérdéseiről a házelnök szerepét betöltő műsorvezető nyitott vitát. Először az „interpelláció” címzettje válaszolt, majd a képviselői csoport többi tagja fejtette ki véleményét. Végül — az alsóház gyakorlatától eltérően — szót kapott a „nép” is: a kérdező és a közönség soraiból önként jelentkezők elmondhatták, mit gondolnak az ügyről és a hallottakról. Időnként szavazás is volt, akár csak az alsóházban, azzal a különbséggel, hogy a stúdióközönség voksolása néha meglepő eredménnyel járt.

Mindeddig sokmillió közönsége volt ezeknek a tévéműsoroknak. Visszavonulását Sir Robin Day így indokolta: „Amikor a műsor vezetését elvállaltam, úgy éreztem, hogy kielégítetlen éhség van a nagyközönségben egy olyan aktuális politikai tévéprogram iránt, amely egyidejűleg komoly és szórakoztató, az információkat humorral vegyíti. Ez megfelel annak a parlamenti hagyománynak is, ami szerint egyetlen kérdés sem tekinthető annyira ko-

molynak és fontosnak, hogy megvitatásából számítani kellene a humort és a szellemességet. Azt hiszem, hogy nem lenne célszerű folytatnom ezt a proramot, miután a televízió hamarosan a Westminsterből közvetíti az igazi interpellációs vitákat.”

Eldőlt tehát a nagy vita a „működés-közbeni demokrácia” láthatóvá tételéről. Nyitva maradt azonban a kérdés: pótolhatja-e az igazi a nem valódit, avagy a parlamenti valóság a róla kialakított televíziós képzetet. Mert a valóságnak ez a legújabbkori tükre évtizedek óta furcsa játékot űz a látókörébe kerülő emberekkel és intézményekkel, mind a tükrözők, mind pedig a tükrözöttek oldalán. Ez utóbbiak persze az alsóházban sem mondtak le a tükrökép megszépítéséről.

A televízió bebocsátását csupán féléves próbaidőre és szigorú feltételekhez kötve engedélyezték. A képernyőn mindig csak az éppen beszélő képviselőt szabad mutatni — vállmagasságtól fölfelé. A kamera nem pásztázhat a padsorokon. A szónok szavainak hatása nem tükröztethető képviselőtársainak arckifejezésén. Szigorúan tilos gesztikulációk és más indulatmegnyilvánulások megjelenítése. Rendzavarás; közbekiáltozás, felugrás avagy más illetlenségek esetén a lencsének mindig a házelnök gyapjúparókéval keretezett arcán kell nyugvópontot találnia. A hangmérnökök feladata, hogy háttérzajsűrűkkel tűrhető szintre tompítsák az interpellációs párviadalokat kísérő hangorkánt, és hallhatóvá tegyék a szónokot.

A törvényhozók nem annyira a televíziónak, mint inkább önmaguknak adtak féléves próbaidőt, hogy eldöntsék, vajon elviselik-e fürkésző szemek jelenlétét politikai hálósobájukban. És persze hogy mérlegeljék, miként hat választóikra az eléjük táruló látvány.

Igaz, néhány esztendővel ezelőtt a lordok házából is féléves próbaidővel kezdtek a tévéközvetítést, s azóta véglegesítették. Csakhogy ott viszonylag kicsi a kockázat. A meglehetősen magas átlagéletkorú főrendek társaságában még a semmit sem tisztelő tárgylencsének is könnyű illedelmesnek maradnia. Kimérten hömpöly-

gó eszmecseréikre a felsőház falain kívül méltánytalanul kevesen figyelnek oda. Arról nem is szólva, hogy az örökletes és ki-nevezett főrendeket senki sem választotta meg, s így a jobbára csak elméleti vétőjoggal járó puha bársonypárnájuk nincs kitéve a politikai időjárás-változások viszonyosságainak.

A küzdelem igazi arénája az alsóház, ez a népszuverenitás, a hatalom letéteményese. Így van ez az alkotmányos elmélet szerint és — többé-kevésbé — az íratlan alkotmány meglehetősen rugalmas parlamenti gyakorlatában is. Am az elmélet és a gyakorlat között feszülő „többé-kevésbé” a nyugtalanító kérdőjelek sokaságát rejti magában.

Alighanem a látszat és valóság örök el-lentmondása az igazi oka annak is, hogy harminc évig tartott, amíg a nyilvánosság legközvetlenebb eszköze is behatolhatott a törvényhozás műhelyébe. Nem mintha olyan titkokat tárhatna fel, amelyek a sajtókarzaton helyet foglaló parlamenti tudósítók, avagy a már régóta beengedett rádiómikrofonok előtt rejtve maradhatnának. De más dolog a színvonalasan megírt lapokban olvasni, vagy a ritkaságszámba menő rádióközvetítésekben követni a törvényhozók tevékenységét — ilyesmire csak egy meglehetősen zártkörű olvasótábor és egy még szűkebb körű rádióhallgatóság adja a fejét. S egészen más dolog az, ha a választók milliói tapadnak a képernyőre, amikor húsba-zesbe vágó kérdésekről vitatkoznak és szavaznak képviselőik.

Legjobb esetben. Mert mi történik — és itt kezdődnek az igazi aggályok —, ha az újdonság varázsának múltával egyre kevesebben tapadnak a képernyőre? Ha netán a tisztelt ház esetében is bekövetkezve az a közönségreakció, ami a televízió pártpolitikai adásainak kísérőjelenségévé vált? Közvélemény-kutatások tanúsága szerint a *party political broadcast* felirat megjelenése a képernyőn a legtöbb tévénéző számára egyben jeladás a macska kieresztésére, a kutya megsétáltatására, teavíz forralásra vagy a természet hívó szavának megválaszolására.

Végtére is mennyi a látványosság a törvényhozás munkájában? Egy amerikai szakértő, akit az alsóházi tévépremier előtt hívtak meg a tory képviselők „képernyős arculatának” feljavítására, az első leckeórán meglehetősen nyersen közölte tanítványaival: „Felejtsek el a szövegelést, az imágóra összpontosítsanak. Tetszik-e az önöknek, vagy sem, a helyzet az, hogy a képernyőn lehetnek megnyerőek vagy visszataszítók, de okosak — nem. Minden közönségkutatás egyértelműen bizonyítja — legyen szó politikáról, rákkutatásról vagy popzenéről — a képernyőn nem a szó, hanem a tálalás számít. Vessék fejükbe a hatáshányadost: megjelenés ötvenöt százalék, hang harmincnyolc százalék, szóhasználat hét százalék. Vagyis kivitelezés összesen kilencvenhárom százalék. A tartalom pedig hét százalék. ennyi és nem több.”

Ám ha hinni lehet az amerikai elnökök avatott tévétanácsadójának, akkor ez a hatáshányados több problémát okozhat, mint amennyit megold. Mert mi történik például, ha a brit szavazópolgár úgy találja, hogy az alsóházi viták kevésbé érdekesek és fontosak, mint gondolta? Ha pedig érdekesek és fontosak akkor miként értelmezze a szavazást, amelynek érdemi kimenetelét eleve eldönti a mindenkori kormánypart alsóházi többsége?

A járatlan állampolgár számára csaknem áthatolhatatlan aknamező terül el a szuverén parlament kikezdzhetetlen hatalmának alkotmányos elmélete és az alsóházi többséggel rendelkező mindenkori kormány megtámadhatatlan parlamenti egyeduralmának tényleges gyakorlata között. Ezen nem könnyű átlábalni beidegzett értékrendjének és politikai lelki épségének súlyosabb veszélyeztetése nélkül.

Erre a veszélyre mindeddig inkább csak az alkotmánytudósok utaltak a parlamenti tévényilvánosság hosszan tartó vitájában. A televíziós közvetítések alsóházi ellenfelei jobbára a törvényhozói munka intimítását féltették, vagy a szereplési viszketőség torzító hatásainak veszélyeire hivatkoztak. Arra, hogy a tévékamera a hatásadásnak, a demagógiának kedvez, a

legalantasabb indítékokat jutalmazza, és a legrosszabb vonásokat hozza ki a képviselőkből.

Mindazok, akik így érveltek, talán nem is voltak teljesen tudatában annak, hogy a legelmarasztalóbb ítéletet mondták ki mindarról, ami a politikai közélet és a társadalmi nyilvánosság viszonyában történt a televízió ellenállhatatlan térhódítása nyomán. Hiszen a választási küzdelmek legádázabb kortescsatáit immár az ötvenes évek közepe óta a képernyőn vívják.

A tévédramaturgia ott jutott teljes uralomra, ahol az egyes politikai pártok kizárólagos ellenőrzést gyakorolhatnak, vagyis saját legfelső fórumaikon. Évi tanácskozásait eleve televíziós reklámszakemberek tervezik-díszletezik, a nagy dialógus forgatókönyvét tömeglélektan-szakértők írják, a rendezés pedig minden pártban a propagandafőnök és az audiovizuális hatásmechanizmusok működtetésében jártas tanácsadók kezében van.

A brit választási rendszerben egyetlen parlamenti párt sem mondhat le a törvény által biztosított ingyenes tévényilvánosság maximális kiaknázásáról. Választási pártokról lévén szó, az évi pártkonferenciák is szükségképpen alárendelődnek a gyakorlatilag folyamatossá vált korteshadjaratnak. A háromhetes hivatalos kortescampány csupán kicsúcsosodása a televízió primátusa által rövidre zárt társadalmi nyilvánosságnak. Ebből egyre inkább kiszorulnak az országos és helyi közélet hagyományos fórumai. Ami nem kerül képernyőre, annak nincs társadalmi-politikai jelentősége. Beteljesült a közmondás: *out of sight — out of mind* (ha nem látja — nem gondol rá).

Következésképpen politikai szempontból élet-halál kérdésévé vált a választási propagandára biztosított tévéműsoridő méltányos megosztása. A méltányosság azonban meglehetősen parttalan fogalom. Márpedig Nagy-Britanniának nincs sajtótörvénye, miként frott alkotmánya sincs. Így a tömegtájékoztatási eszközök általában ugyanazt a szabadságot élvezik a közérdekű kérdések kommentálásában, mint az egyes állampolgár. Az már persze egé-

szen mas kérdés, hogy az egyes állampolgárok és az egyes pártok nem egészen egyenlően osztoznak ezen eszközök birtoklásában.

A tömegtájékoztatási eszközökre általánosságban ugyanazok a nyilvánosságot érintő jogszabályok, normák, tiltások és korlátok érvényesek, mint az egyes állampolgárra. (Faji gyűlölködés szításának tilalma, hivatalos titkok védelme, rágalmazási törvény, reklámok közzétételére vonatkozó megszorítások stb.)

A parlament által létrehozott független bizottság ajánlására 1953-ban sajtótanács létesült. Ez önkéntes alapon, törvényes hatáskör nélkül működik. Tagjai egyenlő arányban tevének össze a tömegtájékoztatás képviselőiből, illetve az abban közvetlenül nem érdekelt személyiségekből. Feladatának tekinti a sajtószabadság védelmét és a sajtó karakterének megőrzését a legmagasabb szakmai, illetve üzleti etika általánosan elfogadott követelményeinek szintjén. A sajtótanács figyelmeztet minden olyan fejleményre, amely korlátozhatja a közérdekű és közfontosságú információk forrásait. Felhívja a figyelmet a tömegtájékoztatási eszközök nagyobb koncentrációjára, illetve monopolizálására utaló fejleményekre és tendenciákra.

Ez utóbbi tevékenységének hatékonyságára csupán abból következtethetünk, hogy a sajtótanács létrejötte idején hetnyolc nagyobb sajtódinasztia ellenőrizte a tömegtájékoztatás kilencven százalékát. A sajtódinasztiák többségét időközben felvásárolták a nemzetközi korporációk. Jelenleg „három nagy” uralja a nyomtatott szópiacát. Egyetlen politikai pártnak sincs saját tulajdonú napilapja. Ez méltányosnak tűnhet, de mindenesetre azzal az el nem hanyagolható megszorítással, hogy a munkáspártot egyedül a Mirror-lapcsoport újságjai támogatják, míg az összes többi — egy-két kis példányszámú közéleti független lap kivételével — egyértelműen a konzervatív párt mellett korteskedik, s nem is akárhogyan.

Így különös jelentőséggel bír a televízióban és a rádióban biztosított pártpolitikai műsoridő megosztása. Erről az

1983-ban elfogadott népképviselői törvény idevonatkozó előírásai gondoskodnak. Ezek szerint a kormányfelügyelet alatt álló, ámde alapszabálya szerint független és pártatlan BBC, illetve az Independent Broadcasting Authority (IBA — a kereskedelmi tévé- és rádióállomások felügyelő szerve) képviselőiből alakult bizottság minden parlamentben képviselt pártnak meghatározott rádiós és televíziós műsoridőt biztosít szabad felhasználásra az előző parlamentben elfoglalt képviselői helyeik, illetve a soros választási küzdelemben állított képviselőjelöltjeik száma szerinti arányban.

A pártok maguk döntenek el, hogyan, milyen formában és tartalommal szólnak a választókhoz a rendelkezésükre bocsátott műsoridőben, amely mentes bármiféle szerkesztői beavatkozástól. Fizetett műsoridő kortescélra nem bérelhető. Minden, amit a törvény nem szabályoz, a *fair play* játékszabályaira van bízva. Vagyis: többé-kevésbé szabad a vásár és így mindenki becsapottnak érzi magát a tömegtájékoztatás szabadpiacán. Azzal a különbséggel, hogy a mindenkori kormánynak hathatósabb eszközei vannak felháborodásának érzékeltetésére.

A televízió betörése az alsóházba alighanem minden eddiginél élesebben veti fel a kortespropaganda gyakorlatilag alig szabályozott területének — s vele együtt a nem arányos választási rendszernek és a két párti politikai váltógazdálkodásnak — mindmáig megoldatlan akut kérdéseit.

Mennyivel egyszerűbb volt minden, amikor — a második világháborút követő első évtizedben — a két alternatív kormánypárt még közmegegyezéssel kitilthatta a televíziót a politikából. 1955-ig volt érvényben a „tizennégy napos szabály”, amelynek értelmében a televízióban tilos volt megvitatni bármilyen olyan témát, amely két héten belül az alsóház napirendjére kerül, vagy kerülhet.

Amikor 1948-ban a BBC először felkérte az ország miniszterelnökét és a hivatalos ellenzék vezérét, hogy a képernyőről intézzen üzenetet a nemzethez, mindkettő kereken elutasította a szíves meghívást.

Clement Attlee munkáspárti miniszterelnök válasza roppant tömör volt: „Minek nekünk az a kukucska-doboz?” Winston Churchill, ekkor a konzervatív ellenzék vezére, a tőle megszokott nyíltszívűséggel indokolt: „Amikor még nagyon fiatal voltam, és az ember a saját választókerületében mondott valamit, ami zavart okozhatott volna, ha kijut külföldre, nem történt semmi baj. Most viszont az embernek minden szavára ügyelnie kell, tudván, hogy az egész ország odafigyel. Az pedig végképp elviselhetetlen, hogy az ember még arra is gondoljon, milyen a megjelenése és milyenek látják országszerte.”

Úgy látszik, Churchill, közönségkutatói hatáshányados-ismeret nélkül is tudta, vagy megérezte, milyen gyermek várható a politika és a televízió házasságából. A tévékamerák iránti utálatát soha sem küzdötte le. 1953-ban ellenezte II. Erzsébet királynő koronázásának közvetítését. Amikor az ifjú uralkodónő ez ügyben nem fogadta el a miniszterelnöknek egyébként „kötelező” tanácsát, Churchill belenyugodott, s így vigasztalódott: „Végtére is a királynőt koronázzák, nem a kabinetet. Ha az a kívánsága, ám legyen.”

A televíziós koronázás bombasiker volt. Olyannyira, hogy még Churchill is — a legnagyobb titokban — alávetette magát egy kamerapróbának miniszterelnöki rezidenciáján. Azután vidéki kastélyában, ugyancsak titokban, megszemlélte önmagát, amint a képernyőről ezeket mondja: „Nagyon sajnálom, hogy idáig kellett süllyednem, de hát mindannyiunknak meg kell próbálnunk lépést tartani ezekkel a modern szerkentyűkkel. Ha már így van,

talán jobb, ha látom, hogyan is állunk ezzel a dologgal.” A próbafelvétel visszajátvása után még inkább utálta a dolgot, s több kísérletre nem volt hajlandó.

Azóta sok víz folyt le a Temzén, sok minden változott a televízió és a politika viszonyában, csak az nem, hogy egyre inkább elmélyül egymás iránti kölcsönös gyűlöletük és olthatatlan szerelmük. Churchill kijelölt utóda, kora férfieleganciájának megtestesítője. Anthony Eden még maga választotta meg interjúvolóját. Együtt dolgozták ki és tanulták be a kérdéseket és válaszokat, amíg kívülről nem fújták az egész szöveget. Az első politikai interjúnak óriási közönségsikere volt. Kiváltképpen a kérdések bátorságát és a válaszok spontaneitását dicsérték. Anthony Eden lett a szigetország első politikus tévéasztárja. Példáját még sokan követték.

A sikerért akkoriban még keményen meg kellett dolgozni. De ma sem könnyű az interjúalanyok sorsa. A felkészülés most már a legtöbb esetben külön-külön történik. Erre abból is következtethetünk, hogy Sir Robin Day — az 1987-es választások előtt sugárzott tévéinterjú során — így szaktította meg Thatcher asszony egyik meglehetősen hosszúra nyúló válaszát: „Miniszterelnök, ez interjú, nem pártpolitikai adás.” A miniszterelnök-asszony uralkodott magán, de ettől kezdve következetesen Mr. Daynek szólította a „nagy inkvizítort” a lovagi címre utaló Sir Robin helyett. A vaslady alighanem némi nosztalgiával gondolt nagy példaképére, Winston Churchillre, aki még tudta, hogyan kell bánni eme „modern szerkentyűk” kezelőivel.

Nicaraguai remények

Úgy tűnik, mégis nyugvópontra jut a helyzet Nicaraguában. A közelmúltban a hondurasi Telában a legérdekeltbb államok (Nicaragua, El Salvador, Honduras, Costa Rica és Guatemala) képviselői meg egyeztek abban, hogy minden igyekezetükkel visszaszorítják a nicaraguai kontrákat, sőt ehhez ENSZ-erők segítségét is kérik. Ezzel egyben kedvező helyzet teremtődött az 1990 februárjában esedékes választások előkészítéséhez. A kormány ugyanis elhatározta, hogy szabad, demokratikus választásokat tart, s ennek érdekében a választási törvényt is megreformálták. Ezért a lépésért cserébe az unióba tömörült húsz ellenzéki párt (Uno) is elismerte a telai egyezményt.

Mindegyik fél kiállította már a saját elnökjelöltjét. Az országban zajló választási előkészületek (s természetesen majd maga a választás is) a nemzetközi figyelem középpontjába került. Az ENSZ és az Amerikai Államok Szervezetének (OAS) megbízottai állandóan figyelemmel kísérik a történéseket. Minden részről élénk kampány folyik: lehetővé tették az induló pártok pénzügyi támogatását, előzetes bejelentés után különféle demonstrációk megrendezését, s egy tévécsatornát csak a választási hirdetések számára tartanak fenn.

Az Egyesült Államok, miután a kontrákat támogató politikája miatt elszigetelődött, most minden eszközt fölhasznál, hogy befolyásolja a választások menetét és

segítse az ellenzéket. Az Uno elnökjelöltje Violeta Chamorro, a vezető ellenzéki lap, a La Prensa kiadója, Mickey Edwards kongresszusi képviselő kijelentette, hogy valamiképpen megtalálják a módját, hogy finanszírozzák Chamorro asszony választási kampányát. Ez azonban nem lesz könnyű, mert az amerikai törvények szigorúan tiltják.

A lakosság hatalmas érdeklődést mutat, az 1,8 millió választó nagy tömegekben sorakozik föl a sandinisták és az ellenzéki pártok mögött egyaránt. A sandinisták (akiknek a jelöltje természetesen Daniel Ortega) választási programjukban csupa szépet és jót ígérnek: az agrárreform folytatását, a kis és közepes gazdaságok támogatását, a munkanélküliség csökkentését, a magántulajdon védelmét, az eddig háborúskodásra használt pénzüsszegek átcsoportosítását a gazdaság, az egészségügy és az oktatás fejlesztésére.

Belföldön és külföldön is nagy érdeklődéssel várják, ki lesz a győztes. De bármelyik fél legyen is, a feladata mindenképpen nagy lesz, hiszen neki kell normalizálnia az Egyesült Államok szankcióitól tönkretett gazdaságot, újranyitni a pénzügyi segélycsatornákat és stabilizálni a helyzetet egy olyan országban, melynek gazdasági és politikai állapota az egész térségre kihat.

(Völgyi)

Magyar Péter

Választás olasz módra

A sztálinista intézményrendszer szürkeségéből nézve a nyugati választások harsánynak, mozgalmasnak és — meglehetősen egyformának tűnnek. Pedig nem azok. Még a nyugat-európaiak sem. A brit és az olasz választási mechanizmus, következésképpen az egész politikai rendszer között például ég és föld a különbség. A választási szokások és fogások pedig egyedül a választási rendszer függvényében alakulnak ki és értelmezhetők.

Olaszországban a fasizmust felváltó demokratikus köztársaság (1946) megteremtése óta arányos listás választásokat rendeznek. Májig tizenegy országos parlamenti politikai választás volt (ezek a legjelentősebbek). Majdnem minden évben urnához járul azonban a ma már negyvenmilliónyi választópolgár kisebb-nagyobb része, mert az iskolai felügyelő tanácsoktól a szakszervezeti, pártokon belüli, községi- városi tanácsválasztásokon át a megyei, tartományi és európai parlamenti választásokig szinte állandó a kampány és a versengés. A választási technika ugyanaz mindegyik alkalommal: egy-egy körzetben bizonyos számú betöltendő helyért szervezetek, pártok versengenek jelöltlisták állításával. A helyek azután az érvényes szavazatok arányában oszlanak meg közöttük, s még a maradék szavazatokat is elosztják, kétszer is (másodszor országos összesítéssel).

Ez a szigorúan arányos választási rendszer több meghatározó következménnyel jár. Az első ilyen, hogy a tanácsokban és a parlamentben sokfelé oszlanak a szavazatok nyomán a helyek. A képviselőházban rendszeresen tíz-tizenkét párt jut helyhez, s ezek egyike sincs abszolút többségben. A kormányok és a helyi vezető testületek en-

nek következtében alkudozások, koalíciós megállapodások eredményeként jöhetnek csak létre. A másik jellegzetesség: jelöltet, listát csakis szervezet, párt vagy alkalmi választási tömörülés állíthat. Elég akár 350 aláírás egy körzetben a jelöltlista benyújtásához. Egyéni jelölés, tehát egyéni kampány azonban nincs. Minden jelölt mögött szervezet áll, amely nem szükségképpen országos politikai párt, hanem lehet helyi vagy alkalmi egyesülés is, amely valamilyen program köré szerveződik, a megválasztott jelölt pedig nem egyetlen körzet, kerület képviselője (érdekkijárója), hanem bizonyos, akár egyetlen témakörre (például környezetvédelem) szorítkozó program megvalósításával megbízott személy.

A személyiség szerepe

ezen szerint nem túl nagy? — kérdezhetjük.

Aki válaszol, Walter Veltroni, az Olasz Kommunista Párt (tízmillió szavazat, 26 százalék a legutóbbi nyugat-európai parlamenti választáson) propagandafelelőse:

— Éppen ellenkezőleg, az a tapasztalat, hogy egyre többen szavaznak a párt vagy a programjavaslat helyett a jelöltek személyére, vagyis nagy gondot kell fordítanunk a jelöltlisták összeállítására.

Tudnivaló: az olasz választási rendszer ismeri a listára adott szavazat mellett az úgynevezett személyi preferenciát is. A választó az egyik listára (pártra) adja a szavazatát, de ezen belül megjelölhet két vagy három személyt, akikre egyénileg is szavaz. A lista sorrendjét végül a kapott személyi preferenciák száma határozza meg, és a kapott helyeket sorrendben (tehát a

legtöbb egyéni szavazatot kapott jelöltekkel) töltik be. A jelöltlistákat a helyi párt-szervezetek állítják össze, főként az ő döntésüktől függ, hogy lesz-e valakiből képviselő vagy tanácsos. De a fenti, szociológiai úton tapasztalt jelenség egyre inkább arra készíti a pártokat, hogy a belső pártszempontok helyett a választókat vegyék figyelembe, kutassák, kik lehetnek a népszerű, adott közegben elfogadott, hitelteljes jelöltek, akik iránt széles körű bizalom nyilvánul meg.

A választási szociológia külön tudomány, és a nagy pártoknál külön részlegek, csapatok dolgoznak tudományos módszerekkel a legjobb taktikán. Az OKP például legutóbb a genovai l'Unita-ünnepségen végzett felmérést (milyen típusú jelöltet fogadnak szívesen a párt választói?). Az eredmény: a jelölt legyen fiatal, vagyis negyven év alatti (39 százalék), karizmatikus egyéniség (38 százalék), alkalmazott dolgozó, és ne önálló vállalkozó, szabadfoglalkozású (49 százalék). Mihez tartsa inkább magát? A közhangulathoz, közérdekhez (48 százalék) vagy a pártprogramhoz (28 százalék). Ez az utóbbi adat nyilvánvaló kiábrándultságot tükröz a pártok túlbujánzó hatalmával szemben, ami speciális olasz probléma. A vezető posztokat az államigazgatásban és a gazdaságban (bankok, állami nagyvállalatok élén) a pártok elosztják egymás között, és a szakértelem gyakran háttérbe szorul a pártszempontok mögött. Arra a kérdésre, hogy hozzáértő legyen-e a jelölt, 49 százalék válaszolt igennel, míg arra, hogy legyen-e „diplomatikus”, ügyes taktikus, mindössze 7 százalék.

Igen magas százalékarányban igénylik a választók a jelöltektől, hogy a környezet megóvása szívéjük legyen (ez is újonnan teret hódító szempont). Nem jó, ha gazdag, még kevésbé, ha szerepelni vágyó, önmagát mutogató. Az sem, ha intrikára hajlamos, ügyeskedő. A hivatásos politikusi pályára vállalkozó jelöltek ne legyenek szentek, felkent papjai valamilyen ügynek — fogalmaz a továbbiakban az említett felmérés alapján készült tanulmány —, de harsány lemezlovasok se. Húsz százalék

azzal is törődik, milyenek a szexuális szokásai a jelöltnek.

Mindez mit mutat? Mindenekelőtt azt, hogy ma, negyvenévi választási tapasztalat birtokában a szavazatok elnyeréséhez nem elegendők a „jó sváda”, vagy a hangzatos pártjelszavak, mint a háború után a „szocializmust”, „népi hatalmat” a kommunisták részéről, vagy a „keresztény erkölcs, Isten, haza” a kereszténydemokratáknál. Tudományos módszerek szükségesek, és minden egyes kampány célzott, kiválasztott érvekkel, személyekkel folyik.

Kétségtelenül óriási a húzóerejük azoknak az országos vezetőknek, politikusoknak, akik ismertek, s akik iránt széles körű a bizalom. A jelenlegi kormányfő, Giulio Andreotti például ilyen személyiség. Előző hetvenéves, s még harminc sem volt, amikor de Gasperi maga mellé vette a negyvenes évek végén, és államtitkárságot bízott a fiatal katolikus ifjúsági vezetőre. Andreotti azóta szinte megszakítás nélkül miniszter minden kormányban, most hatodszor kormányfő, nemzetközileg is tekintélynek örvend, és tisztelik. Minden évben megjelenik egy könyve, jól ír, állandó rovata van egy népszerű hetilapban, és a Vatikán, a katolikus egyház is hallgat a szavára. Hatszázezer körüli egyéni szavazatot kap minden választáson, miután az olaszok rendkívül értékelik szarkasztikus, gyilkos megjegyzéseit, amelyeket a kamerák előtt rögtönöz.

Ugyanilyen személyiség volt Enrico Berlinguer, az OKP 1984-ben elhunyt vezetője, a legnépszerűbb olasz politikus, amíg élt. Halála (egy választási gyűlésen mondott beszéd közben esett össze) annyira megrázta az országot, hogy az OKP szavazatai akkor (és csak akkor, azóta soha többet) felülmúlták a DC-re adottakat. Vagy korábban Palmiro Togliatti is ilyen személyiség volt. Sokan éppen ezért kétségesnek tartják, hogy Occhetto és a mai pártvezetés elhatárolja magát Togliattitól az új (szociáldemokrata) irányvonal elfogadtatása érdekében. „Igaz, hogy a mai körülmények mások, és a pártnak másképp kell politizálnia, de Togliatti történelmi személyiség, és az OKP rosszul teszi, ha

most leértékeli, szavazatokat veszít vele” — mondják sokan. Figyelemre méltó Andreotti is, aki pedig ellenfele volt Togliattinak (és az a mai OKP-nak is).

A kampányok meghatározói

a programok vagy pedig a személyiségek? Is, is — mondhatnánk. Az olasz szociológia háromféle szavazatot különböztet meg az indítékokat vizsgálva. Van „csoporthoz tartozás” szerint adott szavazat (valaki mindig ugyanarra a pártra szavaz egy életen át, mert azzal tud azonosulni, az képviseli leginkább az ő társadalmi csoportját, érdekeit). Ilyen volt a háború után a kommunista szavazatok túlnyomó része, de a katolikusoké is. Van „véleményszavazat” (a programok, célkitűzések, javaslatok mérlegelése nyomán adott szavazat, amikor a szavazó úgy látja, ez vagy az a párt közelíti meg leginkább az ő felfogását, céljait, érdekeit adott pillanatban leginkább e párt szolgálja). Ez tipikusan a középrétegekre jellemző, és gyakran változik, míg az előbbi típusú szavazat szinte sohasem. S végül van „csereszavazat” (a szavazó ilyenkor úgy fogja fel, hogy nyújt valakinek valamit, s ezért ellenszolgáltatásra tart igényt, annak adja szavazatát, akitől a legtöbbet várhat pillanatnyi személyi érdekei alapján). Ez utóbbi magyarázza a legtöbb hatalmi posztot kézben tartó, s ezért legtöbbet „adni tudó” kereszténydemokraták szilárd relatív többségét negyven éve, noha a katolikus vallásos felfogás igen nagy mértékben visszaszorult Olaszországban.

Vagyis a mai olasz politikus nagyon jól tudja, hogy választói bizalmát csak részben nyerheti el a program, „az ígéreték” alapján, és azzal is kell törődnie (bár nem egyéni választókerületben dől el a sorsa), hogy mit várhatnak tőle választói konkrét napi dolgokban. Ez a motiváció nyilván erősebb a helyi választásokon, és közvettebb a parlamenti szavazások alkalmával. A pártprogramok készítői azonban tudják ezt, és az általánosságok, hangzatos elvek mellett nem feledkeznek meg arról, hogy a kampányban felvonultatott érvek

megcélozzanak egy-egy konkrét körzetet (a délvídeken többet beszél ugyanaz a pártvezető vagy képviselőjelölt a munkahelyteremtésről, északon a bevándorlás problémájáról stb.), vagy egy-egy konkrét réteget (mást ígér, más helyez előtérbe, kezel hangsúlyosan ugyanaz a párt mondjuk a kisvállalkozók, mint a dolgozók tömeggyűlésein).

— Világos, hogy mindenkinek mindent nem lehet ígérni — mondja Veltroni. A programok viszont nagy vonalakban mára, mióta az OKP is a liberális demokraciáelveteket és a vegyes piacgazdaságot vallja magáénak, alig különböznek. Karakteres programot néhány részletben lehet csak javasolni, és nagyon jól kell kiválasztani azt a néhány pontot, amire egy-egy kampányt felépítenek a pártok.

Veltroni például csapatnyi szakember társaságában dolgozik a Botteghe Oscure (az OKP központja) propagandairódáiban. Van köztük grafikus, számítógépes, televíziórendező, beszédíró. Feladatuk, hogy jelszavakra váltsák a pártvezetés által elfogadott dokumentumokat. „Ki a NATO-ból Olaszországot” — ez például jelszó volt a hatvanas években, ma már nem az. De lehet jelszó esetleg, hogy „ki a NATO-val Olaszországból” (tudniillik szereljék le a rakétatámaszpontokat). Vagy jobb ennél, hogy „atommentes Európát” „leszerelést mindkét oldalon”.

Az OKP általában a változásra helyezi a hangsúlyt ezekben, a DC a stabilitásra. Erős fegyver az OKP részéről a kereszténydemokrata kormánygépezet korrupciójának, visszaéléseinek leleplezése. Az elmúlt évek nyilvános botrányai bő választékot kínálnak erre.

Ugyanakkor a küzdelem sohasem fajulhat el amerikai mértékű durvaságokig, személyeskedő és magánéletben vájkáló ízléstelenségekig, mert a célpont sohasem az ellenfél jelöltje, hanem programja, hatalomgyakorlási módja. Ezt maga a rendszer garantálja. A túlzott személyeskedés visszatetszést szülne, és ellenkező hatást váltana ki.

Elemzik azután — jóformán faluról falura, szavazóhelyiségről szavazóhelyiség-

re, számítógépekkel — az eredményeket is. Stefano Draghi az OKP legfőbb választási szakértője e téren. Elemzéseik kimutatják, hogy a látszólagos állandóság mellett (egyik szavazástól a másikig alig néhány százaléki különbség az eredményekben) viszonylag nagy a szavazatok mobilitása (akár 20—30 százaléki szavazat is változik, ám ezek egy része ki egyenlíti egymást). Ezek az újkeletű elemzések arra indítják a nagy pártokat, hogy módosítsák kampányaikat. Mindenkit nagyon aggaszt viszont a tartózkodók, fehér lappal szavazók növekvő aránya. Ez a legutóbbi nyugat-európai választáson Olaszországban elérte a 24 százalékot, vagyis ma a „harmadik párt” a kiábrándultaké és nem szavazóké.

— Felfogható ez úgy is, mint az elfajult párturalom elutasítása — véli Eugenio Scalfari, a la Repubblica igazgató-főszerkesztője, az egyik legtekintélyesebb olasz publicista. Mások szerint több tényező eredménye: a jólét növekedése, a magánélet és befelé fordulás vonzása éppúgy ok, mint a politikából való kiábrándultság („úgysem változik semmi...” „a politikusok a fejünk fölött döntenek...”).

Mindhárom nagy tömegpárt (kereszténydemokraták, kommunisták, szocialisták) előtt világos, hogy választóik megtartása a jövőben attól függ, mennyire képesek „behatolni” ebbe a sokmilliós választói tömegbe, hogyan tudják megszólítani a jelenleg tartózkodókat, visszavonulókat, kiábrándultakat. S a másik: a fiatalokat, akiknek szavazata egyelőre „láthatatlan”. A vezető politikusok a legutóbbi kampányban nem hagyták már az ifjúsági vezetők-re ezt a területet: Craxi és Occhetto elment több egyetemre, külön ifjúsági gyűlést tartott. Forlani DC-főtítikár meglátogatott több kábítószeres rehabilitációval foglalkozó intézetet. Általában keresték azokat a helyszíneket, ahol közvetlenül fiatalokhoz szólhattak. — Nem biztos, hogy a fiatalokat fiatalok tudják a leginkább befolyásolni — mondja egyik beszélgető partnerem.

Tény a szociológiai kutatások szerint: a hagyományos (csoporthoz tartozó) szava-

zatok visszaszorulóban vannak, és a vélemény-, illetve csereszavazatok válnak túlnyomórészt jellemzővé. Ezek változóbbak és nehezebben meghódíthatók, más módszereket igényelnek. Íme, néhány alapszabály, amelyet mind az OKP, mind a DC választási propagandagépezete alkalmazni igyekszik a felismert új helyzetben:

1. A programnak az általános elveken (demokrácia, szabadságjogok, egyéni vállalkozás, piac, szociális igazságosság) túl koherens konkrét megoldásokat kell tartalmaznia. Aki mindent ígér, nem hiteles.

2. A programnak nemcsak hihetőnek, meggyőzőnek, hanem „láthatónak” is kell lennie, vagyis tömör, jelszószerű megfogalmazásokkal „el kell juttatni” azt minden választótértegre, csoporthoz.

3. Megfelelő személyeket kell javasolni (erről már volt szó).

— Előtérbe került a javaslatok, a politika konkrét napi megvalósíthatósága mint mérce. Arra hallgatnak az emberek, akik helyes, megvalósítható dolgokat javasolnak, és bizalmat ébresztő személyeket képesek jelölni — foglalja össze Veltroni.

A kampányban valaha a választási gyűlések (comizio) jelentették a fő eszközt, és a plakátok. Parlamenti választás előtt a pártvezetők, képviselők járták az országot, körzetüket, s egyik beszédet mondták a másik után nagyjából vegyes hallgatóság előtt. Ennek az ideje lejárt. Ma változatos módszerek terjedtek el: fesztiválok, kulturális estek, hangversenyek, vacsorák, videokazetták. Speciális közönségnek célzott részkampányok. Külön keresi például minden párt a női szavazatokat (ezek teszik ki a választók nagyobb részét, és mást igényelnek, mint a férfiak). Vagy a 15 millió nyugdíjasét. A vállalkozóknak adópolitikáról beszél a kampányt folytató, a nyugdíjasoknak a társadalombiztosításról, a fiataloknak az álláslehetőségekről és a kábítószerezésről.

Fontos a nemzetközi megítélés; hasonló külföldi megoldásokra hivatkoznak, külföldi személyiségek támogató megnyilatkozásait keresik. A szocialisták Mitterrando, Brandtot: az OKP újabb szín-

tén szociáldemokratákat hív meg, s elhárítja magát még a francia kommunistáktól is.

Médiумok

A legfontosabb, szinte állandó és folyamatos kampánymédiум azonban a televízió. Ezzel semmi sem versenyezhet. Akié a képernyő, az gyakorol tömegbefolyást. Olaszországban ma mintegy harminc kereskedelmi magán-televízió működik. Kampányidőszakban fizetett spotokat, clipeket adnak. Ötven másodperc figyelemkeltő, széles rétegeket személyesen megszólító, hatásos látványt produkálni — nos, ez nem akármilyen rendezői feladat, és több invenciót, felkészültséget igényel, mint mondjuk egy mosóporreklám. A három csatorna híradóját felosztották: a tv1 kereszténydemokrata, a tv2 szocialista, a tv3 kommunista irányítás alatt áll. Craxi minden este megjelenik a kettesen, és mond valamit, míg a tv1 természetesen a DC-vezetők nyilatkozatainak ad nagyobb teret. Vannak speciális kampányműsorok is, viták, kerekasztalok, ahova a kis párto-

kat is meghívják, és kapnak ők is arányosan műsoridőt. Meghívott újságírók faggatják, „piszkálják” az éppen terítéken levő pártot, politikust — természetesen mindegyik újságíró mögött áll valamilyen politikai kör, amely „súg” neki, informálja, irányítja kérdéseit. Az a politikus, aki nem képes hatásosan és kapásból válaszolni, meggyőzően rögtönözni, akinek nincs válasza mindenre — nem jut messzire.

Az írott sajtó — a pártlapok kivételével — független a pártoktól, és ma már kivétel nélkül nagyvállalati birodalmak tulajdona. A Corriere della Sera és a La Stampa mögött a Fiat és Agnelli, a la Repubblica mögött de Benedetti (Olivetti), az il Messaggero mögött Gardini (Montedison) áll. Ezeknek a gazdasági hatalmi központoknak lényegében mindegy, ki kerül a kormányrúdhhoz, rokonszenvük egyik vagy másik párt iránt érzékelhető ugyan (de Benedetti például a szocialista pártot támogatja), de ez nem döntő. Egyes kérdések konkrét kezelésében érdekeltek, s érdekérvényesítési eszköztáruk elég tág, jobbára kulisszák mögött, nem a választási kampány az elsődleges terepük.

Postai voksok

A szovjet polgárok nem csak a világúrból, hanem külföldről is szavazhatnak. Ezt egy egyszerű választási kártyarendszerrel oldják meg.

A svédek konzulátusaikon adhatják le szavazataikat.

Az ausztráloknak egyenesen kötelességük, hogy külföldön tartózkodva is részt vegyenek a választásokon. Erre a célra bevezették a levélszavazás jogát.

Nagy-Britanniában a háború utáni évek szociáldemokrata kormányzata vezette be a külföldön élő állampolgárok levélbeli választási jogát. Csupán időben be kell jegyeztetniük magukat a választói névjegyzékbe.

A legmesszebbre Franciaország ment el, ahol Leon Blum szociáldemokrata kormánya a külföldön élő franciákat feljogosította, hogy választói jogukat legközelebbi

családtagjaikra átruházzák. Vagyis az a francia, aki a választás napján nincs odahaza, másvalakit küldhet el maga helyett szavazni.

A Német Szövetségi Köztársaságban is természetes dolog a levélben történő választás. Az ország polgárai egyszerűen és olcsón küldhetik el szavazólapjukat külföldön a legközelebbi konzulátusra.

Svájc is engedélyezi polgárai számára a postán történő választást külföldről. Mindössze egy kért nyomtatványt kell kitölteniük. A szavazólapot postán kapják meg Bernből, és ide is kell visszaküldeniük.

Ausztriában többéves vita után most van megvalósulóban a választások kiterjesztése az ország határain kívül élő négyszázezer osztrák állampolgárra.

Magyarország nem ismeri a levélszavazás jogát.

Akit a népharag sodort a parlamentbe

*Nyikoláj Lucenkó népképviselővel beszélget
Barát József*

— *Kérem, mutatkozzon be.*

— Nyikoláj Lucenkó, Poltava megye, az 54. nemzeti-területi választói körzet népképviselője vagyok. Kremencsug városából jöttem, húsz éve jogászként dolgozom. Képviselőnek a demokrácia hulláma sodort a parlamentbe. Pontosan így történt. Az én megválasztásomat nem irodákban tervezték el. Engem — ha lehet ezt a kifejezést használni — a nép demokratikus haragjának hulláma sodort a felszínre.

— *Hányan voltak jelöltek?*

— Hatan voltunk. Köztünk volt egy híres akadémikus, a pedagógiai tudományok doktora, Zjázjun professzor. Ő a poltavai pedagógiai főiskola rektora. Az első fordulóban veszített velem szemben 213 ezer szavazattal, és így a döntőbe ketten kerülünk Martinyenkóval, a poltavai ércdúsító kombinát vezérigazgatójával.

— *A pártnak volt saját jelöltje?*

— Rajtam kívül mind az öt az volt. És a döntő fordulóban mégis én kaptam hat-száznyolcvanezer szavazatot.

— *Összesen hány választó adta le a voksát?*

— Egymillió nyolcszázezer. Ez gyakorlatilag az egész Poltava megye, mind a huszonkilenc járás.

— *Mennyi a megye lakossága?*

— Valamivel több mint kétmillió.

— *Az, hogy ön pártonkívüli, előnyt jelentett a versenyben, vagy esetleg épp ellenkezőleg?*

— Természetesen előnyt jelentett. Az utóbbi időben nálunk úgy alakult a hely-

zet, hogy a párttagokat egyszerűen kiselejtezték a választók. Így csaknem kétszáz választókörzetben az első körben eredménytelenek voltak a választások. A párt-embereket egyszerűen kihúzták a szavazólistákról. Az én esetemben viszont látták, hogy pártonkívüli vagyok, tehát kell, hogy legyen saját állásponatom. És egyébként is! Ma egy pártonkívülinek sokkal könnyebb megvédeni az állásponjtát, eddig nekem is sikerült.

— *Ön hol dolgozik?*

— Jogász vagyok a kremencsugi tervező-építő egyesülésnél. Még nem vagyok függetlenítve, mivel egyelőre nincs meghatározva a képviselő státusa. Ezért azt mondhatjuk, hogy kiküldetésben vagyok a Kremlben.

— *Felkészítette-e önt valaki a választási küzdelemre?*

— Az igazság az, hogy én nem is akartam jelöltetni magam. Úgy alakult, hogy Vitalij Korotyicsnak, az Ogonyok főszerkesztőjének a választási megbízottja voltam a kremencsugi járásban, mivel nálunk először öt jelölték. Ám amikor eljött a jelölések utolsó napja, Korotyics felhívott és közölte, hogy visszavonja a pályázatát, mivel Poltava megye ellene van, és a parádét úgyis a pártapparátus vezényli. Így ő Harkovban jelöltette magát. Korotyics azt is közölte velem, hogy a megye pártszervezete fél az én jelölésemtől. Csupán öt óra maradt a jelentkezések lezárásáig, én pedig felhívtam a városi pártbizottságot, és engedélyt kértem jelölőgyűlés rendezésé-

re egy lakóhelyi körzetben. Egy órán át tanácskoztak, és arra a döntésre jutottak, hogy egy ilyen gyűlés megtartása nem célszerű. En viszont túljártam az eszükön, mert addigra egy huszonhét tagú építőipari szövetkezetben jelöltettem magam. Egyöntetűen megválasztottak. A párt aztán igyekezett nyomást gyakorolni a szövetkezetre — ellenőrizték a pénzügyeit, jogtalanul akarták minősíteni a jelölést. Mind-ebből azonban nem lett semmi, a szövetkezet megbízhatóan dolgozik. Szóval így lettem én jelölt. De csak ezután következett a java. Először igyekeztek befektetni. De ez is rájuk ütött vissza, amikor a megyei pártbizottságon sokszorosították a rólam szóló úgynevezett „szolgálati dossziét”, ami igen előnytelen jellemzést tartalmazott. Tudniillik, én 1976-ig a belügyi szervekben dolgoztam, ahonnan mint alkalmatlant elbocsátottak. Amikor erről kérdeztek, egyszerűen válaszoltam: „Féher holló fekete seregben nem tud repülni”, vagyis már akkor, 1976-ban rebellisnek számítottam.

— *És miért?*

— Hát ha egy főhadnagy nem érti, hogy a főhadnagy három csillaga a vállpánton és egy ezredes három csillaga nem egy és ugyanaz

— *Voltak vitái az előljáráival?*

— Természetesen. Én nem tudtam elfogadni a jogtalanságokat, és emiatt kénytelen voltam elmenni. Szóval a következő időszakban egész Ukrajnában, a Ragyánszka Ukrajna című lapban kitergették a rólam szóló anyagokat.

— *A poltavai terület egyszerű jogásza honnan ismeri Korotyicsot, az Ogonyok főszerkesztőjét?*

— A helyzet az, hogy az ökológia hullámán sodródtam a politikába. Poltava megyében én vezettem a zöldek mozgalmát, az úgynevezett „ökológiai kezdeményezés” nevű egyesület elnöke voltam. Részt vettem a zöldek konferenciáján Moszkvában, és ott beválasztottak az össz-szövetségi mozgalom koordinációs tanácsába, amely a Komszomol központi bizottsága mellett működik. Én képviseltem Ukrajnát. Így közvetlen kapcsolatba kerültem a

moszkvai aktivistákkal. Amikor elkezdődött a jelölési kampány, Moszkvából felhívott Pancsenkó, az Ogonyok munkatársa, és megkérdezte, hogy tudnám-e vállalni ezt a munkát. Igen, mondtam Vitalijnak, nagyon szívesen leszek a megbízottja. Így kezdődött az egész.

— *És önnek volt-e valamilyen apparátusa, megbízottja?*

— Később, amikor én is jelölt lettem, szereztem magamnak megbízottakat. A végén már tulajdonképpen Kremencsug város valamennyi lakója az én aktivistám volt.

— *Melyek voltak főbb választási programpontjai?*

— A programom teljes egészében jogi vonatkozású volt. Fő célként a jogállam megteremtését tűztem ki, mivel világos, hogy enélkül semmi újat nem kezdhünk. Jogállamról beszélni, amikor az országban csak kétszázötvenezer jogász van? Hisz ez semmire sem elég! Mivel a belügyi szerveknél dolgoztam, és saját szememmel láttam az ott zajló visszaéléseket, ezért kellő ismeretek alapján követelem a rendőrség tevékenységének szabályozását. Ez az első. Továbbá, a gyanúsítottak letartóztatása után azonnal be kell vonni a munkába az ügyvédet, ahogyan ezt minden civilizált országban teszik. Ezek a főbb kérdések, s csak utána jön az ökológia. Így már a jelölés idején nyilvánvaló lett, hogy az én programom a leghaladóbb, mert nemcsak az én aktivitásomat feltételezi, hanem számít a választók állampolgári mozgalmára is, akik lelkesen részt is vesznek a politikai küzdelemben ezekért a célokért.

— *Programjának még pontosabb megismerése érdekében engedjen meg néhány rövid kérdést. Mi az álláspontja a tulajdonformákkal kapcsolatban — támogatja vagy ellenzi a magántulajdont?*

— Én a magántulajdon híve vagyok, de csak egy bizonyos időszak után. Most az embereknek takarékbetétben összesen 315 milliárd rubeljük van. Ennek az összegnek nyolcvan százaléka a betéttulajdonosok három százalékának a számláján vesztegel. Ha ma rögtön megengednék a magántulajdont, akkor lehetővé tennék, hogy tisz-

tára mossák a „piszkos” pénzeket is. Ezt a problémát elsősorban a pénzügyi és ár-reformon keresztül kell megoldanunk, és csak ezután jöhet a magántulajdon. De ma még mindenki számára egyenlő feltételeket kell biztosítanunk. Ha most bevezetnénk a magántulajdont, akkor azoknak, akiknek nem volt pénzük, továbbra sem lenne. Azok viszont, akiknek a kezében milliók és milliárdok halmozódtak föl, vígan élnének. Ez megengedhetetlen egy szocialista országban. Miről lehet itt beszélni, ha az országban már hatvanmillió ember él a szegénységi szint alatt, s ugyanakkor csaknem kétszázötvenezer milliomos van, ebből csak Moszkvában huszonkétezer él. Ezért azt mondom, hogy jelenleg még nem lehet szó magántulajdonról. Mert például, ha most egy milliomos azt mondja, hogy megveszi a helyi cipőgyárat, amely nálunk nagyon rosszul működik, akkor később már nem lesz erkölcsi alapunk arra, hogy őt bűnözőnek nevezzük, pedig a milliomosok többsége bűnöző.

— *Igen, de sokan úgy vélik, hogy a magántulajdon elengedhetetlen a termelés hatékonyságának növeléséhez.*

— Én másképp gondolom. Lenin a forradalom után a következő feltételeket szorgalmazta: a földet — a parasztnak, a gyárat és üzemeket — a munkásoknak. Ha mi most elérjük azt, hogy a gyárban valóban a munkás lesz a gazda, falun pedig a földdel a paraszt rendelkezik, akkor meglesz a lehetőség arra, hogy elindítsuk ezt a folyamatot. A paraszt valódi gazdának kell, hogy érezze magát. Nálunk viszont egyelőre arról beszélnek, hogy a földet el kell adni.

— *Mi a véleménye a politikai, szervezeti pluralizmusról?*

— Szerintem hatályon kívül kell helyezni az alkotmány 6. cikkelyét, amely kimondja a párt vezető szerepét. Mert amíg az SZKP a kormányzó és vezető párt, addig más pártok léte lehetetlen. Ezután el kell fogadni egy törvényt a Szovjetunió társadalmi szervezeteiről, és akkor világos lesz, milyen erők vannak a színpadon. Ha létrejött egy mozgalom, és az pártnak akarja nevezni magát, ám legyen. Ha pedig ez a párt nem fogja az emberek javát szolgál-

ni, akkor úgymint magától elhal. Viszont ha a zöldek mozgalma vagy bármely más mozgalom reális támogatást kap a nép részéről, akkor részt kell kapjon a politika alakításából is. Én például Ukrajna „Narodnij ruh” elnevezésű, a peresztrojkaért küzdő mozgalomát képviselem, és nemrég egy igen kellemetlen dolog történt velem: részt vettem Ukrajna legfelsőbb tanácsának munkájában, és odáig fajult a dolog, hogy Krjucskov, az ogyesszai megyei párttitkár letépte rólam a Ruh jelvényét. Másnap pedig meglátta, hogy ezt az újat viselem, amit a kanadai elvtársaktól kaptam. Az ülésen felszólalt egy képviselő, aki azt mondta, hogy ő már tizenöt éve tagja az ukrán parlamentnek, és türethetetlennek tartja, hogy a vendégként jelen lévő Lucenkó szemtelenségében odáig jutott, hogy nacionalista szimbólumot visel ebben a teremben. Rögtön szavazásra bocsátották azt a javaslatát, hogy hagyjam el az ülést. Sevcsenkó, az ukrán legfelsőbb tanács elnökségének elnöke támogatta ezt a kirohanást, s elsőnek szavazott amellett, hogy kitessékeljenek a teremből. Az eredmény: egyöntetűen megszavazták a javaslatot. Erről már a „Szabadság” rádióállomás is tudósított, sokan mások pedig egyéb forrásból értesültek, de nálunk a történetek még nem kaptak nyilvánosságot. Mindezzel oda akarok kilyukadni, hogy a „Narodnij ruh” Ukrajna népi demokratikus pártja lehetne. Ma háromszázötvenezer tagot számlál. S egy pártnak ez elegendő létszám. És ha komoly programja van — mint ahogy van —, akkor természetesen élvezni fogja az ukrán nép támogatását.

— *A Pravdában azt olvastam, hogy ez a mozgalom elveiben antikommunista szervezet.*

— Ez afféle porhintés. A helyzet az, hogy mi nem zártuk ki az ukrán helsinki bizottságot a Ruhból. Ezt a szervezetet pedig üldözik. Ezért arra a következtetésre jutottak, hogy akkor az egész szervezet reakciós és antikommunista. Amikor Kralcsuk részt vett a kongresszus munkájában, ő így állította be ezt az egészet. Ő volt Ukrajna fő ideológusa, most pedig ő a központi bizottság titkára.

— *A múlt héten Kijevben tehát elhagyta a termet. Ott kizavarták, a Kremlben pedig itt lehet.*

— Ott vendég voltam. Itt képviselő, bizottsági tag vagyok.

— *Sok megfigyelő úgy véli, hogy Ukrajnában a nemzetiségi feszültségeknek különösen tragikus következményei lehetnek. Tudjuk, hogy a benderista mozgalomnak valóban mély gyökerei voltak. Ennek a szovjetellenes mozgalomnak a sztálini időkben még saját tiszti iskolája is volt. Mi a véleménye, lehetnek-e Ukrajnában éles konfliktusok ezen az alapon?*

— Lehetnek, ha továbbra is a konfrontáció folytatódik, nem pedig a konszolidáció kezdődik meg. Nyugat-Ukrajna háromszáz éven át a miénktől nagyon is eltérő életet élt. Máig is folytatódik viszont Sztálini asszimilációs politikája. A görög katolikus egyház be van tiltva, az autokephalista egyházat is üldözik. Igen sürgős a lelkiismereti-szabadságról és a vallásról szóló törvény kidolgozása.

— *El tud-e képzelni polgárháborút Ukrajnában?*

— Igen. Sajnos ennek van bizonyos valószínűsége.

— *Milyen feladatai voltak a jelölések és választások idején? Fel volt-e mentve munkájának végzése alól?*

— Igen, erre az időszakra fel voltam mentve.

— *Nyilván sok interjút adott a választási kampány idején. Ilyenkor ön kereste fel a lapokat, vagy azok keresték magát?*

— Az igazság az, hogy a jelöltekről és a képviselőkről szóló szabályzat értelmében nekünk jogunk van felszólalni a rádióban, a televízióban, a lapokban. De a valóságban mindez csak a papíron létezik, nekem egyszer sem volt alkalmam élni a tömegtájékoztató eszközökben való megnyilatkozás lehetőségével, mert a megyei apparátus még a jelölésemet is ellenezte.

— *Hogyan viszonyul ön a konkurenciához? Segítette-e önt a saját mozgalma?*

— Mint már említettem, a megyei pártbizottság ellenem volt, viszont a zöldek igen sokat segítettek. Tagjai velem együtt járták be mind a huszonkilenc kerületet,

agitációs anyagokat küldtek szét, felszóltak, elmagyarázták, népszerűsítették a programomat. Nélkülük soha nem győztem volna. Hiszen nem egészen egy hónap állt rendelkezésünkre a választási kampány lebonyolításához. Pontosabban huszonegy nap.

— *És milyen stratégiát folytat a zöldek mozgalma a választásokon?*

— Az országban, de az egész világon is igen súlyos az ökológiai helyzet. Nagy bajok vannak nálunk Kremencsugban is. A városnak 238 ezer lakója van, s igen sűrűn helyezkednek el az iparvállalatok. A megye vállalatainak hetven százaléka városunkban található, vagyis Kremencsug ebben a vonatkozásban sajnos háromszorosán felülmúlja a megyei központot, Poltavát. És ahhoz, hogy normalizáljuk az ökológiai helyzetet, el kellett döntenünk, hogyan fejlődjön tovább Kremencsug. Korábban ökológiai kérdésekkel senki sem foglalkozott, a minisztereket is csak a termelés mennyisége érdekelte.

— *Ezért önök úgy döntöttek, hogy saját képviselőket állítanak ki a választásokra?*

— Igen, nemsokára helyhatósági választások lesznek, és mi erre készülünk. A zöldek mozgalmanak sok aktivistája jelölni fogja magát a városi, illetve a megyei tanácsokba. Vagyis az a szilárd meggyőződésünk, hogy a politikai helyzet megváltoztatásához a megyei párt- és tanácsi apparátus hatvan százalékat fel kell váltani. Csak akkor lehet majd szó valódi változásokról. Hogy miért? Bizonyára emlékszik rá, hogy a tizenkilencedik pártértekezlet olyan döntést hozott, miszerint egy személyben egyesítsék a párt- és tanácsi hatalmat. Ezt később elvetették, de a pártmunkások nem veszítették el azt a szilárd hitüket, hogy ez sikerülni fog. Például Merkota, a megyei pártbizottság titkára a népképviselők kongresszusának napján három mandátummal rendelkezett: a megyei tanács tagja, Ukrajna legfelsőbb tanácsának tagja és a Szovjetunió népképviselője volt egyszerre. A törvény értelmében egyszerre csak két mandátuma lehet. Mi természetesen felkértük, hogy mondjon le egyik meghatalmazásáról. Ő nem a megyei

tanácstagságtól, hanem az ukrán legfelsőbb tanácsi tagságától vált meg, mivel arra számított, hogy ha a tanács összetételének hatvan százaléka az ő embereiből áll majd, akkor megválasztják elnöküknek. Ő lesz a megyei pártbizottság első titkára és egy személyben a népképviselők megyei tanácsának elnöke is. Mivel ez teljesen világos számunkra, úgy döntöttünk, hogy mindent meg kell tenni annak érdekében, hogy ne legyen meg az a hatvan százalék. Illetve, ha a miénk lesz a hatvan százalék, akkor ő nem lesz tanácselnök. Így az erőviszonyok megváltoztatása megfosztja a megyét a diktátumtól, s a tanácselnök olyan ember lesz, akinek tekintélye lesz, akit tisztelnek.

— *Segített önnek valaki imágójának megformálásában?*

— Igen: a megyei pártbizottság, a belügyi szervek s különböző helyi szervezetek, amelyek a pártapparátus vezényletével működtek. Tulajdonképpen az ellenem irányuló hullám sodort a felszínre.

— *Megvesztegethető-e ebben az országban valamely lap, mondjuk a párt által?*

— A helyzet ezen a téren valóban eléggé bonyolult. Most várjuk a sajtótörvény megfogalmazását. Jelenleg az egész sajtó a pártapparátus kezében van. A lapok akkor sem azt közlik, amit kéne, ha remek a szerkesztőség és zseni a főszerkesztő. Csak azt közölhetik, amit megengednek. Ezért én nem is csodálkozom, hogy velem szovjet lap még sosem közölt interjút. Még fel sem köszöntöttek megválasztásom alkalmából. Sem a járási lap, sem a rádió nem tette közzé megválasztásom hírért. Arról sem informálták az embereket, hogy beválasztották a törvényelőkészületi és törvényfelügyeleti bizottságba. Pedig ez is nagyon fontos dolog, mégiscsak a Kreml dolgozója lettem öt évre. Sőt mi több, amikor szabadnapjaimon hazautaztam, találkozókat rendeztem a választóimmal. Utána megkérdeztem a városi párttitkárt: Minden rendben? Igen — válaszolta. Majd amikor visszajöttem a Kremlbe, arról értesültem, hogy olyan cikk jelent meg rólam a megyei lapban, amely szerint engedély nélküli gyűléseket rendezek, felkorbácsolom a szenvedélyeket, sztrájkbizottságokat

szervezek és sztrájkokra szólítom az embereket. Hogy miért lehetséges ez? Mert még mindig nincs törvény a képviselő státusáról, tehát azt írják, amit akarnak, nem tartoznak felelősséggel. Ilyen helyzetben nagyon nehéz cselekedni, mivel mi nem rendelkezünk semmilyen reális hatalommal. Azt mondják, szenátorok vagyunk. Igen, jogi értelemben azok lennénk, ha lenne rólunk törvény. Arról, hogy népképviselő vagyok — a jelvényem tanúskodik. Azt pedig, hogy jogom van hordani ezt a jelvényt — egy igazolvány bizonyítja. És ezzel vége. Valójában a kérelmező szerepében maradtunk.

— *És ha mondjuk ön az Izvesztyijához fordul, és megmondja, hogy bár ön már több hónapja képviselő, de még nem kapott szót semmilyen fórumon, és most szeretne élni a jogával?*

— Laptjev, az Izvesztyija főszerkesztője — egyébként ő is népképviselő — nem közölhet le semmit, amíg nem kap rá engedélyt a párttól. Erről már többször is meggyőződhattünk.

— *És ha mondjuk a Moszkovszkije Novosztijhoz vagy az Ogonyokhoz fordul? Ezek progresszív lapok.*

— Hát mit mondhatok erre? A napokban Gorbacsov zárt tanácskozást és eligazítást tartott a tömegtájékoztatási szervezeteknek. Ami Korotyicsot illeti, azt mondta: Korotyics megígérte, hogy változtat a hangnemen, de ez egy számnál tovább nem tartott, és az ígéreteit többé nem akarja hallgatni. Ami a Komszomolszkaja Pravdat illeti, ez a lap, mondta, egy paradoxon, válogatás nélkül mindent közöl, Isten tudja mit össze nem hordtak, alig lehet eligazodni. És végül felmerült az Argumenti i Fakti ügye. Gorbacsov ezt mondta: „Sztarkov elvtárs, szerintem a negyvenedik szám után önnek le kell mondania”. Ő persze nem mondott le, ugyanúgy, mint a Komszomolszkaja Pravda főszerkesztője sem. Az én képviselői blankettámon hatvankilencen aláírtuk azt a tiltakozást, amelyben a következő kérdést tettem fel: „Milyen érvekkel és tényekkel rendelkezik ön ahhoz, hogy nyomást gyakoroljon az Argumenti i Fakti című lapra?” Ezt tő-

lünk így interpellációként nem fogadták el, csak mint kérdést az SZKP központi bizottságának főtitkárához. Így most az ügy megtorpant.

— *Véleménye szerint mit kell megváltoztatni a szovjet választási törvényben?*

— Ha az ukrán legfelsőbb tanács legutóbbi ülésén hozott törvényről beszélünk, akkor elmondhatom, hogy sikerült keresztülvinnünk azoknak a módosításoknak az elfogadását, amelyeket az ukrainai képviselői klub kezdeményezett. Szerintünk a korábban alkalmazott törvény nem volt demokratikus. Végre helyes döntést hoztunk: töröltük a társadalmi szervezetek jogát képviselők állítására, vagyis most már sem a párt, sem a szakszervezet, sem a Komszomol nem „ajándékozhat” mandátumot saját embereinek. Minden jelöltnek válasz-

tási körzetekben kell többséget szereznie a továbbjutáshoz. Így végre minden választó egyenlő joggal, vagyis egy szavazattal rendelkezik. A másik dolog, amit sikerült elérnünk, a körzeti gyűlések törlése, amelyeket mi egyszerűen „húsdarálóknak” neveztünk, mert ott „passzították” szét azokat, akiknek nem volt szabad továbbjutniuk. Elértük azt is, hogy alternatív választások legyenek, tehát minimum két jelöltnek kell szerepelnie a választócédulán. Szóval sikerült kiverkednünk a választás demokratikus formáit, és reméljük, hogy ez pozitív eredményekkel fog járni. De mint tudja, még nem minden köztársaságban van ez így. És különösen nagy baj, hogy a szövetségi parlamenti választások szabályait egyelőre nem sikerült felülvizsgálni.

Simó Endre

Választási trükkök Dél-Amerikában

Achilei katonai rezsím felszámolásával Dél-Amerikában 1989-ben általánossá vált a polgári kormányzás, és a szabad választásokon kifejezésre juttatott választói akarat érvényesül. Hagyományaikat és gazdasági-társadalmi fejlettségi szintjüket, etnikai összetételüket, kulturális, gazdasági, politikai és lélektani befolyásoltságukat tekintve a dél-amerikai országok valósága igen tarka. Mégis alapvető közös vonásuk a demokrácia iránti vágy, és a gazdasági-tudati elmaradottságból fakadó instabilitás, mely mechanikusan azonosítja a társadalmi felemelkedést, egyszer a demokráciával, máskor a „rendet és fegyelmet” biztosító katonai diktatúrával. A demokrácia iránti lelkesedés olykor viszonylag könnyen átcsap a katonák visszasírásába.

Az ellentmondásos állapot jellegzetesen megnyilvánult az 1989. május 14-i *argentín* elnökválasztást megelőző bizonytalan időszakban. A harc az ország két nagy polgári ereje, az Alfonsín vezette Radikális Unió és a Menem vezette peronista mozgalom között dőlt el. A radikálisok elnökjelöltje, Eduardo Cesar Angeloz, s a peronista Carlos Saul Menem az egész párt apparátusára támaszkodó kampányt folytatott. A központi apparátusban dolgozó több száz munkatárs januártól májusig a szó szoros értelmében éjt nappallá téve azon fáradozott, hogy kiszolgálja a jelöltet, szervezze mozgásait, szerepléseit, reklámhadjáratát, mozgósítsa a párt helyi szervezeteit s a tömegeket. Külön részlegeket hoztak létre a televíziós, a rádiós és az írott sajtópropagandára. Politikusaik a tévében és a rádióban nem pusztán a törvényesen előírt adásidőt tölthették ki választási propagandával, hanem kereskedel-

mi reklámként, tehát fizetett hirdetésként is annyiszor szerepelhettek, ahányszor csak pénzükből futotta.

A tömegek pszichikai befolyásolásában ezek az egy-másfél perces, pergő clipek, mozgósító hatású rajzfilmek — a menet közbeni hatásfelmérések tanúsága szerint — legalább olyan hatékonyak bizonyultak, mint az egy-másfél órás kampánybeszéd, viták, képernyő-tereferek, a különféle hatásimpulzusok — tömeggyűlés, közvetlen hangvétél, családiás tévébeszélgetés, az elnöki szalag címerének Menem nevével fémjelzett elektronikai hatású felvillantása — közös célnak alárendelt összehangolása, egységes egészbe faragása különösen a peronistáknak sikerült. Ők nem csak a mozgalmukra hagyományosan jellemző tömegmozgósításban bizonyultak erősebbnek, hanem az elektronikai sajtó finomabb manipulálási módszereivel is jobban kufárkodtak.

Menem és Angeloz központi sajtókampányirodáján vagy ötven munkatárs és megannyi segéderő dolgozott. Ez az ötven ember irányította, szervezte és hangolta össze a reklámkészítést, az adásidő koordinálását és kihasználását, kísérte figyelemmel az ellenfél reagálását, és szükség esetén változtatott a hangvételen, a stíluson, és beteljesítette a felső politikai vezetés igényeit és törekvéseit. A naponta akár ötvenszer is bejátszott egy-másfél perces pártpropaganda-clipek sokrétűsége és sokfélesége arra utalt, hogy készítőik már jóval a kampány kezdete előtt tisztázták, milyen vezérmotívumokra alapozzák reklámhadjáratukat, mit tartanak a leginkább hatásosnak a választók érzelmi, tudati befolyásolására.

Argentínában a választás előtt hiperinflációs állapotok uralkodtak, s az emberek bizonytalanságban éltek. Az élelmszerárak példátlan felszökése miatt május végén éhséglázadás robbant ki tizenöt halottal. Ennek előszele már a választás előtt is érezhető volt. A termelés pangott, elszabadult a spekuláció és a korrupció. A radikális kormány tehetetlennek bizonyult a fejleményekkel szemben, és megpróbált erőszakot venni az eseményeken, arrogáns magatartást tanúsított, s demokratikus szölamaival saját hatalmi útját próbálta egyengetni. Nagy erővel győzködte az embereket, hogy Angeloz a demokrácia egyetlen letéteményese, s ha nem rá szavaznak, akkor az ország menthetetlenül elindul a katonai visszarendeződés felé. A peronistákat a katonai diktatúra szálláscsinálóinak minősítették. Menemék ebben a helyzetben a népi elégedetlenség szociálpszichikai talaján a tévé esti műsoridejében — fogpaszta- és kekszreklámok között — naponta több tucatszor bejátszották az alábbi szövegű rajzfilmet: „Radikális urak, ne legyetek arrogánsak a néppel! Adjatok neki inkább kenyeret és munkát! Ha pedig képtelenek vagytok rá, menjetek a fenébe, sorsunkat adjátok Menem kezébe!”

A radikálisok racionális síkra terelt, gyakran részletekbe vesző kampányával szemben a peronizmus az érzelmekre, az indulatokra, a lázadás elemére apellált. Menem a pater familias karizmatikus, de mindenkor szívhez szóló szerepében tetszelgett. „Drága gyermekeim, szeretnék benneteket mind-mind megölelni, hogy éreztessem veletek azt a mérhetetlen szeretetet, mely népem iránt él bennem” — mondta nagygyűlésein. Menem jószerivel nem ígért semmit. Teljesen nélkülözte a szociális demagógia régről ismert tételeit. Inkább egyéniségéből áradt az ígélet. Azt sugallta, hogy az embereknek bízniuk kell benne, mert ő becsületes, nem fognak csalódnani benne, hiszen a magáénak érzi vágyaikat, igényeiket. Inkább kért, mint ígért: munkát, még több munkát, odaadást, alkotó hozzájárulást. Olyasvalamit fogalmazott meg, hogy „emberek, bennünk van

az isteni szikra, csak fel kell ismernünk magunkban, s egymás okolása helyett cselekednünk, dolgoznunk kell. Így lesz megint naggyá Argentína”.

Ezeket a motívumokat a jól megkomponált reklámhadjárat vizuális és auditív eszközökkel, zene és próza keverésztali ötvöztetésével kiválóan felerősítette, kiragadva belőlük a leglényegesebbet, a leginkább szívhez szólót, a legmaradandóbbat, a leginkább követendőket.

Braziliában a gyatra gazdasági helyzet a választások előtti évben akkora társadalmi feszültséget váltott ki, hogy a Sarney-kormány és a hatalmi párt elszigetelődött, és csak a katonák tartották a felszínen. Latin-Amerika messze legnagyobb és politikailag legfontosabb országában szélsőséges irányú polarizáció vette kezdetét, fokozódott a konfrontáció veszélye. Tömegek kerestek kiutat a heterogén populista erőket, köztük szélsőbaloldaliakat és trockistákat tömörítő munkáspárt jelöltjében, Ignació da Silva Lulában. A brazil polgári centrum és a jobboldal hosszú mérlegelés, belső harcok, villongások után új pártot és új jelöltet tolt előtérbe a lejáratott régi pártok, a hitelüket vesztett régi politikusok helyébe. A negyvenéves Fernando Collor de Mello, a Nemzeti Újjáépítés Pártjának jelöltjeként a korrupció elleni harcra helyezte a fő hangsúlyt, és egy-két hónap leforgása alatt óriási népszerűsége tett szert.

Collor de Mello az ismeretlenség homályából robbant be a köztudatba — hála az egész brazil állami és magán televíziós hálózat összehangolt tevékenységének. A tévé a törvényesen előírt műsoridőn kívül óriási teret szentelt neki a híradóban és más rovatokban, az arányokat az ő javára módosítva. A tömegkommunikáció hatalmi eszközei — az ellenzékiek kivételével — lényegében maradéktalanul felsorakoztak mögötte, a hatalom karnagyi közreműködésével. Utasításos módszereket legfeljebb csak a „ráhangoláshoz” vettek igénybe a brasíliai elnöki hivatal sajtótitkársága révén. Utána már mindenki játszotta saját partitúráját. A kampány beindítása előtt összehívták a sajtókirályokat, főszerkesz-

tőiket, a tévé- és rádióigazgatókat, és — a politikai szférákban elhatározott szempontok szerint — közösen komponálták meg a Collor-kampányt. A zárt ajtók mögötti operatív megbeszéléseken részletesen kidolgozták, milyen közvetlen és közvetett módszerekkel, árnyalásokkal keltik fel az emberek étvágyát jelöltjük iránt, s a kvantitatív szerepeltetés mellett milyen minőségi elemekre építik népszerűsítését. Kidolgozták a fokozatosan növekvő hatáskelést is, de eltúlozták, és nem időzítették jól, így a hatáskumuláció a kelleténél korábban érte el tetőfokát (általában a választás előtti két-három hetet tartják ideálisnak ebből a szempontból), az „optimális telítettség” korábban következett be, és ellenhatásba csapott át. Következésképpen elakadt a felfelé ívelő népszerűségi görbe, s szeptemberre-októberre még csökkeni is más jelöltek javára, anélkül azonban, hogy alapvetően veszélyeztette volna Collor esélyét. Mások szerint egész egyszerűen jól kitervelt trükkről volt szó: tudniillik arról, hogy féltessék a választókkal Collor felfelé ívelő csillagát, és még több voksot mozgósítsanak mellette. E vélemény szerint Collorék maguk folyamodtak a cselhez, és hamis közvélemény-kutatási adatokat tettek közzé azzal a céllal, hogy aggodást váltsanak ki az emberekből, és szolidaritásukra, segítségükre apellálva ösztönözzék őket a környezetükben való agitálásra Collor mellett.

A brazil választási kampány ékes bizonyítéka annak, hogyan lehet a szétforgácsolódást, a polarizálódást visszajára fordítani, s végül is 22 jelölt közül a legkevésbé ismertet, egyúttal a rendszernek leginkább megfelelőt előtérbe helyezni. Hozzá tartozik a képhez, hogy Braziliában elképzelhetetlen olyan elnök hatalomba iktatása, aki ne élvezné a fegyveres erők támogatását. „Katonai óramű” pontosságával működő szervezet sejtethető a Collor-kampány fegyelmezett lebonyolításának hátterében is. A brazil államapparátus a hatalom jelöltjének rendelkezésére állt, szolgálatába szegődött minden anyagi és szellemi kapacitásával.

Chile esetében viszont nem bizonyult

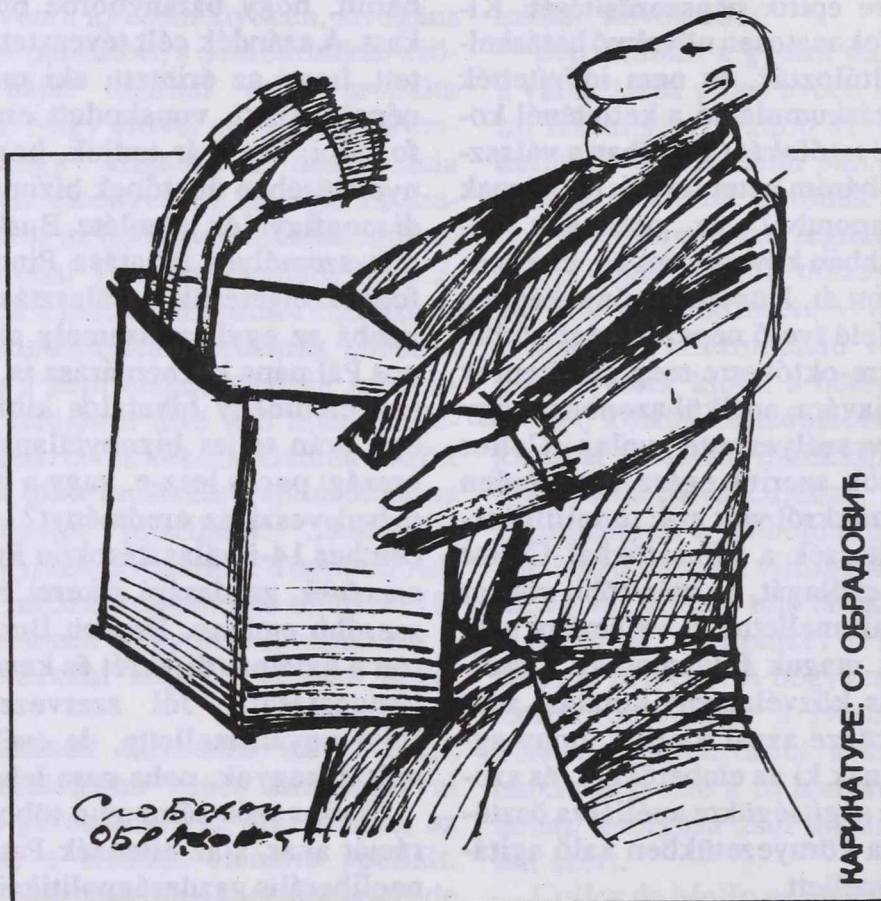
elegendőnek a hatalom kiállása Pinochet mellett az 1988. október 5-i népszavazáson, jöllehet a tábornok a voksok 43 százalékát szerezte meg, ami korántsem lebecsülendő. A diktatúra túljátszotta szerepét, s salto mortaléval arra vállalkozott, hogy önmagát tüntesse fel a demokrácia letéteményesének. A Pinochet kampányát egyengető bizottságra az a hálátlan szerep hárult, hogy báránybőrbe bújtassa a farkast. A szándék célt tévesztett, s oda vezetett, hogy az érintett, aki maga írta ki a népszavazást, vonakodott eredményét elfogadni. Ma már tudjuk, hogy a béka lenyeletésében döntőnek bizonyult a külföldi megfigyelők jelenléte, Bush amerikai elnök személyes ráhatása Pinochetre (telefonbeszélgetésük a választás éjjelén), továbbá az egyház, személy szerint XI. János Pál pápa közbenjárása is. De a választási eredmény hivatalos kihirdetése előtt egy órán teljes bizonytalanságban élt az ország: puccs lesz-e, vagy a hatalom tudomásul veszi az eredményt? Az 1989. december 14-i választásokon Pinochet rendszerének gazdasági sikerei miatt legnépszerűbb embere, Hernan Buchi számíthatott a hatalom diszkrét és kevésbé diszkrét támogatására. Jól szervezett kampány folyt ugyan mellette, de esélyei mégsem voltak nagyok, noha nem lebecsülendők.

A szavazók túlnyomó többsége demokráciát akar, s az ellenzék Patricio Aylwin neoliberais gazdaságpolitikai vonal hirdetésével lényegében kifogta a szelet Buchi vitorlájából. A Buchi útját egyengető kampánybizottság ebben a helyzetben főleg a középpolgárság nyugalom és rend iránti igényére apellált, s az „elért eredményeket” féltette a „kiszámíthatatlan” jövőtől. A negyvenkét éves Buchit a hatékony, dinamikus, modern gazdaság zászlóvivőjének tüntetik fel, aki melleleg már bizonyította is rátermettségét. Az idős Aylwint demokratikus illúziókban szenvedő, rogyant ember képében ábrázolták, gyanítva, hogy nem lesz ereje a szükséges gazdasági megújuláshoz. A Buchi melletti szociálpszichológiai kampány része volt az elnökjelölt sportos figurájának kidomborítása, sokrétűségének bemutatása (tud repü-

lőgépet vezetni, vitorlázni, remek síelő, zongorázik és karmesterként is megállja a helyét).

Az ellenzéki jelölt hasonló kvalitásokkal már csak koránál fogva sem büszkélkedhet, de minden választási fogást felül-

múlt az a tény, hogy a chilei ellenzék, a kereszténydemokratáktól a kommunistákig bezárólag, egységesen kiállt mellette. Chilében ugyanis a decemberi választás — túl a személyeken — mégiscsak a diktatúra és a demokrácia közötti választás volt.

A JEZS karikatúrája

Gerő András

A kortes

Minden esély megvan rá, hogy e spanyol eredetű szavunk újra divatba jöjjön, hiszen a politika liberalizálódásával nyilvánvalóan együtt jár, hogy a különféle pártállású képviselőket el is kell majd „adni”. A kortes szóról nem éppen a tisztesség, a becsület fogalma jut az eszünkbe. Ha elfogadjuk a szerző meghívását a monarchiabeli választások világába, többek között erre is magyarázatot kapunk.

Ismereteim szerint két olyan szavunk van, amely a spanyol nyelvből került át a honi politikai szóhasználatba. Az egyik, a ma újra divatos *liberalizmus* kifejezés szabadelvűséggé honosodott. A *kortes* viszont — igaz, ma már kevésbé használják — lényegében megőrizte eredeti alakját, noha helyenként „kolompos”-ra magyarosodott. Nagyjából a liberalizmussal, azaz szabadelvűséggel együtt, a múlt század első felében került be Magyarországra. Csakhogy amíg a liberalizmus múlt századi „karrierjéhez” inkább pozitív értéktartalom társult, addig a kortessel szemben már nem kevés ellenszenv nyilvánult meg — még azok részéről is, akik egyébként liberálisnak vallották magukat. Gondoljunk csak Kemény Zsigmond híres, 1843—44-ben frott röpiratára, amely a „korteskedés és ellenszerei” címet viselte. Tán a címből is kitetszik: a jeles gondolkodó ugyan elismerte a korteskedés szükségességét, de rögtön ellenszereket, gyógszereket keresett. Az ambivalencia egyáltalán nem meglepő: nyilvánvaló ugyanis, hogy ha a politika liberalizálódik, akkor egyrészt a politikai véleményeket, illetve képviselőiket valahogy „el kell adni”, másrészt viszont a vevőt (a választót) be is lehet csapni, mi több, nemtelen eszközökkel lehet befolyásolni. Következésképp: a korteskedés ugyan szükségképpen megjelenik a választásoknál, de rögtön ellenszenvessé is válhat — mármint ha valaki a politikában erkölcsöt

is keres. S ráadásul a reformkorban — mikor is Kemény a mondandóját megfogalmazta — igen gyakori volt az, hogy a még feudális privilegizálttságban leledző politikában a liberálisok ellen használták fel a korteskedés korabeli technikáit. A választásokat konzervatív irányba eldöntő, lepénzelt kismemesekkel, a sokszor ölmosbottal, furkóval szavazó „bunkókráciához” társult a korteskedés — s persze a kortes — fogalma. Nem csoda hát, hogy némi fenntartással kezelték a kortest, s bizony még arra sem tartották érdemesnek, hogy a nagy magyarító lázban megfelelő szót találjanak a külföldről importált kifejezésre.

Pedig — s ez már akkor nyilvánvaló volt — a választások nem nélkülözhetik majd a kortest, a korteskedést, s ha tetszik, ha nem, szerepük csak nőni fog, ha a feudális politikai szerkezet liberálissá alakul.

A váltás — legalábbis a törvényhozás szintjén — 1848-ban be is következett, de a politikai események alakulása lehetetlené tette az akkori magyar állam megszilárdulását. Lényegében csak 1867-et követően stabilizálódott a hazai liberalizmus politikai gyakorlata. 1874-ig a 48-as választójogi törvény volt érvényben, majd — a dualista korszak végéig — az 1874-es, módosított választójogi törvény alapján zajlottak le a képviselőválasztások. Itt most a törvényről csak a legszükségesebbeket fontos megemlíteni: cenzusos volt, ami lé-

nyegében azt jelentette, hogy a lakosság 6—7 százalékára terjedt ki a választójog. Az emberek kerületenként szavaztak, s a választási körzetek — még az 1877-es újrászabályozás után is — igen aránytalanok voltak: néhol néhány száz, néhol több ezer választót tömörítettek. S a korteskedés szempontjából talán a leglényegesebb: nyílt szavazásos rendszer volt, ami azt jelentette, hogy pontosan meg lehetett állapítani, hogy ki kire adja voksát.

Mindezek a tényezők nagyban megszabták a kortesek, a korteskedés mozgásterét. Ezek után tehát lássuk őket magukat: a korteseket s világukat.

Főispáni mentalitással

Nem mindegy, hogy a funkció vagy a személy oldaláról közelítünk a korteshez. Ha a kortesen azt a személyt értjük, aki a jelöltet a választókkal elfogadtatja és győzelemre segíti, akkor ebbe éppen úgy beleértődik a jelöltet „futtató” hivatali apparátus, mint a kocsmában pénzért vagy meggyőződésből agitáló gazdaember. Éppen ezért különbséget kell tennünk azok között, akik a hatalmi-politikai mechanizmus részeként támogatták vagy gátolták a jelölteket, és azok között, akik helyi szinten ezt egyfajta saját vállalkozásként — rendszerint tisztos haszon fejében — művelték, mintegy „profi” módon bárkinek az „eladását” vállalva.

Magyarországon a választások hatalmi befolyásolásának egyik legfontosabb eszköze a közigazgatás gépezete volt, úgy is mondhatnánk, a hatalmi szervezet volt a legfőbb „kortos”, élén a helyi önkormányzatot és a közvetlenül a minisztériumoknak alárendelt közigazgatási szerveket ellenőrző főispánnal. A főispánt a király nevezte ki, de ténylegesen a miniszterelnektől, illetve a belügyminisztertől függött. 1848 előtt is jelentős tényező volt, de befolyását csorbította a megyei önállóság, a megyétől és nem a kormányzattól függő közigazgatás. A közigazgatás modernizálásának folyamán egyre inkább csökkenték a megyei, illetve városi, községi kor-

mányzatot, s megnövelték a főispánok hatáskörét. Az 1870-es, 80-as évek alatt a főispánok jogkörét oly mértékben kiszélesítették, hogy a közigazgatást egyetértésük nélkül nem lehetett intézni. A főispán lett az önkormányzatok testületi szerveinek elnöke, s ha olyan határozat született, amellyel nem értett egyet, akkor felterjesztési joga volt, ami annyit tesz, hogy a határozat végrehajthatatlan volt, amíg azt a szakminiszter jóvá nem hagyta. Ez pedig ilyen esetben csak ritkán fordult elő. A főispán ezen felül ellenőrzést gyakorolhatott a közigazgatási tisztviselők felett (beleértve az önkormányzatok tisztségviselőit is). Fegyelmi eljárást indíthatott, tisztviselőket függeszthetett fel, léptethetett elő. Végső esetre kivételes jogkörrel ruházták fel a főispánt: közvetlenül, a törvényhatóság első tisztviselőjének megkerülésével a teljes közigazgatási apparátussal rendelkezhetett.

Tisza Kálmán idejére (1875—1890) a különböző jogbővítések révén a főispán nem egyszerűen a megye (törvényhatóság) legmagasabb rangú tisztviselője, nemcsak a bürokratikus apparátus vezetője, hanem a központi politikai akarat legfőbb képviselőjévé is válik, akinek nem csak a törvények, rendeletek végrehajtását kell felügyelnie, hanem politikai érdekeket is érvényesítenie kell. Két Mikszáth-anekdota szemlélteti legjobban ennek a főispáni funkciónak a természetét. Egyszer Tisza Kálmán valamilyen utasítást adott a pártklubban az egyik főispánnak (ideális helyszín a szakszerű megfontolások érvényesítéséhez). Majd megkérdezte: meglesz? Nem tudom, felelte a főispán. „A generális erre szaporán kezdett pislogni, aztán így szólt: A nem tudom família kiterjedt nemzetség, de egy tagja sem való főispánnak.” Hátat fordított neki, majd a király új főispánt nevezett ki.² A másiki jellemző anekdota tulajdonképpen az ideális főispán kis-sé már gúnyba hajló megfogalmazása: a Kubicza Pál nevű főispán (1867 és 1890 között uralkodott Trencsén vármegyében) „annyira rendben tartja a vármegyéjét, hogy mikor egyszer egy ellenzéki jelölt odajött szerencsét próbálni valamelyik vá-

lasztókerületbe, azt mondták neki az összesereglett népek: — Jó, jó. Megválasztjuk az urat, mert szépen beszél, de van-e a főispántól passzusa?”³

Főispánnak lenni mentalitást is jelentett, hiszen — éppen sajátos szerepe miatt — sokkal inkább az uralmi, mintsem a szakmai szakszerűség letéteményese volt. Bánffy Dezsőnek — aki 1895 és 1899 között az ország miniszterelnöke s megelőzően szolnok-dobokai főispán volt — politikai és személyi ellenfelei (s ezek saját pártján belül is szép számmal voltak) éppen azt vetették szemére, hogy az egész országot úgy akarja kormányozni, mint egy főispán a megyéjét: durva, provinciális módon. Brutális nyíltsággal számol be a főispáni „uralmi szakszerűség” lényegéről, módszeréről céljáról Kristóffy József, aki 1904-ben lett, akkor még Tisza István híveként, szatmári főispán: „... elővettem itt is Machiavelli régi csalhatatlan receptjét, s az emberek érdekeltsége és lekötelezése révén igyekeztem a kormány politikájának a közönséget megnyerni. Ugyanezt cselekedtem Szatmárnémeti városban, hol Pap Géza polgármester volt a jobbkezem. A nagyszámú román nemzetiségek pedig, ismerve nézeteimet, egyenesen bizalommal fogadtak el, s vezetőjüknek, Lukaciu László lacfalusi papnak révén rendelkezésemre állottak. Rövidesen meg is változott gyökerestül a politikai helyzet, s a törvényhatósági bizottságban, hol azelőtt a kormánypárt elenyésző kisebbségben volt, egyszerre nagy többségre tettem szert ... Így kellett nekünk a 67-et a vidéken fenntartani ...”⁴

A szatmári főispán modellértékű beszámolója egyben beismerését jelenti annak, hogy nem pusztán egy tradicionális feudális tekintélyelvűség továbbéléséről, még csak nem is kizárólag a hatalom általános természetével összefüggő sajátosságról van szó, hanem arról, hogy egy olyan politikai rendszert kellett fenntartani, ami nem a tömegek bizalmára épült, hanem éppen hogy ennek ellenére működött. A cél az volt, hogy eltűrjék az adott politikai szisztémát s ezért kellett a fenti módszerek.

Tehát nem valami „ősi magyar fátum”, „nemzeti jellemvonás” a dolog gyökere, hanem a politikai rendszer fenntartásának elsődlegessége, amihez minden eszközt felhasználtak. Ez kétségkívül létező tradíciókra épül, ámde igyekszik azokat kizárólagossá tenni, és egyeduralmukodóvá válni az emancipált politikai magatartás ugyancsak létező hagyományát továbbéltetőkké, újjáalakítani kívánókkal szemben. A folyamat természetesen előbb-utóbb „nemzeti jellemvonássá” teheti az adott politizálási formát, de ez már sokkal inkább végeredmény, mintsem valamiféle „elvéle elrendelt” honi törvényszerűség. Hiszen éppen azért kellett ily módon fenntartani az adott politikai struktúrát, mert állandóan fennállt a másság lehetősége, és pontosan azért vált szükségessé ily módon „politizálni”, hogy ez a „másság-lehetőség” ne realizálódjon, illetve előbb-utóbb elveszítse a tartalmi különbségeit.

A főispánok „ereje” természetesen abban állt, hogy kiterjedt jogkörük révén a törvényhatóságok fele részben választott testületeiknek alárendelt tisztviselők felett is diszponáltak (a másik fél a legtöbb adót fizetőkből, a virilisekből került ki). A főszolgabírók, szolgabírók óriási helyi ismerettel és a helybéli lakosok felett jelentős hatalommal rendelkező csoportjáról van szó. Őket lehetett a konkrét helyi befolyásolásra-korteskedésre felhasználni. Persze, ha a törvényhatóság ellenzéki többségű volt, akkor ezek az emberek már messze nem olyan vehemenciával hajtották végre az utasításokat, mint azt a főispán elvárhatta volna tőlük. Sőt, előfordult az is, hogy helyismeretüket, befolyásukat, hatalmi helyzetüket az ellenzéki jelölt javára használták fel, persze elsősorban abban az esetben, ha a kerületben nem tekintette a kormánypárt — s így a főispán sem — mindenekfelett fontosnak a saját jelöltje győzelmét. S persze, ahol a törvényhatóság ellenzéki többségű, ott a szolgabíró se lehet meg valamiféle „közéleti elfogadottság” nélkül: esetenként mérsékelnie kell magát a parancsteljesítés buzgóságában.

Alkotmányos költségen

Hogy mit jelent az ilyenféle korrupcióval kombinált hivatalos hatalmi kortestámogatás, illetve annak hiánya, azt jól példázza a Székelyföld felvirágzását elkötelezetten akaró Benedek Elek 1887-es és 1892-es választási szereplése. Az akkor már ismert, de még nem igazán híres író-szerkesztő 1887-ben Háromszék vármegyében lép fel képviselőjelöltként, a szabadelvű párt képviselőjében: „Hogy megválasztanak-e? A többség — »több mint bizonyos«. »Mindössze 3000 forint« az alkotmányos költség. Csudálatosképpen, majd minden jelöltet ezzel a summával biztatják kortesei: csak 3000 forint, csak... A Székely Tündérország szétosztását mosolyogva fújják le. Első pillanatban látják, hogy naiv ember került a karmaik közé — s jól látják. Általában, az intelligenciának, ha romlott is a lelke, a szeme igen jó. Az ellenjelölt szélsőbaloldali (értsd: függetlenségi — G. A.), maga is székely fiú, pirospozsgás arcú, megtermett legény, különösen a fejrénpek körében igen népszerű. Az asszonyokat táncoltatja, a maszatos gyerekeket tisztára csókolja — erre is, arra is képtelen vagyok. De mellettem a hivatalos hatalom. A főszolgabíró, rettegett, gyűlölt ember, oldalán járom be a kerületet. Úgy érzem, a szegyenpadon ülök reggeltől estig. Alig járunk be két-három falut, a háromezer forint úgy eltűnik, mintha a föld nyelte volna el. Senki sem kérdi: akarom-e, nem-e, minden falu kocsmája az enyém, ott szabadon ehetnek, ihatnak az emberek: választó, nem választó, mindegy. Kinek jutott eszébe, kinek nem, valakinek eszébe jutott, hogy de szép volna, ha a székely faluban is zenekarok alakulnának a nép fiából. Nosza, mint a ragadós betegség, terjed faluról falura a rezesbanda nyavalyája: minden faluban éktelen, összevissza játszó rezesbandák fogadnak, két hétig éjjel-nappal nem fogyok ki a műélvezetből — ezek majd mind beadják a számlát a választás előtt és —után...

— Sohasem volt úgy, hogy valahogy ne lett volna, próbálom megnyugtatni magamat. Voltaképpen azt kellett volna mondanom: Szégyen a futás, de hasznos, én szé-

gyellek futni s ha már benne vagyok, végig harcolom a szégyenletes harcot. Íme, búsultam népem romlásán, s magam is a rontók közé állok. »De ha itt kell kezdenem, hogy majd üdvén, javán munkálkodhassak?«

Benézek a megye székvárosába; nevetem hirdető plakátok a falakon. Ki rendelte? Tudom is én. Nem is kérdezem. A város urai ebédet adnak, tisztelemre, holott nem vagyok a jelöltjük. Pohárköszöntő után pohárköszöntő, mind engem magasztal. Könnyekig meg vagyok hatva, búcsúzáskor a cigánynak egy marék bankót dobok, a választás után átadott számlában ez az ebéd is ott ragyog.

Szegény édesanyám éjjel-nappal süti a kenyeret, szekérszámra hordják be a választás székhelyére: — Istenem, istenem, sóhajtoz az öregasszony — elevenen megnyúzzák a fiamat!

A nép, az Istenadta nép, két álló hétig nem dolgozik, eszik, iszik, fejenként 5 pengő forintot kap, — nem is volna sok, hisz ötszáz szavazat már nagy többséget jelent. A nagy summák láthatatlan kezekben tűnnek el. »Romlott intelligencia, tudatlan nép!« ... S, ím enyém a többség: markos legények vállukra emelve hordoznak a szolgabíró udvarán, végre letesznek s — tartják magukat. Ketten vittek, s tízen is jelentkeznek: én is vittem, én is! Jaj de szívembe nyilallik vérem elfajulása!

De úgy kell nekem, minek akartam a hon atyja lenni.

Este vacsora. Szemem-szájam eláll: templomnál tágasabb deszkaépületbe vezetnek, végtelen hosszú asztalok, háromnégy sorban férfiak, nők, gyermekek az asztal körül, a földön: ezek mind az én zsebemre vacsoráznak. Ki építette ezt a szörnyű nagy alkotmányt? Csupa új deszka. Nem tudom, de én fogom fizetni. Ki rendelte a vége-hossza-nincs vacsorát? Nem tudom, de én fogom fizetni. Hány székely Tündérországot kell majd írnom, hogy csak ezt az éktelen alkotmányt s ezt a vacsorát kifizessem?

... Fő, hogy a szabadelvű párt óriási dadalt arat Háromszék vármegyében. Mind a hét kerület szabadelvűpárti képviselőt küld

az országházba. Köztük van Mikszáth, a „nagy palóc”, s Beksics Gusztáv... És a hetek közt van egy már ismerős nevű pesti ügyvéd is, a félrekapott képű, igen jámbor Neumann Ármin, akit Komócsy József, a lírai költő kísér le — Bereckre, ágyúöntő Gábor Áron szülőfalujába. Mindössze százhusz választója van Berecknek: ebből hetvenet Neumann Ármin megvesz szabott áron — máig is rejtély előttem, mi szükség volt Komócsyra.

Mikszáth és Beksics alkotmányos költéseit a pártkassza fizeti, a Neumann Árminét valószínűleg — Komócsy. Az enyémet a „döglesztő” fizeti: erre a névre kereszteli el a 12 százalékra dolgozó takarékpénztárakat romlásnak indult népem keserű humora ... kerek tizenötezer pengő forint ez — egy krajcárral sem kevesebb. A választási harc izzó napjaiban egyik kortes felszalad Pestre, s kikönyörög a pártkasszából 3000 forintot. Mire költik, hová költik, nem tudom, de világosság gyűl agyamban: íme, hát ez a bizonyos csak 3000 forint!

A legképtelenebb számlákat szó nélkül fizetem, mert öreg szüleimről, testvéreimről nem beszélve, minden faluban van vérbeli atyámfia; nem szabad engednem, hogy utána kiabálják szüleimnek: szép fiatok van! A testvéreimnek: szép testvéretek van! Az atyámfiainak: szép atyátokfia van! Nekem a földben a gyökerem, nem tépitem ki, nem búcsúzhatom el sohaszont-nemlátásra, mint messziről jött honatya-társaim, akik ma itt, holnap ott vesznek meg egy kerületet.”

„Úgy kell neked!”

Letelik az öt esztendő (1886-ban úgy döntöttek, hogy 1887-et követően ötéves lesz az országgyűlés időtartama), a közben Benedek úgy dönt, hogy Apponyi ellenzéki Nemzeti Pártját választja. Ezúttal legszűkebb szülőföldjén, Erdővidéken lép fel — csakhogy mindaz, ami 1887-ben javára, most ellenére dolgozik:

„... az én igazi kerületemben bontom ki a zászlót. Abban, amelyhez az én kis falum is tartozik. Sok száz Szózáttal és öt-

ezer pengő forinttal indulok a csatába. Ebből négyezer a párté. Ha győzök, visszafizetem, ha nem győzök, soha senki nem keresi rajtam. Nem kérnek írást a pénzről — elég az adott szó...

Negyvennégy falu a kerület, beillenék egy kis vármegyének... kezdődik a faluzás. Szülőfalumé az elsőbbség. Itt minden lélek az enyém. Második Magyarhermány, ahol Istennek ígését tizennégy esztendő koromban hirdetem. Ez a falu nem változott. Csak a pap s a kántor kapatos ember ma is. Ez is az enyém. Harmadik Bibarcfalva — ez is az enyém. Gábor bácsi a három falu jegyzője, ő hozza három falu népét — mondjon akármit a szolgabíró. Rövidék a napok: három napot fogyaszt el a kilenc falu. Ellenjelöltemnek e faluk egyikében a kastélya, de a falu az enyém. Ővele a hivatalos hatalom, velem a nép — vajon melyik győz? Faluról falura kísérnek a kisbaconi atyafiak, hol kísérnek, hol elszélednek erre, arra, előre bejárják a falukat, hozzák a híreket.

Itt-ott sikerül megríkatnom az — aszszonyokat, csókolják kezemet, ruhámat, de a vég: mit fizet az úr. Kisűl, hogy szegények, a szívük majd megszakad, de ingyen nem szavazhatnak, mert a másik úr ennyit meg ennyit ígért fejéenként. De, mert a kormány ellen szózatolok, tőlem kevesebb is beérik.

— Ó, Istenem, de szeretnék megbukni!

Isten jó, már érzem, hogy meghallgatja a könyörgésemet. Az ellenjelöltet, aki három ízben képviselte a kerületet s faluzás nélkül kapta meg a mandátumát, rákényszerítem, hogy ő is megmozduljon. Meg is mozdul, négylovas hintón vágat végig, keresztül-kasul, oldalán — főszolgabíró. Nem lehet ez ellen szavam: öt év előtt az én oldalamon is főszolgabíró ült.

Beszánkázom a »Tündérvárosba« is, hova tíz esztendő édes-bús emléke köt. Boldogan köszöntöm mogorva Budvárt, aljában a hólepte vadkörtefát, a kápolnát, a vén kollégiumot, a piacot, a fagyos almák mellett fagyoskodó kofákat s fölmegek a vármegye házára — tisztelkedem a főispánnál. Alispán korában tagja volt az Apponyi- pártnak, de Szapáry kinevezte

főispánnak: — Isten veled, Apponyi! Ám előttem még mutatja, hogy lelkében ma is Apponyi híve, mindenféle tanácsokat ad, sőt »véletlenül« éppen itt van egy kénosi fehér harisnyás székely, híres kortes, beajánlja nekem, mellém rendeli. S a vörös képű, kenetes hangú ember mindjárt hozzám is szegődik, kísér faluról falura, mindig az oldalamon, telebeszéli a fejemet, kenetes hangjára fel-felszisszenek, szeretnék megszabadulni, de nem tudok, úgy belém kapaszkodik.

Hogy is szól a hegyek közé szorult Kénosban megtalált ősrégi székely regösének:

Porka havak hulladoznak,
De hó reme, róma
Nyulak, rókák játszadoznak,
De hó reme, róma!

Körülem is játszadozik egy róka, a két-lelkű főispán rókája, aki minden lépésemről jelentést küld, végezetül leszavaztatja ellenem a falkát. De nem maradok adósa a kétlelkű főispánnak. Bukás után (mert, úgy-e, már nyilvánvaló, hogy Isten meghallgatja könyörgésemet?) kitergetem a kétlelkű főispán kétlelkűségét, szerencsésen bele is bukik.

... Felvirrad a nagy nap, özönlik a nép a falu két végén befelé, azaz, hogy csak az egyik végén, csendőrök állnak sorfalat Rika erdeje felől. A sorfal előtt a szolgabíró, megállásra parancsolja az erdővidékieket. Ezek az én választóim, sokszáz ember, ellenjelöltemnek csak egy maroknyi jut. A réten kell elhelyezkedniük a szekereknek, le kell szállani az én szavazóimnak, szekéren, szánon csak az a maroknyi csapat jöhet. A szolgabíró — Benedek. Véreből való vér. Jómódú, gyermektelen ember, de — szolgabíró. Ha igaz: »majd megszakad a szíve«, hogy ellenem kell dolgoznia, de irgalmatlanul dolgozik. Harsányan vezényel, szedtevetézik, korbácsával üti-veri a lovakat: balra! balra!

— Ó, az Isten jó, az Isten irgalmas, a véreből való vér szíve nem szakad meg. Ugyanezt cselekszi a falu másik végén a főszolgabíró, itt is gyalogszerrel jönnek be az én híveim, de már hosszú szekérsor vonul be, s ezek a szekerek az ellenjelölt hí-

veit hozzák. A főszolgabíró nem véreből való vér, nyugodt vagyok felőle: az ő szíve nem szakad meg. Sok gyermek, sok adósság: kívánhatja-e jó keresztény, hogy a szíve megszakadjon? Nagy kerek udvarban gomolyognak a híveim, a kortesek népszámlálást rögtönöznek: kitűnik, hogy az utolsó emberig bejött minden szavazó, kétszáz főnyi a többségem. A kapu előtt markos legények állnak istrázsát: hiába ólálkodnak a »farkasok«, a nyáj közé be nem eresztik őket. De tél van, négy órakor már sötétedik, a »farkasok« rávetik magukat a szavazni mendegélő nyájra. Könnyű a dolguk, mert a katonák és csendőrök szembe menetelnek a nyájjal, a nyáj az út két szélére szorul, körülfojgják, pénzt mutogatnak, sok pénzt — és a nyáj jámborul mendegél a farkasok után. A népiskola egyik termében folyik a szavazás, az én elfogdosott nyájamat beterelek egy másik terembe. Sötét estére megtelik az »akol«, egyszerre eresztik be s szavaztatják le ellenem. Korteseim megfenyegetik a véreből való vért, akinek »a szíve majd megszakad«, hogy így meg úgy, telegrafálnak Szapárynak, s a véreből való vér a szemük közé kacag. Felháborodva jelentik nekem a gyalázatosságot, de én csak mosolygok ezen: így van ez széles ez országban. Így van, így.

Isten meghallgatja könyörgésemet: a farkasok nyolcvanfőnyi többséget ragadoznak össze. Nincs itt már egyéb dolgom: bundába göngyölgetem az édesapámat, felesgítem a szápra, s üzenem édesanyámnak: ne sírjon, holnap estére otthon leszek. Ez az egyik. A másik: én vigasztalom, csendesítem síró, káromkodó híveimet, sőt megakadályozok egy embert, ki veres karkast akar felrepíteni a véreből való vér házára. Hátha az égő ház láttára a szíve csakugyan megszakadna? Oly nyugodtan viselem a bukást, hogy szinte megveregetem a vállamat nyugodtságomért. A Pestről hozott ötezer forintot pótolni kell még ötezerrel (12 százalék a kamat), de megmarad belőle néhány száz forint, tehát — Dárius vagyok. Különösen jólesik, hogy jóval kevesebb pénzzel hozták be az elrabolt többséget, mint öt év előtt, amikor a

szolgabíró oldalán jártam be a kerületet. Ezt népem javára írom s egyben megbocsátom gyarlóságomát, mivelhogy végre is a véréből való vér vagyok. S ha pénzért szavaznak az urak, kívánható-e, hogy földhözragadt szegény emberek, kik hónapszámra nem látnak egy ötösbankót — ingyen szavazzanak?”

S bármilyen hosszúra nyúlt is az idézet, nincs még vége a történetnek: „Még ugrál néhány százas a tárcámban, hálókocsira váltok jegyet. Itt hoz a sors össze két emberrel: Bánffy Dezső az egyik, Boér Elek a másik. Amaz még főispán, de hívják Pestre, hogy vállalja a Házelnökséget, emez Erdély kinevezetlen gubernátora: tőle függ, ki kap mameluk-mandátumot Erdélyben, ki nem.

— Á! Megbuktunk? Megbuktunk? — integet messziről nagy kárörömmel.

— Meg.

— Úgy kell neked, miért hagytál el miniket! — s nagyot csap a combjára széles jókedvében. És úgy kacag, olyan lelkiből kacag...

Szó szót követ, elmesélem, mit műveltek a szolgabírák.

— Ilyennek kellene lenni minden szolgabírónak! — kiált lelkesen Bánffy Dezső.”⁵

Boér Elek a képviselőház alelnöke, Bánffy — alig telik bele két hét — a képviselőház elnöke lesz, s alig három év múlva — miniszterelnök.

Talán felesleges részletesen tovább elemezni-boncolgatni a hatalmi beavatkozás mikéntjét—hogyanját; egy egész szellemiség testesül meg Benedek Elek történetében. Egyrészt az a kilátástalanság, ami a jól és gátlástalanul működő hatalmi mechanizmussal szembeni szívósan végigküzdött fellépésből árad, másrészt az a pimasz hatalmi magabiztosság, amely előre tudja az effajta küzdelem végét, s még normát is teremt a törvénytelenésgből, ezzel mintegy a helyi esetből általános követésre érdemes mintát alkotva. Az adott szerkezeten belül ráadásul az effajta normakövetés a személyes és politikai sikerben igazodik vissza — egészen a miniszterelnökségig. S közben a különbség mellett az azo-

nosság: a győztes és a vesztes egyaránt törvénytelen eszközei. Nincs sok alapja a számonkérésnek. Mire épüljön hát a kritika, ha egyszer nem marad tisztességes kritikai pozíció?

Mindenesetre a fenti példa arra talán alkalmas volt, hogy újfent bizonyítsa: a lélekvásár és a hatalmi beavatkozás mindennapi gyakorlatának sikerként, vagy legalábbis a siker feltételeként való visszaigazolódása normává, külső elvárássá és belsővé vált meggyőződéssé is tehetette a politikai rendszer mindenáron történő fenntartását, már elfeledtetve azt a kérdést, hogy minek olyat életben tartani, amit csak így lehet fenntartani. Ha pedig ezt a kérdést nem teszik fel, akkor sokaknál marad a sajátos kétlelkűség: részt vesznek a kétes játékokban, használják a nem éppen korrekt eszközöket, miközben tisztán látni ezek mibenlétét. S az ebből fakadó erkölcsi konfliktusok feloldásával sajátos önvédelmi rendszert építenek ki, melynek alappillére az ún. „belső erkölcsi tartás”, illetve a magánvéleményekben való elhatárolódás. Végül is az ember önmagától is elhatárolhatja magát, lett légyen főispán vagy képviselőjelölt. Sőt még arról is meggyőzheti magát, hogy csak így kerülhet olyan helyzetbe, ahol is majd nemes célokért küzdhet, persze megelégedve arról, hogy az egész mechanizmus a kizárólagos hatalomtartásra és nem a társadalom valóságos politikai érdekviszonyainak kifejezésére szolgál.

A fenevad

Korántsem merítettük ki azoknak az eszközöknek a körét, amelyekkel a hatalmi apparátus mint „kortes” élhetett és élt is. Főszolgabírók, szolgabírók, jegyzők, aljegyzők, járásbírók, telekkönyvvezetők — s még ki tudná felsorolni az egzisztenciájuk miatt erre kaphatók táborát — használták a gazdasági zsarolás, az adminisztratív eszközökkel való fenyegetőzés „személyre szabott” technikáját. A választói névjegyzékből „feledékenység” miatt kihagyottak, a választási elnökök és a szavazatszedő bizottságok vezetői adminisztrá-

tív „furfangjai” apaszthatták-bővíthették a választók tábort. Külön mesterség volt ez: lassítani a választás menetét, távoltartani vagy kizárni a nem kívánt jelöltre szavazni akarókat, majd kitűzni a zászlókat és befejezni az egész procedúrát — megválasztva a preferált személyt.

Néhány lehetséges módszer.

Pillanatkép az 1880-as évekből: az elnök neve Horváth Mór, a szavazót mondjuk Nagy Jánosnak hívják és — ellenpárti.

„Hogy hívják? — kérdi a választási elnök.

— Nagy János.

Felüti a lajstromot Horváth Mór, lapozgat benne nagy figyelmesen, s aztán így szól:

— Nagy János? Itt az áll, hogy Nagy János időközben meghalt. A halottak nem szavazhatnak. Punktum.

— De hisz én a másik Nagy János vagyok, az, aki él.

— Mivel tudja ezt bizonyítani?

— De Móric, Móric, az isten szerelméért... hiszen ismeresz, hiszen barátom vagy. Hát tudod, hogy Nagy János vagyok és hogy élek.

— Én most választási elnök vagyok, és csak azt tudom, ami a lajstromban van. Nagy János meghalt, tehát nem szavaz, punktum.”⁶

„1910-et frunk. Szlovákul kérdezi a belépő választótól nevét, mire az anyanyelvén válaszol.: Stefan Blaho. Mire a bizottság elnöke magyarra vált és közli. Stefan nincs a névjegyzékben. S milyen igaza van, hiszen a névjegyzék magyarul van, ahol is Blaho István néven szerepel barátunk, Stefan.”⁷

Ilyen esetekre használta a korabeli köznyelv — ha valakit a választási elnök áldásos tevékenysége segített mandátumhoz — azt a kifejezést, hogy az illetőt megválasztották — nagy kisebbséggel.

Egyébként Horváth Mór olyan választási elnök volt, hogy többen arra biztatták: nyisson tanfolyamot választási elnökök számára. De hogy az ilyen „jól képzett” embereket nem kellett képezni, hanem szükségképpen termettek maguktól is, kiválóan példázza Herczeg Ferenc beszámolója.

1896-ban vagyunk, Versecen. Ott „akkoriban minden hatalom és dicsőség két S. testvére volt. S. János Versec polgármestere, S. Károly ügyvéd volt, de a katolikus hitközség elnökségétől az iparos dalárda elnökségig megszállták az összes pozíciókat, amelyek némi politikai befolyással jártak. Köztudomású volt, hogy a két testvér mindig akar valamit; a polgármester jelenleg főispán akart lenni, az ügyvéd pedig királyi közjegyző.

Emberemlékezet óta S. Károly volt Versecen a választási elnök, és ebben a minőségben olyan tökélyre vitte, hogy akár Caligula lovát is meg tudta volna választani. Eredetileg az volt a tervük, hogy ezúttal S. Jánosból csinálnak képviselőt — ez lett volna az utolsó előtti lépcsőfok a főispánsághoz —, erről azonban letettek, mikor tapasztalták, a miniszterelnök milyen nyomtatékkal követeli az én megválasztásomat. Az egész hatalmi rendszerük a kormányra támaszkodott, mint fecskéfészek a házeresze, így tehát némi huzavona után, fanyalogva bár, de mellém álltak.

Az összes hozzáértők számítás szerint a pángermán párt a 2400 verseci szavazatból nem kaphatott többet 5—600-nál, én tehát biztosra vettem a nagy többséget.

Nagyon megijedtem, amikor az elnök a választást úgy vezette, hogy vagy kétszáz ellenzéki választót egyáltalán nem engedett leszavazni. Órákon át az eljárás idegölő lassúságával dühítette őket, majd kitűzte a zárórát, és mikor a türelmetlen ellenzékiek lármázni kezdtek, karhatalommal kiszorította őket a városházáról.

Ilyen alkotmányos bűvészmutatványok napirenden voltak akkoriban, de az én esetemben semmi értelme sem volt az erőszaknak, hiszen az abszolút többség leszavazott rám. S. Károly eljárásának kétféle oka volt: Először el akarta áztatni az én puskaporomat és a jövőre való tekintettel össze akart veszíteni a külső községgel; másodszer be akarta mutatni Budapestnek az ő szolgálatkészségét. Az ilyen »erélyes« embereket megbecsülték a politikában. Nekem azonban ezek után senki sem hitte el, hogy nem az erőszaknak köszönhettem a mandátumomat.”⁸

Amint az Herczeg tudósításából kiteszik, a választások menetébe történő effajta „adminisztratív beavatkozás” olyan gyakorlattá rögzült, ahol már nemcsak a többség megszerzése, hanem a személyes aspirációk kielégítése, a felsőségnek való megfelelés, a követelmények demonstratív teljesítése volt a cél. A dolog tehát túlnő önmagán, hiszen adott esetben a megválasztás biztosnak tekinthető, a hamisításnak nincs jelentősége az eredmény szempontjából. Az így működő politikai rendszer azonban magatartásformává, szokássá, bevett gyakorlattá teszi az effajta módszereket. Eredeti funkciójuk helyett általános viselkedéssztereotípiává válhatnak — válnak —, ami természetesen jutalmat remél. A mechanizmus fenntartói jól tudják, hogy milyen erők ellenére kormányoznak, kik ellen veszik igénybe az adminisztratív beavatkozást. Helyi szinten csak az tudja igazán „felértékelni” magát, aki dokumentálja, hogy ő bizony embertelenül nehéz körülmények között, minden veszélyt vállalva, keményen áll a vártán. S ha másként nem megy, akkor az említett eszközök „túlhajtásával” bizonyítja ezt. A folyamat öngerjesztővé válik: még szélesebb teret nyernek az ilyen módszerek, ami visszahatásában a hatalom birtoklóit megerősíti abban a hitükben, hogy ezek nélkül nem lehet kormányozni, a „kemény” emberek pedig még jobban felértékelődnek. A körforgás eredménye, hogy a választási elnökök sorra-rendre kérni kezdik — indokkal, indok nélkül — a fegyveres testületek segítségét a „rend fenntartására”. A csendőrség mellett egyre nagyobb szerepet kap a katonaság, amitől a választások idején úgy néz ki az ország, mintha valamilyen „mozgósítást” élne át. Perczel Dezső belügyminiszter a képviselőház 1897. január 29-i ülésén elmondja, hogy 1892-ben 333 gyalogszázadot és 74 és fél lovas századot, 1896-ban pedig 413 gyalogszázadot és 92 lovasszázadot „vetettek be”. 1910-ben minden addiginál nagyobb erő, 194 gyalogos zászlóalj (!) és 14 tüzérsztag szolgált a „rend fenntartására”.⁹ A félelem, a megfélemlítés, a sajátos öngerjesztő mechanizmus összegződése ez a kato-

nai szükségállapottal felérő mozgósítás, amit természetesen a legkevésbé sem az élet- és közrendveszélyes választói tömegek indokolnak.

A szakember

A hatalmi-adminisztratív jellegű korteskedés és kortes mellett — azt ki is egészítve — jelen volt a választási mechanizmus „piaci” figurája, a szó igazi értelmében vett kortes is, aki tevékenységével ténylegesen „eladta” a jelöltet. A kortestípusok lényegében a választóközönség jellegzetes csoportjainak feleltek meg. Voltak *úri kortesek*, akik a helyi elit társaséletének megfelelő fórumain agitáltak: birtokosok, régi nemesi családok tagjai, vállalkozók. Nem egy közülük a korteskampány szervezéséből is kivette a részét: a jelölt nála lakott, helyiséget bocsátott a „kortesatyá” rendelkezésére, megbízott embereket a zászlók beszerzésével, fogatot adott stb. Az úri kortes kifejezést alkalmazták olyanokra is, akiknek származása volt „úri”, de ténylegesen csak a szónoklás tudományában tűntek ki, mintegy „értettek a nép nyelvén”.

Aztán természetesen jöttek a „nem úri” kortesek, azok, akik kocsmában, a falvakban terjesztették jelöltjükéről a jót, ellenfeleikről a rosszat; programszövegeket hoztak s vittek, az etetések-ítatások szervezői, alaphangot adó résztvevői voltak, osztogatták a pénzt, agitáltak. Fokozatosan kialakul az a típus, amelyik pártállástól függetlenül a korteskedést mint „szakmát” gyakorolja: rigmusokat fabrikál, szervez, szónokol, esetleg főkortesként irányítja a mezei hadat. Természetesen az általánosan alkalmazott módszerek mellett ismerni kellett a helyi viszonyokat, különben kínos felsülés lehetett az eredmény.

A képviselők közül nem egy saját maga volt önnön főkortese, maga találta ki választási harcának stratégiáját, s a kortesek csak a végrehajtók voltak. Itt is észnél kellett azonban lenni, mert a jónak látszó kortesötlet visszajára fordulhatott a helyi hangulat ismerete nélkül. Erre jó példa Németh Albert függetlenségi képviselő esete. Németh amolyan képviselői ötletgyárként

működött. Választások előtt sokan zarándokoltak hozzá, hogy programbeszédükbe valami frappáns ötletet, adomát kérjenek tőle. Némethnek rendszerint két kérdése volt: megtudakolta az illetőtől, hogy miről akar beszélni és hogy milyen párthoz tartozik. A választóknak megfelelően osztogatta saját ötleteit. Nos, Németh 1884-ben kigondolta, hogy egy kormánypárti fészeknek számító szepességi kerületben választatja meg magát — természetesen függetlenségi programmal. Mindenki lebeszélte erről, hisz a dolog sok pénzbe kerülne, és a siker is elmaradna. Németh azonban bízott saját, zseniálisnak tekintett kortesötletében. S ez nem volt más, mint hogy megtanulja a cipszer dialektust s ezzel belopja magát a polgárok szívébe. Két hétig gyakorolt, majd megjelent a kerületben s az összegyűlteknak előadta magát „cipszerül”. Mindez azonban fordítva sült el: a valószínűleg kissé idegenszerű „cipszeréssel” megszólaló Némethről mindenki azt hitte, hogy gúnyolni akarja a derék népet. Megbotránkozva hagyták ott.¹⁰

Tudatosan előidézett korteshiba volt a következő eset. A 80-as években egy bizonyos Kinsky-gróf elhatározta, hogy képviselő lesz. Úgy döntött, hogy a csákovai kerületben próbálkozik, arrafelé járt ti. vadászatokra, így azt hitte, ismeri is valamennyire a vidéket. A társaságban csak Nusi névre hallgató gróf jeles sportmester hírében állt, amivel nagy sikereket ért el az úri körökben: lovasbravúrokat csinált, gyakorolta a magas- és távolugrást, szóval mindenféle kunsztokat tudott. Az egyik vadászat után — s innen adjuk át a szót Herczeg Ferencnek — „a gróf levetkőzött, beállt egy nagy tálba és a jágerjával hideg vizet öntetett a nyakába. Ekkor bekéredzkedett hozzá a járási főszolgabíró. A főszolgabíró, miként később kiderült, titokban maga is pályázott a kerületre, nem tudom már, hogy maga, vagy valamelyik pártfogoltja számára.

— Gróf uram, — mondta — idegyülekeztek a falvakból a sváb aranyparasztok, akiktől a választás függ és én azt hiszem, nagyon jó benyomást tenne, ha a gróf úr egy pár szép ugrást mutatna nekik.

Kinsky rögtön kapott az alkalmon, hogy meghódítsa a kerület becsülését. Pőrén, amint volt, kilépett a sátor elé és az összegyűlt gazdák előtt akkorákat ugrott, mint a megszorított kenguru, majd ráadásul körül cigánykarikázta a bábész parasztokat.

A főbíró-Mefisztó pedig azt mondta a gazdáknak:

— Ez lesz a ti képviselők!

— De bizony nem lesz! — morogták a csákovaiak.

Nem is lett. A parasztoknak más fogalmaik voltak a törvényhozó méltóságokról, mint a nagyuraknak.¹¹

Ezek a hibák arra jók, hogy némileg érzékeltessék: a korteskedésen, a jelölt eladásának megszervezésén és módján sok múlhatott. Mindazonáltal nem szabad túlértékelni a kortesek szerepét, annál is kevésbé, mert nagyjából hasonló típusokat, módszereket vonultatott fel mindegyik küzdő fél, így ezek jórészt ki is egyenlítették egymást. Inkább talán a módszerekre érdemes odafigyelni, mert a pénzosztogatás, evés—ivás, szónoklatok stb. nem árulnak el sokat a korteskedés jellegéről.

A legkevésbé látványos, de különösen a nagy lélekszámú választókerületekben (elsősorban Budapesten, de más városokban is) alkalmazott kortesség tulajdonképpen a *szervezés* volt. A látszólagos ad hoc jelleg mögött rendkívül komoly szervező munka rejlett, melynek módszerei az idők során olyan tökéletessé váltak, hogy „nagyüzemivé” tették a kezdetben eléggé háziipari jellegű szavazattoborzást. Eötvös Károly és Harrer Pál is beszámol Ehrlich G. Gusztávról, az Erzsébetváros uráról, aki a háttérből biztos kézzel vezette a 90-es évektől a több mint 12 ezer választót átfogó kerület választási hadjárait. A feladat nagyságát érzékelteti Eötvös, amikor ezt írja: „Tizenkétezer választónak tizenkétezer neve van s mindegyik név két szóból, mert vezeték- és keresztnévből áll. Két-százötven úton, utcán és téren lakik s kétezeröttszáz házsám alatt lakik az a tizenkétezer választó. S egy-egy néven nagyon sok a választó. Minden Kisről, minden Nagyról, minden Kohnról, minden Weisz-

ról tudni kell, melyik az ügyvéd, melyik az orvos, az iparos, a kocsmáros, az ügynök, a vasutas, a számtiszt, a magánhivatalnok, a bérkocsis, a nagyságos úr és a méltóságos úr? Ki lakik beltelken, ki lakik a kültelken? Melyiknek hol a kocsmája, hol a kávéháza, hol a kaszinója, ki a szeretője, ki a hitelezője, melyik bank vagy takarékpénztár az ő bankja és pénztára?

Mindezt tudni kell a kortesnek. A választók nevét ugyan istentelen nagy könyvbe kinyomtatják, de ez csak a tudásnak a fele. Ez csak a hivatalos adatokkal van megtöltve, de hol vannak még ezenkívül a bizalmas adatok, a suttogásra szánt viszonyok és állapotok? Pedig a kortesnek ezt is mind tudnia kell, még pedig jobban, mint a hivatalos adatokat.

S Ehrlich Gusztáv mindent tud. Ő a lelkek ura e borzasztó választókerületben. Nála nélkül ez a kerület se el nem alszik, se föl nem ébred. De ha még aludni el tudna is: fölébredni sehogy se tudna. Ő vezet és igazgat mindent és mindenkit, mindent és mindenkor. Nála nélkül se kis embert, se nagy embert megválasztani nem lehet. Akár követet, akár fővárosi bizottságot választanak, akár kerületi előljárót vagy iskolatanácsot, akár papot vagy tanítót vagy takarítónót: akire ő szavát adja, arra adja szavát mindenki.

Mert ő a lelkek ura!¹²

A jól szervezett apparátus több száz pontos utasítással, címre kiküldött kortessel, kocsik tucatjaival járja a választások előtt és alatt a kerületet, sűrű szövésű hálóként emelve ki az embertömegeből a szükséges mennyiségű és pártállású szavazót. Ehrlich személyesen ugyan Kossuth és Petőfi rajongója, de miután a kortesvezérség számára vállalkozás, ezért annak dolgozik, aki a legtöbbet fizet: rendszerint a kormánypártnak. Mikor Morvaországból beköltözött, szatócüzlete volt. Később szeszgyára, saját szövetkezete, bankja lett. S hogy nem pusztán e szervezés, de a szavazás fortélyait is ismerte, mi sem bizonyítja jobban, mint egy anekdota. Amikor 1906 után gróf Andrássy Gyula be akarta vezetni a plurális választójogot, azaz azt, hogy bizonyos emberek szavazata több-

szöröse legyen másokénak, Ehrlich így nyilatkozott: Andrássy akar engem arra tanítani, hogy kell egy embernek több szavazatot adni?"¹³

A kortesség nagyüzemi működése — s ezzel az egyéni kortesfogások elhalványulása — plasztikusan rajzolódik ki az 1905-ös belvárosi, gróf Tisza István kontra gróf Andrássy Gyula választásánál, amelynek szervezéséről egészen pontosan értesülhettünk Krausz Simontól, aki Tiszának amolyan „főkortese” volt: „Megkezdtem a szervezést. Ez abban állott, hogy az összes választókról könyvet vezettünk és igyekeztünk megállapítani hovatarozandóságukat. Legelső sorban megállapítottuk az ellenpártnak biztos híveit, mert ezzel a tömeggel többé nem kellett foglalkoznunk s ennyivel csökkent a munka. Ezután megállapítottuk a mi biztos szavazóinkat, felosztottuk őket egy 20—25 tagból álló vezérkar tagjai között kezelés végett, végül pedig feldolgoztuk a semlegeseket, a választók legfontosabb rétegét. Könyveinkben a mi híveink vörös jelet, ellenfeleink kéket, a semlegesek pedig zöldet kaptak. Minden kortest, akár fizetett kortes volt, akár táborunk vezérkarából került ki, állandóan ellenőriztem, az íveket tanulmányoztam és nagyon sokszor ellenőrző próbát is tettem. A választás napján felállítottam a dr. Glücksthal Samu által az 1901. évi Sándor Pál választásnál bevezetett, zseniálisan kigondolt ketrecrendszer. Ezzel állandóan ellenőrizni tudtuk a választás napján a helyzetet, a szavazás menetét, embereink viselkedését és percenkint láthattuk, mi történik. Ez a ketrec vékony farésekből volt szerkesztve és egy nagy teremben felállítva. Két vagy három ajtaja volt és a lécekre körös-körül felszereltük a—b—c rendben az összes választók nevét, körülbelül névjegynagyságú kartonokon. Ez a névjegy elől-hátul tartalmazta a szöveget, a közepén perforálva, mindkét részén ugyanaz a szöveg, mely tartalmazta a választó nevét, címét, alatta, hogy ki vállalta, a név mellett pedig kis vörös, kék vagy zöld színű ostya, aszerint, hogy milyen pártinak kezeltük. A választás napján néhány alkalmazottunk a vá-

lasztási irodában tartózkodott. Ezek híven jegyezték a szavazatokat, a futárok pedig rohantak az ívekkel a nyilvántartási irodánkba. Az iroda alkalmazottai, akik a ketrecen belül dolgoztak (mert a kártyáknak mindkét oldalán volt szöveg), az ívek szerint a leszavazottak fele névjegykártyáját azonnal letéphették. Viszont a kortesek a ketrecen kívül járva, szakadatlanul utánanézhettek annak, hogy embereik bejöttek-e, és láthatták azt is, ki van hátra és kiért kell esetleg elmenniük? Az én szempontomból legfontosabb annak a megítélése volt, hogy kinek az íve válik be? Nálam külön íveken fel volt jegyezve minden egyes közegünk lajstroma és ha láttam, hogy az egyik ember nem funkcionál vagy lusta, úgy az ívet gyorsan szétszítottam a tartalékemberek között. Ilyenképpen folytonosan módomban állott, hogy biztonnággal küldhessek ki 20—30 kocsi, amelyek sohase tértek vissza szavazó nélkül. A Tisza-választás biztos volt...¹⁴ Persze a szervezettség mellett szükség volt másra is: az ellenfél választási főhadiszállásán beépített „kémre”, aki sorra-rendre szállította a voksokat érő információkat.

A kortesfogások kora a vidéki kerületekben tovább tartott, noha ezeken a helyeken is előtérbe szorult a szervezés, szervezettség. A vidéki kortesség egyik sajátos, politikailag legnagyobb stílusú, „megcsavart” formája volt az „áljelölés”, amihez ugyancsak alaposan átgondolt szervezés kellett: itt a győzni akaró jelölt állított vagy állíthatott magával szemben jelöltet, aki az utolsó pillanatban visszalépve lehetetlenné tette, hogy új jelölt lépjen a helyébe, s így egyhangú szavazással engedte át a kerületet a megbízójának.¹⁵ A választásokkor — ki tudja, kinek az ösztönzésére — fellépő sok önjelölt is rendszerint arra szorgált, hogy az utolsó pillanatig félrevezesse a komolyan pályázók korteseit. Egyénileg pedig minden valószínűség szerint a legszellemesebb választási fogás az volt, amihez Szemere Miklós, a Krúdy által Alvinczy Eduárd néven megörökített arszlánpolitikus kortesei folyamodtak. Ők ugyanis egészen a választás előtti napig — legalábbis az anekdota szerint — semmit sem

csináltak. Ezalatt az ellenjelölt kortesei buzgón dolgoztak, minden szavazónak 10 forintot ígérve voksáért. A biztos másnapi győzelem tudatában hajtották álmokra fejüket. Ámde ekkor akcióba léptek Szemere kortesei, és egy igen előnyös ajánlatot tettek a polgároknak: minden, az ellenjelölttől kapott tízforintost beváltanak húsz forintra. Ennek csak egy feltétele van: Szemerére kell szavazni. Így Szemerének a választás pontosan annyiba került, mint ellenfelének. Ebben azonosak voltak. Más dologban viszont különböztek: abban, hogy Szemere nyert.¹⁶

És a kópé

Mint láttuk, nem volt teljesen indokolatlan a reformkor ambivalenciája a kortessel, a korteskedéssel szemben. Hiszen a liberális gyakorlat Magyarországon érvényesülő formája legalább három arcot adott a jelölt győzelmét elősegíteni akaróknak. A fenevad és a szakember mellett a kópé alakja is belelátható a honi korteskedés hagyományába. A kortes akkor fenevad, ha a közigazgatási apparátus maga is „beszáll” a választási küzdelembe, s hatalmi zsarolással, fenyegetéssel kívánja befolyásolni az eredményt. Ily esetekben ti. nemcsak nemtelen eszközök sokasága jelenik meg, hanem az eredmény legitimációs ereje is kérdéssé válik, azaz közvetve a választás kérdőjeleződik meg. Sőt, azt is mondhatnánk — egy más szempontból —, hogy a politikai piac helyett a politikai tervgazdaság rendszere alakul ki, hiszen a hatalmi apparátus rendszerint akkor lép fel kortesként, ha egyrészt nem bízik a jelöltje sikerében, másrészt kalkulálható eredményűvé akarja tenni azt, aminek a lényege éppen hogy a versenyszerűség.

De feltűnik a választások „iparosa”, a szakember alakja is, aki szervezőmunkával igyekszik megbízójának a legtöbb esélyt biztosítani. Kétségtelen, hogy ő is a győzelemben érdekelt, de miután bárki számára megvehető, „kibérelhető”, ezért csak akkor hat az esélyegyenlőség ellen, ha a konkurens fél nem tudja vagy nem akarja őt igénybe venni. Elvileg tehát pusz-

tán pénz és akarat kérdése, hogy bármelyik felet szolgálja. A választás problémája így tehát — technikai értelemben — áthelyeződik oda, hogy miként lehet pénzt előteremteni a szakszerű kortesapparátus működtetésére. Nem lényegtelen kérdés, de mindenesetre nem maga a kortes funkció a választás sűrűsödési pontja, hanem azzá válik, amire szánva vagyon: technikai problémává.

S persze ott van a harmadik arc is: a huncut csibész, a *kópé* figurája. Azt is mondhatnánk, hogy míg a hatalmi apparátust és a szakember kortest elválasztja a választás menetében betöltött szerepe, van, ami össze is köti őket: mindkettő óhatatlanul üzemszerűsödik. Ebben a szerkezetben — egyre kisebb súllyal ugyan — de megmarad az egyéni ötlet, vagabundság, a kézműipari jelleg érvényesülésének lehetősége.

A *kópé* nem más, mint az a kortes, aki helyi szintű, eredeti ötlettel tudja a jelöl-

tet „futtatni”: még úgy is, hogy ez az ötlet éppen hogy a maga lenyűgöző pimaszságával hökkent meg — s tulajdonképpen nem is lehet rá igazán haragudni. Ellenkezőleg: győztes és vesztes (más-más szájjal ugyan) csak derülhet az ilyen fogásokon, kortesötleteken. De talán fontosabb, hogy a nem érintett, de a nyilvánosság által beavatott választóközösséget megcsapja annak a szele, ami valahol, a sok komolykodás mellett kicsit az egész lehetséges komolytalanságára is figyelmeztet. Másként fogalmazva: önreflexióra ösztönöz. S ennyiben — technikailag bármennyire kisszerű is — a korteskedés huncutsága sokkal fontosabb a politikai kultúra egészét tekintve, mint az első pillantásra látszik: mentálisan lehetetleníti a politikai fanatizmust anélkül, hogy a politikai cinizmust segítené elő. Mert ha már egy közösség választ, akkor e tekintetben is le kell adnia a voksát.

Jegyzetek

- 1 A Monarchia Magyarországnak népképviselőtéről szóló munkámban részletesen elemzem a választási törvényt (Gerő András: Az elsőpró kisebbség. Népképviselő a Monarchia Magyarországn. Bp., 1988.)
- 2 Idézi Vécsey Tamás: Tisza Kálmán. Politikai és publicisztikai tanulmány. Celldömölk, 1931. 122. old. Lásd még Mikszáth Kálmán: Az én kortársaim Bp., 1904. című művében Tisza portréját.
- Beksics Gusztáv írja a Tisza által bevezetett reformokról: „Tisza törvénye alapján a főispán egy sereg törvényhatósági tisztviselőt is kinevez: főorvost, rendőrkapitányokat, a számvevőket, az árvaszéki nyilvántartókat és könyvvezetőket, a járási és kerületi orvosokat, állatorvosokat stb., sőt a segéd-szolgabírókat át is helyezheti. Tisza reformjában tehát egy bizonyos fokú, habár alárendelt kinevezési rendszer is benne foglaltatik, legrosszabb kinevezési rendszer, ti. a helyi szatrapa kinevezési rendszere. Igaz, hogy ennek célja az volt, hogy a főispán tekintélye a vidéki társadalomban növekedjék, s e cél mögött rejtőzött egy másik cél, hogy a főispán kortes lehessen.” (Beksics Gusztáv: A szabadelvűpárt története. Bp., 1907. 58—59. old.)
- 3 Mikszáth Kálmán Összes Művei 74. kötet. Sajtó alá rendezte: Sz. Garai Judit és Rejtő István Bp., 1979. 65—66. old.
- 4 Kristóffy József: Magyarország kálváriája. Az összeomlás útja. Politikai emlékek 1890—1926. Bp., 1927. 109—111. old.
- 5 Benedek Elek: Édes anyaföldem. Egy nép s egy ember története. Bp., 1920. 60—63. és 77—85. old. Mikszáth igen tanulságos és a korszakra jellemző megválasztását lásd: Mikszáth 74. k. 183—198. old. A valós események közül jó néhány beépült a „Két választás Magyarországon” motívumai közé.
- 6 Mikszáth 74. k. 48. old.
- 7 Csaba: Hol vagyunk? Egy magyarországi képviselőválasztás története. Nyitra, 1910. 19—20. old. Rendkívül nagyszámú röpirat foglalkozik az ilyenfajta visszaélésekkel, s a Fővárosi Sza-

bó Ervin Könyvtár Ballagi-gyűjteményében a többi között ezek is fellelhetők. Szinte pontosan hasonló „fogásokat” idézhettünk volna az itt csak mutatóba felsorolt írásokból: Egy szabad választás története Girált Bp., Tiszta választásokat! Bp., 1901., Tarnóczy Gusztáv: A nyitrai választás Bp., 1895. (ez a választási elnök szempontjából van megírva), a Dédési mandátum Bp., 1892., Majthényi Imre: Egy választás. Politikai Emléklapok. Balassagyarmat, 1884.

- 8 Herczeg Ferenc Emlékezései. A gótikus ház. 100—101. old. 1896-ban külön „gyűjtemény” jelent meg az ilyen és hasonló esetekről Bónitz Ferenctől, Tatárjárás Magyarországon 1896-ban címmel (Bp., 1897.). A Bánffy-féle választásokat szinte kivétel nélkül elítélték durvaságuk, erőszakosságuk miatt. Szatmári Mór (Húsz esztendő parlamenti viharai. Bp., 1928. 200. old.) például ezt írja: „Az 1896-iki választásokat »Bánffy-választások«-nak nevezték el. Sokáig híresek maradtak, mert soha azelőtt ilyen választások nem voltak, Bánffy azt tűzte ki céljául, hogy letöri az ellenzékot, főképp pedig a nemzeti pártot, mellyel szemben nem ismert kíméletet. Teljesen példátlan hatalmi erőszakoskodások mentek végbe. Az egész közigazgatási apparátust mozgósította Bánffy az ellenzék jelöltjei ellen. A durva hatalmi visszaélések mellett nyíltan csinálták a becstelen lélekvásárlást, a kormánypárti kortesek szórták a pénzt, s mint a választások után ellenzéki részről kiszámították, Bánffyék közel ötmillió koronát költöttek csak a pártkasszából a választásokra.”
- 9 Jászi Oszkár: A Habsburg-monarchia felbomlása. Bp., 1982. 429. old. „Hol vannak már azok az idők, mikor a legnagyobb esemény egy, azaz század helyi kivezénylése volt s igazából néhány pandúr felügyelete elég volt a »rendfenntartáshoz«?” (Osváth Pál: Közbiztonságunk múltja és pandúrkorom emlékei. Bp., 1905. 132—136. old.)
- 10 Mikszáth 74. k. 35—37. old.
- 11 Herczeg Ferenc Emlékezései. A várhegy. Bp., 1933. 97. old.
- 12 Eötvös Károly: Magyar alakok, kortörténeti rajzok. Bp., 1904. 254—255. old.
- 13 Eötvös 258. old., Harrer Ferenc: Egy Magyar polgár élete. Bp., 1968. 68. old. Itt érdemes megjegyezni, hogy a „profizmus” terjedésével az 1900-as évektől megjelennek a szolgáltatást végző választási irodák. Mit kínál például 1910-ból a „Győzelem” nevű cég? (címe: Sándor u. 19.!, nem messze van tehát a honatyáktól.) Mindenekelőtt információkat a kiválasztott kerületben a választók számáról, a községekről, a nemzetiségi, felekezeti megoszlásról, a kerület politikai múltjáról, a választói névjegyzékről, a fuvardíjakról. Plakátokat, gyűlésmeghívókat nyomtat, kortesverseket írat, a napilapokban tudósításokat tesz közzé, a választási eredményekről értesít, no és tapasztalt pártiroda-vezetőket, jó korteseket, szónoklatokat biztosít — bármely nemzetiségi nyelven is. (Lásd: Sáfár László: Tudnivalók a képviselőválasztásra. Bp., 1910). Azonban a profi sem volt mindig igazán megbízható, s így váratlanul a jelölt kényszerülhetett önmaga főkortese lenni, mint például 1904-ben Herczeg a pécskai kerületben: Budapesten a pártklubban „tudtomra adták, hogy Pécskán minden a legszebb rendben, a választóközönség epekedve vár, tekintettel a polgárság nagy lelkesedésére biztosra vehető, hogy egyhangú választás lesz. Szerénykedem, hogy nem bízom magamban, soha nem volt még dolgom magyar gazdákkal, én csak svábokra vagyok belőve — a nagyfejűek megnyugtattak, majd adnak mellém két úri kortest, azok nagyszerűen tudnak beszélni a nép nyelvén, Pécska úgy fog táncolni, ahogyan ők dirigálna. Mire a kerületbe érkeztem, megtudtam, hogy ott egyáltalán nincs Herczeg-párt, van azonban már két jelölt, egy függetlenségi és egy román nemzetiségi, azok hetek óta gyűrjék a polgártársakat. Az embereket szemmel láthatóan váratlanul érte, hogy én is föl akarok lépni ott. Ez a kerület arról volt nevezetes, hogy nem volt benne egyetlen ember sem, aki elmondhatta volna magáról, hogy akárcsak két-három szavazatot tud szállítani. Ahány szavazat, annyi fej. A pártot magának a jelöltnek kell kitalálnia, ami több száz látogatással jár, és ha az ember egyszer belekezdett, akkor ne adj Isten, hogy valamirevaló embert kifelejtessen, mert abból sértés és vérbosszú lesz.
- Megérkezett a közponból a két úri kortes, aki olyan nagyszerűen tudott beszélni a nép nyelvén. Népszínműből megszökött alakok voltak, zamatos paraszti kiszólásaikkal és kínos humorukkal olyan közundort keltek, hogy könyörögtem nekik, ha Istent ismernek, menjenek vissza oda, ahonnan jöttek. Magamnak kellett kezembe vennem a korteshadjárat vezetését.” (Herczeg — 209. old.)

Szerencsés Károly

Kék cédulás hadművelet

A magyar parlamentarizmus addigra csaknem százéves történetében az utolsó többpártrendszerű választásokat tartották 1947. augusztus 31-én. Jelképpé vált e voksolás — a parlamentarizmus, a népképviselőt megsejtésének szimbólumává. Miért ez a negatív ítélet? Hisz soha annyian nem választottak Magyarországon, mint éppen 1947-ben: hisz az első világháború óta ezen a választáson jutott be a parlamentbe a legnagyobb számban az ellenzék; 1920 óta először történt, hogy nem telepedett be a Duna-parti palota széksoraiba abszolút többségre támaszkodó párt; hisz a politikai paletta legszélesebb skáláján mozgó pártok indultak a választásokon. A kérdés megválaszolásához nem elegendő pusztán a választások kimenetelét vizsgálni, a közvetlen előzmények s a választásokat követő történések elemzése is szükséges.

■ 1947 augusztusának napfényes utolsó pihenőnapján a választási urnák felé sétáló emberek még egyszer végigolvashatták az utcák falát borító üzeneteket: „Istennel a hazáért és a szabadságért!” — hirdette a Demokrata Néppárt; „Jólét, rend, függetlenség” — válaszolt a Magyar Kommunista Párt plakátja; „Lendülj kereszt magosba — keresztet a hatosba!” — utasított másutt a Demokrata Néppárt; „Csak azért is!” — felelt a szociáldemokrata hirdetés; „Falu város összefog — 7-es kocka győzni fog!” — vélte a Magyar Függetlenségi Párt plakátírója; „Isten, Haza, Család” sorolta prioritásait a Független Kisgazdapárt.

Újra választás előtt állt az ország, pedig nem is olyan régen szavazott utoljára.

Miért 1947 augusztusában?

1945 novemberében az ország lakossága négy évre választott nemzetgyűlést. A Közép-Kelet Európában példátlanul korán és tiszta körülmények között megtartott vá-

lasztásokon a „polgári életformát” vallók gyűjtőpártja, a Független Kisgazdapárt ötvenhét százalékos abszolút többséget szerzett, míg a három, magát baloldalinak valló párt (Magyar Kommunista Párt — 16,9 százalék; Szociáldemokrata Párt — 17,4 százalék; Nemzeti Parasztpárt — 6,8 százalék) együttesen a szavazatok valamivel több mint negyvenegy százalékát mondhatta magáénak. Kül- és belpolitikai okokból, s nemkülönben az újjáépítés hihetetlen nehézségei miatt, e négy párt koalíciója fennmaradt a választások után is, a politikai, gazdasági és közigazgatási kulcspozíciók azonban a munkáspártok — mindenekelőtt a Magyar Kommunista Párt kezében összpontosultak (például a belügy, a közlekedésügy, az igazságügy, a Gazdasági Főtanács).

1947 tavaszára a „Baloldali Blokkba” tömörült három kisebbségben lévő pártnak az MKP vezetésével sikerült szétzilálnia a kisgazdapártot, melynek főtitkárát, Kovács Bélát a Vörös Hadsereg letartóztatta és a Szovjetunióba hurcolta. A párt minisz-

terelnökét — Nagy Ferencet — emigrációba kényszerítették. Újabb és újabb kizárások következtében a párt elvesztette abszolút többségét a parlamentben, de ami még fontosabb, elvesztette tartását, s új vezetősége az autonómiáját is. A megroppant párt élére a tagság és a szavazók többségének bizalmát nem élvező politikusok kerültek. Az adott politikai szituáció miatt ez nem pusztán a párt belügye volt, hiszen 1945-ben, a siker reményében, az egész polgári — keresztény — demokratikus tábor e párt mögé sorakozott fel, nemegyszer tudatosan lemondva az önálló pártalapítás lehetőségéről is. Ebben a helyzetben állt elő az MKP —, illetve azzal egyeztetve az SZDP — az előrehozott választások ötletével, mivel mindkét párt vezetősége arra számított, hogy a kisgazdapárttól elforduló választók a munkáspártokban látnak alternatívát.

Külpolitikai okok is indokolták a kommunista párt és szövetségeseinek lépését. Rákosi Mátyás és Gerő Ernő többször célzott rá, hogy még a magyar szuverenitás visszanyerése előtt le kellene bonyolítani a választásokat, vagyis az 1947 februárjában aláírt párizsi békeszerződés életbelépését megelőzően. Ugyanis eddig az időpontig (1947. szeptember 15.) működött Magyarországon a Szövetséges Ellenőrző Bizottság — szovjet vezetéssel, amely szinte korlátlan mértékben ellenőrizhette a politikai és gazdasági életet. A szovjet csapatok is eddig a dátumig tartózkodtak az országban. Azt a kortásak — beleértve az MKP vezetőit is — nem tudhatták, hogy a SZEB, megváltozott névvel és hatáskörrel bár, de tovább él, s hogy a Vörös Hadsereg — élve az osztrák államszerződés megkötéséig szóló itt-tartózkodás lehetőségével — nem hagyja el az országot.

A választások előrehozásának törekvésével szemben a polgári demokrácia hívei — beleértve a parlamenti ellenzéket és a kisgazdapárt egy részét is — e sorsfordítónak hitt dátum utánra igyekeztek kitolni a választások időpontját. Ezzel tisztában volt az MKP is. Révai József így fogalmazott: a kisgazdapárt centrumának terve az, „hogy lehetőleg kihúzzák a dolgot a békeszerződésig, addig igyekezzenek a gazda-

sági szanálást is megakadályozni, és abban reménykednek, hogy a békeszerződés után a Vörös Hadsereg elmegy, akkor ők felbontják a koalíciót és vagy új választásokkal, vagy anélkül átveszik az egyedüli hatalmat”. Révai szavaiból két dolog világlik ki: irtózás a hatalom elvesztésétől, vagyis tizenhét százaléknyra zsugorodástól, s irtózás az újbóli szabad megmértetéstől.

A másik oldal is világosan látta a választások előrehozatalának okát, valamint a saját pártját és az egész magyar demokráciát érintő következményeit. A kisgazdapárt „alkotmányvédő” szárnya nevében Révész Ferenc fogalmazta meg a teendőket: „Mondja ki a nagy választmány, hogy országos képviselői vagy nemzetgyűlési választások megtartását nem tartja időszerrűnek. Ellenben mind az országos, mind a községi választások azonnal megtartandók, mihelyt a Párizsban aláírt... békeokmány hatályba lép, és azzal a Szövetséges Ellenőrző Bizottság működésének megszűnésével a nemzet visszanyeri szuverenitását.”

A Dobi István nevével fémjelzett új kisgazda vezetés azonban elfogadta az előrehozott választásokat, s ezektől mindenekelőtt a maga pozícióinak megerősödését várta, még azon az áron is, hogy a párt jelentősen meggyengül. A kérdésben dönteni hivatott nagy választmány összehívását megakadályozták. Ezzel bizonyossá vált, hogy még a teljes állami szuverenitás helyreállítása előtt Magyarországon újra parlamenti választások lesznek. A kérdés az volt, hogy milyen választójogi rendelkezések, törvények alapján.

Pártpolitikai törvénykezés

A választójogot Magyarországon az 1945: VIII. törvénycikk szabályozta. Ez, némi korlátozással, biztosította az általános, titkos és közvetlen választásokat. Az egyéni kerületek helyébe kizárólagosan a listás (lajstromos) szavazást helyezte, vagyis a választókerületekben a polgárok mindennütt a pártok listáira szavazhattak. Megvalósult az arányos képviselő, tizenkétezer

szavazó küldött egy képviselőt a parlamentbe. Sértette viszont az általánosság elvét, hogy bizonyos szervezetek vezetőit és a kitelepítésre ítélt németeket megfosztották választójoguktól. E törvény alapján világszerte elismert szabad választásokat tartottak alig néhány hónappal a hadiesemények befejeződése után.

Az MKP vezetői csalódással vették tudomásul a párt 16,9 százalékos eredményét, s a kudarc okát éppen a „túlságosan demokratikus” választójogban keresték. Ezért — amint eldőlt, hogy új választások lesznek — 1947 tavaszán Rajk László belügyminiszter vezetésével munkabizottság alakult az új választójogi rendelkezések kidolgozására. 1947 júliusára a tervezet elkészült, s a koalíciós pártok értekezlete elé került. A négy párt megegyezett az új rendelkezésekről, s ez a parlamenti erőviszonyok alapján egyet jelentett a törvénytervezet elfogadásával. Az új szabályok közül ezúttal csak a leglényegesebb változásokra térek ki:

1. *A prémiumos rendszer bevezetése.* A pártok választókerületi listái mellett az 1945:VIII. törvénycikk értelmében ötven képviselő országos listán került be a parlamentbe. Ezt a számot hatvanra emelték oly módon, hogy az egyes pártokra országosan esett összes szavazat arányában osztották el ezeket a helyeket. A premizálás a következőt jelentette: amennyiben a választási szövetségbe tömörült pártok elérik a szavazatok hatvan százalékát, úgy megkapják az országos listán megválasztható képviselői helyek nyolcvan százalékát. Ha pedig százalékos eredményt érnek el, akkor az országos lista egészére igényt tarthatnak.

Elvileg az ellenzéki pártok is választási szövetségbe tömörülhettek volna, bár ezt a konkrét politikai viszonyok lehetetlenné tették, hisz az ellenzéki pártok létrejötte a kiscsapatból történt kiválásuk, elkülönülésük következménye volt. Az új rendelkezések durva megkülönböztetést is tartalmaztak: a prémiumos rendszer ugyanis csak akkor lépett életbe, ha az 1945-ben már indult vagy engedélyezett pártok szövetségéről volt szó. A pártközi értekezle-

ten helyeslés kísérte Rajk László szavait: „Ha nem 1945-ben engedélyezett pártok indulnak és választási szövetségre lépnek, náluk ne legyen premizálási rendszer.” Sőt abban az esetben, ha az ellenzéki pártok szövetségbe tömörültek volna, e frigy azon tagjai, amelyek 1945-ben megkapták az engedélyt az indulásra, elvesztették volna kiváltságaikat. (Például ezeknek is ajánlásokat kellett volna begyűjteni.) Így biztosította a négypárti koalíció, hogy a Demokrata Néppárt, a Polgári Demokrata Párt és a Magyar Radikális Párt ne léphessen szövetségre más pártokkal saját érdekeinek megsértése nélkül. E ténynek jelentős szerepe volt abban, hogy az ellenzéki-polgári-keresztény erők nem alakítottak ki választási szövetséget. Így a prémiumos rendszernek köszönhetően a hatvan mandátumból ötvenhatot a koalíció kapott.

2. *A kizárások.* 1945-ben is — főként politikai, illetve azzal összefüggésben nemzetiségi alapon — tízezreket zártak ki a választójogból. 1947-ben az MKP javaslatára növelték a kizártak számát. Ezúttal két szempont dominált: a) a koalíció — s mindenekelőtt az MKP — ellentáborának szavazóit minél nagyobb számban megfosztani a választójogtól; b) a polgári-demokratikus-keresztény ellenzék legerősebb csoportját és vezéregyéniségeit kikapcsolni a politikai életből.

Így például gyakorlatilag megfosztották a választójogtól a magyar—csehszlovák lakosságcsere-egyezmény keretében Magyarországra települt tízezreket (Rajk: „... ahogy én ismerem a dolgokat, ott majdnem mindenki tagja volt egy fasiszta pártnak”); huszonhétet növelték azoknak a szervezeteknek, egyesületeknek a számát, melyeknek felső és középszintű vezetői nemkívánatosnak minősültek a választásokon; csaknem kétszázezer embert érintett a magyarországi németiség kizárása.

Az új rendelkezések másik része arra irányult, hogy az ellenzék legerősebb szervezetét kiiktassák a politikai életből. A Sulyok Dezső vezette Magyar Szabadság Párt azért volt különösen veszélyes az MKP és szövetségesei számára, mert úgy tűnt, hogy a polgári szárny egységes képviselő-

jeként léphet fel a választásokon, s hiábavalónak bizonyulnak a kiscgazdapárt szétverésére tett erőfeszítések. A Magyar Szabadság Párt elleni összehangolt akciók befejezése volt a „Lex Sulyok” — ahogy a kortársak az új választójogi rendelkezést elnevezték —, a szabadságpárt vezetőjét ugyanis kizárták a passzív választójogból. „... kutyából nem lesz szalonna” — érvelt Rákosi Mátyás, utalva arra, hogy 1935-ben Sulyok az akkori kormánypárt színeiben került be a parlamentbe, hiszen jobban tudhatta, mint Mindszenty: „... a szakértők és a közvélemény-kutatók a párt hatvan-hatvanöt százalékos győzelmére számítottak. A püspöki kar tagjai is hajlottak arra, hogy a választásokon a szabadságpártot támogatják.”

3. *Az ajánlási rendszer.* A rendelkezések, a megmérettetés feltételeként az újonnan induló ellenzéki pártoktól (Magyar Szabadság Párt, Magyar Függetlenségi Párt, Keresztény Női Tábor, Független Magyar Demokrata Párt) minden választókerületben ötvenszer annyi írásbeli ajánlást követeltek meg, mint ahány a kerületben jelölhető személyek száma volt. A koalíció pártjainak erre nem volt szükségük. Közjegyző által hitelesíteni kellett az ajánlásokat, s ezután a választási bizottság bírálta el azok valódiságát. Az ajánlások követelését — bár az igényelt mennyiség nem volt aránytalanul magas — az 1947-es konkrét politikai helyzet magyarázza. Ugyanis a hatalmi és erőszakszervezetek szerepének túltengése (mint ahogy azt a későbbi események bizonyították) — az ajánlások megtámadhatósága, az aláírók megfélemlítése révén — befolyásolhatta az egész választás kimenetelét. Az ajánlási rendszer, amellettt hogy sértette a választások titkosságát, és a közjegyzői díj révén az egyes pártokat anyagilag is eltérő helyzetbe hozta, lehetőséget biztosított a választások eredményének utólagos megváltoztatására.

4. *„Kék cédulák”.* Az új rendelkezések elfogadásakor a névjegyzékkivonattal történő szavazás veszélyeire szinte senki nem figyelte fel (a színük miatt nevezték el „kék céduláknak” ezeket az okmányokat). Esze-

rint azok, akik a lakókerületük választási bizottsága által kiadott névjegyzékkivonattal igazolni tudták választójogosultságukat, kerületükön kívül bárhol leszavazhattak. A kiscgazdák gyanakvását Gerő Ernő azzal igyekezett leszerelni, hogy ez főként a vasutasokat és a szolgálati úton levőket érinti. Ezt elfogadták, és a felek egyöntetűen úgy vélték, hogy az így leadott szavazatok száma csak ezrelékekben lesz mérhető. A törvénybe épített, visszaélést gátló garanciák azonban mit sem értek, hisz a választási mechanizmuson belül — állami szinten is — olyan erők működtek, amelyek képesek voltak visszaélni ezzel a lehetőséggel.

Vita a parlamentben

A négy párti koalíció előzetes megállapodása után a parlamenti tárgyalás kimenetele nem lehetett kétséges. A törvény még javaslat korában elérte egyik célját: a szabadságpárt kivonult a parlamentből, bejelentette a választások bojkottját, majd kimondta feloszlását is. Nagy Vince olvasta fel a párt nyilatkozatát: „A betervezett és napirenden lévő választójogi javaslat bizottsági tárgyalása során minden törekvésünk ellenére sem lehetett elérni, hogy a nemzetgyűlés által alkotott demokratikus törvényeket, de a magyar törvényhozás által ratifikált békeszerződésben is lefektetett jogegyenlőséget és politikai szabadságot mélyen sértő rendelkezések ebből a javaslatból kiküszöböltessenek.”

A megmaradt ellenzék többnyire elvi és erkölcsi alapon kifogásolta az új rendelkezéseket, s kihasználta az alkalmat, hogy rámutasson az egész magyar demokrácia fölött gyülekező felhőkre. A legélesebb támadások az ajánlási-prémiumos rendszert és a választójog szűkítését érték. „Én most megkérdezem, mennyiben titkos és mennyiben egyenlő az a választójog, ahol a polgárok egy részének írásban kell deklarálniuk, hogy melyik párthoz tartoznak?” — tette fel a szónoki kérdést Reicher Endre, a kisebbségi vélemény előadója. „... érdemes-e saját önértékünkön azt a csorbát is ejteni, hogy prémiummal az

igazság és a kisebbség rovására megjutalmazták magukat azért, mert történetesen megvan rá a körülmények folytán a lehetőségük?” — fordult a koalíciós pártok felé Slachta Margit. A kisgazdák felelősségét ecsetelte Futó Dezső: „A kisgazdapártban élő képviselőtársaim, barátaim lássák, hogy radikális polgári gondolat, a hamisítatlan polgári demokrácia egyaránt elvesz földalatti összeesküvésekben, de elvesz a túl engedékeny kompromisszumos politikában is.”

A figyelmeztetések süket fülekre találtak, a javaslatot többséggel elfogadták. Az 1947: XXII. törvénycikk módosító intézkedései alapvetően pártpolitikai célokat szolgáltak, s számos, a demokratikus választójog alapelveit sértő paragrafust tartalmaztak. *Csorbát szenvedett az általánosság elve* a kizárások miatt; az *egyenlőség elve* a prémiumos rendszer révén; a *titkosság elve* az ajánlások megkövetelése folytán. A választások lebonyolítását a törvény a koalíciós pártok, pontosabban a Magyar Nemzeti Függetlenségi Front pártjaira bízta. A választói névjegyzéket összeállító választási bizottságok tagjait így a kommunista párt, a Szociáldemokrata Párt, a Parasztpárt, a Kisgazdapárt, a Polgári Demokrata Párt és a szakszervezetek delegálták. Ezekben a bizottságokban az MKP (és részben szövetségeseinek) törekvései szinte maradéktalanul érvényesültek. Ennek fényében váltak különösen veszélyessé az 1947: XXII. törvénycikk azon rendelkezései, amelyek bőven adtak visszaélésre lehetőséget (például névjegyzékkivonattal történő szavazás, a választójogból való kirekesztés, az ajánlások elbírálása, a felszólamlási jog korlátozása).

Választási előkészületek

Tildy Zoltán köztársasági elnök 1947. július 25-én oszlatta fel a nemzetgyűlést, s ezzel lezárult egy korszak az új magyar demokrácia történetében. Megszűnt létezni

az a testület, amely — ha ennek az elvárásnak maradéktalanul nem is tett eleget — biztosíthatta volna a demokratikus, parlamentáris rendszert Magyarországon. E nemzetgyűlés számos nagy jelentőségű törvényt alkotott, azonban a törvények betartásának, a végrehajtó hatalom ellenőrzésének funkcióját csak részben látta el.

Az elnök döntése után alig több mint egy hónap állt az ellenzék rendelkezésére, hogy a törvénybe foglalt feltételeknek eleget tegyen. Ennyi idő alatt kellett programot, vezetőséget, szervezeti kereteket, anyagi bázist, sajtót teremteniük, megszerezniük az Országos Nemzeti Bizottság és a Szövetséges Ellenőrző Bizottság engedélyeit stb. Az új pártok nehézségeit mutatja, hogy a Független Magyar Demokrata Párt kivételével egyetlen párt sem tudott valamennyi körzetben elindulni.

A koalíciós pártok már nyilvánosságra hozták választási programjukat, beindították választási gépezetüket, mikor az Országos Nemzeti Bizottság még el sem bírálta, hogy mely pártok indulhatnak. Végül is tizenegy párt jutott át a rostán, de a választásokon csak tízen indultak: a már említett koalíciós pártokon kívül a Demokrata Néppárt (Barankovics-párt), a Magyar Függetlenségi Párt (Pfeiffer-párt), a Független Magyar Demokrata Párt (Balogh-párt), a Keresztény Női Tábor (Slachta-párt), a Polgári Demokrata Párt és a Magyar Radikális Párt. •

A fő politikai választóvonal ezúttal is — akárcsak 1945-ben — a világnézeti elhatárolódás mentén húzódott: az új ellenzéki pártok mindegyike a keresztény világnézet felsőbbségét hirdette, ehhez kapcsolva a polgári életforma, a magántulajdon és a parlamentáris demokrácia eszméjét. Ezzel szemben a két munkáspárt a szocializmus, a kollektívizmus gondolatát propagálta (ha nem is teljes nyíltsággal), s mindeneke előtt a tervgazdálkodásért, a hároméves terv megvalósításáért szállt síkra. Bonyolította a helyzetet, hogy a Független Kisgazdapárt ideológiailag inkább az el-

• A pártok programjainak részletes feldolgozását lásd: Balogh Izsák: Pártok és pártprogramok Magyarországon 1944—1948. Budapest, Tankönyvkiadó, 1977.

lenzékhez, gyakorlati állásfoglalásaiban viszont — lévén kormánypárt — inkább a baloldalhoz állt közelebb. Ez a kettősség nem sok jóval kecsegtette az önbizalmát veszített pártot. A választási kampány során a „mindenki mindenki ellen” rendezőelv érvényesült: a pártok hol finom, hol durva módszerekkel igyekeztek előnyre szert tenni, nem volt ritka egymás rágalmazása sem. A tisztátalan eszközök alkalmazása főként a választási szövetséget alkotó koalíciós pártok között vált visszatetszővé.

Tulajdonképpen a küzdelem a kisgazdapárttól — az 1945-ös nagy gyűjtőpárttól — elforduló szavazókért folyt. E réteget célozta meg az ellenzék is, és a koalíciós partnerek is a kisgazdapárt rovására kívánták növelni szavazóik számát. A pártok anyagi lehetőségei igen eltérőek voltak. Sulyok Dezső szerint a Magyar Szabadság Párt egy évben százhuszezer forintot költött, míg az MKP negyvenötmilliót, az SZDP tizennyolcmilliót, a kisgazdák hat-, a parasztpárt pedig hárommilliót. Az MKP jól szervezett tagsága hatmillió-hétszáznyolcvanezer forintot gyűjtött össze a választási alap növelésére, nyolc-

vanhatféle plakátot terjesztett négymillió példányban, és közel tízmillió röplapot, broszúrát osztogatott szét. A Nemzeti Parasztpárt csak központi propagandára másfél milliót költött, ezenkívül minden megyében több tízezres választási költségvetést finanszírozott. A koalíciós pártokat segítették az úgynevezett „pártvállalatok”, valamint a mozik, nyomdák stb. bevételei is. Az újonnan szerveződött ellenzéki pártok ezen a téren nem vehették fel a versenyt riválisaikkal.

A több mint kétszázezer közreműködő, zömében az MKP központi vezetőségének direktívája alapján végezte a választók összeírását. Ennek lényege az volt, hogy minél több potenciális ellenzéki szavazót hagyjanak vagy „felejtessenek” ki. Országos átlagban a kizárások mértéke tíz százalék körül mozgott. Ilyen előkészítés után az MKP bámulatos pontosságú becslést készített: kilencvennyolc-száz mandátumot és egymillió-száznegyvenhatezer szavazatot várt. A kisgazdapárt harmincöt-negyven százalékos eredményre számított. A szociáldemokraták augusztus elején a következő eredményt mérték:

Budapesten	várható arány (százalékban)	Vidéken	várható arány (százalékban)
Szociáldemokrata Párt	33,5	Független Kisgazda Párt	29,8
Magyar Kommunista Párt	25,7	Szociáldemokrata Párt	22,4
Független Kisgazda Párt	16,8	Magyar Kommunista Párt	21,3
Független Magyar Demokrata Párt	4,7	Nemzeti Parasztpárt	8,6
Polgári Demokrata Párt	2,9	Független Magyar Demokrata Párt	3,5
Magyar Függetlenségi Párt	2,2	Polgári Demokrata Párt	1,8
Nemzeti Parasztpárt	1,6	Magyar Függetlenségi Párt	0,8
Demokrata Néppárt	1,0	A többi párt ismeretlen a kérdészetek előtt.	
Magyar Radikális Párt	0,4		
Keresztény Női Tábor	0,2		
Katolikus Néppárt	0,6		

Még augusztus 15-én is a választási szövetség hetvenhét-nyolcvan százalékos győzelmét jósolta a Magyar Távirati Iroda közvélemény- kutató szolgálata. Közvetle-

nül a választások előtt a Daily Telegraph úgy vélekedett, hogy a kisgazdapárt harminc, a két munkaspárt pedig egyaránt húsz-huszonöt százalékot remélhet.

A választás napja

A pártok vezetőinek augusztus 28-i — a választási kampányt lezáró — rádióbeszéde után „vihár előtti csend” honolt az országban. A vihar nem is maradt el. Már a szavazás napjának délelőttjén számos körzetből jelentették, hogy egyének és csoportok visszaélnék a névjegyzékkivonatokkal, ugyanazok több körzetben is szavaznak hamis „kék cédulák” segítségével. A hazai és a nemzetközi közvéleményben ez az aktus váltotta ki a legnagyobb felháborodást, legtöbben ennek alapján kérdőjelezték meg a választások tisztaságát. A visszaemlékezések százezer és hatszázezer közé teszik az így leadott szavazatok számát.

A kék cédulák bevetését az MKP és az SZDP legfelsőbb vezetőinek értekezletén határozták el annak érdekében, hogy „egyetlen szavazat se veszhessen el”. Ez a megállapodás — amellyel egyetértett az SZDP egész vezérkara is — azonban nem azt tartalmazta, hogy e lehetőséggel tömegesen visszaéljenek. A kék cédulák kiállításáért az értekezlet (állami vonalon) Rajk Lászlót és Ries Istvánt, valamint (pártvonalon) Farkas Mihályt és Marosán Györgyöt tette felelőssé. A visszaélés terve csak ezután merült fel. Szorgalmazója Farkas volt, aki „annak érdekében, hogy a párt feltétlenül a második legerősebb pártként kerüljön ki a választásokból, azt javasolta a pártvezetésnek: tömegesen élni kellene a választási törvény úgynevezett »választói névjegyzék« lehetőségével... Farkas a pártfőtitkár helyetteseként vállalta országosan összesen talán százezer darab kék színű szavazólap megszerzését és elosztását” — emlékezik vissza Vas Zoltán.

A kezdeményezés tehát pártvonalon indult, s Farkas Mihály, Marosán révén, a Szociáldemokrata Pártot is bevonta a tervbe. Az MKP Központi vezetőségének titkársági ülésén Rajk belügyminiszter a javaslat ellen foglalt állást, mert véleménye szerint a visszaélések kompromittálhatják a pártot és a belügyminisztériumot, s nagyobb politikai és erkölcsi kárral járnak, mint a megszerezhető szavazatnyereség. Heves vita után a titkárság Farkasnak adott

igazat, s Rajk alávetette magát a határozatnak. Megállapodtak abban is, hogy az akcióba be kell vonni az SZDP-t is, azért, hogy ha „kiderülne a kék cédulás választás, amit úgyszólván nem lehet elkerülni, a két párt együttesen osztozzék az emiatti politikai felelősségben”. Marosán György szerint a közte és Farkas Mihály között létrejött megállapodást az SZDP politikai bizottsága jóváhagyta. Azonban a választások napján, majd az azt követő héten történtek ezt nehezen teszik valószínűsíthetővé.

A kék cédulás hadművelet jól összehangolt tevékenységet igényelt. Szükség volt hamis névjegyzékkivonatokra (ezekből maga Vas Zoltán százezer darabot nyomtatott az Állami Nyomdában a Gazdasági Főtanács költségén), pecsétre, lakcímet igazoló bejelentőlapra, aktivisták tízezreinek kiképzésére, szállítására, a választási bizottságok elnökeinek kioktatására és a rendőrség államvédelmi osztályának szemethunyó együttműködésére.

Valószínűleg Farkas Mihály utasítására pontos, részletező terv készült. Ennek értelmében az országban 208 693 hamis szavazatot kellett leadni, a mozgósított „szavazók” száma 12 260 volt. A terv tartalmazta, hogy 4729 körzetben kell leadni a szavazatokat. A mozgósított „szavazók” közül 7600 a falvakba ment, a városokban pedig 4660 fő szavazott. Budapesten 50 000, Békés és Hajdú megyében 15—15 000, Pest megyében 23 000, Borsodban 12 000, Szolnok megyében 9840 hamis szavazat leadását készítették elő.

A választások előtti héten még nem alakult ki a teljes összhang az állam és a párt között. Ez kiviláglik a szekszárdi ÁVO kommunista vezetőjének bizalmas jelentéséből is, amely egyben megerősíti a terv hitelességét. Az elképzelések szerint Tolna megyében 2300 hamis szavazatot kellett leadni. Az ÁVO vezetője augusztus 28-án jelentette: „A kommunista párt Tolna megyei szervezete a megyében kb. 2000 szavazatot akar illegálisan leadni a következő módon: 2000 drb. lebélyegzett szekszárdi biankó bejelentőlap ellenében szereztek a pártközpontból vagy a Belügyi-

nisztériumból 200 más megyében keletkezett biankó bejelentőt, s megszereztek 2000 darab névjegyzékkivonatot. A választás napján 200 ember autóval végigjárná a megyét és minden ember tíz különböző községben, tehát egy ember összesen tízszer, kétszáz ember pedig összesen kétezerszer leszavazna... Az ÁVO vezetője a fenti terv végrehajtását rendkívül kockázatosnak tartja... Az akciót Budapestről, pártvonalról kell leállítani, mert nem tartja valószínűnek, hogy a már előkészített akciót a párt ottani funkcionáriusai az ÁVO közbelépésére leállítanák." A szekszárdi ávós 28-án még nem tudta, hogy nem a tolnai kommunisták „partizánakciójáról”, hanem éppen a pártközpontból irányított országos tervről van szó...

Augusztus 31-én reggel sok ezer „aktivista” indult, hogy javítson az MKP eredményein. Számos helyen az SZDP is kapott hamis kék cédulákat, s — bár jóval kisebb mértékben — fel is használta azokat. Elenyésző számban valószínűleg a másik két párt is kapott belőlük, s ezek sem maradtak felhasználatlanul.

A felháborodás országszerte óriási volt. A Független Kisgazdapárt és a Nemzeti Parasztpárt helyi szervezeteitől ezerszámra érkeztek a bejelentések a pártközpontokba. Amint a visszaélések mértéke nyilvánvalóvá vált — felmérve a veszélyt — az SZDP vezetősége határozottan tiltakozott, s körlevélben utasította a választási bizottságokban tevékenykedő tagjait, hogy a továbbiakban ne fogadjanak el kék cédulát. Délutánra olyan feszültté vált a helyzet, hogy Farkas Mihálynak fel kellett hívnia Marosánt: „teremtsen rendet a szociáldemokratákkal”.

Hamarosan tiltakoztak az ellenzéki pártok is, a kérdés a választások neuralgikus pontjává vált, óriási károkat okozva a magyar demokráciának. A több mint kétszáz ezer hamis szavazat az MKP voksainak 18,5 százalékát, illetve az összes szavazatok 4,12 százalékát tette ki. E kalandorpolitika — melynek segítségével az MKP az ország legerősebb pártja lett, a választási szövetség pedig elérte a bűvös hatvan százalékot — a politikai és erkölcsi

kár mellett konkrét hátrányokkal is járt a koalíció számára: „... a híresztelések meg is duzzadtak, és éppen ezek hatásának tudom be jórészt azt a körülményt, hogy a hatos kocka (a Demokrata Néppárt) este-ig olyan szavazatdömpinghez jutott. Így a Kommunista Párt nagyrészen maga felelős azért, hogy a reakció ennyire megerősödött” — mutatott rá a Nemzeti Parasztpárt egyik választási megbízottja.

Ez a visszaélés felmérhetetlen károkat okozott a magyar demokráciának.

Először: az állami és pártvonal összejátszása újra bizonyította, hogy mit sem érnek a demokratikus parlament által alkotott törvények, ha léteznek olyan erők, amelyek képesek azokat büntetlenül figyelmen kívül hagyni.

Másodszor: a parlamentáris demokráciára alapozott kibontakozás esélyei csökkentek, s ez mind a belső, mind a külső közvéleményben letargikus, lemondó, ellenséges hangulathoz vezetett a magyar politikai fejlődés megítélését illetően.

Harmadszor: a szövetséges pártok vezetőinek egy része végleg korrumpálódott, az MKP politikájának kritikátlan kiszolgálójává lett. Ennek nagy szerepe lesz — a választások utójátékaiként — a polgári, majd a szövetséges pártok felszámolásakor.

Negyedszer: hozzájárult a szociáldemokrata párton belüli ellentétek elmélyüléséhez, ami átmenetileg Marosán György pozíciójának megingásához, később azonban az SZDP centrumának megsemmisítéséhez vezetett.

Ötödször: súlyos következményekkel járt a visszaélés magára a kommunista pártra nézve is, a párton belüli kritika elfolytásával, a feltétlen engedelmesség megkövetelésével, a *törvénysértések ideológiai igazolásával*. Nem kizárt, hogy a „nem túl lelkesen működő” Rajk és Farkas Mihály (Péter Gábor) közti ellentét fokozódásában is szerepe volt.

A választások alatt másfajta visszaélések is előfordultak. Manipuláció történt a szavazólapokkal: előfordult, hogy a kék cédulák magas aránya miatt a szavazók száma meghaladta a száz százalékot. Ilyen

esetekben a szavazatok egy részét — általában az ellenzéki szavazatokat — megsemmisítették. Erősítette az ez irányú gyanút, hogy például a Magyar Függetlenségi Párt a választások után megjelent első eredmények alapján 718 193 szavazatot

kapott, a végeredmény kihirdetésekor azonban már csak 670 547 szavazat állt a párt neve mellett.

Végül is a következő eredményeket hozták nyilvánosságra:

Szavazatok	(darab)	(százalék)	Mandátumok	(darab)	százalék)
Magyar Kommunista Párt	1 113 050	22,3	100	24,3	
Független Kisgazda Párt	769 763	15,4		68	16,5
Szociáldemokrata Párt	744 641	14,9	67	16,3	
Nemzeti Parasztpárt	415 465	8,3	36	8,7	
Keresztény Női Tábor	69 536	1,4		4	1,0
Demokrata Néppárt	820 453	16,4	60	14,6	
Magyar Függetlenségi Párt	670 547	13,4	49	11,9	
Magyar Radikális Párt	84 169		1,7	6	1,5
Független Magyar Demokrata Párt	260 420	5,2	18	4,4	
Polgári Demokrata Párt	50 294	0,7	3	0,7	

Az 5 031 025 választó 4 998 338 érvényes szavazatot adott le. A kizárások ellenére 267 929-cel többen szavaztak érvényesen, mint 1945-ben. Ezt magyarázza a szavazók magasabb aránya, új korosztályok belépése s a nagyszámú fölös kék cédulás szavazat is. A koalíció választási szövetsége megkapta a szavazatok 60,9 százalékát: életbe lépett a prémiumos rendszer. (Mindössze 44 985 szavazattal haladta meg a bűvös küszöböt e szavazatok száma! A fenti táblázatból kiolvasható az aránytalanság. Nagy meglepetésre az MKP lett a legerősebb párt; a baloldali blokk pártjai 322 436 szavazattal kaptak többet, mint 1945-ben, így az összes szavazatokból 41 százalék helyett 45,5 százalékkal részesedtek. A szavazatok döntő hányadát az MKP hozta: 310 928; a Nemzeti Parasztpárt szavazótáborra 90 181 fővel gyarapodott, az SZDP-é 78 673 szavazattal csökkent.

Az ellenzéki szavazatok (1 955 414) megközelítették a baloldali blokk szavazóinak számát (2 273 156). A különbség (317 737) eltűnik, ha az ellenzéki pártok szavazataihoz hozzáadjuk a törvénytelenül kihagyott szavazók százezreit, a baloldali blokk eredményéből pedig levonjuk a hamisan voksolók ugyancsak százezreit. A

kisgazdapárt katasztrofális veszteségeket szenvedett (1 927 740 szavazót veszített), mégsem valósult meg a baloldali pártok törekvése, hogy kisgazda szavazókat hódítsanak el. Ezek a szavazók 1947-ben az újonnan indult négy keresztény programmal rendelkező ellenzéki pártra voksoltak. A Demokrata Néppárt, a Magyar Függetlenségi Párt, a Független Magyar Demokrata Párt és a Keresztény Női Tábor együttes eredménye: 1 820 956 fő.) A polgári talajon álló pártok 54,5 százalékos arányából így módon 39,1 százalék *ellenzékként* került a parlamentbe. Az ellenzék legerősebb, és egyben az ország második pártja, a Demokrata Néppárt lett, amely egyes vidékeken — főként a katolikus alsópapság szimpátiájától támogatva — az 1945-ös kisgazdapárt örökébe lépett. Elsősorban a városokban — s mindenekelőtt Budapesten — ért el kimagasló eredményt a Magyar Függetlenségi Párt. A szavazótáborát tekintve leghomogénebb Nemzeti Parasztpárt megerősödve került ki a választásokból, de ez nem változtatott azon a tényen, hogy a koalíció legkisebb tagja maradt.

Nagyot lépett előre a Magyar Radikális Párt. Bár csökkentette az eredmény értékét, hogy új szavazói (78 407) a pártba integrálódni nem kívánó volt szociáldemok-

rata Peyer Károly hívei voltak. Ezért a radikálisok szavazatnyerése szinte teljesen egyezett az SZDP veszteségével (78 673).

A visszaélések hatása

Az 1947-es választások — kieroszakolók szándékai ellenére — nem adtak egyértelmű választ a nagy kérdésre, miszerint a szocializmus vagy a polgári-képviselői demokrácia felé fejlődjön-e a magyar népi demokrácia, s az eredmények az 1945-ös frontokhoz képest nem mutattak határozott elmozdulást. A baloldali blokk nem tudta elérni a parlamenti többséget; a kommunista párt megerősödött, de a szociáldemokratákkal együtt is csak jóval 40 százalék alatti kisebbséget jelentett. A tét nagysága miatt a közvélemény különösen érzékenyen reagált a visszaélésekre, főleg azután, hogy a Jaltában szovjet érdekszférának elismert terület számos országában, éppen ilyen tisztátalan körülmények közepette már megtörtént a polgári gondolat ellehetetlenítése. A legérzékenyebben a magát nagy vesztesnek érző Szociáldemokrata Párt reagált. Ries István igazságügyminiszter — miután Münnich Ferenc budapesti rendőrfőkapitány megakadályozta a kék cédulás csalások kivizsgálását — lemondott, s vele szolidaritást vállalva „sztrájkba” lépett a többi szociáldemokrata miniszter is. Az országban sok százezer, sőt egymillió hamis szavazatról beszéltek, nyilvánvaló volt, hogy az MKP tisztátalan eszközökkel „győzött” a választásokon. A szociáldemokratáknál és a kispártokban megingott az MKP-val elvtelenül együttműködő vezetők helyzete — Marosán György, Szakasits Árpád és Dobi István pozícióját csak Rákosi Mátyás és a szovjet nagykövet beavatkozása mentette meg.

Ahogy a választások sem a korteshadjáráttal kezdődtek, hanem már a választójogi törvény módosításával, úgy lezárásukat is egy jogi aktus jelentette. A választások tisztaságát megkérdőjelező ellenzéki pártok petíciói befutottak a választási bírósághoz, melyben 6 : 4 volt az arány a baloldali blokk javára. Az eseményekre

komoly hatással volt, hogy szeptember 22-e és 27-e között Lengyelországban megalakult a Kommunista és Munkáspártok Tájékoztató Irodája, s ez már a „két világrendszer” szembeállítását, elkerülhetetlen konfrontációját hirdette. A Lengyelországból hazatérő magyar kommunista vezetők, most már egyértelműen maguk mögött tudva e tábor, ellentámadásba lendültek. Szeptember 30-án az MKP koalíciós partnerei elé terjesztette a Magyar Függetlenségi Párt mandátumainak megsemmisítését célzó kérvény ötletét. Eszerint a Pfeiffer párt hamis ajánlásokat nyújtott be, s így nem indulhatott volna a választásokon. A cél mindenki előtt világos volt: az MFP mandátumainak pótlás nélküli megsemmisítése révén megváltoztatni a parlamenti arányokat, abszolút többségre juttatva a baloldali blokkot. Gerő Ernő nem hagyott kétséget: „A jogi kérdés mellett erősen politikai kérdés is, úgyszólván az állásfoglalás ebben a kérdésben nem lehet csak jogi, hanem politikai állásfoglalásnak is kell lennie.”

Veres Péter húzódozott: „...adja be egy párt vagy a két munkáspárt...”; Szakasits a nemzetközi közvéleménytől tartott, végül azonban mind a négy koalíciós párt, sőt a Magyar Radikális Párt is csatlakozott a petícióhoz. A bíróságon belüli arányok így eleve eldöntötték a kérdést: az ellenzék petícióit elutasították, az MFP mandátumait azonban megsemmisítették, s a pártot is betiltották. Ezzel mintegy 670 000 szavazó is képviselő nélkül maradt. Pfeiffer Zoltán keserű váddal állapította meg: ha egy országban egy 670 ezres párt mellett nem akadt volna 16 750 ember, aki ajánlásával is támogatta volna, az „csakis a közszabadságok és a félelemmentes emberi élet nagyfokú hiányát lehetne alkalmas bizonyítani, mégpedig a panaszos pártok által, melyek az országban a kormányhatalmat gyakorolják”.

Ezzel zárultak az 1947. augusztus 31-i országgyűlési választások. A kialakult és kialakított arányoknak nem kis szerepe volt abban, hogy a tájékoztató iroda határozatának szellemében a magyar politikai és gazdasági élet rohamos léptekkel foly-

tathassa útját a sztálini modell megvalósítása felé. Végleg eltűnt egy akadály — a népakaratot képviselő parlament. A következő évben már csak a parlamentarizmus utóvédharcainak lehetünk tanúi. „... volt benne bizonyos *rendetlenség*, hogy a szavazóknak csupán 17 százaléka állt mellénk, míg súlyunk, szavunk, befolyásunk az ország ügyeinek intézésénél sokszor e szám duplájának felelt meg” — írta Révai

József a választások előestéjén. A választásokon megnyilvánuló népakarat „rendetlenségé” degradálása előrevetítette a parlament szerepének zsugorodását, s a következő esztendőben kirajzolódtak Magyarországon az új rend, a totális állam körvonalai. Ezen az úton csak egy, de igen fontos lépés volt az 1947-es országgyűlés visszaélésektől terhes létrehozása.

Két választás a hőskorban

A közvélemény-kutatás hőskorában, közvetlenül a második világháború európai végét követő hetekben a Magyar Központi Híradó Rt.-be tömörült vállalatokon belül (Magyar Rádió, Magyar Távirati Iroda, Film Főosztály, Magyar Országos Tudósító, Magyar Hirdető Iroda) megalakult a Magyar Közvéleménykutató Intézet, melynek tevékenységéről bővebben beszámoltunk a Jel-Kép 1983/2. és 1986/1. számában. Itt most az 1945-ös és 1947-es választási közvélemény-kutatásokba nyújtunk bepillantást.

1945

Az egykori közvélemény-kutató intézet munkatársai már az első próbakérdésük alkalmával – melyet 1945 augusztusában nagy-budapesti ezerfős mintán folytattak – föltekertek kérdéseket a választásokkal kapcsolatban. A kérdezettek 48 százaléka mielőbb, még az év őszén szükségesnek vélte a választások megtartását. A halasztás hívei közül három csoport – egyaránt közel 10–10 százalékos arányt képviselve – meg akarta várni a belső rend megszilárdulását, a külpolitikai konszolidációt és a megszálló csapatok kivonulását. Egyéb megokolások: a reakció teljes letörése, az alaposabb tájékoztatás, a teljes szellemi szabadság elérése.

A válaszadók 20 százaléka a koalíció, 46 százaléka pedig a munkáspártok győzelmét jósolta (ezen belül a két munkáspártnak egyforma esélyt adott), 16 százalék pedig a Független Kisgazda Párt sikerét várta. A kérdezettek 45 százaléka tagja volt valamelyik pártnak: 13 százalék a Szociáldemokrata Pártnak, 11 százalék a Magyar Kommunista Pártnak, 4 százalék a Független Kisgazda Pártnak, 14 százalék pedig nem nevezte meg azt a pártot, ahová tartozik. A párttagok 60 százaléka férfi, 44 százaléka nő volt.

Szeptember végén, néhány nappal a községi választások előtt Nagy-Budapest területén 5868 választó véleményét kérdezték, a várható eredményt puhatolva. A

válaszolók öthatoda tíz nappal a választások előtt biztos volt benne, hogy azok tervszerűen, erőszakos befolyástól mentesen fognak lebonyolódni. A kérdezetteknek csak kisebb hányada helyeselte a kis pártok indulását, a többség úgy vélte, hogy ezáltal szétforgácsolódnak az erők.

A pártok győzelmi esélyeinek becslései igen jól megközelítették a valódi eredményt (itt figyelembe kell venni a bizonytalan válaszokat és azt a jelenséget, hogy bár sokan szívesen látták volna az egyik munkáspárt győzelmét, de a közös listára nem akartak szavazni).

	becsült értékek				valóságos eredmény
	értelmiség	kispolgárság	munkás-ság	merlegelt átlag	
munkás-lista és egyik munkáspárt	28,8	39,4	48,9	43	43
kisgazda és bizonytalan	57,0	52,2	44,6	49	51
együtt	85,8	91,6	93,5	92	94

A közvélemény-kutató intézet munkatársai októberben két alkalommal is megpróbálták előre becsülni az országos választások várható eredményét közel hat-

A szavazatok megoszlása az országos választásokon (százalékban)

pártok	értel- miség	kisipa- rosok	mun- kások	kisbir- tokosok	földmű- vesek	mérlegelt átlag
szociáldemokrata	14,0	11,8	30,1	7,1	24,4	17,6
kommunista	8,4	45,8	42,2	1,2	2,5	19,9
kisgazda	66,9	35,6	26,5	88,1	48,7	53,2
paraszt	4,1	2,3	0,9	3,6	24,4	7,2
polgári demokrata	6,1	4,5	0,3	–	–	2,0
radikális	0,5	–	–	–	–	0,1
együtt	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0	100,0

ezer fő megkérdezésével. A tényleges eredményt az előre becsülttel összevetve azt tapasztaljuk, hogy átlagosan alig két százalék volt az eltérés.

A nagy pártok részesedési aránya a szavazatokból (százalékban)

	első adat- felvétel (okt. 15–21.)	második adat- felvétel (okt. 26–28.)
szociál- demokrata	30	29,5
kommunista	20	20
kisgazda	50	50,5
	100	100

1947

Az 1947. szeptember eleji országos választásra a Magyar Közvélemény-kutató Intézet már kiépült kérdezői hálózattal, rutinos mintaválasztási és elemzési technikával rendelkezett.

Augusztus első négy napján – egy hónappal a választás előtt – az egész területén mérték a választási esélyeket, és az augusztus 15-én kibocsátott több mint hatvanoldalas jelentésben elemezték a várható eredményt. A jelentés nagy része az előrejelezhetőség korlátait veszi számba, mindenekelőtt azt a tényt, hogy a választás előtti hetekben a belpolitikai élet forrani kezdett. A pártok egy része a választás előtti hetekben alakult (például Balog L. Istváné július 27-én és Pfeiffer Zoltáné július 28-án), vagy éppen akkor szűnt meg

(például Sulyok Dezső Szabadság Pártja július 25-én). A nagy pártok közül a szociáldemokrata párt július 29-én hozta nyilvánosságra, hogy nem jelöli Peyer Károlyt és társait, július 31-én pedig a kisgazdapárt bejelentette, hogy B. Szabót indítja, s öt két nap múlva ki is zárták a pártból.

Ebben a „cseppfolyós” helyzetben – ahol csak a kommunisták augusztus 1-jén nyilvánosságra hozott listája volt stabil – a kérdés ténye addig nem tapasztalt ellenállást váltott ki a választadók körében. Igen sokan elhárították, hogy – bár névtelenül – szavazási szándékukról nyilatkozzanak. A polgári rétegekhez tartozók még kevesebb hajlandóságot mutattak és nagyobb bizonytalanságot árultak el, mint a munkások, a kisparasztok.

A kutatók lényeges bizonytalansági tényezőként jelölték meg, hogy a „Fog-e szavazni?” kérdésre a kérdezettek szinte mindegyike igennel válaszolt – tehát mind abban a hiszemben adták válaszukat, hogy a választásokon részt is fognak venni – ez azonban nyilvánvalóan nem következett be. Nehezítette az előrejelzést az is, hogy a vizsgálat időszakában hozott választási törvény szerint törölték a választási jegyzékből azokat a személyeket, akiket 1945 előtti vagy utáni jobboldali magatartásuk miatt nem lehetett jelölni. Ez pedig nyilván nem egyformán érintette a pártokat.

A kérdőívben a „Melyik pártra fog szavazni?” kérdést körülvette egy sor olyan kérdés, amely a választók ismereteit, beállítódását, aktivitását mérte.

Az alábbiakban közöljük a kérdőív pontos szövegét.

Magyar Közvélemény-kutató Intézet
33/100/kérdőív.

Kérdőbiztos:
1947.

1. Mely budapesti napilapokat szokta olvasni?
2. Nevezze meg azt a politikust, akit legalkalmasabbnak talál arra, hogy az ország miniszterelnöke legyen!
3. Véleménye szerint melyik politikai párt programja szolgálja legjobban az ország boldogulását:
4. Véleménye szerint az 1945. évi országos választásokon indult pártok közül melyek fognak szavazatokban erősödni
gyengülni
5. Nevezze meg az Ön által legtöbbször becsült magyar politikust!
6. Az országos választásokon Ön melyik pártra fog szavazni, illetve melyik párt győzelmét látná szívesen?
7. Az a párt, amelyre Ön szavazatát leadja, véleménye szerint a szavazatok hány százalékát fogja kapni?
8. Fog-e szavazni?

A kérdezett foglalkozása: iskolázottsága:

kora: neme: Életszínvonala: a. jómódú
b. közepes
c. szerény sorú

Mennyi földje van? (ebből mennyi van az 1945. évi földosztás alapján):

Megye: Város (kerület): Község (tanya):

A kérdezett nevét kérdezni vagy a kérdőívben feltüntetni szigorúan tilos!

Az első kérdést felvezetőnek szánták, a jelentés nem tartalmazza az erre vonatkozó eredményeket. A második kérdéssel a kérdezettek politikai felfogását, illetve a választás előtti hangulatát próbálták körülhatárolni. Név és párthoz tartozás alapján összesítették a válaszokat. Megbecsültség szempontjából Budapesten és vidéken is Rákosi, Szakasits és Dinnyés vezette a sort. Ugyanakkor a válaszolók közel negyede nem említett meg egyetlen politikust sem.

A politikusok párthoz való tartozása alapján a következő oldalon lévő táblázatban bemutatott megoszlást kapták.

A harmadik kérdés egy lépéssel közelebb vitte a kutatókat ahhoz a döntő kérdéshez, hogy a kérdezett tulajdonképpen melyik pártra fog szavazni. Budapesten a

pártprogram megítélése szempontjából a szociáldemokrata párt állt az élen (29,7 százalékkal), a kommunista párt (24,1 százalék) és a kisgazda párt (16,9 százalék) előtt. Vidéken a kisgazda párt vezetett (30,6 százalékkal), megelőzve a szociáldemokrata pártot (25,8 százalék) és a kommunista pártot (22,0 százalék). A három vezető párttól jelentősen leszakadt a többi tömörülés. Az előző táblázatokkal való összehasonlítás során szembeötlő, hogy az egyes politikusok megbecsülése még korántsem jelenti azt, hogy a kérdezett politikailag is ahhoz a párthoz húz, melyhez az általa elismert személy tartozik.

A negyedik kérdés a kérdezettek politikai tájékozottságát akarta feltérképezni. Egyöntetű volt az a vélemény, hogy a kisgazda párt veszíteni fog a szavazataiból, s

Budapesten		Vidéken	
Független Kisgazda Párt	13,0	Független Kisgazda Párt	14,4
Szociáldemokrata Párt	18,2	Szociáldemokrata Párt	12,3
Magyar Kommunista Párt	22,9	Magyar Kommunista Párt	18,2
Nemzeti Paraszt Párt	1,4	Nemzeti Paraszt Párt	3,3
Polgári Demokrata Párt	1,1	Polgári Demokrata Párt	0,3
Radikális Párt	3,5	Radikális Párt	4,2
Magyar Függetlenségi Párt	1,6	Magyar Független Párt	0,9
Független Magyar Demokrata Párt	5,5	Független Magyar Demokrata Párt	4,5
Demokrata Néppárt	0,4	Demokrata Néppárt	0,3
Szabadság Párt	4,3	Szabadság Párt	5,6
pártonkívüliek	4,7	pártonkívüliek	9,6
nincs válasz	22,8	nincs válasz	24,0
együtt	100,0	együtt	100,0

a szociáldemokraták erősödésére lehet számítani. A vélemények legjobban a kommunista párt tekintetében oszlottak meg.

Az ötödik kérdés a kérdezettek következetességét volt hivatott kipuhatolni. Itt is a személyekre vonatkozóan, illetve a politikusok pártállása szerint dolgozták fel az adatokat, s az eredmények lényegében megegyeztek a második kérdésre kapott összesítésekkel. Budapesten (százalékban) Rákosi (16,0), Szakasits (13,0), Gerő (7,9), Tildy (7,9) és Sulyok Dezső (6,7) vezeti a népszerűségi listát, vidéken Rákosi (11,7), Szakasits (8,7), Sulyok (8,7) és Veres Péter (4,8). Pártállás szerint a kommunista politikusok, majd a szociáldemokrata és harmadikként a kisgazda pártvezetők kerültek előtérbe Budapesten és vidéken egyaránt.

A hatodik kérdés volt a kutatás középontja. E döntő kérdés eredményét pártonként értelmezték, illetve a baloldali blokk kontra koalíciós pártok esélye szerint értékelték.

A *Független Kisgazda Párt* a 45-ös választáshoz képest Budapesten igen sokat veszített népszerűségéből, és úgy találták, hogy nem számíthat 15–17 százaléknál több szavazatra. Vidéken, mindenekelőtt a parasztság körében, jobban meg tudta őrizni választóit, és 40 százalék körüli eredmény tűnt reálisnak. Ez azt jelentette, hogy országos szinten 33 százalék körüli szavazatarányt várhattak.

A *Szociáldemokrata Párt* a városokban és a városias foglalkozásúak körében erős emelkedésre számíthatott, s 30 százalék körüli eredmény tűnt valószínűnek. Vidéken, elsősorban a parasztság elutasító magatartása miatt, körülbelül 15 százalékot várhattak, így országos viszonylatban 17–18 százalékra számíthatnak. A városiak nagyobb részvételi aktivitása miatt a számolt előbecslésnél 1–3 százalékkal többet valószínűsítettek.

A *Magyar Kommunista Pártnak* Budapesten 25–26 százalékos, vidéken pedig 17 százalék körüli eredményt jósoltak, mely országosan 19–21 százalékot jelentett. Az akkor hatályba lépett választói törvény azonban még ennél is jobb eredmény előrevetítését tette lehetővé.

A *Nemzeti Paraszt Párt* Budapesten nem volt jelentős, azonban a vidéki parasztság körében elfoglalt pozíciója alapján országos szinten 8–10 százalékot megközelítő eredményt jósolt a közvéleménykutatás.

A *Polgári Demokrata Párt* budapesti 4–5 százalékos becsült eredményét a vidéken elérhető 1–2 százalék országos átlagban 2–2,5 százalékra csökkentette.

A *Radikális Párt* esélyét országos viszonylatban 3–4 százalék körülinek vélik. Az új ellenzéki pártok (Balog, Pfeiffer, Schlachta, Szabadság, dr. Varga) országosan összesen körülbelül 12–15 százalékra számíthatnak.

A koalíciós pártok az összes szavazat 77–80 százalékát remélhették, ebből adódóan az ellenzéki pártok (s köztük az új ellenzéki pártok) 20–23 százalékot várhattak.

A baloldali blokknak 44–49 százalék közötti esélyt jósoltak, de a bizonytalansági tényezők és a valószínűségi hibahatárok miatt az sem tűnt valószínűtlennek, hogy túlhaladják az 50 százalékot.

A választások lezajlása után, 1947. szeptember elején a Magyar Közvélemény-kutató Intézet jelentésben értékelte a vizsgálatok és a választások tényleges eredménye közötti különbséget. Az egyes pártok eredményei – mindenekelőtt az előre jelzett belső vagy belpolitikai bizonytalanság miatt – kisebb-nagyobb eltérést mutattak a várthoz képest. Mindenekelőtt a kisközgazdasági pártnál, annak is vidéki szereplésénél találtak eltérést. A jelentés négy politikai tényezőben foglalta össze, hogy miért szerepelt a párt a vártnál lényegesen rosszabbul a saját szavazóbázisán. Ezek a tényezők visszavezethetők a közvélemény-kutatási adatfelvétel és a választás közötti hónapban a kisközgazdasági párton belül bekövetkezett szakadásokra, valamint a belpolitika változásaira. A baloldali blokk pártjainak helyzetét, mindenekelőtt a kom-

munista és a paraszt pártét, szinte százszázalékos pontossággal jelezték előre. Ezeket a pártokat az adott hónapban a belpolitikai helyzet változása nem érintette, párton belüli konfliktusok nem zavarták a választásra való felkészülésüket.

A hetedik kérdésre kapott válaszok adatait nem ismerjük, úgy tűnik, ezt csak a hatos kérdés értékelésénél vették figyelembe. A kérdőív utolsó kérdésére elenyésző számban válaszoltak nemmel. A kérdezettek tehát úgyszólván mind abban a hiszemben adták válaszukat, hogy a választáson részt is fognak venni. A közvélemény-kutatás értékelésekor ezt az egyik legjelentősebb bizonytalansági tényezőnek tartották, és a választás igazolta is azt a vélelmet, hogy lényegesen többen jelentik ki, hogy részt fognak venni a választáson, mint ahányan végül is az urnák elé járulnak. Mivel a választás végeredményéből nem derült ki, hogy mely társadalmi rétegek vettek részt az átlagosnál kisebb arányban a választáson, közvélemény-kutatási mérések alapján nem állapítható meg, hogy a távolmaradás milyen mértékben érintette az egyes pártokra leadott szavazatok számát.

Összeállította: Levendel Ádám

Hogyan választottunk 1985-ben?

Összeállításunk Bokor Ágnes—Kolosi Tamás—Kovách Imre—Nemeskéri István—Róbert Péter: Az 1985. évi országgyűlési választások társadalomstatisztikai elemzése, valamint Papp Zsolt: A választásokkal kapcsolatos panaszok című tanulmánya alapján készült.

Az 1985-ös országgyűlési választások első fordulójában az ország 352 választókerületében 891 személy jelölése került szóba. Ezek közül 126-an nem kapták meg a jelölőgyűlések összesített szavazatainak egyharmadát, és így a képviselőjelöltek listájára — az országos listát itt figyelmen kívül hagyva — 765 név került fel. A 352 választókerület közül 310 esetben az első fordulóban megválasztották a képviselőt, 41 esetben került sor pótválasztásra, míg egy választókerületben elmaradt a pótválasztás.

A jelen elemzésben először azt vizsgáljuk, hogy miként változott a jelöltek összetétele a jelölésektől a képviselők megválasztásáig. A második részben megpróbáljuk kideríteni, hogy a területi sajátosságok miként befolyásolták a választáson való részvételt, valamint az érvénytelenül, illetve a jelöltek ellen szavazók arányát. Végül a harmadik részben azt elemezzük, hogy milyen statisztikailag megragadható tényezők befolyásolták a választás eredményét, illetve melyek voltak azok a választókörzetek, ahol a választás eredménye ellentmond az országosan érvényesülő tendenciáknak. Az a feltételezésünk, hogy ezekben a választókörzetekben töltődött meg a választás leginkább politikai tartalommal, vagyis itt nem a jelöltek társadalomstatisztikai jellemzői, hanem

konkrét személyiségjegyei, illetve magatartása, esetleg programja befolyásolta a választás eredményét.

A jelöléstől a parlamentig

Az, hogy valamely országgyűlési választókerületet ki képvisel a parlamentben, három szinten dől el. Az első szint a Hazafias Népfront jelöltállító tevékenysége, a második a jelölőgyűlés, a harmadik pedig a szavazás aktusa. Kevés információnk van arról, hogy mi történt e három szinten; a történések eredményét viszont ismerjük: rendelkezésünkre áll néhány fontos demográfiai-szociológiai ismérv szerint az egyes szintekhez tartozó személyek összetétele. Ez az összetétel a szélesen értelmezett választási folyamat során jellegzetes, szociológiailag értelmezhető módon változott.

Először megkíséreljük értelmezni e változást oly módon, hogy összevetjük a népfrentjelöltek, a szavazócédulára felkerültek és a képviselőnek megválasztottak csoportját.

Ezután arra a kérdésre keresünk választ, hogy a rendelkezésünkre álló társadalmi jellemzők alapján miben különböznek egymástól a népfrent jelöltjei a spontán jelöltektől, a szavazólapra kerültek a jelölőgyűlések „vesztéseitől”, valamint a választás

(szavazás) „győztese” a „vesztesektől”. A potenciális képviselők valamennyi csoportjáról hatféle adatunk van: a nem, az életkor, a születési és a lakóhely, a foglalkozás, valamint a szavazás aktusánál igen fontosnak bizonyuló doktori cím.

E három választási szinten a következőképpen alakult a vizsgált szempontok szerinti összetétel (százalékban);

Jellemző	nép- frontlista	szava- zólista	képviselők	
			p.v. nélk.	p.v. nélk.
férfiak aránya	72	73	77	77
átlagéletkor (év)	44,5	44,8	45,6	45,4
helyi születésűek aránya	36	36	35	36
helyi lakosok aránya	84	84	81	81
doktori címmel rendelkezők aránya	20	21	31	31

A jelölógyűlések a népfrontjelöltek 97 százalékát elfogadták, csupán 18 „hivatalos” jelölt nem került a szavazólistára. A spontán jelöltekből viszont csak 70 személy jutott tovább, így a jelölógyűléseken felmerült 178 új potenciális képviselőnek csak 39 százaléka került tovább. A „kieső” és „belépő” személyek tehát kis arányt képviselnek, így a népfront- és a szavazólista viszonylag csekély mértékben tér el egymástól. Nincs értelmezhető eltérés a helyi születésűek (36—36 százalék), illetve a helyi lakosok (84—84 százalék) arányát illetően, viszont valamivel több férfit (72—73 százalék) és doktort (20—21 százalék) jelöltek a jelölógyűlések résztvevői, mint a Hazafias Népfront. A kicsiny százalékos eltérés azért figyelemre méltó, mivel a választás egész folyamatában érvényes jelenségre mutat rá. Hasonló mondható el az életkor vonatkozásában: valamivel idősebbek a potenciális képviselők a jelölógyűlések után, mint azok előtt

(44,5—44,8 év). Azonban nem általában az idősebbek kaptak nagyobb bizalmat a jelölógyűléseken, hanem azok résztvevői a középkorúakat (40 és 60 év közöttieket) preferálták a fiatalokkal, illetve idősekkel szemben. Ez kitűnik akkor, ha nem az átlagéletkort, hanem az egyes korcsoportokat vetjük össze

Kor- csoport	nép- frontlista	szava- zólista	képviselők p.v. nélkül	p.v.- sal
18—29	6	5	4	4
30—39	27	26	26	27
40—49	35	36	36	36
50—59	24	25	26	25
60—69	7	6	7	7
70 és idő- sebb	1	1	1	1
összesen	100%	99%	100%	100%

A jelölógyűlések a foglalkozási összetételt valamivel erősebben meghatározták, mint az eddig tárgyalt mutatókat. A leggyakoribb foglalkozási csoportok aránya, illetve a munkamegosztási rétegződés köv. oldalon.

A választási folyamat során ugyanazok a foglalkozási csoportok képviseltették magukat magas, illetve alacsony arányban. A jelölógyűlések módosító szerepe elsősorban a mezőgazdasági vezetők számának növelésében nyilvánul meg. Ezáltal a munkamegosztási rétegek szerinti megoszlásban gazdasági vezetők aránya nő (36—37 százalék). Szintén növekszik az alsó politikai szint képviselőinek gyakorisága (7—8 százalék). A munkások és az egyéb szellemiek aránya csökken 1—1 százalékkal (22—21, illetve 2—1 százalék), míg a többi réteg aránya változatlan. A jelölógyűlések résztvevői tehát a helyi „hatalmasságokat”: a termelőszövetkezetek vezetőit és a politikai szervezetek helyi vezetőit részesítették előnyben. Azok, akik elmentek a jelölógyűlésekre, kevésbé akartak olyan képviselőt, aki „egy közülünk”, inkább azokat részesítették előnyben, aki „egy a fölöttünk lévők közül”. A Hazafias Népfront jelöltállító tevékenysége háromféle

leggyakoribb foglalk. csoportok	népfront- lista	szavazó- lista	képviselők p.vál.p.vál.- nélkül	p.vál. sal
mezőgazdasági vezetők	12	14	13	14
nem mezőgazdasági fizikaiak	11	10	9	8
nem mezőgazdasági alsó vezetők	8	8	10	9
nem mezőgazdasági közép vezetők	7	7	8	9
nem mezőgazdasági felső vezetők	17	16	14	14

szándékot tükröz: az esetek egy részében országos tekintéllyel, hatalommal rendelkező jelöltet választottak, más esetekben a helyi társadalomban nagy befolyással rendelkező személyt jelöltek — ezeket a jelöléseket a jelölőgyűlések szinte mindig helybenhagyták. Az esetek harmadik részében két, foglalkozási csoportja, munkamegosztási pozíciója tekintetében egyforma, hatalommal nem rendelkező jelöltet állítottak az „egyet magunk közül” elképzelés jegyében, s ezt a szándékot a jelölőgyűlések résztvevői igen gyakran helytelenítették.

A Hazafias Népfront jelöltállító tevékenysége tehát meghatározó jelentőségűnek bizonyult abból a szempontból, hogy a potenciális képviselők eljutottak-e a második szintre. Ez a szerep kisebb a következő fázisban, hiszen a szavazók közül jóval kevesebben tudták, s így vehették figyelembe azt a tényt, hogy népfront- vagy spontán jelöltről van-e szó.

A szavazás az eddig jelzett tendenciákat erősebb formában juttatta kifejezésre, s néhány új vonást is hozott. A nemek szerinti összetétel még inkább eltolódott a férfiak javára: a képviselőknek már 77 százaléka férfi. Igencsak megnövekedett a doktori címet viselők aránya: 20, illetve 21 százalékról 31 százalékra. Növekedett az átlagéletkor is: a pótválasztás után körülbelül egy évvel magasabb, mint a népfront-jelöléskor volt. Azzal összefüggésben, hogy az országos „potentátokat”, illetve az „ismert neveket” általában megválasztották, a képviselők között kevesebb a „helyi ember” (81 százalék), mint az előző két szinten volt (84 százalék).

A munkamegosztási rétegződést tekintve a legjelentősebb változás a felső politikai szint előretörése: arányuk 10 százalékról 16-ra nőtt az első választási fordulóban, s 14 százalék lett a pótválasztás után. A munkamegosztási hierarchiában legfelül állóknak ez a térnyerése a munkások, az egyéb vezetők és az alsó politikai szint rovására ment végbe.

Az eddigiek alapján tehát megalapozottnak tűnik az a feltételezés, hogy a választópolgárok nem olyan képviselőt szeretnének maguknak, akinek érdekei, problémái megegyeznek az övékével, hanem elsősorban olyat, aki pozíciója, hatalma révén „elintézi” a választók problémáit, előnyöket „jár ki” vagy „juttat”, s ezen belül is lehetőleg olyat, aki nemcsak „föltűtük”, hanem a helyi társadalom vezetői fölött is van. Ez utóbbi híján mindenekelőtt a helyi hatalom emberei, közülük is elsősorban a termelőszövetkezetek vezetői a szívesen látott képviselők. Feltehető, hogy ha a népfront nem folytatna jelöltállító tevékenységet, s az csupán a jelölőgyűlések feladata lenne, a parlamentben nem lennének munkások és beosztott (nem diplomás) szellemi dolgozók, s a képviselők megoszlása méginkább eltolódna a gazdasági vezetők és a politikai vezetés különböző szintjein lévők javára.

A *ki kit győzött le* kérdése két részletben válaszolható meg: ki kit győzött le a jelölőgyűlésen, s ki kit előzött le a szavazáskor.

Ami a jelölógyűléseket illeti, a Hazafias Népfront meghatározó szerepe itt is kitűnik: a körzetek 80,7 százalékában a jelölógyűlés résztvevői teljes mértékben egyetértettek a HNF jelölésével. Ez jelezheti azt is, hogy a Népfront helyesen mérte fel a választók igényeit, de azt is, hogy a jelölógyűlések résztvevői konformak. A valóságban mindkét eset előfordult, de ezek elkülönítésére nem vállalkozhatunk. (A szavazásról a későbbiekben szólunk.)

Választási „szabálytalanságok”

Most a választások néhány jellegzetes elemét: az ellenszavazatok, a tartózkodók, az érvénytelen szavazatok arányát, valamint a spontán, nem hivatalos jelöléseket s a jelöltek néhány adatát vizsgáljuk meg tüzetesebben.

A választás titkossága miatt nem tudjuk például azt, hogy kik maradtak távol a szavazástól, azonban semmiképpen sem tarthatjuk véletlennek, hogy meghatározott társadalmi összetételű választókörzetekben volt magas a tartózkodók aránya. Hipotézisünk mindvégig az volt, hogy a tartózkodások, ellenszavazatok, spontán jelölések, sőt bizonyos mértékig az érvénytelen szavazatok is legalább részben az országos vagy helyi hivatalos politikával szembeni elégedetlenség mérői. *A szavazásra jogosultak valamivel több mint 12 százaléka nyilvánított ily módon ellenvéleményt vagy politikai tartózkodást.*

Általában elmondhatjuk, hogy azokban a választókerületekben volt ez a jellegű magatartás a leggyakrabban, ahol magas a szellemi dolgozók (s különösen a diplomás értelmiségiek), valamint a magasabb keresetűek aránya.

A szavazáson részt nem vevők, érvénytelen vagy ellenszavazatot leadók aránya a következő választókörzetekben volt a legmagasabb (20 százalékot meghaladó a nyilvántartásba vettekhez hasonlítva):

<i>Budapest</i>	
2. választókörzete	I. kerület
3. választókörzete	II. kerület

4. választókörzete	II. kerület
5. választókörzete	II. kerület
6. választókörzete	III. kerület
7. választókörzete	III. kerület
8. választókörzete	III. kerület
9. választókörzete	III. kerület
11. választókörzete	IV. kerület
13. választókörzete	V. kerület
14. választókörzete	V. kerület
15. választókörzete	VI. kerület
16. választókörzete	VI. kerület
18. választókörzete	VII. kerület
21. választókörzete	VIII. kerület
22. választókörzete	VIII. kerület
23. választókörzete	VIII. kerület
25. választókörzete	IX. kerület
27. választókörzete	X. kerület
28. választókörzete	X. kerület
29. választókörzete	X. kerület
30. választókörzete	XI. kerület
31. választókörzete	XI. kerület
32. választókörzete	XI. kerület
33. választókörzete	XI. kerület
34. választókörzete	XI. kerület
35. választókörzete	XII. kerület
36. választókörzete	XII. kerület
38. választókörzete	XIII. kerület
39. választókörzete	XIII. kerület
41. választókörzete	XIII. kerület
42. választókörzete	XIII. kerület
43. választókörzete	XIV. kerület
44. választókörzete	XIV. kerület
45. választókörzete	XIV. kerület
51. választókörzete	XVI. kerület
52. választókörzete	XVI. kerület
53. választókörzete	XVII. kerület
54. választókörzete	XVII. kerület
59. választókörzete	XIX. kerület
64. választókörzete	XIX. kerület

Bács-Kiskun megye

2. választókörzete	Kecskemét 30—50. választókerülete
--------------------	---

Borsod-Abaúj-Zemplén megye

2. választókörzete	Miskolc 18—33. 62—63. választókerülete
--------------------	--

<i>Komárom megye</i>	
9. választóköre	Komárom, Ács Nagyigmánd és társközségeik, Almásfüzitő, Macsa
<i>Pest megye</i>	
19. választóköre	Érd
20. választóköre	Százhalombatta, Tárnok, Diósd, Sósút és társközségeik
<i>Tolna megye</i>	
1. választóköre	Szekszárd

A fenti 47 esetből 41-szer fővárosi választókerületről van szó, s alig van falusias, kisvárosias választókerület, ami újabb bizonyítéka a jobb társadalmi helyzet — erősebb ellenvéleménynyilvánítás kettősségének. A budapesti kerületek közül is a budai, a zöldövezeti és a belvárosi körzetek dominálnak, és például nincs közöttük csepeli választókerület. Adataink jellege miatt Budapesten és a nagyvárosokban nem tudjuk megmondani, milyen statisztikai-szociológiai háttere van a kiemelt körzetekben tapasztalt jelenségnek. A kiválasztott falusi, illetve kisvárosi körzetek a hasonló közigazgatási beosztású helységeknél általában rosszabb mutatókkal rendelkeznek, s talán ez az oka a távolmaradók, ellenszavazatot leadók nagyobb arányának. Szekszárd esetében ilyen jellegű szociális ok nincs, ezért valószínű, hogy valamilyen helyi, politikai probléma miatt nagyobb a tartózkodók stb. aránya.

A jelölőgyűléseken felvetődött 178 *spontán jelölt* neve 121 körzetben hangzott el, tehát a 352 körzet 66 százalékánál beszélhetünk ilyen értelemben teljesen „sima” választásról. Végül 59 körzetben került a szavazócédulára spontán jelölt, s közülük 37 körzetben (tehát az összes körzet 10 százalékában) lett spontán jelölt a nyertes. A népfrentjelölt 18 körzetben (5 százalék) esett ki. Pótválasztásra pedig 41 körzetben került sor.

Megvizsgáltuk, hogy a fenti események bekövetkezése mutat-e valamiféle területi jellegzetességet. Kiderült, hogy a spontán jelölések elsősorban a falusias, agrárjellegű körzetekben történtek. (Ez összecseng azzal a tapasztalatunkkal, hogy a spontán jelöltek igen sokszor voltak agrárszakemberek, tévesz-elnökök.)

Esélyek

Érdekes utánanézni, hogy a választók mi- nek alapján döntöttek a jelöltek között, vagyis a különböző típusú jelölteknek milyen esélye volt a győzelemre. Nincs kellő információnk a jelöltek programjáról, a jelölőgyűlésen tanúsított magatartásáról, a jelöltek ismertségéről és személyes megítéléséről. Tehát pusztán formális jegyek alapján vizsgálhattuk a jelöltek közötti különbségeket.

Mindenesetre a mutatókból kitűnik, hogy a legkedvezőbb esélyeket a doktori cím, a felsőszintű politikai vezető foglalkozás és a férfi nem jelentette. A felső politikai vezetőkön túl az országos és megyei apparátusok dolgozói (különösen a tanácsiak), valamint az orvosok és művészek rendelkeztek jó esélyekkel. A legkedvezőtlenebb esélyeik a pedagógusoknak, a fizikai dolgozóknak és a helyi népfrent- és pártapparátus dolgozóinak voltak.

Választási „huncutságok”

Az 1985. évi választások tapasztalatai szerint a panasztevő állampolgárok sérelmeiket megírják a Legfelső Ügyészségnek, az Alkotmányjogi Tanácsnak, a Minisztertanács Tanács Hivatalának, az Országos Választási Elnökségnek és a Hazafias Népfrent Országos Tanácsának. Mivel egyik sem jogorvoslati fórum, a leveleket átküldik az Országos Választási Irodának. Innen azokat visszapostázzák a címzetthez, azzal az ajánlással, hogy forduljon panaszával a helyi választási bizottsághoz. Ebből sajátos helyzetek adódnak. Például egy levélíró beszédészlettel, szemtanúkkal igazolja, hogy a megyei városi politikai ve-

zetés (véleménye szerint) megfélemlíti és befolyásolja a helyi választási bizottság ténykedését — és ezzel a panasszal az illető a helyi választási bizottsághoz fordulhat. Az elv ugyanis az, hogy „a helyi ügyeket helyben kell megvizsgálni”, s ezért nincs fellebbezési fórum.

Többen szóvá tették a szavazások lebonyolításának körülményeit. Így: a választóhelyiségben a bizottságból szóltak, hogy „a felső kettőt kell kihúzni, az alsó elvtárs marad”; a jelölt kocsin vitte szavazni a rá

szavazókat; mozgó urnát szállítottak autóval, azzal a szöveggel, hogy „nálunk a Kocsis elvtársra és a Peténére illik szavazni” (mindegyik Hadháztéglás, Hajdú-Bihar); a szavazás eredményét meghamisították, másnak adták a több szavazatot (Tatabánya); az urnába dobott és érintetlenül hagyott szavazatokat a szavazatszedő bizottság módosította a hivatalban lévő tanácselnök javára úgy, hogy a másik jelölt nevét áthúzták, illetve ahol a másik alá volt húzva, ott áthúzták a neveket (Sülysáp).

Választási sajtókampány — 1985

Milyen szerepet vállalt, illetve kapott a sajtó az 1985-ös helyi tanácstagi és országgyűlési képviselőválasztások során? Milyen képet adott az eseményekről, a benne részt vevő intézményekről és személyekről? Az alább ismertetett kutatás a központi és a megyei napilapokra terjedt ki, az 1985. március 9. és augusztus 1. között megjelent választásokkal kapcsolatos írásokat elemezte.

A választási sajtókampány tulajdonképpen már 1985. március 9-én megindult azzal, hogy a napilapok közzétették a június 8-i választásokról szóló kormányközleményt, azonban az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztályának sajtóterve csak 1985. április 5-i dátummal jutott el az érdekeltekhez.¹ A két dátum közötti időszakban az érdemi munka meg sem kezdődhetett, mivel még egy korábbi utasítás volt érvényben, s a sajtó pártirányítói el akarták kerülni, hogy a választás témája háttérbe szorítson két fontos eseményt: a XIII. pártkongresszust és felszabadulásunk 40. évfordulójának megünneplését, sajtóbeli méltatását.

A sajtóterv kiinduló megállapítása az új választási törvénnyel kapcsolatban az élénk politikai érdeklődés és a feladatok újszerűségének hangsúlyozása volt. 1985-ben a képviselők választási programjának nélkülözhetetlen elemei e szerint a következők voltak:

„A magyar nép az elmúlt négy évtized során munkájával, helytállásával hitet tett a szocialista társadalmi rendszer mellett. Pártunk kongresszusi határozata a továbbhaladás szocialista programja, melynek végrehajtásához minden állampolgár részvételére szükség van. Feladataink: a nép-gazdaság teljesítőképességének növelése, a gyorsabb ütemű gazdasági fejlődés, belső erőforrásaink jobb hasznosítása, az élet-színvonal javítása, településeink kiegyenlített fejlesztése.”

A sajtó, a rádió és a televízió:

— törekedjen arra, hogy az ország közvéleménye hiteles képet kapjon a jelölógyűlések munkájáról, hangulatáról, a felvetődő érdemi kérdésekről;

— minél szélesebb körben ismertesse meg a politikai célokat, szándékokat, s az ezekre épülő jogi szabályozást, segítse azok elfogadását;

— törekedjen olyan közhangulat kialakítására, amely már magát a jelölést is társadalmi elismerésnek minősíti;

— gondoskodjon arról, hogy a választó tudja, kire szavaz;

— az országos választási listával kapcsolatban hangsúlyozza, hogy ez a választások népfront-jellegét erősíti; ... elfogadása a szocialista nemzeti összefogást, a szövetségi politikát, a szocializmus építését, a XIII. kongresszus programjának támogatását jelenti; ... hívja fel a figyelmet az országos lista és az 1945-ben alkalmazott ún. lajstromos választókerületi rendszer különbségeire...;

— határozottan ösztönözze a kíváncsok társadalmi aktivitás kibontakozását, bátorítsa a lakosság érdemi részvételét;

— fórumain szükséges, hogy az ország néhány vezetője megszólaljon, és megadja az egész időszak sajtómunkájának alaphangját;

— foglalkozzon a választások népfront-jellegével, az előzetes kiválasztással, a jelöltek felkészítésével;

— érzékeltesse, hogy az egyik alapkérdés a jelölógyűlés, mivel ezek várhatóan különböző érdekek ütközésének és egyeztetésének színterei lesznek. Kapjon nyilvánosságot minden olyan nézetkülönbség és vita, amely a választás demokratizmusát tükrözi... „Itt-ott számolni lehet önjelöltekkel, kisebb csoportok rivalizálásával, vagy szervezett csoportok fellépésével is.

A szocializmussal szemben álló elemeknek — a választójogi törvénnyel teljes összhangban — a jövőben sem lehet teret engedni. Ha ilyen megnyilvánulásokra sor kerülne, akkor ennek a sajtó ne adjon fórumot, ne továbbítsa az ilyen szándékkal megfogalmazott véleményeket.”

— az esélyegyenlőség elve alapján segítse a jelöltek népszerűsítését. Azokat a jelölteket, akik elfogadták a HNF programját, megkülönböztetés nélkül kell támogatni, ha további jelölteket ajánlanak, differenciálni kell;

— mutassa be a jó értelemben vett korteskedést, de tartózkodjon a felelőtlen ígéretek népszerűsítésétől;

— segítsen eloszlatni azt a tévhitet, hogy a képviselők és a tanácsstagok elsősorban a választókerület panaszügyeinek intézői;

— járuljon hozzá a jelöltek programjainak nyilvánosságra hozatalához.

25 közleménytípust

tudtunk elkülöníteni a választási sajtókampány anyagában.² Az írások egy része ismeretterjesztő jellegű volt, elsősorban a választási törvény megváltozásával függött össze. A nagyközönséget megismertették magával a törvénnyel, a jogokkal, a szavazás módjával, lefolyásának menetével. Az írások másik része közvetlenül a választások szervezéséhez járult hozzá. Ide tartoztak az események helyére és időpontjára vonatkozó előzetes értesítések, a részvételhez szükséges, illetve a választást megkönnyítő információk, vagy például a jelöltekről készített portrék. Az írások harmadik része a tapasztalatok általánosításához járult hozzá, az egyes elszigetelt választási eseményeket egységes kontextus-

ba foglalta, értelmezte, magát a választási folyamatot pedig egy tágabb társadalmi-történelmi környezetbe helyezte. Volt a cikkeknek ugyanakkor dokumentáló funkciója is, hiszen azt tanúsították, hogy az események megtörténtek, úgy és olyan formában, ahogy azt olvashattuk, azaz mindez annak bizonyítéka, hogy Magyarországon 1985-ben a választások rendben, törvényesen folytak le.

Készülődés

A választási procedúrát követve a sajtókampány is különböző szakaszokból állt. Mint már említettük, az 1985. március 9-én — minden napilapban — megjelent kormányközleménnyel vette kezdetét. A közlemény, a választójogi törvényre hivatkozva, ismertette a választások lebonyolításának időbeli és ügyrendi menetét, a választók nyilvántartásának, a választási szervek megalakításának módjait, a HNF feladatait, a kötelező kettős jelölést, az értékelés részleteit. Az ezt követő egy hónapban közzétették a helyi tanácsstagi és országgyűlési képviselői választókerületek beosztását, a választópolgárok névjegyzékét, az erről szóló közleményeket olvashattuk az újságokban. Ezzel párhuzamosan a Központi Sajtószolgálat írásai „körbejártak” a vidéki sajtóban, néhány napos, egyhetes időszak alatt szinte valamennyi lapban leközölték őket, igaz, különböző címekkel, eltérő terjedelemben. A szövegrészek összehasonlítása kétségkívül bizonyította a „közös forrást”, s fő elemei mintegy az alaphangot adták a kampány során felmerülő kérdések értékeléséhez: egyöntetűen a választás demokratizmusát hangsúlyozták, és azt, hogy a demokráciát tanulni kell, hogy vannak veszélyei is; a jelöltek esetében az egyenlő esélyek, a „bukott jelölt”, „az alkalmas ember” értelmezéséhez szolgáltattak közhelyszerű támpontokat.

Az előkészítési szakasz sajtómunkájával kapcsolatos legnagyobb hiányérzetet az okozza, hogy szinte semmi nem jelent meg a HNF-jelöltek *kiválasztásának* folyamatáról. Csak véletlenszerűen találunk utalást arra, hogy a választás — sem a vá-

lasztópolgárok, sem a Hazafias Népfrent számára — nem a jelölógyűléssel kezdődött.

A jelölógyűlések

Április folyamán megsűrűsödtek a nyilvánosságra igényt tartó események. Április 12-én tartotta ülését a Hazafias Népfrent Országos Tanácsa, melyen Kádár János is felszólalt. Az erről szóló beszámoló minden lapban megjelent. A következő napon közzétették a 25 jelöltet tartalmazó országos listát a HNF választási felhívásával együtt. Beindultak a tanácstagi és képviselői jelölógyűlések, egyes lapok gyakran napi 6—8 jelölógyűlésről is hírt adtak. A vidéki napilapok igyekeztek széleskörűen informálni a lakosságot a soron következő jelölógyűlések helyéről és idejéről, nem mondható el azonban mindez a budapesti újságokról. A központi napilapok nem vállalták fel a szervező szerepét, ehelyett nagyobb hangsúlyt fektettek az általánosíthatóbb értékekre, az összefüggésekre utaló kommentárookra, valamint megpróbálták elvégezni az események menet közbeni értékelését.

Az általunk vizsgált anyagban 483 képviselő-jelölt és 290 tanácstag-jelölt gyűlésről kaptunk hosszabb-rövidebb tájékoztatót. A beszámolók nagy többsége a jelölógyűlés menetét, időrendi lefolyását követi; epikus jellegűek, röviden tudósítanak minden fázisról, bizonyítva, hogy az esemény rendben, az előírásoknak megfelelően folyt le. Megadják természetesen a pontos helyet és időt, név szerint felsorolják az elnökség tagjait, az esetleges vendégeket magasabb fórumokról. Ezeknek az adatoknak nemcsak dokumentatív funkciójuk volt, de azt is sugallták, hogy a beszámoló más elemei — a jelölés, a felszólalások — is legalább ilyen hitelesek és pontosak. A jelölógyűlések feladata a megfelelő jelöltek állítása mellett az volt, hogy az állampolgárokkal megismertessék a HNF választási programját. Az újságok — igazolandó, hogy a jelölógyűlés az utóbbinak is eleget tett — összefoglalják az előadói beszéd leglényegesebb gondolatait. Mivel

azonban ez mindenütt azonos, a beszámolók bizony nagyon redundánsak.

A jelölógyűlés főszereplői — az elnökség tagjai, illetve az előadó mellett — a jelöltek voltak. Ugyanakkor az esetek 37 százalékában csupán nevük és foglalkozásuk olvasható, további 23 százalékuknál csak néhány szavas bemutatást kaptunk, s az esetek egyharmadában találtunk csupán többmondatos, értékelő jellemzést. Programbeszédre a beszámolók negyedrésztében olvashattunk, részletesebb ismertetésük azonban ritkán fordult elő.

A jelölógyűlés harmadik nagy szereplőcsoportja a jelölteké, vagyis az állampolgároké. A beszámolók visszatérő fordulata volt az aktivitás, az érdeklődés hangsúlyozása. 80 százalékukban találtunk utalást arra, hogy voltak hozzászólások, s az esetek felében a hozzászólókat név, lakcím, illetve munkahely szerint is említették. Míg a képviselői jelölógyűléseken a jelöltek személye volt a fő hozzászólási téma, a tanácstagi jelölógyűléseken a fórumjelleg dominált, vagyis főleg a körzet infrastrukturális problémáiról esett több szó, valódi társadalmi kérdések szinte alig kerültek elő. A jelöltekkel kapcsolatos felszólalások általában támogató jellegűek voltak, csupán minden tizedik beszámolóban fordult elő, hogy valamelyik jelölttel szemben kifogást is megfogalmaztak.

Többes jelölés

Sajátos nehézséggel talákoztunk, amikor arra kerestünk választ, hogy az újságok szerint hány többes vagy helyszíni jelölés volt. Természetesen nem írtak egy adott körzet valamennyi gyűléséről. Ha az elsőt csak megemlítették, és a másodiktól volt bővebb beszámoló, ebben az esetben nem derült ki, hogy a „továbbhozott” jelöltek eredetileg kinek a jelöltjei voltak. A bemutatott jelölések 75 százalékánál mindenki a HNF jelöltje volt, 16 százalékuknál HNF és helyszíni jelölt vegyesen volt, s végül négy olyan esetről olvastunk, amikor mindegyik jelölt helyszíni jelölés eredményeként került fel a listára. Ha volt helyszíni jelölt, az esetek túlnyomó többségé-

ben magasabb vagy legfeljebb azonos státusú volt, mint a HNF által eredetileg ajánlott személy. Disszonáns elemek — önjelöltek, rosszízű korteskedés stb. — említése a beszámolóokban nagyon ritka (3—4 százalék).

A központi és megyei HNF, valamint a pártszervek értékeléseikkel, állásfoglalásaikkal orientálták a kívánatos cselekvésmódok felé a választópolgárokat. Így például az azonos platformot hangsúlyozták, a jelöltek közötti különbségeket viszont nem; a jelölőgyűlések a „lakossággal való széles körű párbeszédre nyújtottak lehetőséget”; a választópolgárok „fegyelmezett” magatartását dicsérték, ha a HNF jelöltjei „kaptak bizalmat”; kiemelték a visszalépők „nyílt kiállását és felülemelkedettségét”, ami szintén fegyelmzettséget jelentett; „az állampolgárok megértik, ha olyan jelöltre van szükség, aki nem a körzetben lakik” stb.

A jelöltek ismertetésének két formáját figyelhettük meg: 1. a jelölőgyűlésekről készült tudósítások egy része is tartalmazott részletesebb bemutatást; 2. a listára kerültek rövid életrajza, portréja megjelent az újságokban. Azt a feladatot egyik lap sem vállalta, vagy nem kapott rá megbízást, hogy már a jelölőgyűlés előtt ismeresse a HNF jelöltjeit, és ezzel tegye megalapozottabbá a jelölést. A képviselői — esetleg tanácstagi — portrék megrajzolása tipikusan a vidéki újságok műfaja volt. Az írások felépítése általában a hivatalos önéletrajzok menetét és stílusát követte, de az esetek majd' felében árnyaltabb kép felvázolására is vállalkoztak az újságírók. A bemutatott jelöltek 57 százalékánál jelezték, hogy tagja az MSZMP-nek, közülük 69 százalék nő, 31 százalék férfi; 35 év alatti 17 százalék, nyugdíjas korú 4 százalék. Foglalkozásbeli szerkezetük nem mutatott lényeges eltérést a később ténylegesen megválasztott képviselőkétől, mintegy 70 százalék vezető beosztású és egyéb értelmiségi volt.

Az azonos politikai platform miatt csak a bemutatott jelöltek személyes körülményeiben, tulajdonságaiban kereshettünk eltéréseket. Ezek alapján öt csoportot állapí-

tottunk meg aszerint, hogy a szűkebb (munkahelyi, baráti kör) környezet, a választókörzet, a magánkapcsolatok, az általános emberi tulajdonságok, vagy egyszerűen a népszerűség szempontjából értékelik a jelöltet. Erről összefoglalóan a következőket mondhatjuk: Legnyomósabb érv a választókörzet, tehát hogy a jelölt részt vesz a közös gondok megoldásában, — helyszíni jelöltek esetében ezt jobban hangsúlyozták. A férfiakat a státusuk erőteljesebben minősíti, a nőknél több személyes tulajdonsággal volt szükséges bizonyítani alkalmasságukat. Minél alacsonyabb státusú valaki, annál inkább szóba kerülnek a magánszférával, családdal kapcsolatos pozitív vonások.

Az országos és megyei vezetők jellemzésénél elsősorban az ún. általános emberi tulajdonságuk, közismertségük, népszerűségük hangsúlyozása volt jellemző. A vezetői hierarchiába be nem sorolható egyéb csoport — nyugdíjasok, művészek, orvosok stb. — jelöltté válásának nyomós indoka főként a népszerűség. A magas beosztású vezetők — és első látásra meglepő módon a munkások és beosztottak — esetében kiemelkedően magas a mozgalmi-közéleti tevékenység említése, míg a középvezetőknel, gazdasági, szervezeti vezetőknel inkább a szakmai kompetenciát tekintették a jelölés nélkülözhetetlen feltételének.

A képviselők „emberközelpbe” állításának ismert fogása a család bemutatása. A jelöltek 60 százalékánál megemléstették a családot, sőt 14 százalékánál részletes képet is adtak: egészen a férj-feleség foglalkozásáig, a gyerekek számáig, foglalkozásukig, a nagyszülői szerepek megrajzolásáig. A jelöltek egyharmadánál tartották fontosnak a származásukat: közülük 45 százalék munkásszármazásúnak, 35 százalék parasztszármazásúnak, 11 százalék pedig értelmiségi származásúnak vallotta magát.

Az iskolai végzettségen kívül a továbbtanulási szándék, az önképzés, önfejlesztés különböző formáinak hangsúlyozása szintén a képviselői alkalmasságot bizonyító, széles körben használt érv volt. Ki-

tüntetésekről a portrék negyedében esett szó, s ezek is inkább szakmaiak és nem mozgalmiak voltak.

A választási gyűléseken

Míg a választási nagygyűlések fő funkciója — mint a beszámolókból kiderült — politikai rendszerünk, társadalmi fejlődésünk folytonosságának, eredményeinek bemutatása volt, az újságokban megjelent előzetes jelzések szerint a választói gyűléseken, rétegyűléseken nagyobb szerepet kellett volna kapniok az azonos platformon kibontható különbségeknek, a jelöltek személyisége és programja megismertetésének. A választói gyűlések azonban felépítésükben és mondanivalójukban — legalábbis a sajtóbeli híradások szerint — akarva-akaratlan a nagygyűléseket utánozták. A helyi állami vagy pártvezető beszédének közlése fontosabb volt, mint maguknak a jelölteknek a szerepeltetése. Gyakran előfordult, hogy a jelöltekre csak a beszámoló utolsó bekezdésében maradt hely, s ott is csak általános megállapításokra szorítkozott a cikk szerzője. Például: „a jelölt beszélt magáról, pályafutásáról”. Az újságírók dilemmája érezhető volt: az adott szűk terjedelmi korlátok között hogyan lehet egyszerre a rátermettséget és a különbségeket is kiemelni. Látszott, hogy nem tisztázták az újságírók szerepét a választási kampányban, így ritkán vállalkoztak értékelésre, szubjektívebb megállapításokra. Nem volt egyértelmű az sem, hogy van-e jogosítványuk arra, hogy hangulati elemekkel, részletesebb informálással aktívabb szerepet vállaljanak a kampányban. Ezért aztán csak kivételesen találkozhatunk olyan egyéni megfogalmazású különbségtétellel, hogy az egyik jelölt „közéleti rutinjával”, a másik „fiatalos hevével, szenvedélyességével”, a harmadik pedig „gazdasági józanságával” tűnt ki. S bár e jellemzések nem rangsorolnak, de talán mégis megoszthatták a jelölők táborát.

Ha mindezek ellenére valamit megtudtunk érdemben a programokról, az valójában nem sokat segített a választásban: az esélyegyenlőség jegyében ugyanis az érdeklődő jelöltek ugyanazokat a tájékoztató

anyagokat kapták meg, így programjuk is egyforma elemekből épülhetett fel, a tervidőszak és a választások időpontja közötti kapcsolatról nem is beszélve, amely igen szűk mozgásteret adott a variációknak. Tartalmilag vonzó program híján a jelöltek tehát egyéb eszközökkel igyekeztek szimpátiát kiváltani maguk iránt. Aki már volt képviselő, az az eddig végzett tevékenységére utalt, de óvatosabban ígért. Az új jelöltek egyéb területeken való jártasságukat helyezték előtérbe, s azt, hogy választópolgárként jól ismerik, „alulról is”, a körzet problémáit.

A választás napja

Június 8-án az újságok ünnepi köntösben jelentek meg, a két nappal későbbi beszámoló a nap kiemelkedő voltát hangsúlyozták, s az ünnepélyes külsőségeket: „Jó hangulatban, fegyelmezetten szavazott a lakosság”. A kis falvakban a népviselet felöltése, a kokárda kitűzése, a zászlólobogtatás volt hivatott érzékeltetni a választások jelentőségét, de a városokban is „ünnepi ruhában” mentek szavazni a választók. Ám megjelentek a szorgos munka képei is: a koránkelők, az elsőként szavazók bemutatása, akik aztán munkába sietnek.

A választás napjáról készített riportokban az újságírók nemegyszer megkérdezték a választópolgárokat, hogy minek alapján és kire szavaznak:

— „A fiatalabbra, az még többet tud csinálni.”

— „Aki olyan, mint én, aki közülünk való.”

— „A képviselőre csak tippeltem, a három tanácsstagjelölt közül egyet ismerem.”

— „Nem ismerem egyiket sem, hiszen nagyon keveset vagyok otthon.”

— „Azt választottuk, akitől többet várunk.”

— „A képviselőjelöltek? Mindkettő igazgató, az újságból tájékoztattam felölük.”

— „Megbeszéltük otthon, kire szavazunk. Azt választottuk, amelyiket határozottabbnak gondoljuk.”

— „Mifelénk nagy a sár, így én arra szavaztam, aki közelebb lakik hozzám, hiszen az jobban látja...”

A Népszabadság újságírója

Szabó László cikket írt a kampány során szerzett tapasztalatairól.³ Az előkészületekről szóló híradás szűkösségét azzal magyarázta, hogy a XIII. MSZMP kongresszus és a felszabadulásunk 40. évfordulójára rendezett ünnepségek miatt csak későn kezdhettek hozzá a választási kampányhoz. Az MSZMP általános útmutatójában említettekén kívül a fent említett újságíró a következő problémákkal találkozott:

A jelölőgyűlések során a helyzethez kellett igazodniuk: mikor úgy tűnt, hogy egyre több gazdasági, állami tisztet betöltő személyt javasolnak az állampolgárok, váltani kellett a beszámolók tematikájában, és olyan jelölőgyűlésekről tudósítani, ahol kifejezetten fizikai dolgozókat ajánlottak a lakosok. Vigyázni kellett az arányokra, az ún. esélyegyenlőségre, nehogy a propaganda „csúsztassa” el a kedvezőnek ígérkező felállást. A választási harcokat, a kortesfogásokat talán bátrabban lehetett volna bemutatni, miként a kedvezőbbnek ítélt jelöltet is. Szabó László úgy érezte, hogy nem tudták felszínre hozni és „helyére tenni” a valódi, mélyben rejlő indulatokat, amelyek olykor nemkívánatos jelenségként kísérték a választásokat. Jobban kellett volna bírálni a kis, helyi manipulációkat, hogy a részt vevő politikai szervek felfigyeljenek a kisiklásokra...

Az ellenzék szerint

„A választási tudósítóknak szinte lehetetlen feladatot kellett megoldaniuk. Úgy kellett írniuk a jelölőgyűléseken megnyilvánuló »ébredező demokráciáról«, hogy azért kitűnjön: az események a megszokott rendben folynak. A szenzációkat, a botrányokat tompítaniuk kellett, az unalmas szertartásokat pedig színesíteni illett. Vi-

gyázniuk kellett, hogy legalább a pusztai tényekben ne legyenek ellentmondásosak, és hogy az előre ki nem számítható kimenetelű eseményekről készített későbbi beszámolók ne veszítsenek frissességükből.” — olvashatjuk egy szamizdat kiadványban.⁴ A szerzők megítélése szerint a kampány egyik fő célja az „ikerjelölés” propagálása volt, amit az újságírók az „esélyegyenlőség” mezébe bújttattak. Az állampolgári javaslatokat kellő hűvösséggel tolmácsolták mindaddig, amíg ki nem derült, hogy a jelölt annyira népszerű, hogy jelöltségét már nem lehet megakadályozni. Elismerték viszont az ellenzéki kiadvány szerzői, hogy dicshimnuszok sem voltak a sajtóban. Kevesellték — és joggal — a budapesti tudósításokat, pedig „itt történtek a legérdekesebb dolgok”. Figyelmüket természetesen a választás szabálytalanságaira, a disszonáns mozzanatokra irányították — egyes jelölőgyűlésekre saját tudósítóikat is elküldték. Ezekről az újságok valóban nem, vagy csak késve számoltak be, ezért kizárólag a hivatalos sajtóanyagra támaszkodva úgy tűnik, mintha választás során ezek az események nem is léteztek volna.

Az eredmény

A Tömegkommunikációs Kutatóközpont a választások után néhány nappal közvélemény-kutatást végzett az ország felnőtt lakosságát reprezentáló mintán.⁵ Eszerint a felnőtt lakosság 48 százaléka tudta, hogy minden körzetben legalább két jelöltet kellett állítani. A választásra jogosult állampolgárok 42 százaléka úgy hitte, hogy kötelező részt venni a választáson. A választók háromnegyede nem látott semmiféle különbséget a jelöltek között, s 63 százalék nem tudott válaszolni arra a kérdésre, hogy minek alapján választott a jelöltek közül. A választások után két héttel a választásra jogosultaknak kevesebb mint a fele (42 százalék) tudta, hogy ki lett lakóhelyén az országgyűlési képviselő.

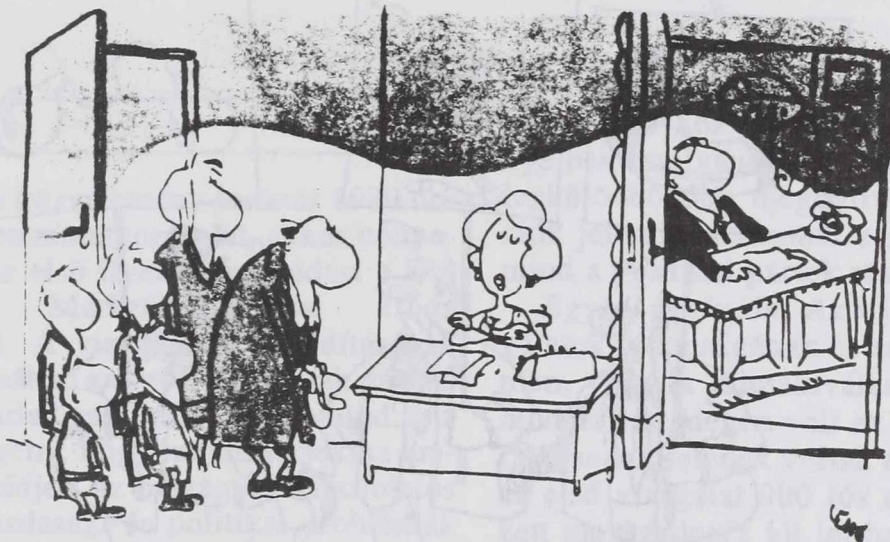
Összeállította: Kováts Ildikó

Jegyzetek

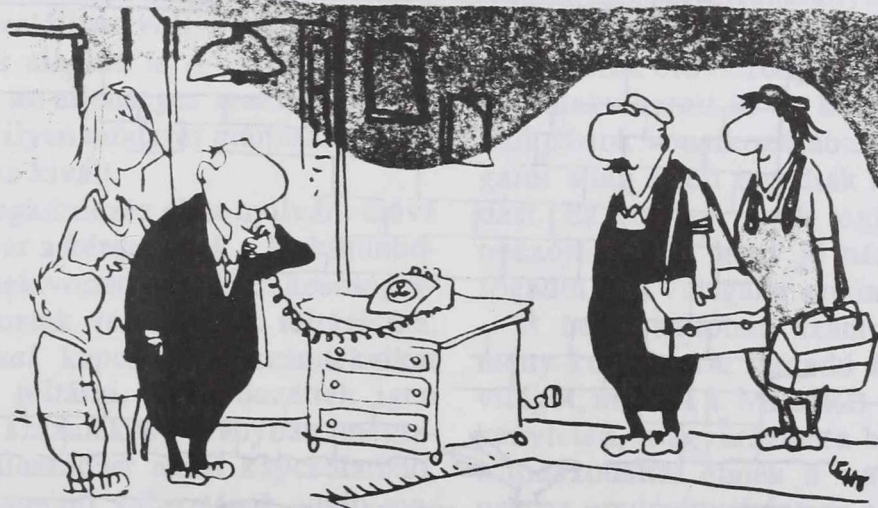
1. Az MSZMP KB Agitációs és Propaganda Osztálya; Sajtóterv az országos képviselői és tanács-
tagválasztásokkal összefüggő munkára. Kézirat. 1985.
2. Kováts Ildikó—Tölgyesi János: Az 1985. évi parlamenti képviselő- és tanács-
tagválasztások sajtóvisszhangja. Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Tanulmányok, 1987. 1. szám.
3. Szabó László: Mit tapasztalt az újságíró? Jel-Kép, 1985. No. 4.
4. Választási Almanach. Független kiadvány. 1985.
5. Szurkos Mária—Tímár János: Választás vagy szavazás? Közvélemény-kutatás az országgyűlési
képviselők választásáról. Tömegkommunikációs Kutatóközpont. Tanulmányok, 1986. 15. szám.

Mit várnak önök a képviselőjelölttől?

Lehoczki István.

—A nemesi kiváltságok eltörlését

—Azt, hogy személyesen gratulálhassak a
győzelméhez a saját telefonomon!

Lúdas Matyi, 1985

Ciprusi elnökválasztás

Kampánytervezés közvélemény-kutatás alapján

1988 februárjában Cipruson egy, a politikai élettől addig távol álló, független jelölt választási kampányát a közvélemény-kutatásokra alapozták. A jelöltet, Gerorgiosz Vassziliut végül is Ciprus elnökévé választották.

A kezdetek

Cipruson a közvélemény-kutatás 1980 novemberében mutatkozott be, ekkor bonyolította le az első ilyen vizsgálódást a Közép-keleti Marketing-kutatási Iroda (MEMRB). A vizsgálatok beindításának elhatározásában szerepet játszottak mind a közelgő parlamenti választások, mind az a növekvő igény, hogy megismerjék az emberek attitűdjeit az országgal kapcsolatos etnikai, gazdasági és politikai problémák vonatkozásában.

A MEMRB annak ellenére döntött a közvélemény-kutatások folytatása mellett, hogy jól előrelátható volt — más országok tapasztalatai alapján is — az a hatalmas vitaözön és az ellenséges reakciók áradata, amit egy ilyen módszer már csak újdonsága révén is kivált.

Már a megkérdezés alatt nyilvánvalóvá vált, hogy bár a kérdezettek a legkülönbözőbb kérdések vonatkozásában készségesnek mutatkoztak véleményük feltárására, a *szavazással* kapcsolatos szándékaikat vonakodtak feltárni. A kérdezettek igen magas (33 százalékos) arányban megtagadták a válaszadást azzal kapcsolatban, hogy a parlamenti választások során melyik pártra adják majd le voksukat. Mindez rávilágít a ciprusi társadalom mentalitására, ahol az emberek titokban tartják politikai hitvallásukat, és bizalmatlanok azal az ígérettel szemben, hogy személyük titokban marad.

Az első közvélemény-kutatás eredményeinek nyilvánosságra hozatala után a legkülönbözőbb megnyilvánulások, reakciók jelentkeztek mind egyes személyek, mind a politikai pártok részéről.

Egyéni reakciók: Az ilyen típusú vizsgálatok újdonságának és annak köszönhetően, hogy a mintakiválasztáson alapuló módszertan idegen volt az emberektől, általában képtelenek voltak elfogadni, hogy az első vizsgálat 900 fős mintáján elvégzett megkérdezés jól leírhatja a teljes népesség magatartását és véleményét.

A politikai pártok reakciói: Mivel igen magas volt azok részaránya, akik szavazói szándékaikat nem voltak hajlandók felfedni, a pártok erőviszonyairól csak igen torz kép alakulhatott ki — különösen a baloldali pártok vonatkozásában, melyek támogatói átlag felett tagadták meg a válaszadást. Ez volt az egyik legjelentősebb tényezője annak, hogy jó néhány párt nem fogadta el a vizsgálat eredményeit.

A helyi sajtóban számos, a közvélemény-kutatásokat támadó írás látott napvilágot, mialatt a MEMRB védekezni volt kénytelen, magyarázhatta bizonyítványát. Mindazonáltal ennek a nagy publicitásnak az eredményeként az emberek lassan megbarátkoztak a közvélemény-kutatásokkal.

1981 áprilisában — egy hónappal a parlamenti választások előtt — a MEMRB a már korábban használt módszer újbóli alkalmazásával lebonyolította Ciprus törté-

netében a második közvélemény-kutatást. Bár azok részaránya, akik visszautasították a választói szándékaik iránt érdeklődő kérdést, még mindig igen magas maradt (29 százalék), a kutatásnak a választással kapcsolatos előrejelzései a valóságos végeredményhez mégis igen közelállónak bizonyultak.

1982 novemberében a MEMRB elvégezte a harmadik közvélemény-kutatást, melynek tárgya az 1983 februárjában esedékes elnökválasztás volt. A megelőző két vizsgálat során felmerült fő probléma, nevezetesen a szavazói szándékukat nem nyilvánítók magas arányának leküzdésére új technikát vezettek be e kérdések vonatkozásában egy különleges, titkos szavazócédulákat és szavazóhelyiségeket alkalmaztak, melyek segítségével a valódi választások szavazási körülményeit igyekeztek szimulálni. A módszer hatásosságát nyilvánvalóvá tette a ki nem töltött szavazócédulák igen alacsony, 11 százalékos aránya.

Ez a vizsgálat megjósolta Kiprianu elnök győzelmét, akit a baloldali pártok támogattak. Ebben a szakaszban — érthető módon — a jobboldali pártok váltak igen kritikussá a vizsgálattal szemben.

Az ismét egészen pontosnak bizonyult előrejelzések nyilvánosságra hozatala után a közvélemény-kutatások polgárjogot nyertek Cipruson.

1980 — az első közvélemény-kutatás lebonyolítása — óta a MEMRB összesen nyolc hasonló vizsgálatot folytatott le. 1984-től egy másik kutatóintézet az AMER szintén hozzáfogott a közvélemény-kutatásokhoz. A két kutatóintézet mellett néhány személy és néhány kis iroda is végzett hasonló felméréseket, megkísérelve a jelöltek népszerűségének becslését.

1988 februárjában volt esedékes a ciprusi elnökválasztás. Négy jelölt versengett: *Szpirosz Kiprianu*, a DIKO középpárt vezére, tíz éve ciprusi elnök, *Glafkosz Kleridesz*, a jobboldali DYSY vezetője, *Vasszosz Lisszaridesz*, a jólismert közigazdász, aki a baloldali AKEL, a kis közepűtas Liberális párt és néhány pártokhoz nem

tartozó, jelentős közéleti személyiség által támogatott független jelöltként állt ki.

Vassziliut, aki valóban új arc volt a politikai életben, a többi jelölt és azok támogatói is azzal vádolták, hogy nincs elég mély ismerete és gyakorlata az ún. „ciprusi problémával” és más, az országra jellemző társadalmi problémákkal kapcsolatban. (Mint ismeretes, 1974-től a törökök megszállva tartják az ország területének 40 százalékát.)

Mi volt hát a teendő? Vassziliu számára — aki huszonöt éves tapasztalattal rendelkezett már a kutatások terén, és hitt az ilyesfajta megközelítés hatásosságában — az emberek érzéseinek megítéléséhez a legmegfelelőbb eszköz a közvélemény-kutatás volt.

Így már hivatalos a választási kampány megkezdése előtt, 1987 szeptemberében a MEMRB lebonyolította az elnökválasztáshoz kapcsolódó első felmérését, melynek eredményei dr. Vassziliu kampányának fontos elemét képezték. A MEMRB az elnökválasztás előtt összesen három közvélemény-kutatást végzett.

A *kérdőív* az első vizsgálat során úgy épült fel, hogy megbízható információkat nyújtson a következő szempontok vonatkozásában:

a) A ciprusiakat aggasztó problémák. Ez lehetővé tette, hogy a kampány során az egyes demográfiai csoportokat az őket jellemző sajátos gondok és érdekek figyelembevételével megfogalmazódott jelszavak segítségével célozzák meg.

b) A kormánynak a különböző területeken folytatott politikájával való elégedettség mérése. Ez hozzájárulhat a kormány gyenge pontjainak azonosításához.

c) Megvizsgálandó, hogy a közvéleményben mennyire tudatosult, Vassziliu és jelöltsége és miképpen viszonyul hozzá annak fényében, hogy korábban nem vett részt a politikai életben.

d) Az ideális elnök jellemzői. Ez segíthet a helyes hangsúlyok kialakításában Vassziliu imágójának felépítése során.

e) Egy sor fontos, a sziget kormányzásával kapcsolatos téma dinamikus megkö-

zelítéséhez megállapítandók a jelölteknek tulajdonított képességek. Mindez hasznos lesz Vassziliu imágójának jövőbeni fejlesztésénél.

f) A választói szándékok kipuhatólása.

A következő két — 1987 decemberében és 1988 januárjában lebonyolított — vizsgálat a kérdőív felépítését tekintve alapvetően ugyanezt a sémát követte, hogy a fő témákban összehasonlítható eredmények álljanak rendelkezésre, melyek segítségével Vassziliu kampányának eredményessége mérhető.

Az eredmények hasznosítása

A választási kampánnyal kapcsolatos közvélemény-kutatások legjelentősebb következtetései az embereket aggasztó problémákhoz kapcsolódtak. Az eredmények azt mutatták, hogy a ciprusi kérdés csaknem minden válaszoló szerint az egyik legsúlyosabb probléma. A megkérdezettek igen magas — 40 százalékos — aránya szerint „csak egy új elnök található tartós megoldást”. 33 százalék a változásért szavazna Vassziliura. Így a Vassziliu által választott fő kampányszlogen, „Változás és egység”, helyénvalónak bizonyult és még nagyobb hangsúlyt kapott.

A ciprusi kérdés mellett az emberek egy sor egyéb, őket érintő problémát soroltak fel:

	százalék
Fiatalkorúak munkanélkülisége	72
Magas adóterhek	63
Politikai részrehajlás	54
Az igazi hozzáértők hiánya az állami szektorban	52

Mindezeket szem előtt tartva dr. Vassziliu kampányirodája minden egyes társadalmi csoport számára az azt különösen foglalkoztató problémákat figyelembe véve készített plakátokat és jelszavakat. Például a szakértelmet hiányoló plakátokat az állami szektorokban dolgozóknak címezték:

„Hogy a hozzáértés legyen az úr az ál-

lami szektorban, és véget vethessünk a politikai részrehajlásnak, szavazz Vassziliura.”

„Köztisztviselő vagyok és az érdemek szerinti előléptetés híve. Én Vassziliura szavazok.”

Az adózással kapcsolatos plakátok és jelszavak címzettei az alkalmazottak voltak:

„Alkalmazottak, akik a társadalmi igazságosság hívei vagytok, és a nemzeti jövedelem igazságosabb elosztását szeretnétek, szavazzatok Vassziliura”

„Az adórendszer egyszerűsítéséért és az adómértékek csökkentése érdekében szavazz Vassziliura.”

A plakátok és szlogenek mellett a novemberből februárig terjedő időszak alatt Vassziliu kampányának részét képezték a tévé- és rádióbeszédok, melyek szintén figyelembe vették a közvélemény-kutatás által feltárt fontosabb problémákat. Így míg a többi jelölt kampányát főleg a ciprusi kérdésre alapozta, addig Vassziliu volt az egyetlen olyan jelölt, aki ezzel párhuzamosan nagy fontosságot tulajdonított a ciprusiakat foglalkoztató egyéb problémáknak is.

A közvélemény-kutatás jelentősen hozzájárult — a szavazói szándékok feltérképezésével — azon területek körülhatárolásához is, ahol Vassziliu gyenge támogatásra számíthatott. Kevesebben támogatták falun, többen a városokban. Erre alapozva összeállítottak számára egy programot, melynek keretében az ország valamennyi területén napi munkalátogatások során igyekezett a falusi lakossághoz közelebb kerülni. Összehasonlítva a három közvélemény-kutatás eredményeit, jól megfigyelhetjük azt a lényeges javulást, mely Vassziliu támogatásában a számára kedvezőtlenebb területen is végbement.

A támogatók vonatkozásában tapasztalható erősség és gyengeség részletesebb megítélését tette lehetővé a választói szándékok mélyebb elemzése a különböző társadalmi-gazdasági dimenziók mentén.

Kevesebb szavazatra számíthatott például Vassziliu a nicosiai körzetben az idősebbek, míg Famagüstában a fiatalabbak

körében. A legerősebb támogatásra Famagustában és Limassulban számíthatott a középkorúak, míg Pahosban a fiatalabbak csoportjai részéről. A támogatók ilyen árnyalt dimenziók mentén történő feltérképezése nagy előnyt jelentett számára az ellenjelöltekkel szemben, lehetővé tette, hogy kampányirodája nagyon pontosan megtervezhesse, mely területeken szükséges különös erőfeszítéseket tenni.

Az ideális elnök

Jellemzőinek meghatározására irányult a kulcskérdések egyike, mely egyúttal azt is igyekezett megvilágítani, vajon a választók szerint Vassziliu milyen mértékben rendelkezik ezekkel a tulajdonságokkal.

A kérdezetteket felkérték, hogy a speciális jellemzők egy előre összeállított listájából válasszanak ki hármat, melyeket a legfontosabbnak tartanak egy ideális elnöknel. Ezt követően a három megjelölt jellemző vonatkozásában egy ötfokozatú skálán kellett értékelniük Vassziliut.

Az eredmények azt mutatták, hogy a ciprusiak elnököket vezetői képességekkel megáldott, becsületes embernek szeretnék látni, aki az egység megteremtéséért dolgozik, dinamikus, és munkatársait jól választja ki. Vassziliu valamennyi felsorolt jellemző tekintetében a közepesnél valamivel jobb értékelést kapott, azonban a szigeten uralkodó erős politikai viszály következményeként a leggyengébb értékelést éppen az egységért való küzdelem mint attribútum vonatkozásában kapta. A legmagasabb osztályzatot a „könnyen megközelíthető” vonatkozásában kapta, mely bár lényeges jellemzőnek tekinthető, a választók mégsem találták azt egy elnök esetében olyan fontosnak.

Elfogadva az ideális elnöktől elvárt fő jellemzőket, Vassziliu — főleg nyilvános szerepléseiben és a kampány-publicitásában — tovább dolgozott ezeknek a jellemzőknek a felmutatásán, különösen az „egység ügyéért való küzdelem” vonatkozásában. Beszédeiben és a szórólapokon a Nemzeti Tanács — ahol a döntések kollek-

	az ideális elnök jellemzői %-ban	Vassziliu osztályzatai (5 pontos skála)
becsületes	38	3,49
vezetői rátermettség az egység ügyéért küzd	38	3,56
dinamikus munkatársait jól választja meg	36	3,35
jó tárgyaló	34	3,67
bizalmat ébresztő	33	3,75
hatékony vezető	24	3,48
érdem szerint jutalmaz	20	3,37
könnyen megközelíthető	18	3,48
	18	3,59
	7	3,79

(Forrás: MEMRB 1987 szeptemberi közvélemény-kutatás)

tív alapon születnek — újraélesztésének gondolatát hangsúlyozta, mint az egység, elérésének fő útját. A ciprusi egység eszméjére reflektálva az új plakátok Vassziliut a legkülönbözőbb emberek — gyerekek, asszonyok, munkások, diplomások — társaságában mutatták. Az egység gondolatának további erősítését szolgálta a kampányiroda új politikai döntése, mely szerint a rivális pártok támogatóit nem kell ellenségévé tenni, hanem a többi jelölt politikájának építő kritikáját kell adni. Ki is találták az új jelmondatot: „Vassziliu minden ciprusi elnöke, azoké éppúgy, akik rászavaznak, mint akik nem.”

Három hónappal később, a második közvélemény-kutatás során egy új kérdést vetettek be a jelöltek személyiségképe vonatkozásában. Az elemzés világosan kimutatta, hogy a független jelölt — ha mégoly újoncnak számított is a politikában — olyan személyiségképet volt képes kialakítani, mely jobb volt a legtöbb profipolitikus riválisénál, de legalábbis nagyon megközelítette a legjobb képet kialakított jelöltek színvonalát.

Mindez biztatást jelentett abban a vonatkozásban, hogy a megelőző közvélemény-kutatás alapján hozott döntések va-

	Vassziliu	a többi jelölt max. min. % %	
szimpatikus	45	38	28
aktív	46	47	26
rátermett	38	41	24
becsületes	31	31	27

(Forrás: MEMRB 1987 decemberi közvélemény-kutatás)

lóban kedvező hatással voltak Vassziliu közmegítélésére, és hogy a kampánymunka helyes vágányon halad.

Egy másik jelentős tényező, mely segítette a Vassziliuról alkotott kép fejlesztését a köztudatban a jelöltek képességeivel kapcsolatos közvélekedés dinamikus megközelítése volt az alábbi témában:

— Elő fogja mozdítani a ciprusi probléma megoldását.

— Küzdeni fog az egységért.

— Fejlesztteni fogja a gazdaságot.

— Teret nyit a szakértelemnek.

— Orvosolja a pályakezdekők elhelyezkedési nehézségeit.

— Törekedni fog a társadalmi haladás előmozdítására.

— Jobban fog kormányozni.

Hogy a többi jelölttel összehasonlítva feltérképezhetőek legyenek a Vassziliu számára gyenge térségek és a nagyobb erőfeszítéseket követelő területek, ezt a tesztet mindhárom vizsgálatban elvégeztük.

Vegyük például azt a tulajdonságot, hogy „Elő fogja mozdítani a ciprusi probléma megoldását”, melynek vonatkozásában az első vizsgálat alkalmával Vassziliu a leggyengébb eredményt érte el.

Mivel a megkérdezettek minden esetben magasabb osztályzatot adtak, ha saját jelöltjükéről volt szó, ezért külön kezeljük a támogatók és a nem támogatók körében elért eredményeket, mind az első, mind az utolsó közvélemény-kutatás során.

Az első megkérdezéskor Vassziliu támogatói az adott osztályzat vonatkozásában nem voltak éppen bőkezűek, míg valamennyi jelölt nagyjából egyforma értékelést kapott az őket nem támogatóktól. A

következő felmérésig terjedő négy hónap alatt, Vassziliu a róla alkotott kép tökéletesítésével volt elfoglalva mind támogatói, mind az őt nem támogatók irányában, ezzel a nem támogatók körében a többi jelöltnél sokkal magasabb osztályzatot elérve.

„Elő fogja mozdítani a ciprusi probléma megoldását”
(Értékelések 10 pontos skálán)

	A jelöltek támogatói		A nem támogatók	
	1987 szept.	1987 jan.	1987 szept.	1988 jan.
Vassziliu	7,34	7,81	3,63	4,59
Kleridesz	7,79	8,49	3,45	3,54
Kiprianu	8,32	8,08	3,67	3,71
Lisszaridesz	7,85	6,91	3,63	3,94

(Forrás: MEMRB 1987 szeptemberi és 1988 januári közvélemény-kutatás)

Ez igen jelentős eredmény volt, mivel a sikertelen jelöltek szavazóinak a második fordulóban az állva maradt két rivális között kell választaniuk. Tehát ez azt jelezte, hogy bekerülve a második fordulóba Vassziliu képes lehet ezen szavazatok jelentős hányadát megszerezni.

Az eredmények publikálása

Vassziliu kampányirodájában mind hangsúlyosabb kérdéssé vált, vajon a közvélemény-kutatások eredményeit nyilvánosságra kellene hozni vagy sem. Megelőző vizsgálatainak eredményeit az iroda minden esetben publikálta, függetlenül attól, hogy milyen reakciókat váltanak ki az olvasókból. Azonban az utóbbi vizsgálatok célja Vassziliu kampányának támogatása volt, ezért itt egy merőben eltérő szituációról volt szó. Dr. Vassziliu — a MEMRB tulajdonosa — volt az egyik elnökjelölt.

Tulajdonképpen kettős dilemmával kellett megbirkóznunk: mivel Ciprus kis ország, így mindenki tudja, hogy a MEMRB felméréseket végzett. Ugyanakkor, ha a fő következtetéseket nem hozzuk nyilvános-

ságra, az emberek azt feltételezhetik, hogy az eredmények kedvezőtlenek voltak Vassziliu számára. Következésképpen mind a lehetséges támogatók, mind azok körében, akik még egyetlen jelölt mellett sem kötelezték el magukat, olyan benyomás alakult volna ki, mely szerint Vassziliunak nincs esélye bejutni a második körbe. Ezért inkább — csak hogy megakadályozzák egy másik, számukra kevésbé szimpatikus jelölt esetleges előre törését — megkeresték volna Vassziliu alternatíváját, és arra adták volna le voksukat.

A dilemma másik vetülete: ha ezzel szemben mégiscsak publikálják az eredményeket, az igen jó szolgálatot fog tenni a riválisoknak is. Az sem lett volna túlságosan bölcs, ha csak a szavazói szándékokkal kapcsolatos eredményeket publikáljuk, mert az emberek tudtak a kérdőívről, és gyanút ébresztett volna, vajon az eredmények másik részét miért tartjuk úgymond titokban. Mindezeket megvitatva úgy döntöttünk, hogy összhangban irodánk korábbi gyakorlatával, az elnökválasztással kapcsolatos közvélemény-kutatások eredményeit teljességükben nyilvánosságra hozzuk.

A publikált anyag a fő demográfiai jellemzők (kor, jövedelem, lakóhely) vonatkozásában egyszerűbb elemzést is nyújtott.

Az eredmények publikálásának hatása a többi jelöltre

A publikációnak a többi jelöltre való hatását az akkori elnök, Szpirosz Kiprianu pártjának, a DIKO-nak azonnali reakciója példázza a legszemléletesebben. Habár a DIKO lapjában, az „Eleftherotypia”-ban egy csomó — közvélemény-kutatások eredményeinek érvényességét kétségbevonó — cikk jelent meg, az ezt követő események

mégis azt mutatták, hogy a DIKO is hisz azokban, és a hatásuk alatt cselekszik. Néhány héttel azután, hogy az eredmények napvilágra kerültek, többek között rámutatva arra, hogy Kiprianu támogatói főleg az idősebbek soraiból kerülnek ki, egy kitűnő DIKO választási plakát került utcára, speciálisan a fiataloknak címezve, támogatásukat kérve. A jelöltek között felosztásra került televíziós műsoridő keretében fiatal, iskolázott választók szólaltak meg Kiprianu nevében. E programok legfontosabb üzenete az volt, hogy ha biztonságot és stabilitást akarnak, akkor a fiataloknak Kiprianura kell leadniuk voksukat. Nyilvánvaló kísérlet volt ez arra, hogy meggyőzzék a választókat: a ciprusi fiatalok Kiprianut támogatják.

Záró következtetés

Ez az esettanulmány azt demonstrálja, hogy a közvélemény-kutatások a politikai kampány tervezésének felbecsülhetetlen értékű eszközei. Természetesen abban az esetben, ha az eredményeket helyesen értelmezik, magyarázzák és meg is szívlelik. Ebben a példában is bebizonyosodott, milyen jelentős szerepe lehet a kutatásoknak mind a lakosságot nyomasztó gondok, mind pedig az ideális jövőbeni elnöktől elvárt tulajdonságok megismerésében. Segítséget nyújthatnak azoknak a térségeknek a feltárásához is, ahol a jelöltnak gyenge pozíciói megizmosításához célszerű erőit összpontosítania. A kutatási technikák helyes alkalmazása tehát lényegi elemévé vált annak, hogy dr. Vassziliu kampánya sikerrel járt, s Ciprus elnökévé való megválasztásához vezetett.

Cikkünk Eleni Marangou, a ciprusi Middle East Marketing Research Bureau társigazgatójának tanulmánya alapján készült.

Lengyelország új politikai földrajza

Andrzej Florczyk, Tomasz Zukowski és Jaroslaw Hajdowski tanulmánya alapján

Banális az a megállapítás, hogy a választások az ország politikai helyzetének gyökeres változásához vezettek. Pedig számos kommentátor Lengyelország politikai térképének radikális megváltozásáról beszél. Mit értenek ezen? Feltehetően mindenekelőtt Lech Walesának és „csapatának” sikerét, a koalíciós kormány vereségét, esetenként az alapvető társadalmi csoportok viselkedésének megváltozását; hiszen a Szolidaritás a falusi lakosság tömeges támogatását élvezte, ami nem volt jellemző az 1985—88-as szavazásokon vagy a népszavazáson.

Azok, akik a különböző foglalkozású vagy végzettségű emberek eltérő társadalmi aktivitásáról beszélnek, legtöbbször a megérzéseikre, esetleges megfigyelésekre vagy a közvélemény-kutatások részleges eredményeire támaszkodnak. Költséges és munkaigényes elemzéseket követelne, ha pontosabb választ szeretnénk kapni arra a kérdésre, miként viselkedtek 1989. június 4-én a különféle társadalmi-foglalkozási csoportok, s kit húztak ki a szavazócédlákról.

Ellenben meg tudtuk rajzolni az ország politikai földrajzát. Összegyűjtöttük az egyes vajdaságok eredményeit, és megpróbáltuk megmagyarázni a kialakult képet.

Az 1985—88-as választások, valamint az 1987-es népszavazás idején a választási viselkedést alapvetően két tényező határozta meg: a vajdaság szociális-gazdasági jellege, valamint az ellenzéki hagyományok. A gyengébben fejlett vajdaságokban, ahol a társadalmi ellenállásnak nem volt hagyománya, a részvétel akkoriban vi-

szonylag jelentős volt. A bojkottfelhívásokat főként az iparosodott, városiasodott vajdaságokban támogatták. A gyengébben fejlett vajdaságok közül viszont csak azokban, ahol hagyományai voltak az alternatív tömegmozgalmaknak.

Érdekes, időben változó összefüggést vettünk észre a távolmaradás mértéke, valamint aközött, hogy 1983—84-ben milyen mértékű ellenállás volt tapasztalható az új szakszervezetekbe való belépéssel szemben. 1985-ben ez az összefüggés szoros volt: az „ellenálló” vajdaságokban a részvétel ritkábban volt tömeges. Később az elemzett összefüggés fokozatosan gyengült, vagyis a vajdaságokban csökkent a Szolidaritás hagyományainak a politikai viselkedésre gyakorolt befolyása.

A szavazástól a választásokig

Mi történt 1989. június 4-én? Ezen a napon a részvétel egészen másképp alakult, mint egy évvel korábban.

A vajdaságok helyét a választási sorrendben már nem a fejlettség szintje határozta meg, hanem egyéb tényezők. Gyakrabban járultak a szavazóurnákhoz azoknak a vajdaságoknak a lakói, ahol:

— a népesség nagyobb százaléka jár templomba és

— a társadalom integráltabb (erre mutat a bűnözés alacsony mértéke).

A szociális-gazdasági jellemzők közül csak egy játszik bizonyos szerepet: valamivel gyakrabban szavaztak a vidéki, s ritkábban a városiasodott vajdaságok lakói.

Így nem bizonyult helyesnek az a sajtóban felbukkanó feltevés, mely szerint a nagyobb mértékű távolmaradás elsősorban annak eredménye volt (különösen vidéken), hogy megfosztották a családfőt attól a jogtól, hogy minden családtag nevében szavazzon.

Milyen befolyással rendelkezett a mandátumokért versengő két fő tábor?

Alaposabb vizsgálat híján egyelőre arra hívjuk fel a figyelmet, hogy a koalíció jelöltjei közül inkább azok értek el sikereket a képviselői székek 65 százalékáért, valamint a száz szenátusi helyért folytatott küzdelemben, akik nem voltak kapcsolatban a pártapparátussal, ismertek voltak a televízióból és — ami különösen nagy jelentőséggel bírt — szerepet játszottak az üzleti életben. Természetesen még hasznosabbnak bizonyult, ha a Szolidaritás rokon-szenvét élvezték.

De nem egyszerű felmérni azt sem, mekkora befolyásuk volt az „asztal” (s lehet, hogy ez esetben az urna?) másik felén lévőknek.

Megállapítottuk, hogy a *Szolidaritás* azokban a vajdaságokban kapta a szavazatok nagyobb részét, ahol;

- több ember jár templomba,
- erősebb a társadalmi integráció (a bűnözés alacsony mértékű)
- erősebbek a tömeges ellenzéki aktivitás történelmi hagyományai,
- erősebb volt az ellenállás 1983—84-ben az új szakszervezetek megalakulásával szemben.

A nagy dezertálás

Úgy véljük, a koalíció nagy vereségét épp az emberek szavazásra készítő indítékok minőségi változása magyarázza; ez átmenetet képez a hatalmi monopólium által rájuk kényszerített körülmények közti szavazástól a részleges pluralizmus helyzetében való választás felé. A társadalom apolitikus része, amely régebben „elment és bedobta” szavazatát, ez alkalommal a korábbinál gyakrabban maradt otthon. Az emberek csak azokban a vajdaságokban vettek részt a választásokon a korábbival

azonos arányban — bár eltérő szándékkal —, ahol erőteljesebb volt a közösségi érzés.

De meglepő-e a hatalmat mindeddig hűségesen támogató (a propaganda utasításainak engedelmeskedő) vidéki vajdaságok „dezertálása” azok számára is, akik figyelemmel kísérték az eddig szavazásokat? Úgy tűnik, nem. Már a népszavazás idején észlelhetők voltak e nem mindennapi jelenség első jelei. A választás lehetősége — a cédulán ott kellett hagyni az „igen”-t vagy a „nem”-et — már akkor azt eredményezte, hogy a polgárok azokban a vidéki, gyengén iparosodott vajdaságokban szavaztak leggyakrabban „nem”-mel, ahol nagyobb a mezőgazdasági dolgozók aránya, kevésbé jelentős a munkások és a szolgáltatásban dolgozók száma, a fejlettségi szint alacsonyabb. Az erősebb ellenzéki hagyományokkal bíró vajdaságokban ellentétes jelenségeket figyeltünk meg.

Tehát a népszavazás (sajátos előjátékként) megjósolta a júniusi „nagy elutasítást”.

Siker és veszélyek

A Szolidaritásra leadott érvényes szavazatok és a választási részvétel ismerete lehetővé teszi annak meghatározását, milyen hatása van a mozgalomnak az egész társadalomban. A Szolidaritást elsősorban ott támogatták, ahol erősek a társadalmi, köztük a vallási kapcsolatok, valamint — másodsorban — azokban a vajdaságokban, ahol a Szolidaritás a legerősebb hagyományokkal rendelkezett, ahol a kereskedelem és szolgáltatásban dolgozók (így az értelmiség) száma az átlagnál magasabb volt.

Nagyon érdekes eredményre jutunk, ha megvizsgáljuk, hogy a választásra jogosult népesség milyen arányban húzta ki a Szolidaritásnak a vajdaságban legnépszerűbb szenátorjelöltjét. Kiderül, hogy — keletről nyugat felé haladva — vajdaságok három csoportjával találkozunk, melyek lakossága leggyakrabban húzta ki a z állampolgári bizottság által jelölt személyeket. Az *első csoportot* alkotó (a bialystoki, chelmi

vajdaságok) választóinak magatartása valószínűleg az ott (keleten) élő nemzeti kisebbségek fellépésével van kapcsolatban. *A második csoport:* az ország középső részének mezőgazdasági termeléssel foglalkozó vajdaságai, Kujávia s mindenekelőtt Nagy-Lengyelország•, ahol gazdag farmerek élnek és kevés az ipari létesítmény. Az embereknek több okuk volt itt, mint bárhol másutt arra, hogy a koalícióra szavazzanak. Ha ehhez hozzávesszük a „porosz lojalis tradíciókat”, akkor mindez még érthetőbbé válik.

A harmadik csoportot a visszacsatolt területek északnyugati részeinek „állami gazdaságosított” vajdaságai alkotják. Figyelembe véve a tényt, hogy a nem magánkézből lévő földterületek arányának növekedésével együtt nőtt — még ha kevésbé is — a Szolidaritás elutasítása, előzetesen feltételezhető, hogy ebben — és csak ebben — az esetben a társadalmi-foglalkozási rétegek gazdasági érdekei a Szolidaritás ellen irányulnak: az állami gazdaságok dolgozóinak egy része attól félt, hogy felszámolják a nem elég hatékonyan működő gazdaságaikat.

Ez a — látszólag másodrendű — nem mindennapi jelenség mégis általánosabb jelentőségű. Az események alakulásának egyik lehetséges forgatókönyvét mutatja: mi történik abban az esetben, ha a gazdaságban az állami szektor rovására nő a magántulajdon szerepe.

A jelen és a történelem

Az eddigi eredmények lehetővé tették, hogy megrajzoljuk Lengyelország 1989. június 4-i közéleti aktivitásának térképét. A kapott kép — szerintünk — eltér a szociológusok és a politológusok jelenleg

népszerű, sztereotíp felfogásától, mely szerint a társadalom tagjainak nézeteiben, valamint viselkedési formáiban megnyilvánuló különbözőségek elsősorban a társadalmi-foglalkozási struktúrában gyökereznek, illetve összetett pszichológiai folyamatokban rejlenek. Úgy véljük, hogy egy sokkal mélyebb — kulturális-regionális — különbségre bukkantunk.

Az általunk bemutatott területek, melyeken eltérő intenzitással jelentkezett a választás háromféle módja — a távolmaradás, a Szolidaritás támogatása, illetve elutasítása — megegyeznek a történelmileg kialakult, hagyományos területi határokkal: a megszállások, a visszacsatolt területek benépesítése és más tömeges migrációk, a politikai és társadalmi tiltakozás történelmi mozgalmi, valamint a katolikus szervezetek, sőt a régi, „Gierek előtti” vajdaságok• hagyományai által kijelölt határokkal.

A Szolidaritást igen erősen támogatták a régi galíciai területeken, valamivel gyengébben az egykor poroszok által megszállt részekben (kizárólag ott, ahol az ellenállásnak megalapozott hagyományai voltak), s legkevésbé a visszacsatolt területeken (a társadalmilag integráltabb, gyengébben kollektivizált Alsó-Szilézia kivételével). A Kongresszusi Lengyelország• területén inkább a Podlasie és a Lublin-vidék lakói, legkevésbé Mazóvia (Varsó kivételével), valamint a kujáviai és lódzi területek lakói támogatták a Szolidaritást.

Tehát a megszállt és visszacsatolt területek térképének felhasználásával az állítjuk, hogy egyetlen, összlengyel választási viselkedési minta helyett több, regionális minta volt jellemző.

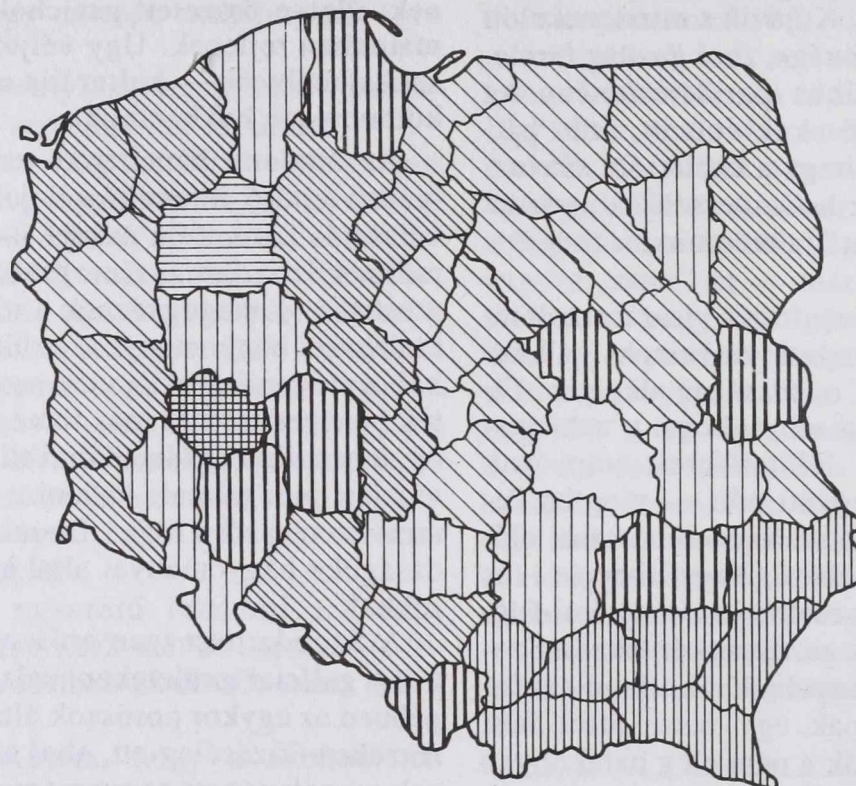
Összegezve gondolatainkat megkockáztatjuk azt a feltételezést, hogy *ahol az*

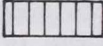
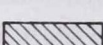
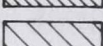
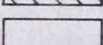
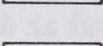
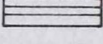
• Lengyelország középnyugati területe, központja Poznan.

• 1975-ben, Gierek idején 17 helyett 49 vajdaságra osztották az országot, s egyúttal megszüntették a járásokat.

• Lengyelországnak 1815-ben orosz fennhatóság alá került része.

A közéleti aktivitás Lengyelországban 1989 júniusában

- A Szolidaritás támogatása nagyobb arányú, mint a távolmaradás és a Szolidaritás elutasítása együttesen
- A Szolidaritás támogatása nagyobb arányú a távolmaradásnál
- A Szolidaritás támogatása valamivel nagyobb arányú a távolmaradásnál
- A távolmaradás mértéke valamivel nagyobb arányú, mint a Szolidaritás támogatása
- A távolmaradás nagyobb arányú a Szolidaritás támogatásánál
- A távolmaradás nagyobb arányú, mint az érvényes szavazatok száma
- A Szolidaritás kihúzása gyakoribb a távolmaradásnál, a Szolidaritás támogatása a leggyengébb
- A távolmaradás, a támogatás, illetve a Szolidaritás elutasítása egyenlő mértékű

emberek csoportjai közösségnek érezték magukat, ott gyakrabban támogatták a Szolidaritást. Felmerül a kérdés, vajon nem helyes-e azt állítani, hogy a választások körül kialakult állampolgári mozgalom egyben a társadalmi integráció erősítésének folyamata, az emberek és a nép közötti társadalmi űr kitöltése volt. Nyilvánvaló, hogy ez a folyamat elsősorban azokra a területekre volt jellemző, ahol Len-

gyelország viharos történelmi eseményei hátrahagyták vagy újjáteremtették az erősebb társadalmi kötelékeket. A pluralizmus megvilágította az ország területeinek képét, melyet megpecsételt a háború utáni negyven év társadalomtörténete, de egyben felszínre hozta a lengyel társadalmi fejlődés korábbi folyamatait is. Így Lengyelország új politikai földrajza nagyon is régi keletűnek bizonyult.

Ki szavaz és ki nem?

*Részletek Seymour Martin Lipset: Political Man. The social bases of politics című könyvéből.**

Egy szervezet tagjainak vagy egy társadalom egyedeinek, az állampolgároknak a részvétele a politikai ügyekben nem szükséges és nem is elégséges feltétele annak, hogy a közösség befolyást gyakoroljon a kormányzati vagy a szervezeti politikára. Egyrészt a társadalom vagy a szervezet tagjai alacsony politikai részvételi szintet mutathatnak fel egy szervezetben vagy a társadalomban, mégis képesek lehetnek befolyást gyakorolni a politikára azáltal, hogy biztosítják vagy éppen megvonják választói támogatásukat a bürokrácia egyik vagy másik, a hatalomért vetélkedő csoportjától. Másrészt a tagság, illetve az állampolgárság esetleg számos különböző politikai szervezet gyűléseit látogatja és a választási gyűléseken magas részvételi arányokat mutat fel, mégis kicsi vagy éppen semmilyen hatást nem képes a politikára gyakorolni.

Az utóbbi a totalitárius rendszerekre jellemző, melyekben egypárti uralom és monolit szakszervezeti mozgalom létezik. A totalitárius vezető azt akarja, hogy követői járjanak el a gyűlésekre, olvassák a politikai irodalmat, hallgassák a rádióadásokat, és részesei legyenek más hasonló politikai megnyilvánulásoknak, mivel ezek azok az eszközök, melyek segítségével nézeteivel utólrérheti őket és beléjük sulykolhatja azokat. Ha a tagok és az állampolgárok „politikailag” nem aktívak, az azt jelenti, hogy eltávolodtak az őket kontrolláló hatalom befolyásától. Néhány totalitárius országban az olvasottság kifejezett túlhajszolásába kezdtek, azzal a nem titkolt céllal, hogy az állampolgárok minél na-

gyobb valószínűséggel legyenek képesek magukba szívni az előírt ideológiát. Némely szakszervezet, különösen a kommunista irányítás alatt állók, fáradhatatlan buzgalommal igyekeznek tagjaik révén a részvételi arányokat feltornáznai, akár a gyűléseken való kötelező részvétel előírásával is. Az is elég nyilvánvaló, hogy a kommunista munkásvezetők nem igazán égnék a vágytól, hogy szakszervezeteikben bátorítsák és elmélyítsék a belső demokráciát, viszont rájöttek arra, hogy a tagok ellenőrzött aktivitásainak megtöbbszörözésével növelhetik az esélyét annak, hogy megnyerjék őket és nézeteiket beléjük sulykolják.

Általános hipotézisként azt állítom, hogy a társadalomban vagy a szervezetben végbemenő strukturális változások nagysága, amilyenek azt a kormányzó csoport igyekszik beállítani, legfőképpen abból ered, hogy a vezetés kívánja, sőt megköveteli a tagok, illetve az állampolgárok magas részvételi arányát. A társadalmi forradalmat kísérő radikális változások (vagy alacsonyabb szinten egy szakszervezet politikai szervezetté való átváltozása) igen kedvezőtlen hatást gyakorol a csoportlojalításra, és lehetőséget teremt arra, hogy a tagság igen erős ellenségességet tanúsítson a vezetéssel szemben. Az olyan vezetői célok elérésének, hogy az elégedetlenséget — mely a hagyományos patternekben és kapcsolatrendszerekben erőszakos és hirtelen változásokat idézhet elő — kanalizálják, kézben tarthassák, talán az egyetlen hatékony eszköze, ha sikerül biztosí-

* The John Hopkins University Press, Baltimore, Maryland, 1981.

tani a köznép magas részvételi arányát megfelelő ellenőrzöttség és kellő manipuláció kíséretében.

Mindazonáltal az olyan helyzet, amely egy csoport tagjainak magas részvételét eredményezi, normális esetben a demokrácia nagyobb lehetőségét teremti meg, melyben hatékony ellenzék fenntartása biztosítható, szemben azzal a helyzettel, melyben csak csekély számú emberre jellemző a politikai folyamatok iránti érdeklődés és a bennük való részvétel.

Hátrányos helyzetből indul az az ellenzék, amelynek még azzal a problémával is szembe kell néznie, hogy aktivizálja a passzív tömegeket és kommunikációba kezdjen velük. Ugyanakkor, egy olyan társadalom, melyben a népesség nagyobb része a politikai arénán kívül helyezkedik el, sokkal robbanékonyabb, mint egy olyan tevékenységben, melyek az életüket befolyásoló döntésekben való részvétel bizonyos érzetét adják nekik. Bár a politikában való szerepvállalás magában foglalja a nemzeti ügyek intézését, a helyi vezetést, a szervezeti tagként kifejtett aktivitást és az informális „véleményvezér” szerepét mindazok körében, akikkel az egyén kapcsolatban van, itt mégis elsősorban a szavazás és a nem szavazás kérdésre összpontosítunk, bár természetesen a szavazás aktusa rendszerint az utolsó stádium abban a folyamatban, melynek során az egyén olvasás, beszélgetés és gondolkodás révén figyelmet szentel a politikának.

Az amerikai nemzeti választásokon tapasztalható részvételi százalékarányok manapság észrevehetően alacsonyabbak az 1986-os szintnél, amikor is a szavazásra jogosultak 80 százaléka járult az urnákhoz. Az 1920-as 49 százalékos mélypontról való elrugaszkodás után a legutóbbi választásokon a részvétel 60 százalék körül mozgott. Ahogy a politikatudós V. O. Key Jr. kimutatta, ez jócskán alatta van az olyan jelentős demokráciákban tapasztalható részvételi arányoknak, mint Nagy-Britannia, Hollandia vagy Norvégia.

Mire világít rá a részvételnek ez a hiánya? Ahogy néhány liberális teoretikus sugallja: egészségtelen apátiára és a demok-

rácia gyengülésére. Bár az apátia és a nem-szavazás okai és fajtái koronként és társadalmi csoportonként történelmileg is változóak, az nagyon is lehetséges, hogy a nem szavazás jelensége napjainkban, legalábbis a nyugati demokráciákban, egyfajta megnyilvánulása a rendszer stabilitásának, a fő társadalmi feszültségek enyhülésének, a kölcsönhatások növekedésének, különösen azoké, melyek a munkásosztályt érintik. De nyilvánvaló, hogy a nem szavazásnak különböző forrásai vannak, melyek egy demokratikus állam szempontjából változó konzekvenciákat hordoznak magukban.

Jól rávilágít a politikával kapcsolatos reakciók komplex problémájára az az olvasói levél, melyet egy nyilvánvalóan jól informált, kifinomult ember írt, aki igencsak érintett és tájékozott a politikai kérdések vonatkozásában: „...a hírekről jobb tudomást sem venni, különben a napi gondok, melyekben a racionális viselkedés sem jelent segítséget, méginkább örületbe kergetnek bennünket... Mi a jobb ezekben az időkben: fenntartani a racionalitás bizonyos szintjét, vagy pedig tudomást sem venni az újságjainkban és más kommunikációs eszközeinkben ábrázolt aktuális eseményekről?” Világos, hogy ennek az embernek a viszonya a politikához egy öntudatos visszavonulás, a hiábavalóság érzésén alapuló elidegenedettség. Figyelembe véve, hogy ez az érzés mennyire a realitásokon nyugszik, ezt a hozzáállást egyfajta törődésként kell értelmeznünk, amit nem lehet egyszerűen csak a politikai felelősségre való hivatkozással lesöpörni az asztalról. És ez a fajta válaszreakció még mindig messze különbözik egy olyan emberétől, aki soha életében nem jegyezte el magát az élet politikai szférájával.

David Riesman és Nathan Glazer szociológusok azt állítják, hogy a „politikától való elrepülés” mértékét igencsak alábecsüljük, ha „csupán olyan jellemzőket vesszünk számításba, mint a szavazások és a közvélemény-kutatások — napjainkban a politikai érdeklődés és részvétel kimutatására szánt kulcs — által a politikai kérdésekkel kapcsolatosan megmért vélemé-

nyek. A politikai jelenségeket visszatükröző mutatók ellenére — nagyobb mértékben, mint valaha — mély apolitikusság húzódhat meg a háttérben”. Ezért lehetséges, hogy a politikai érdeklődés felszínen megmutatkozó mértéke, a szavazás, és bizonyos mértékben az érdeklődés és a részvétel, pontatlan, és teljes mértékben elfedi azt a lehetőséget, hogy a politika napjainkban egyre inkább — legalábbis a középosztály vonatkozásában — csupán a csoportkonformitás visszatükrözője. Persze, a szavazói magatartás ezen megközelítése ellen felhozható, hogy nem veszi figyelembe a különböző csoportokban különböző mértékben lejáratott reális történelmi eltérést a politika jelentésében. Ez komoly kritika lehet, de hát látnunk kell, hogy a különböző csoportok esetében tapasztalható szavazási részvételi arány különbözőségei úgy tűnhetnek, mint amelyek értelmes kulcsot adhatnak a kezünkbe a modern társadalomban a politika jellegének feltáráshoz, anélkül, hogy a szavazási aktus belső jelentésének bármifajta átfogó értelmezését is szolgáltatnák egyben.

A választásokon való részvétel sémái meglepően hasonlóak a legkülönbözőbb országokban: Németországban, Svédországban, Amerikában, Norvégiában, Finnországban és még sok más olyan ország esetében is, amelyekről adatokkal rendelkezünk. A férfiak inkább szavaznak, mint a nők, az iskolázottabbak inkább, mint a kevésbé iskolázottak, a városiak inkább, mint a falusiak, a középkorosztály, 35 és 55 között inkább, mint a fiatalabbak vagy az öregek, a házasok inkább, mint a nem házasokban élők, a magasabb társadalmi státusúak inkább, mint az alacsonyabb szinten elhelyezkedők, a szervezetek tagjai inkább, mint akik nem tartoznak ilyenekhez.

Érintettség

Bár okoskodhatunk úgy, hogy a kormányzati politika mindenkit érint, mégis néhány csoport érintettebb a többinél, és ezeknél a csoportoknál a közvélemény-kutatások

során a szavazásokon való részvétel magasabb szintjének felmutatása várható el, mint a nagyközönségtől. A kormányzati politikában való involváltság legtisztább esetét természetesen a kormányzati alkalmazottak képviselik, akik egész gazdasági pozíciójukban és szakmai életpályájukban érintettek. Mind az Egyesült Államok, mind sok európai ország esetében a helyi és a nemzeti szavazások adatai azt mutatják, hogy valamennyi foglalkozási csoport közül a kormányzati alkalmazottak mutatják a legmagasabb részvételi arányokat.

A gazdasági nyomásoknak — melyekkel az egyén nem tud megbirkózni, mint az infláció, a pangás, a monopolista kizsákmányolás, vagy a gazdaság strukturális változásai — kitett csoportok esetében szintén várható, hogy a kormányzati tettek felé fordulnak, melyek gyógyírt hozhatnak számukra, így tőlük szintén magas szavazási átlagok várhatók. Ilyenek például a búzatermelő farmerek, akik a nemzeti- és a világcpiacra termelnek.

Vannak aztán olyan esetek is, amikor a drasztikus gazdasági szűkösséget alacsony politikai részvétel kíséri. Például Marie Lazarsfeld-Jahoda és Hans Zeisel tanulmányozva a válság alatt a városi munkanélkülieket Ausztriában, arról tudósítottak, hogy „a munkásoknak szóló, igen alacsony árú, politikai publikációk előfizetése körülbelül 60 százalékkal zuhant, ellenben más, politikai irányultságot mutató ... de... sokkal inkább a szórakoztatásra, mintsem a politikára irányuló... sajtótermékek előfizetése csupán 27 százalékkal esett vissza, annak ellenére, hogy ezek a kiadványok drágábbak voltak”. E. Wight Bakke amerikai szociológus a munkanélkülieket tanulmányozva Angliában és Amerikában hasonló észrevételekről tudósított. A gazdasági szűkölködés azonban önmagában nem tűnik elégséges oknak, ezért a munkanélküliek körében tapasztalható alacsony választási részvétel néhány forrását a későbbiekben még tárgyalni fogjuk.

A legtöbb országban az üzletemberek erősen érintettek a kormány gazdaságpolitikája által. A tizenkilencedik században

elsöpörték a régi kormányzati megszorításokat, s helyettük kormányzati előnyöket igyekeztek teremteni. A huszadik században a kormányok ismét zord restriktív forrásaivá váltak mindaddig, míg az adók és a szabályozók azok közé a legfontosabb gazdasági tényezők közé nem sorolódtak, melyekkel az üzletembereknek számolniuk kell. Az üzletemberek körében tapasztalható szavazási csúcs csaknem minden országban kétségtelenül ezt a tényt tükrözi.

Tájékozottság

Bár a nagy társadalmi problémák a választásokon való magas részvételi arányhoz vezethetnek, ez sincs mindig így. Gyakran éppen a legzordabb gazdasági nyomorban lévők — a szegény munkások, a munkanélküliek, a parasztok — mutatják a legalacsonyabb szavazási értékeket. Ez lehet annak az eredménye, hogy a nyomorgó csoportok képtelenek olyan pártot találni, mely az ő érdekeiket képviselné, mégis nagyon sok példa van arra, amikor a szavazás nagyon is megegyezik egy csoport érdekeivel, mégis igen alacsony ennek a csoportnak a szavazáson való részvétele.

A társadalmi érzékelés és kommunikáció nehézségei csak részben magyarázzák ezeket az eseteket. Két csoport egyformán érdekelt lehet a kormányzati politikában, miközben az egyik csoport könnyebben hozzá tud férni az érdekeltiségével kapcsolatos információkhoz, mint a másik. Például a kormányzati politikának a kormányzati alkalmazottakra gyakorolt befolyása nemcsak hogy objektíve nagy, de egészen nyilvánvaló is. Hasonlóképpen igaz ez a mezőgazdasági politikára a farmerek esetében, vagy a szabályozók és az adók vonatkozásában, ha a vállalkozó üzletembereket tekintjük. Másrészt a kormányzati politikák egész készlete (adók, szabályozók, trösztellenes politika, árszabás, szubvenciók stb.) nagyon nagy hatással lehet a munkásokra vagy az adminisztratív alkalmazottakra, de ez rejtett és indirekt. Bizonyos politikák hatásának a felderítése szakképzett specialistákat követel, és ez

gyakran már a jogalkotói politikák világába vezet. Egy olyan kereskedelmi adófajta, melyet az eladás aktusában érvényesítenek, állandóan felhívja magára a figyelmet, amelyet viszont a gyártó szintjén hajtanak be, az láthatatlan marad a fogyasztó számára. (Ezt az elvet igen jól ismerik a szovjet adópolitika kialakítói.) A munkások és más alacsony jövedelmű rétegek csekély részvételi aránya a szavazásokon szintén rávilágíthat a döntő jelentőségű gazdasági viszonylatrendszer láthatatlanságára és indirekt voltára.

Ahol a gazdasági viszonylatok nehezen átláthatóak az érintettek számára, ott bizony igen fontos szerepet kap az általános éleselméjűség és a kifinomult érzékenység. A komplex társadalmi problémákba való betekintés képessége lehet az iskolázottság eredménye, és kétségtelenül hozzájárul a magasabb iskolai végzettségű csoportok körében tapasztalható magasabb szavazási arányokhoz. De úgy tűnik, hogy sokkal inkább az egyén munkájában megszerzett társadalmi tapasztalatoktól függ.

A magasabb presztízsű foglalkozási csoportok nemcsak iskolázottabbak, de szakmai tevékenységük révén intellektuális fejlődésük tovább folytatódik, ha nem is széles értelemben, de legalábbis bizonyos gyakorlati dimenziók mentén. A legtöbb vezető, cégtulajdonos, vállalkozó, az üzleti élet szakképzett alkalmazottai a legkülönbözőbb üzletágakban naponta komplex jogi, gazdasági és technikai problémákkal foglalkoznak, s ezek fejlesztik abbéli képességeiket, hogy megértsék a komplex társadalmi és politikai mechanizmusok működését. Az irodai rutinmunka, illetve a manuális szakmák ezzel szemben nem igazán tesznek lehetővé ilyesfajta bepillantást. A háztartásbeli asszonyok ebben a vonatkozásban nagy hátrányban vannak, ez a tény is segít megmagyarázni a nők általában vett alacsonyabb szavazási részvételét.

A foglalkozási hierarchiában elfoglalt pozíció és a politikai kérdésekben való jártasság összefüggései régóta ismert evidenciák a politikai mozgalmak vezetői és szervezői előtt. A munkások és a farmerek na-

gyon sok politikai mozgalma találta meg vezetőit olyan szakmák — jog, újságírás, tanítás, kormányzat — képviselőinek körében, amely szakmák velejárója a nyilvános beszéd, az írás és a szervezés. A munkásosztályból jött vezetők ilyen tevékenységeket a szakszervezeti mozgalom keretein belül tudnak kifejtetni — a munkások számára közvetlenül elérhető egyetlen pozícióban, ahol politikai gyakorlatra tehetnek szert. Kimutatták, hogy a brit szakszervezetek és chartista mozgalmak korai vezetőik egy jelentős részét olyan munkások köréből verbuválták, akik politikai jártasságukat először mint presbiterek vagy a nonkomformista egyház templomaiban szervezett Vasárnapi Iskolák tanítói szerezték. A nyomdászok — a kétkezi munkások közül az első írni-olvasni tudók — voltak a legtöbb országban a szakszervezetek és a munkáspártok szervezésének úttörői, ami szintén a foglalkozásnak az intellektuális és szervezeti jártasságra gyakorolt hatását bizonyítja.

Általában hajlamosítottabbak a politikára az olyan foglalkozások képviselői, melyeknél bizonyosra vehető a csoporton belüli interakciókban való érintettség a legkülönbözőbb tevékenységek és szerepek vonatkozásában, és amelyek megkövetelik a vezetésben való jártasságot, az átfogó problémákkal kapcsolatos ismereteket. Az ilyen személyek inkább elmennek szavazni, és nagyobb elkötelezettséget mutatnak az olyan, szorosán foglalkozásokhoz kötődő szervezetek irányában, mint a szakszervezetek.

A hasonló társadalmi háttérrel és szükségletekkel rendelkezők körében megnyilvánuló magas belső interakció is egyik tényezője az olyan érdekcsoport-szervezetek kifejlesztésének, melyek a közös problémák átérzését, felismerését, az azokkal kapcsolatos tájékozottságot hivatottak szolgálni, illetve melyek a politikában való részvételt képesek megszervezni. Az üzletemberek minden országban igen fejlett szervezetekkel rendelkeznek, és a sajtó jelentős része az álláspontjukat képviseli. A munkások már kevésbé jól szervezettek. Az amerikai munkások, mégha szakszer-

vezeti tagok is, ritkán vannak olyan mértékű propagandának és rábeszélésnek kitéve, hogy érdekelték legyenek a politikában, mint az üzletemberek; így ritkábban is szavaznak.

Továbbmenve, a társadalmi szerkezet normális működése mellett a magas pozíciójú rétegek belső kommunikációs hálózata intenzifikálódik, míg a társadalmi osztályok ranglétráján lefelé haladva ez a csoportkommunikáció egyre csak gyengül. Valamennyi országban, melyek vonatkozásában adatokkal rendelkezünk, a felnőtt népesség fele, vagy még ennél is nagyobb része a szakszervezeten kívül semmilyen más hivatalos szervezethez nem tartozik. Ezzel szemben, a társadalmi struktúrában magasabb pozíciót elfoglalók mindenütt sokkal nagyobb valószínűséggel tartoznak szervezetekhez, mint a hierarchiában alattuk elhelyezkedők.

Az a tény, hogy a nem politikai jellegű, önkéntes alapon szerveződő egyesületek tagsága erősen osztálytól függő, fontos politikai konzekvenciákat rejt magában. W. Lloyd Warner dokumentálta az ilyen egyesületek döntő szerepét az állampolgárok más közösségi intézményekhez való kapcsolódásában. Egy nemrég megjelent finn tanulmány bemutatja a különféle tevékenységekben való involváltság kumulatív hatásait. Azok, akik részt vettek valamilyen típusú szervezetben, igen nagy valószínűséggel aktívak voltak másokban is, rendszeresebben jártak politikai összejövetelekre, többet olvastak, több barátjuk volt stb. Németországban — egy 1953-as felmérés tanúsága szerint — azok, akik különböző egyesületekhez tartoztak, például sportklubokba, társadalmi klubokba és ehhez hasonlókbá, sokkal érdeklődőbbek voltak a politika irányában, átlag felett hallgatták a rádió politikai jellegű műsorait, több újságot olvastak, és valamennyi társadalmi rétegben nagyobb részvételi hajlandóságot mutattak a választásokon. Azok a német munkások, akik valamilyen (a szakszervezettől független) egyesület, szerveződés tagjai voltak, 83 százalékban mentek el szavazni, szemben a szervezetekhez nem tartozók 72 százalékával.

Sokféleképpen leírható az a mechanizmus, melynek keretében a nem politikai jellegű csoportokban való részvétel aktíválja a politikai involváltságot. Az első, jelentős közvélemény-kutatásokra alapozott választási tanulmány, az „Emberek választása” (The People's choice) szerzői részletesen is kidolgozták ezt a kérdést. Kimutatják, hogy a népesség egy bizonyos kisebbsége „véleményvezérekből” tevődik össze, akiket nagyobb tájékozottságuk, érdeklődésük és személyiségük képessé teszi arra, hogy befolyással legyenek barátokra és ismerőseikre. Kapcsolatban lenni egy véleményvezérrel — a politikai viselkedésre gyakorolt hatását tekintve — sokkal fontosabb, mint az, hogy valaki a hivatalos propagandának legyen kitéve.

Átlag feletti számban találunk véleményvezéreket az iskolázottabbak, a jómódúak körében, akik a szervezetek valamennyi fajtájában átlag feletti aktivitást mutatnak. Így azt várhatjuk, hogy a szervezetek tagjaira sokkal inkább hatással lehet egy politikai véleményvezér, aki igencsak jól tájékozott, és szilárdnak tűnő nézeteit fennhangon hirdeti. És mivel a középosztálybelieknek a munkásoknál nagyobb része mutat aktív politikai érdeklődést, a középosztálybelieknek fenntartott nem politikai jellegű kluboknak több politikailag involvált egyént kell tartalmaznia, mint a legtöbb munkásszerveződésnek. Valójában sok bizonyítéka van annak, hogy a szervezeti involváltságnak a középosztálybeliek esetében pozitívabb a hatása a politikai aktivitásra, mint a munkások esetében. A kétkezi munkások körében csak a politikailag érdekelt, professzionális vezetőkkel rendelkező szakszervezeteknek van erős hatása a részvételre.

Sok európai országban az olyan osztályöntudattal rendelkező politikai mozgalmak, mint a kommunista és a szocialista uralom, létrehoztak egy szervezett szubkultúrát, mely a munkásokat elszakítja a társadalom fennmaradó részétől. Az integráció pártjai megkísérelték teljesen megszervezni a munkások életét: a párt által ellenőrzött szakszervezeteket adtak nekik, lakóhelyüket szövetkezeti munkáslakóte-

lepeken biztosították, a párthoz tartozó sport- és társadalmi klubokba irányították őket. Olyan zenei és kulturális rendezvényeket látogattak, melyeket a párt és a szakszervezetek szponzoráltak, és a párt napilapjait és magazinjait olvasták. A gyerekeknek pedig az volt a dolguk, hogy a párt ifjúsági csoportjaihoz tartozva nőjenek fel. Ahol az ilyen feltételek bizonyos mértékben megvalósultak, ott az osztályok között rendszerint meglévő különbségek a választási részvételi arányok vonatkozásában vagy eltűntek, vagy éppen megfordultak tendenciájukat tekintve.

Csoportnyomások

Ha az emberek nincsenek is tudatában személyes érdekelttségüknek a választási döntésben, társadalmi köteleességtudatból és a társadalmi nyomás hatására rávehetők a szavazásra. A szavazói magatartás alakulása, mely összefügg a társadalmi-gazdasági osztályhelyezettel, összefüggésben lehet a különböző társadalmak domináns normáival való konformitás különböző szintjeivel is. A társadalmi viselkedéssel foglalkozó tanulmányok jelzik, hogy a normákkal való konformitás összefüggésben van a társadalmi státussal. Kinsey megmutatta a középosztály és a munkásosztály szexuális magatartásának mély különbségeit, hogy a középosztály ebben a vonatkozásban sokkal konvencionálisabb. A korrupcióval és a bűnözéssel kapcsolatos attitűdök is összefüggésben vannak az osztálypozícióval. Az alacsonyabb osztályhoz sorolható személyek toleránsabbnak mutatkoznak a korrupció iránt, mint a középosztálybeliek. A kemény munka és a tanulás valódi értékei vonatkozásában szintén szóródnak az attitűdök az osztálypozíció dimenziója mentén. Általánosságban elmondható, hogy a középosztály tagjai inkább törekednek a társadalom domináns értékeivel való konformitásra, és elfogadják, hogy ez a konformitás az egyéni célok elérésében nyeri el jutalmát.

A politikához való viszonyulás attitűdjei nem különbözhetnek túl nagy mértékben ezektől a mintáktól. Ahhoz, hogy meg-

feleljünk a középosztály szemléletének, „jó állampolgároknak” kell lennünk és „gyakorolnunk kell szavazói kötelezettségeinket”, míg a társadalom más területein megnyilvánuló nonkonformitás velejárája a politikai cinizmus és apátia. Az a munkás, aki nem igazán tudja anticipálni, hogy a jó munkájának esetleg meglesz a jutalma, éppígy nem valószínű, hogy előre látná a jutalmát annak, ha jó állampolgárként viselkedne. A középosztály viselkedési normáinak ereje közismerten kisebb azokban a csoportokban, amelyek nem rendelkeznek a középosztály életszínvonalával és társadalmi presztízsével.

Keresztkényszerek

Általában minél több ellentétes irányban ható nyomás nehezedik az egyénre, illetve a csoportra, annál valószínűbb, hogy a leendő választó kivonja magát az adott helyzetből — elveszítve érdeklődését —, és nem hoz döntést. Az első intenzív amerikai tanulmány, mely (az azonos panelmintán megismételt interjúk módszerét alkalmazva) a szavazási döntések okait vizsgálta, arról tudósított, hogy „a keresztnyomásnak kitett szavazók közül sokan az egész ügy lekicsinylése felé hajlottak. Elmenekültek minden reális konfliktustól, mivel elveszítették érdeklődésüket a választásokkal kapcsolatban... Akik ilyen keresztnyomásoknak nem voltak kitéve, nagyobb érdeklődést mutattak a választások iránt, de már egyetlen keresztnyomás is jelentős növekedést eredményezett azoknak az arányában, akik kevésbé tűntek érdeklődőknek a választással kapcsolatban. És ahogy növekszik a keresztnyomások száma, úgy hanyatlik egyenletesen az érdeklődés foka”. Más amerikai és nagy-britanniai választásokat leíró tanulmányok hasonló eredményeket mutatnak. Az a tanulmány, mely egy olyan szakszervezet tagjainak megkérdezésén alapul, amelyben a kommunista és a katolikus frakció versengett a hatalomért, szintén hasonló eredményekről tudósított. Azok a szakszervezeti tagok, akiket mindkét oldal propagandája megérintett, úgy reagáltak,

hogy visszautasították a közöttük való választást.

Az érvénytelen szavazatokat vizsgáló egyik német tanulmány szerint talán az egyik legszembetűnőbb evidencia az, hogy ha a politikai keresztkényszerek különböző pártok irányába taszítják az egyént, ez bizonyos személyek esetében politikai impotenciához vezet. Érvénytelennek tekintünk egy szavazatot, amikor a szavazó inkább két pártot jelöl meg a szavazócédulán, mintsem egyet. Ha az ilyen hibák tévedéseknek tekinthetők, illetve annak, hogy valaki nem tudta, hogyan kell szavazni, akkor ezeket a szavazatokat tulajdonképpen meg kellene osztani a szavazócédulán megjelölt két párt között. Egy Bajorországban végzett vizsgálat szerint mindazonáltal, ha az emberek két pártra adták le egyidejűleg szavazatukat, akkor rendszerint mindig két olyan pártról van szó, amelyek ideológiailag viszonylag közel állnak egymáshoz. Így egy olyan szavazócédulán, melyen a szociáldemokraták voltak az egyik kiválasztottak, rendszerint vagy a szocialistákhoz balról a legközelebb álló, kis baloldali párt került megjelölésre, vagy a tőlük közvetlenül jobbra elhelyezkedő kereszténydemokraták.

A kereszténykényszerek hipotézise segíthet magyarázatot találni a különböző, korábban már hivatkozott csoportok néhány viselkedésbeli különbözőségére. Például tudjuk, hogy a munkások hajlamosabbak elmenni szavazni, mint a közép-, vagy felsőosztálybeliek, és hogy még egy olyan országban is, mint Nagy-Britannia — ahol az osztályok közötti szavazási részvételi aránykülönbségek nem olyan nagyok, mint például az USA-ban — a politikai involváltság és érdeklődés tetemes eltéréseivel találkozhatunk. Ennek megfelelően egy brit panelvizsgálat az alsóbb osztályok 34 százalékától a felsőbb osztályok 71 százalékáig terjedő szóródást mutatott ki a választások iránt valamilyen szinten érdeklődést mutatók arányaiban. Ezek a különbségek részben annak tudhatók be, hogy az alacsonyabb státusú rétegek minden társadalomban élettapasztalataik és osztályszervezeteik befolyása alatt a társadalmi

és gazdasági reformokat támogató, hirdető pártokat részesítik előnyben, ugyanakkor igen erős felsőosztálybeli és konzervatív hatásoknak is ki vannak téve a sajtón, a rádión, az iskolarendszeren, a templomokon és a hasonló médiumokon, intézményeken keresztül. Bár szociális és gazdasági alsóbbrendűségük arra hajlamosítja őket, hogy szembe helyezkedjenek a status quoval, azonban a fennálló rendszer igen sok olyan hagyományos legitimációs eszközzel rendelkezik, melyek hatással vannak rájuk. Ily módon az alsóbb rétegek nemcsak hogy kevés és ellentmondásos információval rendelkeznek, de a csoportnyomásokkal is szembe kerülnek.

A keresztkénszerek hipotézise segít bennünket a szavazó férfiak és nők különbségeinek számbavételében is. Nyilvánvaló evidencia, hogy a nők a legtöbb társadalomban konzervatívabbak és vallásosabbak, mint a férfiak. Ezek a különbségek a munkásosztály körében még hangsúlyosabbak. A nemek közötti különbségek az eltérő élettapasztalatokból eredeztethetők. A férfiak jobban ki vannak téve — mind munkájukban, mind szabadidős elfoglaltságaikban — osztályuk többségi, illetve irányadó véleményének. Az asszonyok, különösképpen a háziasszonyok, kevésbé involváltak az osztályon belüli kommunikáció rendszerében, kevesebb olyan emberrel találkoznak, aki elmélyült politikai ismeretekkel, ugyanakkor az övékhez hasonló háttérrel és érdeklődéssel rendelkezik, így valószínűbb, hogy megőrzik a nagyobb kultúra domináns szerepet játszó konzervatív értékeit. A másik tényező, amely a munkásosztályhoz tartozó nőket a férfiaknál konzervatívabbá teszi, abban keresendő, hogy a család számukra kiemelt fontossága a helyzetével sokkal inkább tisztában lévő nemmé avatja őket. Ahogy Robert és Helen Lynd a „Middletown” (A középosztály városa) című könyvében rámutat, a nők a domináns státus és kulturális értékek hordozói. Az, hogy valaki törődik a társadalmi helyzetével, egyben azt is jelenti, hogy nagyobb mértékben törődik

annak a társadalmi osztálynak vagy csoportnak az értékeivel és gyakorlatával, amelyik éppen előtte helyezkedik el a társadalmi rangsorban, egy olyan osztályéval, amelyik valószínűleg az övéénél jóval konzervatívabb értékkel rendelkezik. Így a munkásosztálybeli nőket balra tolja osztályhelyzetük és azon értékek, melyeket a férjük hoz haza a gyárból, de jobbra tolják őket tapasztalataik, élményeik bizonyos elemei, így a férjüknél sokkal inkább keresztnyomásoknak lesznek kitéve, és nagyobb valószínűséggel húzódnak vissza teljes mértékben a politikai döntésektől.

A mobilitás — akár települési, foglalkozási vagy éppen társadalmi — szintén csökkenti a politikai involváltságot, mivel a mobilitás különböző típusai egyrészt nagymértékben szűkítik azoknak a tevékenységeknek a körét, melyeknek az egyén részese lehet, másrészt növelik annak lehetőségét, hogy politikailag releváns keresztkénszereknek legyen kitéve. Bizonyítható, hogy az egy területre újonnan érkezettek sokkal kisebb valószínűséggel mennek el szavazni, mint az őshonos lakosok.

A szavazókorba lépett fiatalok a többi szavazattól teljesen eltérő helyzetbe kerülnek, mivel életükben először kell ilyen döntést hozniuk. Nem tehetnek úgy, mint minden országban a szavazók nagy többsége: nem szavazhatnak aszerint, ahogy az előző választáson tették. Ha tehát elfogadjuk, hogy az először szavazók konfliktushelyzetben vannak, akkor ennek szerepe lehet azt adott csoport, mindenütt tapasztalható, viszonylag alacsony szavazási részvételében. De ebből az is következik, hogy ezek az első szavazók még nem állhatnak jelentős keresztkénszerek nyomása alatt, ez viszont növeli annak valószínűségét, hogy szavazni fognak. Ha az első szavazó számára a döntés — környezete segítségével — bizonyos értelemben már előkészített, akkor el fog menni szavazni; ha viszont konfliktushelyzettel találkozik, akkor ez valószínűleg akadály lesz annak, hogy döntésre juthasson.

Két következtetés

Amennyiben a demokratikus rendszer stabilitását sem akarjuk szem elől téveszteni, a politikai részvétel társadalmi gyökereinek vizsgálata nem vezethet oda, hogy figyelmen kívül hagyjuk a részvétel eltérő szintjeiből adódó konzekvenciákat. A fejezet elején rámutattam, hogy demokratikus társadalmi berendezkedés mellett mind a totalitárius államok, mind a kommunista befolyásolságú szakszervezetek vezetői érdekeltek abban, hogy állampolgáraik és tagjaik körében magas szavazási részvételt biztosítsanak, mert ez azt jelenti, hogy a résztvevők elérhetőek. Egy tradicionális oligarchia vagy diktatori rendszer és egy totalitárius rezsim között az egyik legfontosabb különbség, hogy az előbbi nem érdekelt a részvétel alakulásában, míg az utóbbi igényli azt. David Riesman meg is figyelte, hogy egy totalitárius társadalomban a politikai apátia a rendszer teljes győzelmének egyik lényeges akadálya lehet.

A demokratikus társadalmakban a részvétel szintjei különbözők lehetnek, bár nyilvánvaló, hogy az eltérő szintekből eltérő következtetések adódnak. Akik úgy gondolják, hogy a magas részvételi arány jobban szolgálja a demokrácia ügyét, arra a tényre hívják fel a figyelmet, hogy a demokratikus államnak — ellentétben a hagyományos oligarchikus államberendezéssel — az állampolgárok jóváhagyására kell támaszkodnia, és egy olyan országban, ahol a népesség nagy része apatikus, érdektelen, tájékozatlan, a társadalmi jóváhagyás nem éppen magától értetődően adott, a konszenzus ténylegesen gyenge lehet. Továbbá, mint arra V. O. Key Jr. rámutatott, ha a szavazási részvétel alacsony, ez csaknem mindig arra utal, hogy a társadalmilag és gazdaságilag hátrányos helyzetű csoportok alulreprezentáltak a kormányzatban. A szervezettségnek az alacsonyabb társadalmi státusú csoportok körében tapasztalható viszonylagos hiánya és a körükben tapasztalható alacsony szava-

zási részvétel együttesen azt jelenti, hogy a politikusok, — akik a szervezett, privilegizáltabb helyzetben lévő és a szavazásokon részt vevő rétegek elvárásaira lesznek fogékonyabbak, nem fogják figyelmezteteni őket. A részvétel és a reprezentáció hiánya egyben rávilágít a hatékony állampolgári lét hiányára és következésképpen a rendszerrel mint egészszel szemben megnyilvánuló lojalitás hiányára is.

De miközben a részvétel magas szintje — annak, aki hisz a demokráciában — szinte teljesen magától értetődőnek tűnhet, amint egy kicsivel sikerül többet megtudnunk a nem szavazók jellemzőiről és azokról a feltételekről, melyek közepette bizonyos nemzetek magas részvételi arányokat képesek garantálni, joggal tehetjük fel a kérdést: vajon a magas részvételi arány tényleg olyan jó dolog? Van olyan iskola, amely üdvöztetőnek tartja az alacsony részvételt mint annak bizonyítékát, hogy a választásra jogosultak alapvetően elégedettek azzal, ahogy a dolgok folynak. 1936-ban a politológus Francis Wilson a következőképpen fogalmazta ezt meg: „Egy társadalomban, ahol a választásra jogosultak 50 százaléka vesz részt a szavazásokon, nyilvánvaló, hogy a politika kielégíti az állam keretei között az egyének nagy tömegeinek elvárásait. Ha a részvételi százalék növekszik, mondjuk 90 százalékra, nyilvánvalóvá válik, hogy a politikai küzdelem hevessége már az alkotmányosság szempontjából is egy töréspontig feszül.” Ugyanez a nézet tükröződik kicsivel később a politikai részvétel meghatározó tényezőinek első kutatója, a svéd Herbert Tingsten briliáns tanulmányának következtetéseiben, mely a világszerte fellelhető választási statisztikákat elemezte. Azon a ponton mutatta meg különböző nemzetek (például Németország és Ausztria) esetében az extrém módon magas választási részvételi arányokat, ahol ezen országokban a demokrácia éppen zuhanni kezdett; véleménye szerint a magas részvételi arány a konszenzus hanyatlásának tünete volt.

A sajtó és a jelöltek képe a köztudatban

Részletek Thomas E. Patterson:

The Press and the Candidate Images című cikkéből.

Két nappal az 1984-es egyesült államokbeli elnökválasztás során elszenvedett földcsuszamlásszerű veresége után Walter Mondale sajtóértekezletet tartott, melyen bejelentette, hogy visszavonul a politikától. Azt is elmondta a riportereknek, hogy pártjának soha többé nem szabad olyan jelöltet indítania, aki nem képes hatékonyan felhasználni a tömegkommunikációs eszközöket. Mondale elfogadta a riporterek vélekedését, mely szerint vereségének egyik fő oka saját hatástalan imágója volt. Ahogy a Washington Post egyik munkatársa írta az elnökválasztási kampány utolsó hetében, Mondale a televízióban erőszakosnak, durvának, néha még fenyegetőnek is tűnt. Ráadásul ezzel egyidejűleg — elsősorban a hangja miatt — erélytelen ember benyomását tette. Mondale megállapítása egyetértésre talált az újságírók és a politikusok körében. Ahogy egy tárcaíró megfogalmazta: „Akár tetszik, akár nem, a pártok kénytelenek lesznek szembenézni a televíziózás korának realitásával.”

Az imágó, a jelöltek képe a köztudatban természetesen nem új keletű kérdés az USA elnökválasztási kampányaiban. „A tévé nélkül — írta McLuhan az 1960-as Kennedy—Nixon versengéssel kapcsolatban — Nixonnak sikerült volna.” Kennedy — úgy mondták — egy képzeletbeli hős képével állt ki („olyan, mint egy ravasz, fiatal seriff”), míg Nixon fekete szeme és hímező-hámozó stflusa olyanná tette őt, mint egy „vasúttársasági ügyvéd, aki a kisvárosi népek érdekeivel ellentétes haszon-

bérleti szerződéseket ír alá”. Amikor Nixon később megnyerte az 1968-as választásokat, már egy „új Nixon” volt. Joe McGinnis Az elnök eladása című munkájában leírja, milyen műgonddal dolgozták meg Nixon menedzserei a médiumokat, különösképpen a televíziót. Nixon 1968-as győzelme nagymértékben tulajdonítható szerencséjének is, miszerint Hubert Humphrey-vel kellett megbirkóznia, akiről az volt a vélekedés, hogy „túl heves” a médiumok korában.

Lehangoló gondolat, hogy a jelölteknek a választás megnyeréséhez megfelelő tömegkommunikációs imágóval szükséges rendelkezniük. Ez öncélúvá is válhat, hiszen ha a politikusok, újságírók és a szakértő bölcsek egyöntetűen elfogadják ezt a tényt, akkor azt a közhivatalra törő tehetős jelöltet, aki ábrázata, hangja vagy modora alapján alkamatlannak tűnik a modern kommunikációs kampány vonatkozásában, nem tekinthetik komolyabb figyelemre méltónak.

Hipotézisem szerint az újságírók általában nem aszerint ítélik meg egy jelölt képét, hogy az miképpen felel meg a szavazók elvárásainak, sokkal inkább annak alapján, hogy milyen szavazatvonzó képességgel rendelkezik. Az a jelölt, aki a közvélemény-kutatások és az előválasztások alapján nem képes jelentős szavazói támogatást felmutatni, a sajtóportrékban rendszerint szegényes, gyenge képpel rendelkezőként kerül bemutatásra. Másrészt

ről a versenyben vezető jelölt az újságírók leírásaiban tiszteletet parancsoló imágó birtokosaként kerül bemutatásra. Tétélez-zük fel, hogy Mondale megveri Reagant (amire jó esélye lett volna, ha az elnökválasztást nem 1984 végén, hanem 1982 kö-zepén tartják), vagy hogy Nixon — ami csaknem be is következett — elveszíti az 1968-as elnökválasztást. Ekkor is azt írták volna a lapok, hogy Mondale-nek imágó-problémái voltak, vagy hogy a szavazók egy „új Nixont” láttak? Állítom, hogy ez esetben valószínűleg teljesen másról szolt volna a fáma.

A választási eredményekkel összhang-ban bemutatva a jelölteket, az újságírók hajlamosak a választási versenyben kiala-kult helyzeteket az imágónak tulajdoníta-ni. Az újságírók egyik szemüket az olyan választási pozíciókat jelző mutatókon tart-ják, mint a közvélemény-kutatások és az előválasztások, míg másik szemükkel a je-lölt cselekedeteit figyelik, aztán összekap-csolják a kettőt, s a választók nézeteit a je-löltek megnyilvánulásaival (imágó) össze-függésben lévő reakciónak tekintik. Más-fajta értelmezések a változó választói tá-mogatások tekintetében — mint a hagyom-ányos pártlojalitás vagy nemzeti körül-mények (például a gazdaság állapota) — kisebb figyelmet kaptak. Ez a helyzet le-hetőséget teremt arra, hogy az újságírói ér-tékelés, mint egyfajta intrika, cselszövés, önbeteljesítővé válik. Így a sajtó abból ki-indulva, hogy a választók a jelölteket mint imágóval rendelkezőket érzékelik, valójá-ban meghatározó szerepet játszhat a jelöl-tekről a választók körében meglévő kép alakításában.

Bush és Dukakis esete

Lapozzunk most 1988-hoz, és vegyük Mi-chael Dukakis tömegkommunikációs ké-pét. A választások után a Newsweek egyik riportere azt írta, hogy Dukakis nagyrészt azért veszített, mert nem sikerült „felme-legítenie” imágóját. Ez az észrevétel visz-sza-visszatérő eleme volt a híreknek a kampány hajrájában: a tudósítók rend-szeresen arról értekeztek, hogy Dukakis

számára túl nehéznek bizonyul meggyőz-ni a választókat arról, hogy szeretetre méltó lenne. Figyelemre méltó, hogy Dukakis szerethetősége a választási finis előtt nem volt újságtéma. Mindaddig Dukakist mint igen alkalmas személyt mutatták be. A kü-lönbség olyan volt, mint a nappal és az éj-szaka eltérése. Ugyanazt a jelöltet, akit ko-rábban a Newsweek „könyörtelenül előre-törő” és „hiteles jelölt”-ként állított be, később már „a versenyben kelletlen” je-löltként aposztrofál, aki „igyekszik hite-lesnek beállítani magát”. A megelőző és a későbbi portrék különbözőségei mögött egy sikeresen előretörő és egy kiütött je-lölt különbözősége húzódik meg. A New Hampshire-i előválasztás után Dukakis rendületlenül tört a demokratapárti jelölt-ség felé. Késő tavasszal már a Fehér Ház irányába vette lépéseit. A júliusi demokra-ta konvenció után a közvélemény-kutató-sok szerint kényelmesen, 15 százalékkal vezetett Bush előtt. De a fő választási kam-pány már egy másik történet. Augusztus közepétől októberig Bush úgy feljött, hogy el is hagyta. Dukakisnak sikerült ugyan a végére szűkíteni a szakadékot, de soha nem sikerült riválisát hét-nyolc százalékpont-nál jobban megközelítenie.

Bush támogatottsága (és következés-képpen imágója) másképpen alakult. Kora tavasszal, bár vezetett a republikánus ver-senyben, mégis esélytelennek tartották, messze Dukakis mögött kullogott a listá-kon. De a republikánus konvenció után Bush átvette a vezetést, és egyúttal új imá-gót is kialakított. Ahogy Bush novemberi győzelme után a Newsweek írta: „Az au-gusztusi konvención történt hivatalos jelöl-lésével kilépett Reagan hosszú árnyékából, önmagává vált.”

Drámai fordulat a jelöltekről szóló saj-tóközlemények mennyiségét tekintve ak-kor állott be, amikor Bush a közvélemény-kutatási listákon átvette a vezetést. Addig Dukakisról, ezt követően róla írtak többet.

Ez a működésmód növeli az intrikus le-hetőségét annak, hogy az újságírói értéke-lések részrehajlóan önbeteljesítőekké vál-janak. A sajtó ténylegesen befolyásolhatja a választókat azáltal, hogy a jelöltet gyen-gének vagy erőteljesnek mutatja be. 1988

novemberében a legtöbb szavazó úgy gondolta, hogy Dukakis meglehetősen gyenge volt, és Bush meglepően erős. A szavazói nézetek szoros megfelelésben voltak az újságírók értékeléseivel, akik állításuk szerint Bushra és Dukakisra vonatkozó következtetéseiket a választói vélekedések alapján alakították ki. De ugyanilyen valószínűnek tűnhet az is, hogy a választók a jelöltekkel kapcsolatos ítéleteiket részben az általuk fogyasztott sajtóközleményekre alapozták.

Okok és következtetések

Van némi erőltettség az újságírói interpretációkban abban a vonatkozásban, hogy egy jelölt miért sikeres vagy vall kudarcot. A választások végeredménye vitathatatlan tény. Egy jelölt bukásának vagy sikerének okai csak ez után a tény után jönnek, és tág teret hagynak az újságírói képzelet számára. Természetesen az újságírók, miközben igyekeznek a választások egészének mérlegét megvonni, sokféle értelmezésre támaszkodnak. De a jelöltek imágójának milyenségére való hivatkozások mint a leggyakoribb magyarázatok, megítélésem szerint a legcsekélyebb mértékben sem megbízhatóak és érvényesek.

Miért kap ilyen hangsúlyt a jelöltek képe? Az egyik ok, hogy kampányuk nagy részét a televíziós kamera felé címzik. Rendszeres és előnyös jelenlétre törekszenek a televíziós híradásokban, ezt kampányuk sikere szempontjából nélkülözhetetlennek tartják. Felismerve ezt, azt újságírók megpróbálnak eljutni a nyilvánvalótól (vagyis hogy a jelöltek kénytelenek a televízió segítségével választóikkal kommunikálni) a kevésbé kézenfekvőig, vagyis láttatni azt a módot, ahogyan a jelöltek bemutatják magukat, meghatározva sorsukat a választásokban. De van egy mélyebb oka is annak, amiért az újságírók ennyire hangsúlyozzák a bemutatás jelentőségét. A választási híradások természete rávilágít az amerikai újságírás hagyományaira, miszerint a hír nem annyira a tevékenység alapjául szolgáló okokban talál-

ható, hanem sokkal inkább magában a tevékenységben.

Lippmann néhány magyarázatot ad arra vonatkozólag, hogy a riporterek miért koncentrálnak az élet felszíni aspektusaira: nincs elegendő tér, hogy az események komplikáltabb okaival foglalkozzanak; annak igénye, hogy az eseményekről a hallgatóság számára megszokott időzítéssel tudósítsanak, és az a természetes tendencia, hogy szembesülve a napi határidőkkel, az események legközvetlenebb, legsürgetőbb vonatkozásait domborítsák ki. Összességében, állítja Lippmann, a riporterek a „könnyed érdekességet” részesítik előnyben. A választási kampány során ez abba az irányba tereli a tudósítókat, hogy a választási folyamatot a jelöltek tetteiben próbálják meg értelmezni (például a jelöltek stratégiája és imágója), nem pedig az ezek alapjául szolgáló tényezők feltárásával (például a szavazók párthűsége, vagy a nemzeti feltételek).

A médiumok tájékoztató tevékenysége azon koncepcióban gyökerezik, miszerint a politika egy „játzsma”. A kampányt a jelöltek között a sikerért és hatalomért folyó harcnak tekintik. Sok újságíró hiszi, hogy a jelöltek sikerének egyik fő összetevője az, milyen képességekkel rendelkezik ahhoz, hogy ezt a játszmat játssza, vagyis hogy pozitív képet tud-e kialakítani. Ha veszítenek a játszmaiban, akkor ezen okfejtés logikája szerint a probléma az imágó körül keresendő. Éppígy az is jellemző az amerikai újságírókra, hogy az eseményeket a politikai vezetők cselekedetei alapján magyarázzák. Ez a politika megszemélyesítésére való hajlam a kampányok során aztán túlzásokba is csap, mivel a harcoló felek ebben az esetben nem nemzetek vagy intézmények, hanem egyéni jelöltek, akik a hatalomért szálltak harcba. Az újságírók sztorikat mesélnek. Az események ábrázolását érdekes elbeszélésekből tanulják meg. Mítoszok teremtői ők, és az elnökválasztások bőséges forrást szolgáltatnak a mítoszokhoz. Természetes emberi hajlam értelmet tulajdonítani az események során. Nem csoda, hogy a választási hírek középpontjában a győzelem, a

kudarccal és azok az emberi különbségek állnak, melyek elválasztják a győztest és a legyőzöttet.

Minimum két meghatározó problémája van az ilyesfajta híradásoknak. Először is az újságírók értékelése befolyást gyakorol a jelöltek választói megítélésére. Amit egy újságíró a közönségreakciók alapján a jelöltről mond, sokkal fontosabb, mint az, hogy valójában hogyan is néz ki a képernyőn. A jelölt sokkal többet nyer a kedvező hírkomentárokból, mintha vonzó arca, hangja, vagy modora lenne. Természetesen a hírek közönsége nem passzív befogadója az újságírók üzeneteinek. A sajtó állításait módosítja az emberek elfogultsága, és ahogyan éppen érzékelik a jelölteket. 1968-ban a nézeteikhez csökkenően ragaszkodó demokraták nem voltak hajlandóak elfogadni annak a gondolatát, hogy Nixon valahogy más lett, mint korábbi önmaga. Mindazonáltal a közönségkutatások kimutatták, hogy a sajtó rendelkezik azzal a képességgel, hogy strukturálja az elnökjelöltek imágójának választói érzékelését. Ezek a képek nagy mértékben olyanokká váltak, amilyenek az újság-

írók, láttatják azokat, legyen az reális vagy csupán a fantázia szüleménye.

Az Egyesült Államok elnökválasztásában a politikai pártok visszahúzódnásával keletkező vákuumot a jelölés ügynökeiként a hírmédiumok töltik be. Az újságírók szívesen állítják be magukat egyszerű megfigyelőnek (szemlélődőknek és vonalbíráknak) az elnökök kiválasztásának folyamatában. Szerepük és befolyásuk azonban nem csekély. Azáltal, hogy melyik jelölt milyen mértékben szerepel a híradásaikban és milyen képet tárnak róla, az újságírók főszereplővé válnak abban a folyamatban, melyben eldől, ki foglalja el az ovális irodát.

Ha hiszünk az imágó hatóerejében, akkor azt mondhatjuk, hogy az újságírók és a politikusok a kinézetük alapján is számba vehetik a lehetséges jelölteket. Talán a televíziózás korában Abraham Lincoln nem is lett volna elnök, de mindenesetre a mai napig sincs a fentiekre jobb bizonyosság, mint azok az újságírói féligazságok, amelyek a maguk módján egyre inkább a politikai közélet szereplőinek szilárd meggyőződésévé válnak.

A kommunikációs kampányok és a szavazók — négy megközelítésben

Részletek Dan Nimmo: Communication and Public Opinion in America című könyvéből•

A politológusok és kommunikáció-kutatók az elmúlt néhány évtizedben a legkülönbözőbb adatbázisokkal és közvélemény-kutatási technikákkal felvértezve tanulmányozzák az amerikai választásokban fellelhető mintákat. A szavazásokkal foglalkozó korábbi tanulmányok egy nagy része a viselkedést mint szociálpszichológiai fogalmat magyarázta, például a választókra gyakorolt csoporthatások és a választók politikai hajlamainak hangsúlyozásával. A Columbia Egyetem alkalmazott társadalomkutatási hivatalának (Bureau of Applied Social Research: BASR) tanulmányai azzal a tipikus következtetéssel szolgáltak, hogy „a szavazás lényegében csoportélmény”. A kutatók egy másik csoportja (Survey Research Center: SCR) munkatársai a szavazást meghatározó pszichológiai tényezőkre helyezték a hangsúlyt, különösen a szavazók tartós politikai attitűdjeire, melyek magukban foglalják az egyik vagy másik nagy politikai párthoz fűződő érzelmi szálakat.

A politikai kampányt sem a BASR, sem az SRC tanulmányai nem tekintették a szavazást befolyásoló jelentős tényezőnek. Az általános következtetés az volt, hogy a kampányok során éppen azok a személyek voltak a leginkább kitéve a meggyőzésnek, akik valószínűleg már döntésre jutottak szavazási szándékaikat illetően, míg akik-

nek az esetében az ilyesfajta meggyőzésre a leginkább szükség lett volna, azok a legkevésbé sem érdeklődnek a politika iránt, ebből következően a legcsekélyebb a valószínűsége, hogy bármi figyelmet is szentelnének a kampánykommunikációnak.

Az elmúlt években a szavazásvizsgálatok egy harmadik trendje is felbukkant, egy revizionista irányzat, mely fontos szerepet tulajdonított a kampánykommunikációnak. Ezek a legutóbbi tanulmányok egyrészt a szavazók és a tömegkommunikációs eszközök viszonylatában is felfedezhető ún. „uses and gratifications”• fogalmára összpontosítanak (miért foglalkoztatják a kampányok az embereket), másrészt a szavazóknak a lehetséges befolyásokkal kapcsolatos várakozásai és tényleges választói magatartása közötti kapcsolatra.

Ezekből a szociálpszichológiai, pszichológiai és kommunikáció-orientációjú hagyományokból a választói viselkedés tanulmányozásának négy alternatív útját származtathatjuk.

A racionális szavazó

A BASR és az SRC kutatásai közvetlen kihívást jelentenek azokkal a nézetekkel szemben, melyek a választót a hagyományos demokráciaelmélettel összhangban

• University of Tennessee, Knoxville, 1978. Goodyear Publishing Company Inc., Santa Monica, California

• a. m. használat és igénykielégítés

szemlélik. A racionális szavazó lényegében önműködő, azaz az állampolgár választási döntésének legmeghatározóbb összetevői a saját személyes karakterében megnyilvánuló lényegi tulajdonságok. A racionális személy: (1) mindig képes döntésre jutni, még akkor is, ha alternatívákba ütközik; (2) az alternatívákat elsőbbséget élvezőkre, semlegesekre és alárendeltre osztva rangsorolja; (3) az alternatívákat átgondoltan rangsorolja, azaz, ha A előnyösebb, mint B, és B előnyösebb, mint C, akkor következésképpen A előnyösebb C-nél is; (4) mindig a legelőnyösebbnek ítélt alternatíva mellett dönt; (5) ugyanazon alternatívákkal találkozva mindig ugyanazt a döntést hozza. Ily módon a racionális döntés mindig igyekszik a megfelelő eszközöket számításba venni a kívánatos kimenetel eléréséhez. Számunkra itt most nem az a kérdés, hogy a cselekvés célja racionális-e, figyelmünket csupán az eléréséhez igénybe vett eszközökre korlátozzuk. Ha a politikai küzdelmek kontextusába helyezkedünk, akkor a racionális szavazó, ha politikai választással szembe-sül, mindig motivált a cselekvésre, aktív érdeklődést mutat a politikában annak érdekében, hogy tájékozott és felkészült legyen az alternatívák vonatkozásában, a politikát az alternatívák rangsorolása eszkö-zének tekinti, a „ne esetlegesen, ne komolytalanul, ne felindulva vagy megrög-zötten, hanem a saját érdekek figyelembe vétele mellett a köz javáért is felelősséget érezve” elve alapján cselekszik. Így a gondolkodásában önálló, tájékozott és elvekkel rendelkező racionális szavazó cselekvéseiben és döntéseiben következetesen szembe tud szegülni a reá nehezedő politikai nyomásnak.

A szavazáskutatások kiütés értékű csapást mértek a szavazói magatartás racionális koncepciójára. A szavazókorú népesség körében az 1950-es és a korai hatvanas években végzett közvélemény-kutatások ismétlődően bebizonyították, hogy az átlagos választó kevésbé érdekelt a politikában, ritkán motivált a szavazásra, a legritkább esetben vitatja meg a problémákat és a jelölteket, ha teszi is, csak felületesen, rosszul tájékozott, és pontosan a klasszi-

kus demokráciaelméletekben sajnálatos-ként megítélt esetlegesség, komolytalan-ság, felindultság és megrög-zöttség jellem-zi politikai habitusát. Akkoriban ez egy kis lépést jelentett az amerikai szavazó egy új modellje: a reagáló szavazó megfogalma-zása felé.

A reagáló szavazó

A reagáló szavazó portréja nem éppen hí-zelgő. Abból a fizikai feltételből száрма-zik, ahogyan az emberi lény — passzív és szabályozott módon — reagál az ingerek-re. A jelöltek és a pártok a politikai kam-pányok során olyan utalásokkal operálnak, melyekkel bizonyos, a szavazói magatar-tás irányultságát meghatározó hosszú távú tényezőket működésbe hozva — beindít-ják a választókat. Mint jeleztük, a BASR korai kutatásai ezekre a tényezőkre első-sorban mint társadalmiakra tekintettek. A kutatók a választói magatartással korrelá-ló társadalmi és demográfiai sajátosságok hatásos készletét állították össze — a tár-sadalmi osztályhoz tartozás mutatóit, a foglalkozást, az iskolai végzettséget, a jö-vedelmet, valamint olyan további változó-kat, mint a kor, nem, faj, vallás, lakókör-zet és közvetlen lakóhely.

Vegyük például a politikai hajlamok in-dexét, melyet a korai választási tanul-mányok egyike vezetett be, abból a nézet-ből kiindulva, hogy a választásokkal kap-csolatban a szavazók hosszú távú tár-sadalmi és demográfiai tényezők alapján rea-gálnak, azaz önműködők. Az index olyan szocio-demográfiai kategóriák készletéből tevődik össze, mint vallás, társadalmi-gaz-dasági státus, lakóhely. Ezek nyújtanak a kutató számára segítséget a szavazat ma-gyarázatához. Attól függően, hogy valaki milyen pozíciót foglalt el az index vona-tkozásában, lehetővé vált annak meghatá-rozása, milyen irányultságot fog mutatni az adott személy szavazata: ha katolikus, alacsony státusú és vidéki lakos, akkor de-mokrata, ha protestáns, magasabb státusú és városi lakos, akkor republikánus. Ennek alapján úgy gondolták, hogy rögzített sa-játosságok mozgatják az embereket egy

megjósolható irányba abból a szempontból, hogy milyen eszme vagy jelölt híveivé válnak. Ha viszont a szavazó egyrészt olyan jellemzőkkel rendelkezik, melyek az egyik irány vonatkozásában hajlamosítják, ugyanakkor olyanokkal is, melyek az ellenkező irányba taszítják (például protestáns, városi, gyári munkás), akkor ezek az ellentétes hatótényezők ingadozást és határozatlanságot váltanak ki. Ebben az értelemben tehát a demográfiai meghatározottság sorsszerű.

A szavazáskutatások az 1950-es és a korai hatvanas években a demográfiai meghatározók egyoldalú hangsúlyozásától egy olyan szemlélet irányába mozdultak el, mely szerint az attitűdök együttesen hatnak a szavazókat egy meghatározott magatartásra hajlamosító sajátosságokkal. Ezek a mentális „közbülső változók” (attitűdök, hajlamok, identitás és lojalitás) egy ok-hatás láncolat szerkezeti elemeiként funkcionálva határozottan passzívnak és mechanisztikusnak ábrázolják a szavazókat. A reagáló szavazó számára a szavazást meghatározó társadalmi tényezők láncolatának legfontosabb eleme egyfajta érzelmi kötődés egy politikai párthoz: „Az egyén megnyeréséért folytatott versenyben a politikai párt nagyon fontos véleményformáló ügynökség.” Az SRC tanulmányai a pártokhoz való érzelmi kötődést mint „párt-identifikációt” jellemzik, mely a reagáló szavazó automatizmusának kulcsforrása: „Egy jelölt nevének a pártszimbólummal való puszta összekapcsolása ösztönzőleg hat a párttal való azonosításhoz, hozzájárulva a jelölt előéletével, tapasztaltságával, képességeivel és személyes tulajdonságaival kapcsolatos még kedvezőbb kép kialakításához.” Ebből következően „a párttal való azonosítás egy érzékelésbeli szűrőt hív elő, melyen keresztül az egyén áttekintheti, hogy hívői orientációja alapján mit részesít előnyben. Az erősebb pártkötődés még túlzottabb torzításokhoz vezet az érzékelés és kiválasztás folyamatában”. A kutatások jelezték, hogy az amerikaiak háromnegyede, négyötöde rendelkezik hívői identifikációval, épp azok, akikről a legkevésbé feltételezhető,

hogy ne menjenek el szavazni. Így megint nem volt túl nehéz olyan képet festeni az amerikai szavazókról, mint elsősorban rejtett hajlamokat felszínre hozó erők által mozgatott gépekről.

Az attribútum-attitűd láncolat — mint a szavazást meghatározó kulcs — gyűjtőpontba állítása kétségeket vetett fel a kampányok politikai kommunikációs hatását illetően, vagyis hogy képesek-e akár a legminimálisabb hatást kiváltani. A pártlojalitás például kevés alappal rendelkezett a legkülönbözőbb politikai kérdésekkel kapcsolatos szavazói viselkedésben. Sokkal inkább képezheti a pártlojalitás alapját a szocializáció folyamatában a pártszimbólumokhoz való korán kialakult érzelmi kötődés. A reagáló szavazó a kampányok során dicséri vagy éppen becsmérli a felkínált szimbólumokat, de többnyire nem vesz tudomást a politikai kérdésekről, pártpozíciókról. Sőt a szavazók ahelyett, hogy racionálisan számba vennék az előnyöket és a hátrányokat, inkább szelektíven érzékelik a versengő jelölteket. Nem meglepő, hogy a kampányok során meglehetősen korán eldöntik, kire fognak szavazni, ahelyett, hogy politikai kommunikáció segítségével erősítenék meg döntésüket.

A hatvanas évek közepén egyre több kutató igyekezett meghaladni a reagáló szavazók típusának portréját, hasonlóképpen, ahogy a reagáló modellt bevezető választási tanulmányok korábban konfrontáltak a racionális szavazó ábrázolásával. Először is nagyon sok elnökválasztás esetében a végeredmény eltért a kutatói várakozásoktól, melyek azon az előfeltételezésen alapultak, hogy az emberek főleg a tartós attribútumok és a párthűség talaján szavaznak. Az elnöki hivatalért folyó versengések sorában a választással kapcsolatos rövid távú tényezők jobb magyarázattal szolgáltak, mint a hosszú távú tényezők (a republikánus Dwight Eisenhower feltűnő vonzereje, mellyel mind 1952-ben, mind 1956-ban elnyerte a demokraták szavazatait is; a demokraták tévedése, amikor 1960-ban John Kennedyt katolikus volta miatt támogatták; a republikánusok hibája, amikor 1964-ben Barry Goldwatert je-

lölték; és a többségben lévő Demokrata Párt kudarcra 1968-ban és 1972-ben). További mutatója annak, hogy a hosszú távú, szilárd tényezők (attribútumok) nem mindig vannak hatással a szavazók hitére a pártok irányában, az, hogy választásról választásra körülbelül hasonló mértékben tolódott el szinte valamennyi társadalmi és demográfiai csoportban a pártok támogatása. Továbbá a vizsgálatok kimutatták, hogy az emberek növekvő érdeklődést mutatnak mind a meghirdetett politikák, mind a választások kimenetelét illetően, és gyakran azon az alapon sorakoztak fel a jelöltek mögött, hogy miképpen érzékelték azok személyes kvalitásait és pozícióikat a végigmenetel szempontjából. Végül a tanulmányok kimutatták, hogy hanyatlóban van az amerikaiaknak a két nagy párttal való azonosulása. Egyre többen nyilvánították magukat függetlennek, sőt egyre növekvő arányban fejezték ki ezt a függetlenséget eltépett szavazócédulákkal. A megfigyelők — a nyilvánvalóan változófélben lévő választási magatartástól sarkallva — egy újabb modellben, a válaszoló szavazó modelljében igyekeztek megragadni, milyenek is valójában a szavazók.

A válaszoló szavazó

A politikatudós Gerald Pomper vázolta fel a válaszoló szavazó portréját. Amíg a reagáló szavazó karaktere (akit Pomper „függsben lévő” szavazónak nevez) rögzült, stabil, tartós, addig a válaszoló szavazó jellemzője, hogy viszonyulásai nem állandók, a szavazást befolyásoló tényezők eltolódásával, a politikai eseményekkel és az idővel együtt változnak. De ahogy Pomper írja, más téren is tapasztalható különbözőség a reagáló és a válaszoló szavazói típusok között:

Bár a válaszoló szavazót is befolyásolják hosszú távú társadalmi és demográfiai sajátosságai, ezek a maradandó attribútumok azonban nem meghatározó jelentőségűek. Key és Munger érvelése szerint ezek a jellemzők állandóan át-átlépi a politikai relevancia tartományának határait, s

amennyiben politikai preferenciák meghatározóivá válnak, tekintélyes súrlódásokkal kell szembesülniük.

A válaszoló szavazó is rendelkezik pártlojalitással, de ez a kötődés sem meghatározó szavazói magatartására vonatkozóan. Hívői kötődése sokkal inkább racionális, semmint érzelmi. A válaszoló szavazó racionálisan csökkenti a pártban való részvétel személyes ráfordításait, fáradsalmait (például bizonyos kérdésekkel kapcsolatos információgyűjtés egyszerűbb módjának tekinti a párttagságot), és hatásosan érvényesíti személyes érdekeit. Amíg a reagáló szavazó a párttal a független ítéletalkotás pótlékaként azonosul, addig a válaszoló szavazó esetében a pártidentitás a döntés-előkészítés segédeszköze.

A válaszoló szavazóra inkább az egyes választásokra sajátosan jellemző rövid távú tényezők gyakorolnak hatást, semmint a valamennyi választáson felülemelkedő hosszú távú csoport- és/vagy pártlojalitás. Sok választó attól függően, hogy miként ítéli meg a jelöltek képességeit, és hogy azok milyen álláspontot képviselnek a lényegi kérdésekben, választásról választásra változtatja pártválasztását. Pomper egyetértően hivatkozik V. O. Key Jr.-ra, aki szerint a válaszoló szavazó „nem olyan valaki, aki a társadalmi determinánsok kényszerzubbonyában vergődik, és ördögien rafinált propagandisták által beindított tudatalatti vágyak vezérlik. Sokkal inkább olyan típusa a választónak, akit a közérdek, a kormányzati tevékenység és a vezetői személyiség központi és releváns kérdései mozgatnak.”

A válaszoló szavazó arculata pomperi leírásának háttérét túlnyomórészt azok a választási lehetőségek képezik, melyek közül a választó bármely adott kampány során választhat: „A politikai vezetők, a pártok és a jelöltek kiváltotta ingerek változása különösen fontos, mivel ezek az ingerek szabályozzák a legerősebben a közvélemény válaszreakcióit. Ennélfogva a szavazói magatartás az elérhető választási lehetőségek karakterével összhangban változik.” Pomper ismét Keyt idézve: „Az emberek hangja csupán visszhang.” De

Pomper nem idézi teljesen mindazt, amit Key ezzel kapcsolatban írt:

„A visszhang outputja állandó és elkerülhetetlen kapcsolatban van az inputtal. Minthogy a pártok és a jelöltek a figyelem felkeltése érdekében, és ezen keresztül a választók támogatásának elnyeréséért zajonganak, az emberek döntése nem több, mint a nekik felmutatott kilátások és alternatívák szelektív vissza-visszatükrözése. Még a legkörültekintőbb választói ítélet is csak kétértelműséget, bizonytalanságot, sőt akár örültséget is tükrözhet vissza, ha egyszer ezek a minőségek kerültek be inputként a visszhangszobába. Néha egy-egy jelölt többet nyerhet taktikája és megnyilvánulásai ellenére, semmint azok hatására. Ha az emberek csak csirkefogók közül választhatnak, akkor biztos, hogy egy csirkefogót fognak választani.”

Pomper nyomatékosan hangsúlyozza, hogy nincs egyszerű válasz arra a kérdésre, hogy: „Ki az amerikai szavazó?” A Keytől vett idézet érzékelteti, milyen problémát jelent megpróbálni válaszolni erre a kérdésre. Úgy tűnik, hogy Pomper és Key arra az álláspontra hajlanak, hogy bár a szavazók inkább válaszolók, mint függésben lévők, szabályozottak, passzívok és reagálók, ennek ellenére válaszadásuk mégiscsak a kampányban objektíve előre meghatározott és elérhető hatásokra korlátozott. A szavazók azon a szinten aktívak, ahol is szelektíve reagálnak a nekik bemutatott alternatívákra, kilátásokra, ezzel a passzivitás erős árnyalatával gazdagítva a róluk kialakított képet. A szavazók válaszolni látszanak a politikai kommunikáció vonatkozásában, azonban végső soron „az emberek hangja csak visszhang”, és a visszhangszoba outputja törvényszerűen állandó kapcsolatban van az inputtal. „De ha az input-output reláció a visszhang tekintetében valóban törvényszerű és állandó, akkor miben különbözik mindez a reagáló szavazó ábrázolásakor bemutatott — attribútum, attitűd, viselkedés — láncolatba foglalt mechanisztikus ok-hatás sortól? Röviden, mindez azt sugallja, hogy még a válaszoló szavazó is függőségben van, és legfeljebb annyira független, amennyire

ezt az objektíve elérhető szabad választási lehetőségek lehetővé teszik. Ha a reagáló szavazó ábrázolása a választói magatartás magyarázatában önműködő minőségben nyugszik (társadalmi, demográfiai és pártbéli meghatározottságok a választói háttérben), akkor a válaszoló szavazó ábrázolása egy interaktív modellben képzelhető el, ahol a szavazók és a kampány nyújtotta opciók egy „jelentős súrlódásokkal” működő gép független részeinek tekinthetők. Mindazonáltal mi lenne, ha a szavazók nem egyszerű „szobák” lennének, melyek az inputot outputként visszhangozzák, hanem olyan aktív lények, akik az inputot értelmezve, azt nem törvényszerű és nem is állandó módon transzformálnák outputtá? Összességében, milyen is lenne egy aktív szavazó arculata?

Az aktív szavazó

Térjünk vissza vesszőparipánkhoz, miszerint az emberi lény azon az alapon közelít a dolgokhoz, hogy azok milyen jelentéssel bírnak számára. Első látásra úgy tűnik, hogy nincs túl sok különbség a tekintetben, hogy az emberi lényt reagálóként vagy válaszadóként szemléljük. Blumer azonban lát egy alapvető különbséget:

„Ahelyett, hogy pusztán a tényezők játéktára válaszoló organizmusnak tekintenénk, az emberi lény olyan organizmusnak tekinthető, amely megfigyelt dolgokkal foglalkozik. A megfigyelt dolog az érzékelés önindikációs folyamatában objektívalódik, melyet jelentéssel ruház fel, és ezt a jelentést használja kiindulási alapként cselekedetei irányításához. A megfigyelt dologgal kapcsolatos magatartása nem olyan válasz, melyet a megfigyelt dolog felbukkanása csalt elő, hanem cselekvés, amely a fent említett önindikációs folyamaton keresztül történő interpretációból ered. Ebben az értelemben az — öninterakcióban létező — emberi lény nem pusztán válaszoló, hanem ható organizmus, amely aszerint alakítja cselekedeteinek sorát, hogy mi az, amit számításba vesz, s nem pusztán az őt meghatározó tényezők játéktárára eredőjeként válaszol azokra.”

Ebből a szempontból nézve az aktív egyén egy olyan világgal szembesül, melyet értelmeznie kell, jelentéssel kell felruházni annak érdekében, hogy ne előre elrendezett környezetként funkcionáljon, amelyre valaki csupán az egyéni attribútumok és attitűdök természete, vagy az ingerek korlátozott köre folytán válaszol. Bizonyos, hogy a politikai kampányoknak a válaszadást provokáló ingerek kibocsátásakor figyelembe kell venniük, hogy az emberek lelkükben nem uniformizáltak. Vannak olyanok, akik nagy figyelmet szentelnek a kampánynak, talán még aktívan részt is vesznek benne; mások csupán az esti televíziós híradások főcímeire kapják fel a fejüket; aztán sokan egyáltalán nem követik az eseményeket. Eszerint az emberek maguk válogatják ki, hogy mi az, amit egy kampány során figyelemre méltatnak; mivel nem pusztá visszhangszobák, így a jelentés nélküli inputokat politikai szimbólumokká transzformálják, jelentést kölcsönözve azoknak, melyek a társadalom különböző csoportjait elérve fejlődnek, vagy fejlődnek vissza, esetleg teljesen el is tűnnek.

Ebben a megvilágításban szemlélve, a politikai kampányban a szavazók felé irányuló ingerek, a nekik felkínált választási lehetőségek nem rögzítve és a választók körében egyenletesen szétterítve működnek, mindössze a választók társadalmi jellemzőitől és hajlamaitól függően. A kommunikációs kampányok tartalma inkább a médiumokban való megjelenés során, az értelmezés révén, az emberek ilyen irányú fogékonysága folytán és az alternatívák

választékának a szavazók által történő érzékelésével változik.

„A politikai kampányok során a különböző médiumok egy totális, kiteljesedő folyamat résztvevői, melyben ugyanazt a nagyszámú eseményt dolgozzák fel, miközben az egyik reagál a másik értelmezéseire, tálalásaira. Az emberek mindezt — ki-ki a maga módján — megszűrik, elrendezik és a helyi kommunikáció küzdőterén hasznosítják. A kommunikációs folyamatnak ez az összefonódásos, interaktív és transzformációs modellje élesen elüt attól a sémától, amelyben a kommunikáció valamennyi formája és csatornája egymással párhuzamos hatóerők terében jelentkező és jól elkülöníthető hatást fejt ki.”

Egyszerűen megfogalmazva: a szavazók számára a politikai kampányt a kommunikáció ruhazza fel jelentésekkel, formálja megragadhatóvá. A szavazóknál tehát nagyon korlátozott a szilárd attribútumok és attitűdök magatartás-formáló hatása, mint ahogy az is kevésbé jellemző, hogy a politikai kampányok közvetlen hatására adnának egyszerűen választ. Valójában az emberek aktívan involváltak az események, problémák, pártok és személyiségek értelmezésében, ily módon meghatározva,

s ezen keresztül egyúttal el is fogadva a felkínált választási lehetőségek adott készletét. A szavazók maguk fogalmazzák meg mindazon dolgok, személyek imágóját, akiket, amelyeket számításba vesznek, s ezek folyamatosan és hihetetlen mértékben változékonyak. Ezáltal a szavazás: kommunikációs aktus.

A hallgatás spirálja

Részletek Elisabeth Noelle-Neumann: Ellenőrizetlen folyamatok a közhangulatban: a csendspirál-elmélet módszertani alkalmazásai című írásából.•

A közvélemény fogalmához két igen különböző jelentés kötődik. Az első egy kritikai konnotációt hordoz: a közvélemény egyfajta ítélet, mely racionális megfontoláson alapul, amikor is tájékozott és felelős állampolgárok kifejezik elismerésüket vagy elégedetlenségüket a kormánnyal szemben. A második jelentés, mely régebbi, az átlaghoz való hasonulásra való készíttetést tartalmazza. Ez megfelel Jean Jacques Rousseau felfogásának, aki 1750-ben alkotta meg a közvélemény fogalmát, és ugyanígy tett John Locke csaknem száz évvel korábban, aki ugyanennek a jelenségnek eltérő elnevezést adott: „a vélemény és a reputáció joga”. A történelmi fejlődés további követését elhagyva a közvélemény definícióját itt mint a hasonulásra való készíttetést fogjuk használni.

Érvelésünk és módszerünk szempontjából központi jelentősége van a következőknek:

1. A legtöbb ember mint szociális lény fél a környezetétől való elszigetelődéstől. Az emberek népszerűek és elismertek szeretnének lenni.

2. Hogy elkerüljék az elszigetelődést és hogy el ne veszítsék a népszerűséget és a többiek megbecsülését, az emberek folyamatosan megfigyelés alatt tartják környezetüket. Megpróbálják kitalálni, mely nézetek és viselkedésmódok az uralkodóak, és melyek válnak leginkább népszerűvé. A közösséggel összhangban viselkednek és fejezik ki magukat.

3. Megkülönböztethetünk olyan mezőket, ahol a vélemények és az azokban rejlő attitűdök statikusak, illetve olyanokat, ahol a vélemények és az attitűdök változások tárgyai. Ebben a kontextusban a szociológus Tönnies a cseppfolyós és a szilárd halmazállapotra hivatkozik, bár meg kell jegyezni, hogy a társadalom vonatkozásában nem találhatunk egyetlen teljesen „szilárd” körülményrendszert sem. Ahol a vélemények eléggé meghatározottak és statikusak — például a szokások esetében —, az egyének a közvélekedéssel összhangban kell megnyilvánulnia, illetve cselekednie, amennyiben nem akarja az elszigetelődést megkockáztatni.

4. Azok az egyének, akik — környezetüket megfigyelve — észreveszik, hogy személyes véleményük elterjed, mások is felvállalják azt, ennek a vélekedésüknek nyilvánosan is önbizalommal fognak hangot adni. Azok viszont, akik azt veszik észre, hogy saját véleményük talaját veszti, hajlamosabbak lesznek rá, hogy visszafogottabb attitűdöt mutassanak, amikor nyilvánosan adnak hangot véleményüknek. Ez a környezetre gyakorolt hatásból következik, tekintve, hogy az előbbi vélemény képviselői meglehetősen sokat beszélnek, míg utóbbiak képviselői csendben maradnak: az ily módon megerősített vélemények erősebbnek tűnnek fel tényleges voltuknál, miközben a bemutatott módon elfojtott vélekedések valódi súlyúknál gyengébbnek fognak tűnni. Az eredmény egy

spirális folyamat, mely az egyéneket a közvélekedésben bekövetkezett változások érzékelésére és követésére sarkallja, egészen addig, míg egy vélemény uralkodóvá és elfogadottá nem válik, míg a másik fajta vélekedés háttérbe szorul, mindenki visszautasítja, kivéve azt a kemény magot, mely viszont ragaszkodik hozzá. Ennek a szociálpszichológiai mechanizmusnak az ábrázolására javasoltam a „hallgatás spiráljának” fogalmát.

Kvázistatisztikai közvélemény

Ezeknek a téziseknek a fényében a közvéleményt itt olyan vitás nézetekként határozzuk meg, melyeket anélkül lehet nyilvánosan kifejezni, hogy elszigetelődjenek. Ez a változások területére, az állandó mozgásban lévő vélemények terepére vonatkozik. Határozott elvek és szokások esetén a közvélemény összetevői azok az attitűdök és viselkedésmódok, melyeket az egyén nyilvánosan kifejez, ha nem akarja, hogy elszigetelődjenek.

Nem meglepő, hogy az ilyen értelemben felfogott közvélemény mint jelenség különösen a gyors társadalmi változások idején a tudatosság, illetve a tudományosan megalapozott vizsgálódás tárgyává válik. Olyan társadalmakban és korokban, ahol és amikor a társadalmi változások lassúak, az elszigetelődés elkerüléséhez nincs szükség a társadalmi környezet fáradhatatlan tanulmányozására: a normák, az elvárt és elfogadott viselkedési minták mint domináns vélemények is közismertek. A társadalmi környezet figyelmes vizsgálata elengedhetetlen viszont a nagy sebességgel változó ipari társadalmakban, különösen a forradalmi szakaszban, nemcsak az éppen zajló események miatt, de azért is, mert az egyén számára veszélyessé válhatnak bizonyos negatív szankciók, amikor új közérzűletek válnak uralkodóakká egy olyan folyamat során,

melyet így írhatunk le: „Egy pártvélekedés közvélekedéssé válik” (Bryce). Így nem véletlen, hogy forradalmi időkben a közvéleményt a legkülönbözőbb módokon fogalmazták meg, beleértve a „véleményklíma/közhangulat” kifejezést is, amelyet Robert Merton szerint először Glanville alkalmazott a tizenhetedik század közepén Angliában. Ez a fogalomhasználat mai tudásunk szerint is helyes irányba halad, mivel kifejezi az egyént körülvevő külső világ képzetét, amely — akár tetszik neki, akár nem — befolyással van viselkedésére.

A közvélekedések mérésének három olyan új eszköze származtatható ebből az elméleti koncepcióból — kibővítve a válaszoló közvéleményével kapcsolatos hagyományos kérdések körét —, mely általában is alkalmazható a társadalomkutatásokban, de különösképpen a közvéleménykutatásokban: 1. Azzal kapcsolatos kérdések, hogy a válaszoló egyén miképpen tanulmányozza a társadalmi környezetet. 2. Bizonyos vélemények felvállalásának készségét puhatoló kérdések (kifejezni bizonyos véleményeket annak ellenére, hogy ezzel megnő az elszigetelődés kockázata). 3. A polarizáció mércéje: a társadalmi környezetben fellelhető különféle vélemények dominanciájával kapcsolatban milyen mértékben változnak a találgatások a különböző pártok támogatói körében (vagy a különböző politikai vezetők követői, illetve a különböző attitűdöket felmutatók körében). A találgatások közötti nagyobb különbség nagyobb polarizációra utal.

A társadalmi környezet megfigyelése

A politikai pártok erejét hagyományosan ilyen kérdések segítségével igyekszünk megbecsülni: „Ha most vasárnap lennének a következő Bundestag-választások, melyik pártra adná le a szavazatát?”• Amikor ilyesfajta kérdésekből nyert eredmények segítségével értékeltük a helyzetet, a

- A szerző az allensbacheri Institut für Demoskopie igazgatónöje. Az intézet 1000—2000 fős, ún. omnibusz-vizsgálatokat végzett, személyes interjúkkal az NSZK és Nyugat-Berlin felnőtt népességében.

két nagy nyugatnémet párt relatív ereje 1974 decembere és 1986 márciusa között gyakorlatilag változatlan maradt: 1974. decemberében 53, 1976 márciusában pedig 52 százalék említette a kereszténydemokrata pártot, míg a szociáldemokrata párt mindkét esetben 38 százalékot mondhatott magáénak. Ebben a tizenhat hónapban a legjobb és a legrosszabb eredmény közötti különbség a kereszténydemokraták esetében 6, a szociáldemokraták esetében 4 százalék volt.

Jóval zavarosabb a kép, ha arról faggatjuk a válaszolókat, miképpen érzékelik társadalmi környezetüket. „Függetlenül személyes véleményétől, mit gondol, a legtöbb embernek kedvező vagy pedig kedvezőtlen véleménye van-e a kereszténydemokrata pártról (a szociáldemokrata pártról)?” A közvélekedésben jelentős fluktuáció mutatkozik erre a kérdésre. A „Legtöbb ember kedvező véleménnyel van a kereszténydemokrata pártról” típusú vélekedés legjobb (1974. decemberi 56 százalékos) és legrosszabb (1975. decemberi 32 százalékos) eredményei közötti különbség 24 százalékpont. A „Nem hiszem, hogy a legtöbb ember kedvező véleménnyel lenne a kereszténydemokrata pártról” típusú vélekedés mértéke mintegy komplementer módon mozgott fel és le. 1975. decemberére a környezet negatív, illetve pozitív megítélése csaknem azonos szintűvé vált. Hasonlóan erős fluktuációt mutatott a környezet vélekedésének megítélése a szociáldemokrata párt esetében is; ez bizonyos mértékben megfelelt a szavazási szándékok alakulásának, de olyan csekély mértékben, ami nem ad módot statisztikailag megbízható értékelésre.

A társadalmi környezet érzékelésével kapcsolatos tájékozódás másik útja a jövővel kapcsolatos kérdésfeltevés: mely nézeteket tartják az emberek előretörőknek, s melyeket visszaszorulóknak, vagy: melyik párt fog nyerni a következő választásokon. Ez e kérdésfeltevés a jóslás egy jobb esz-közének bizonyult, mint az 1965-ös és 1972-es parlamenti választások kapcsán a szavazói szándékokat puhatoló hagyományos kérdések.

1965-ben éppúgy, mint 1972-ben, a választást megelőző hónapokban és hetekben a két nagy párt a támogatók számát tekintve fej fej mellett haladt. Semmilyen előrejelzés a végső győztest illetően nem lett volna megalapozott. De megmutatkozott egy kontraszt, amikor azt a kérdést tettük fel, hogy: „Persze, senki sem tudhatja, mégis személyesen ön mit gondol, ki fogja megnyerni a szövetségi választásokat, ki fogja a legtöbb szavazatot kapni, a kereszténydemokrata párt vagy a szociáldemokrata?” A kereszténydemokrata párt az 1964. decemberi 33 százalékról 1965. júliusára 44, szeptemberére pedig 52 százalékra növekedett támogatást tudhatott maga mögött. Két héttel a választások előtt, a választási szándékokat puhatoló kérdés ugyanezt a tendenciát mutatta, és a kereszténydemokrata párt egyértelmű, három százalékos előnnyel az élre tört.

1972-ben a környezet vélekedésében való tájékozódásra sokkal kevesebb idő jutott, mert a szavazás időpontját előre hozták, és a választási kampányra mindössze hat hét maradt. De még ez alatt a rövid idő alatt is megismétlődött az 1965-ös séma: fej fej melletti küzdelem a két nagy párt között, észrevehetően változással, amennyiben a támogatók számát a választási szándékok iránt tudakozódó kérdés segítségével igyekeztünk megbecsülni. Ha azonban a véleményklímát mértük a „Mit gondol, ki fogja megnyerni a választásokat” kérdéssel, akkor a szociáldemokraták győzelmének egyenletesen növekvő várakozását tapasztalhattuk. Végül, a kampány utolsó fázisában a szociáldemokratákat támogatók száma szintén növekedést mutatott, és így a választási győzelemhez szükséges döntő előny megfigyelhetővé vált.

Bizonyos vélemények támogatásának készsége

A közvélemény imént bemutatott elmélete nélkül nehéz lenne magyaráznunk azt a jelenséget, hogy miközben a szavazási szándékokon alapuló kutatási eredmények azt mutatták, hogy a két párt fej fej mellett halad, a győzelmi várakozások tekintetében

csupán egy párt esetében figyelhettünk meg egyenletes növekedést. A hallgatás spiráljának hipotézise alapján megvilágosodnak a tények: bár számszerűségét tekintve két párt támogatóinak nagysága egyforma lehet, azonban ez a számbeli egyensúly felborul abban a tekintetben, hogy milyen mértékben hisznek ügyük sikerében, ez viszont meghatározza azt, hogy az ügyeik melletti érvelés készségében is felbillen a mérleg. Az egyik oldalt támogatók — 1965-ben a kereszténydemokraták, 1972-ben a szociáldemokraták támogatói — ki akarják fejezni a véleményük melletti kiállásukat. (Ez 1972-ben demonstrálható is volt.) Így a megfigyelő számára erősebbnek tűnnek fel a ténylegesnél, és ez ismét újabb emberekben váltja ki a kiállítás igényét, míg a szembenállók egyre gyakrabban rejtik el véleményüket, s burkolóznak hallgatásba.

Ezek a megfigyelések is hozzájárulnak a választások előtt nyilvánosságra hozott közvélemény-kutatási eredményeknek a véleményformálásra kifejtett hatásának tanulmányozásához. Az egyik oldal győzelmének egyenletesen növekvő várakozásai nem valószínű, hogy a közvélemény-kutatások nyilvánosságra hozott fej fej melletti eredményeinek lennének betudhatók. Épp ellenkezőleg. Ha ezek a publikációk hatottak volna a vélemények formálódására, akkor az egyik vagy a másik párt győzelmével kapcsolatos várakozásoknak változatlanoknak kellett volna maradniuk, legfeljebb a döntésképtelen válaszolók száma növekedett volna. Mivel azonban mégis ennek ellenkezője tapasztalható, vagyis hogy a várakozásokban megfigyelhető növekedés az egyik oldal győzelmét váltja ki — pedig ezek a közvélemény-kutatási eredmények nem kerültek nyilvánosságra —, ezért ez az eltolódás más okok következménye kell, hogy legyen, például a társadalmi környezet más szeleteinek megfigyelése lehet ilyen ok.

Hogy megbecsüljük, az egyik vagy a másik oldal támogatói milyen mértékben készek hangot adni a politikai pártok esélyeivel kapcsolatos véleményeiknek, a választások előtt rákérdezhetünk arra is,

hogy ki mennyire hajlandó kampányjelvényeket kitűzni vagy az autójára ilyen matricákat ragasztani, illetve tesz-e erőfeszítéseket a szembenállók vagy a még döntésképtelenek meggyőzése érdekében.

Az allensbachi intézet 1971 óta folyamatosan alkalmazza a következő kérdést: „Tegyük fel, hogy ön ötórás vonatutazás elején van, és valaki a kupéjában beszélgetni kezd önnel. Szívesen beszélgetne ezzel az emberrel, vagy inkább nem?” Az osztott minták módszerét követve a kérdezettek egyik felének azt mondták, hogy az útitársa x párt vagy x vélemény mellett szándékozna érvelni, míg a minta másik felének azt mondták, hogy az útitárs x ellen igyekszik érvelni. Ily módon a következő vizsgálati dimenziókat alakítottuk ki:

1. A beszélgetésbe kezdés készségének százalékos aránya. Eredményeink azt mutatják, hogy ez a százalék nem csak a vitatott téma elvontságától és nehézségétől függ, de a téma jelentőségétől és érdekességétől is: a beszélgetésbe való bekapcsolódásra való készség magas vagy alacsony volta a vitás téma jelentőségének mércéjét adja kezünkbe.

2. A véleménynyilvánítási készség erőssége a különböző demográfiai csoportok körében. Ez annak jelzője, hogy az egyes csoportok miként vesznek részt a közhangulat alakításában.

3. A vitás kérdésekben ellentétes álláspontot hirdető közmegegyezések. A közhangulat változásainak kezdetén és a vége felé a kisebbségek — az avantgárd és a kemény gyökér — a többségnél sokkal erősebb késztetést éreznek nézeteik kinyilvánítására, míg a forró szakaszban, amikor az új nézetek ténylegesen kezdenek uralkodóvá válni, azok, akik azt hiszik magukról, hogy ők a többség vagy hamarosan az, azok, akik azt hiszik magukról, hogy ők a többség vagy hamarosan az, sokkal inkább éreznek késztetést a megnyilatkozásra.

4. Bizonyos vélemény melletti kiállítás készségének azon foka, mely attól függ, vajon a társalkodópartner e nézet oldalán áll vagy éppen az ellenkezően.

Valamennyi politikai nézet hívei a környezettől eredő nyomásokra reagálnak a legérzékenyebben, ahogy ezt a negyedik

dimenzió mentén egy példával megvilágíthatjuk. 1974 és 1976 között két alkalommal kérdeztük meg, vajon a kérdezett kész volna-e egy ötórás vonatkozás során beszélgetésbe elegyedni egy, a szociáldemokratákat támogató — illetve az esetek felében azokat ellenző — útitárssal. 1974-ben a közhangulat kedvező volt a szociáldemokratákra nézve. Ez alatt az idő alatt a kereszténydemokratákat támogatók közmegegyezésű nyilatkozatai egyértelműen attól függtek, hogy a vasúti fulkében egy párthívó vagy egy ezzel ellenzéki ült-e, miközben a szociáldemokraták híveinek nem voltak ilyen gondjaik, készek voltak megvitatni különféle témákat attól függetlenül, hogy az útitárs melyik párt mellett állt.

1976-ban a közhangulat megváltozott, negatív értelemben a szociáldemokraták, pozitív értelemben a kereszténydemokraták vonatkozásában. Most épp ellentétes kép tárult fel előttünk: érzékeny mérlegelés a szociáldemokraták támogatói körében annak vonatkozásában, hogy a vasúti fulkében kezdeményezett beszélgetés vezetője a párt híve volt-e, vagy éppen annak ellenkezője, míg a másik oldalon, a kereszténydemokraták hívei körében készség a dolgok megvitatására, tekintet nélkül az útitárs attitűdjére.

Ezeket az érzékeny reakciókat nem lehet leegyszerűsítve úgy kezelni, mintha csupán olyan helyezkedésre utalnának, mely azt szolgálja, hogy a győztes oldalon álljunk. Sokkal inkább az elszigetelődés elkerülését célzó reakcióként magyarázhatók. Az első szavazási tanulmányok azt a jól ismert jelenséget, miszerint a választások után többen állítják azt, hogy a győztes pártra szavaztak, mint amennyi szavazatot ez a párt ténylegesen kapott, egyfajta helyezkedési effektusként interpretálták. A valóság azonban ennél bonyolultabbnak tűnik. Az 1972-es nyugatnémet parlamenti választások után panelelemzések sorával tudtuk bemutatni, hogy nem létezett ilyen általános tendencia. Ez a tendencia csak azon társadalmi csoportok tagjai körében jelentkezett, melyek többsége a győztes szociáldemokrata pártra szava-

zott (így például a fiatalok és a munkások körében). Azon csoportok tagjai körében, melyek többsége a kereszténydemokratákra adta le voksát, épp az ellenkező tendencia demonstrálható, nevezetesen a szavazási döntés olyan „korrekciója”, hogy ez megfelelően saját csoportja döntésének, ahogy ez például az idősebb és magasabb státusú emberek esetében volt tapasztalható a kereszténydemokraták irányában.

A győztes párttal kapcsolatos kedvező választási döntéseket felnagyító emlékek a választás napja után nem maradnak egyszerűen statikusak, hanem a közhangulatban tapasztalható változásokkal összhangban módosulnak. Ennélfogva a túlzás vagy a szépítés foka a közhangulat indikátorként használható. Ha hosszabb időszakon keresztül szisztematikusan vizsgáljuk az összefüggéseket, még olyan eseteket is találhatunk, amikor a választások győztesére leadott szavazatok emlékezetbe idézései elmaradnak az adott pártra leadott tényleges szavazati arányok mögött. Így 1965-ben az NSZK-ban kevesebben állították, hogy a két nagy pártra adták le a szavazatukat, mint ahányan ténylegesen ezt tették.

A legszembeütőbb a közhangulatot jelző indikátorok segítségével nyert adatok érzékenysége. Mit is gondol a legtöbb ember? Mely vélemények vannak felfutóban? Ha egy politikai csoportosulás a többség képviselőjének tekinti magát — mindössze néhány kétkedővel, akik véleményüket kisebbséginek tartják —, és ha ez a csoportosulás a jövőbeni többségét is biztosítva látja, s elbizakodottságában a legcsekélyebb kétségei sincsenek a társadalmi környezettel kapcsolatban, ezt bizonyosan a további pozitív fejlődés előjelzőjeként kezelhetjük. Ugyanez történik, csak épp fordítva, a másik csoportban, mely bizonytalan, tábora a többség-kisebbség kérdésében megosztott, gyakran kibújik a választás alól, mondván, hogy még nem döntött. Ez a bizonytalankodás megengedi annak a prognózist, hogy ez a csoportosulás kudarcot fog vallani.

A médiumok hatalma a pluralista demokráciában

Részletek Ursula Feist — Klaus Liepelt: Massenmedien und Wählerverhalten in der Bundesrepublik című tanulmányából.•

Tömegmédiumok és politikai hatalom: a társadalomtudományok évek óta különféle anyagokkal, modellekkel, mítoszokkal operálnak ez ügyben. Hogy milyen szinten áll ma a tudományos megismerés? Amit eddig az empirikus társadalomkutatás napvilágra hozott, okkal vagy ok nélkül, inkább élezte, mint oldotta a médiumok és a politika közötti feszültséget. Ugyanis a politikai pártok a hatalom megszerzésének eszközét keresik a kommunikációs eszközökben, és ellenőrzést akarnak gyakorolni felettük, míg a médiumok azzal az igénnyel lépnek fel, hogy szabadon és függetlenül informálhassanak.

Bár a pluralista demokráciában nem létezhetnek egymás nélkül politika és médiumok, mégis állandóan résen állnak egymással szemben: az újságíró, mert információk után kutat, ugyanakkor fél a presszióktól, a politikus, mert a rivaldafénybe törekszik, de nem akar a tűzvonalba kerülni. Ily módon szimbiózisban élve mindkettő, a politikus éppúgy, mint az újságíró, mítikus elképzeléseket táplál a másik hatalmáról.

A politikai pártok, különböző utakon ugyan, de mindig is a tömegmédiumok fölötti ellenőrzésre törekedtek. A szociáldemokraták a századfordulón kiépítették a regionális napilapok hálózatát, hogy állandóan kontaktusban legyenek növekvő számú szimpatizánsaikkal, akikre az ellenségesnek érzett polgári társadalommal szemben támaszkodhattak. 1945 után ez az újjáélesztett modell nem vált be a piacon. Az

ötvenes években a pártpolitikai érdeklődés az új médium, a televízió felé fordult. Akkoriban Adenauer kancellár a televízió megkaparintásával próbálta a tömegek lojalitását biztosítani a kormánytábor számára, amit a CDU/CSU akkori notabilitáspártjáról egyedül nyilván nem feltételezhetett. A jogállam mindenesetre nem engedte meg egy ilyen modell kialakulását.

Másrészt a médiumok világában a pártok törekvései ellenére mindig is a piaci erők érvényesültek. Következésképpen a koncentráció és a nyilvános ellenőrzés tendenciái mellett is pluralista tájékoztatási rendszer alakult ki, melyben médiumok és politika különféle módokon tartják sakkban egymást. Ez a hangszerelés törvényes szabályozásokon alapul. Az eredmény: hatalom és tehetetlenség mindkét oldalon.

(De mi lesz majd a médiumok mindenhatóságának mítoszából, ha a politikai egyensúlytól függetlenül az elektronika tovább diverzifikálja a médiapiacot: több csatorna, műsoridőtől független tévézés, rugalmas szolgáltatások, konkurens képernyős tevékenységek. Vajon a technológia további fejlődése hozzájárul-e majd a médiumok demitologizálásához?)

Mit csinálnak a médiumok a választókkal?

A különböző szociológiai vizsgálatok közös vonása az ún. „stimulus response” tömegkommunikációs modell. Ennek látványos példája volt Elisabeth Noelle-Neu-

mann 1976-os vizsgálata, amelyben a televízió hatására való magatartásra való hatását elemezte. A választók körében végzett közvélemény-kutatás és száz újságíró megkérdezése alapján a következő eredmény született:

1. A választás előtti légkör meghatározza a választói magatartást. Ez egy sajátos visszacsatolási mechanizmuson, az ún. „hallgatás spirálján” keresztül történik.

2. 1976-ban „megosztott volt a választási légkör”, mert a televízió egy, az uralkodó trenddel ellentétesen futó hallgatási spirált hozott működésbe.

3. Ennek az volt az oka, hogy a televíziós újságírók sajátos politikai szándékaiknak megfelelően médiumukat arra használták, hogy az 1976-os választás előtti várakozások légkörét a kormány javára befolyásolják.

Ezeket a téziseket az ARD és ZDF tévétársaságok tömegkommunikációs bizottsága egy tanulmányban vitatta az 1980-as választások idején. Anélkül, hogy kétségbe vonták volna a Noelle-Neumann által alkalmazott hatásmodellt, arra a következtetésre jutnak, hogy legalábbis 1980-ban nem állt fenn ok-okozati összefüggés a tömegkommunikációs hatás és a pártpreferenciák között.

Véleményünk szerint a stimulus response modell nem elegendő a választások előtti és a médiumok által kísért véleményképződési folyamatok magyarázatára. Az egyes választói csoportok különböző mértékben lehetnek kitéve a médiumok politikai kínálatának.

Mit csinál a választó a médiumokkal?

A közönségkutatásokból tudjuk, hogy a médiumok politikai tartalmainak „fogyasztását” a következők jellemzik:

1. A politikai információk fogyasztói sajátos társadalmi profillal rendelkeznek: magasabb képzettségűek, ennek megfelelően magasabb jövedelműek, többségben vannak köztük a férfiak, míg a fiatalabbak kisebbségben.

2. A politikai információk fogyasztása nagymértékben a kínálat terjedelmétől, de

tartalmától is függ. A nyugatnémet televízió hír- és magazinmúsort az 1976-os, 1980-as és 1983-as választások előtti öt hétben egyaránt átlagosan napi 12 percig vették igénybe a nézők, jóllehet a tévétársaságok az 1976-os bírálatokat megfogadva 1980-ban megduplázták választási információikat, sőt 1983-ban a négy csúcsteljesítményű televízió előtt két nappal még a pártok vezetőivel is közvetítettek egy vitát mindkét csatornán. A kettő együtt sem váltott ki akkora nézettséget, mint a jelöltek 1980-as, vagy pláne 1976-os vitája. A politikai színteret nem lehet mesterségesen televíziós eseménnyé szerkeszteni.

3. Már 1965-ben kimutatta az Infas intézet a tévénézési paneladatok alapján, hogy a választási harc „nem hozott változásokat a napirendben és a kommunikációs szokásokban”.

4. A faktoranalízissel bizonyított fogyasztási dimenziók (entuziazmus, izgalom, meglepedés és kritika) a választási harc idején sem változnak meg.

5. Különös információs szükséglet csak különös politikai események válhatnak ki. Drámai események (például az 1982-es kormányváltás, a kancellár bukása) rövid időre a normális fölé emelik a nézőszámokat és az eladott újságpéldányokat. Ha az ilyesmi a választási időszakra esik, az rövid ideig új tájékozódási lehetőség a választó számára. Ám ezt nem a médiumok idézik elő, hanem maga az esemény.

A politika piacán

Milyen arányban keverednek a tömegkommunikációból, illetve az elsődleges politikai környezetből, a másodlagos környezetből (egyház, szakszervezetek, egyesületek), a választó életrajzából és az egyéni beállítódásból származó hatások?

A választási légkör szegmentálását a társadalomtudományokból ismeretes kontrasztcsoport-elemzéssel végezte el az Infas intézet, s az 1983-as választások előtti időszakban gyakorlatilag ugyanolyan eredményekre jutott, mint az 1976-os és az 1980-as választások előtt. Mindhárom idő-

pontban majdnem valamennyi varianciát egyetlen jellemző magyarázta: az elsődleges politikai környezet. Ahol a családoknak egységes pártpolitikai nézeteik vannak, akár régi szociálliberális, akár új keresztényliberális tendenciájúak, ott a választásokkal kapcsolatos várakozások homogenizálódnak. E tényezővel szemben alig van esélye bármi másnak. A nem homogén családi politikai kommunikáció helyébe léphet a homogén baráti kör. Ahol a magánéletben keresztezik egymást a választók pártpolitikai kapcsolati szférái, csak ott lehet bizonyos súlyuk más hatásoknak. Ezek viszont még mindig nem a tömegmédiumból, nem is a választó életrajzából vagy beállítódásából, hanem bizonyos gazdasági vagy társadalmi körökhöz való tartozásából eredő hatások. Ezek adnak segítséget a választónak az egymást keresztező hatásszférák közötti tájékozódásban.

A választási kommunikációs hálókat tovább szegmentálódását többváltozós elemzéssel vizsgálva az alábbi tényezők együtthatását követtük figyelemmel:

- a politikai környezet szervezeteinek hatásai és kapcsolati hálói (másodlagos környezet),

- a személyközi kommunikáció struktúrái (primer környezet),

- politikai tévéadások és más médiumok kínálatai,

- a választó életrajza.

Végül felvettük az időtényezőt is, tehát az időbeli távolságot a választás napjától.

A vizsgálat először is a közismert eredményre jutott: A választók összességének az a része, amelyet privát szférájában szilárd CDU/CSU kötődés jellemez, 1933-ban éppúgy, mint 1976-ban és 1980-ban kerek 20 százalékponttal nagyobb arányban várta a CDU/CSU győzelmét. Ugyanakkor megállapítható volt a másodlagos környezet hatása is: a szakszervezetileg szervezett munkavállalók 1983-ban szignifikánsan kevésbé számítottak CDU/CSU győzelemre, ami nagyon hasonló volt az 1976-os és 1980-as választások előtt is. Ugyanakkor a korábbi választásokkal ellentétben 1983-ban az emberek képzettség-

gének nem találtuk jelentőségét a választási várakozásokban.

Másként alakult a tömegkommunikációs környezet hatása is: Míg 1980-ban homályosan a CDU/CSU várakozás irányában hatott, addig az 1983-as választások előtt teljes „adásszünet” volt. Ellentétben az 1981-es hatalomváltást követő rövid időszakokkal, amelyben a CDU/CSU győzelmével kapcsolatos enyhe tömegkommunikációs hatás volt érzékelhető.

1982—83-ban mindenestre a korábbi választásoktól eltérő interakciós mintákat ismerhettünk fel. 1976-ban és 1980-ban a privát CDU/CSU milió és a szakszervezeti hatásszféra közötti *cross pressure* helyzetek csökkentették a CDU/CSU győzelméi várakozásokat. Ezzel szemben az 1982-es hatalmi váltás után a médiahasználat, az alacsony képzettség (a munkáslakosság-nál) és az elsődleges CDU/CSU kapcsolatok kölcsönösen az unió győzelmével kapcsolatos várakozások irányában erősítették egymást. Ugyanakkor a CDU/CSU-hoz közel álló homogén családi és baráti körök annyira tudatában voltak a győzelemnek, hogy a szakszervezetileg orientált munkásvilágból normálisan jövő, ellentétes irányú befolyásokat a csatlakozó primer csoportok semlegesítették, illetve meg is fordították.

Ez a kölcsönhatás a választások előtt megváltozott egy fontos pontban: a médiumok hatásában. Utóbbi a kormányváltás után nem sokkal nyilvánvalóan annyira legyengült, hogy nem nevezhetjük konkurenciának a többi hatással szemben.

Megállapítható, hogy még a tradicionális kötődések olyan mértékű felbomlása esetén is, mint ami az 1983-as nyugatnémet választásokat jellemezte, a tömegmédiumból egy ellenőrzött modellben nem válhatnak független hatóerővé. A viszonylag erős 1983-as választói mozgások mozgatóját valahol másutt kell keresni.

Időzítve

Az elemzés következő lépésében vontuk be a modellbe az időt mint független változót. Ezen a módon próbáltunk magyará-

zatot találni arra, hogy milyen körülmények között oldódott fel az 1983-as választási harc kezdetére az a sajátos „nézőközönség”, mely az 1982. őszi kancellárváltás „tömegkommunikációs eseményének” idején a képernyők előtt kialakult.

A bonni hatalmi váltás a nézők számára szokatlan politikai áttörési helyzetet teremtett és új orientációk önálló kialakítására ösztönzött. Kezdetben úgy tűnt fel, hogy a médiumok önálló súlyt kapnak a véleményformálásban. Néhány hét elteltével azonban ismét a választási harc erői kerekedtek felül, és a médiumok mint önálló tényezők ismét kívülrekedtek.

Három időszakaszt vizsgáltunk. Először a kancellárváltástól a hamburgi választásokig terjedőt, melyben bizonyítható volt az önálló tömegkommunikációs hatás, másrészt a hamburgi választásoktól a parlamenti választásokig terjedő időszakot két szakaszra bontva.

Az idő mint önálló (fő) hatóerő mindeütt feltűnik, természetesen más-más előjellel. Az „elsődleges” és a „másodlagos” környezet hatásai tartósan bizonyultak. A tömegkommunikációs hatás ezzel szemben mint önálló tényező időbeli lefutásban nyilvánult meg. Az 1983-as választások előtt alapjában véve csak egyetlen tényező volt, mely az idővel való interakcióban a CDU/CSU győzelmi várakozásait befolyásolta: az elsődleges környezet. Az első két fázis összehasonlításában korlátozó, a második és harmadik fázist összehasonlítva erősítő módon. Időtől függő maradt az elsődleges és a másodlagos környezet között interakció. Tehát a CDU/CSU-hoz közeli elsődleges csoportok

és a szakszervezeti környezetből származó hatások konkurenciaharcában az 1982—83-as választási időszakban a magánéleti kapcsolathálókat tartósan védekezni tudtak a szervezett munkavállalók táborából származó politikai hatások ellen.

Felvetődik a kérdés: Honnan nyerték 1980-ban a CDU/CSU-kör elsődleges csoportjai növekvő meggyőző erejüket, míg a médiumok kiestek mint a választás légkörének önálló meghatározói. Az 1976-os, 1980-as és 1983-as adatok azt a tézist látszanak alátámasztani, hogy az elsődleges csoportkommunikáció támogatása a választások közeledtével különösen a kormánytól származik, amelynek kezében van az *agenda setting*, és ezzel bizonyítja cselekvőképességét. Ezáltal 1976-ban és 1980-ban az FDP-nek, 1983-ban pedig a CDU/CSU-nak kedvező választási légkör alakult ki. Sarkítva a dolgot azt mondhatjuk: az időtényező a választási légkört befolyásoló sztochasztikus események egyik instrumentális meghatározója lehet, az *agenda setting* pedig ezen sztochasztika nem egyedüli, de sajátos, a kormány által ellenőrzött változata.

Egy biztos: egy olyan tömegkommunikációs eseménynek, mint az 1982-es kancellárváltás, a politikai hatásai mellett tömegkommunikációs hatásai vannak. Ez azonban az adott esetben olyan illékony volt, hogy nem élte túl a több hétig tartó, saját hatóerővel rendelkező választási harcot. Modelljeink azt mutatják, hogy a mindennapi tájékoztatás nem képvisel hajtóerőt a politikai piacon. A gyakori véleménnyel ellentétben: a választási folyamatban *nem* a médium az üzenet.

Döntés — döntés előtt

Részlet Percy H. Tannenbaum és Leslie J. Kostrich: Turned-on TV/Turned-off Voters. Policy Options for Electrion Projections című könyvéből. •

Nem ritka jelenség, hogy bizonyos társadalmi és politikai problémák néhány egymástól független körülmény időszerűlen konvergenciájából lobbannak fel. Egy ilyesfajta probléma bukkant elő az elmúlt két évtizedben a négyévenkénti elnökválasztásokkal kapcsolatban. Amikor a korábbi választásokon megjelent, tisztázatlan maradt, aztán az 1980-as választások következményeként megújult életerővel támadt fel, immár kezelésének igényét is felvetve. A probléma lényegét tekintve abban áll, hogy a tömegkommunikációs eszközök (különösen a televízió) egy választás kimeneteléről országos nyilvánossággal közölnek információkat azt megelőzően, hogy az ország egyes részeiben, és lehetőség szerint az egész országban lezárták volna a szavazást. A gond az, hogy az ilyen előzetes ismeretek valamilyen módon képesek hatást gyakorolni azokra, akik még nem adták le voksukat. Ha ez nem is a jelenlegi legégetőbb nemzeti probléma, azért érdemes arra, hogy politikai elemzés tárgya legyen önmagában is, továbbá segítséget adhat ahhoz is, hogy bemutassa a hasonló problémák megoldási módozatainak körülírásával járó nehézségeket.

A probléma mélyebb gyökerekkel rendelkezik, mint azt viszonylag rövid előléte sugallná. Származását tekintve leginkább az ország méreteiből, emberi természetünk bizonyos tényeiből, abból a módból, ahogy választásainkat lebonyolítjuk, és legkritikusabban a technikai fejlődésből ered. Ha az ország kelet-nyugati kiterjedé-

se kisebb lenne, úgy, hogy kényelmesen egy időzónába esne, a probléma jelentős mértékben csökkenne, ha teljesen nem szűnne is meg. Mivel azonban a méret adott, és a föld könyörtelenül forog tengelye körül, szembe kell néznünk azzal, hogy a nap az ország különböző részein egy fix időméréshez viszonyítva elkerülhetetlenül más-más időpontban fog felkelni és éppígy lenyugodni is. Hozzájön ehhez még az a hajlamunk is, hogy a kényelmes időpontokban való szavazást szorgalmazzuk — valamennyi államban nappal és a kora esti órákban —, valamint az a lehetőség, hogy néhány keleti állam szavazási eredményei már akkor hozzáférhetők — különösen néhány legnyugatabra fekvő államban —, amikor ott még le sem zárták a szavazóhelyiségeket.

Annak ellenére, hogy ennek lehetőségét felismertük, a korai keleti szavazási eredményeknek mégis hozzáférhetőnek kell lenni, és az információt nyugatszerte szét kell teríteni. Belép a technika folyamatosan növekvő mennyiségben és gazdagodó formákban.

A választási szakma szemszögéből nézve az 1980-as — Jimmy Carter és Ronald Reagan közötti — elnökválasztásra még sokáig úgy emlékezhetünk vissza, mint olyanra, amelyet épp hogy megúsztunk. A legtöbb közvélemény-kutató egészen a választás napjáig nehézségekkel küszködött a versengés kimenetelének megítélésében. Az elektori szavazatok tekintetében Rea-

gan fölényesen vezetett, míg a népszavazatok tekintetében az eredmény igen szoros volt.

Valójában persze Reagan győzelme nagyon is igazságtalan volt az amerikai elektori szabályok miatt. Carter olyan sok szavazatot szerzett mind a közvetlen (népszavazás), mind az elektori szavazatok tekintetében, hogy a legtöbb közvélemény-kutató a győzelem előtt állónak tekintette. A rendszeres szerda reggeli választást követő politikai elemzésben néhány survey szakértő (főleg a jelöltek saját közvélemény-kutatói) azt állította, hogy előre látta a végeredményt, de az ilyen vélekedések nem voltak sem általánosak, sem publikusak.

Tekintet nélkül az előválasztási előrejelzésekre, az eredmények már azelőtt világossá váltak a választási hírügynökségi hálózat számára, mielőtt még az ország keleti részében egyáltalán lezárták volna a szavazóhelyiségek többségét. Az információkat közvetlenül a már létező listákból merítették. Ezek azt mutatták, hogy Reagan nemcsak a hagyományos republikánus választókerületeket mondhatja magáénak, hanem alaposan teret nyert a független szavazók között, és még azok körében is, akiket a demográfiai és földrajzi tényezők tekintetében Carter oldalán vettek számításba. Este hat óra harminckor (a keleti parton) két nagy nézettségű hírhálózat szerkesztője már jelezte, hogy a hálózat meglévő listáiról leolvasható eredmények szerint nagy Reagan- győzelem van készülben. Ekkor még csak két államban, Kentuckyban és Indianában fejeződött be a szavazás.

Ahhoz képest, hogy nélkülözték a hivatalos jóváhagyást, ezek az állítások meglehetősen korán jöttek. Este negyed kilenckor (keleten) az NBC NEWS felszámolta a bizonytalanságot azzal, hogy a már meglévő listák alapján kihirdette Reagan győzelmét (villogó „Reagan győz” alcímmel). A szavazóhelyiségek némelyike keleten még nyitva volt, a közép időzónában körülbelül a harmada még ugyancsak, míg az azon túli időzónákban valamennyi állam szavazóhelyiségei üzemeltek (Mountain,

Pacific, Yukon, Alaska—Hawai és Bering). Kaliforniában, a legnépesebb és ennélfogva a legtöbb elektori szavazóval rendelkező államban a szavazóhelyiségek a tervek szerint még éppen két óra és negyvenöt percig üzemeltek volna.

Ezen a ponton azonban a választás kimenetele már el is dőlt. A bejelentés futótűzként terjedt szerte az országban, és más televíziós ténykedések is erősítették a situációt: az ABC és a CBS, bár se nem hirdettek eredményt, se nem idézték szükségképpen az NBC közlését, mégis elég nyilvánvalóvá tették — ismét a nyugati államok számára —, hogy Reagan győzelme elkerülhetetlen. Az már csak a dolog betetőzése, hogy kilenc óra ötvenkor (keleten) maga Jimmy Carter adta fel a versenyt a tévéképernyők millióin, szerte az országban. Két perccel később az ABC kihirdette Reagan győzelmét, a CBS pedig (keleti idő szerint) 10 óra 32 perckor. Carter tévényilatkozata idejében még több mint egy óra volt hátra a szavazás lezárásáig Oregon és Idaho egyes körzeteiben, illetve egész Kaliforniában és Washington államban, Alaskáról és Hawairól nem is beszélve.

Mi volt a hatása — ha egyáltalán volt — Reagan győzelme ilyen hivatalosnak tűnő jelzésének azokra a választókra, akik még nem adták le szavazatukat? Milyen összetevői voltak ennek a feltételezett hatásnak? A korai hírek, az aktuális előrejelzések vagy Carter megadást bejelentő beszéde? Meglehetősen nehéz lesz ezeket a kérdéseket megválaszolni, mivel a rendelkezésre álló tapasztalati bizonyítékok nem szolgálnak határozott válasszal. Egy könnyebb, de politikailag kevésbé releváns kérdés az, hogy mi volt az ország — a közvélemény, a politikusok, a választási gépezet munkatársai és a különböző érdekcsoportok — reakciója a hírhálózatok választásokkal kapcsolatos tevékenységére.

A reakció röviden: egyfajta düh és aggodalom volt, ujjal mutatva mint vétkesekre a televízióiparra és a többi tömegkommunikációs eszközre. A televíziót mint közkeletűvé vált bűnbakot a társadalom legtöbb aktuális betegséggel kapcsolat-

ban (a bűnözéstől, az erőszaktól az apátiáig és az elidegenedésig), s a nemzet politikai életében játszott túlzott szerepvállalással is vádolták már, most pedig azzal, hogy közvetlenül beavatkozott a választási folyamatba. A televízió ezúttal azonban sokkal közvetlenebb és élesebb denunciacióval volt kénytelen szembenézni. A vádak főként a tájékoztatás jellege révén a helyi elektori küzdelem kimenetelére gyakorolt lehetséges hatásokra irányultak. Ahogy várható volt, a kifogások erőteljesebbek és tisztábban megfogalmazottak voltak a nyugati parton, különösen Kaliforniában, ahol a kártékony hatás jelentősebb volt.

A kezdeti reakciók még jórészt anekdotikusak voltak; haragos telefonokról és a választási sorokat elhagyókról jöttek tudósítások. Néhány kaliforniai választási tisztségviselő állítása szerint 3—5 százalékkal maradt el a részvétel a várakozásoktól a korai előrejelzések és az elnök verejét beismerő beszédének hatására. Mások a nyugaton sajátosan szoros versengés meglepő végkimenetelét szintén hasonló okokkal magyarázták.

Akár volt, akár nem érzékelhető hatása a múltban a választási eredmények várható alakulása előrejelzésének, nyilvánvaló, hogy ez a jövőben lehetőségessé válhat. A jelzett tényezőkkel kapcsolatban korántsem vagyunk persze száz százalékgig meggyőződve arról, hogy ezek magára az elnökválasztásra erős hatást gyakorolhatnak, még arról sem, hogy megfosztanak a szavazókat választói joguktól. De azon a szinten, ahol egyáltalán nem véletlenszerűen befolyásolják a részvételi arányt és a szavazást, nyilvánvalóan hatással lehetnek bizonyos helyi versengések kimenetelére. Ezekben az esetekben a tényleges hatásnak nem kell statisztikai mércével mérve

szörnyen jelentősnek lenni ahhoz, hogy nagyobb politikai következményekkel járjon.

Mihez kezdünk ezzel a bosszantó problémával, mely mindenképpen kellemetlen a jelenben is, de a jövőben is igen kínos helyzetekhez vezethet. Nyilvánvaló, hogy a választási rendszer jobban működne, ha elmaradna a választás estéjén az eredmények fenyegető előrevetítése. De éppígy nyilvánvaló az is, hogy léteznek más érdekek és értékek is, és könnyen a közmondásos esetben találhatjuk magunkat, hogy nevezetesen a fürdővízzel együtt a gyereket is kiöntjük. Először is elfogulatlan megközelítésre van szükség, kellő figyelmet kell szentelni a problémát összetevő tényezőknél, miközben a megoldás alternatíváit elemezzük, mind a már javasoltakat, mind azokat, melyek magának az elemzésnek lesznek eredményei.

A probléma kezeléséhez alapvetően három fő stratégia, illetve beavatkozási pont kínálkozik, melyek révén az eredmények előrevetítésének hatását kiküszöbölhetjük

vagy korlátozhatjuk, gyengíthetjük: (1) mindaddig késleltetni az adatgyűjtést és feldolgozást, amíg valamennyi szavazóhelyiség be nem zárt, (2) ha ilyesfajta késleltetés nem lehetséges, akkor be kell avatkozni az adatgyűjtési folyamatba úgy, hogy az előrejelzések kevésbé megbízhatónak számítsanak, (3) megakadályozni vagy késleltetni az előrejelzési információk terítését mindaddig, míg a szavazások le nem zárulnak. Ezek a módszerek alkalmazhatók részadatok és létező listák vonatkozásában, szövetségi szinten vagy országosan. Mindezen gyógymódok közepette nem szabad elfeledkezni a status quo — mint az egyik választási lehetőség — fenntartásáról.

CONTENTS

IN FOCUS

Actors of the campaign.
Interparty and intermedia
conversations

CLOSE UP

Should be the election on next
Sunday. . .
Ágnes Bokor—Tibor Závéc: From the
independents to the alternatives

PANORAMA

Rules of game. Radios, televisions and
election campaigns in Western Europe
Tibor Köves: Democracy in operation
Péter Magyar: Election by Italian fashion
Whom is drifted to the Parliament
by public anger
Endre Simó: Electoral tricks in South
America

REVIEW

András Gerő: The canvasser
Károly Szerencsés: The blue system

Ádám Levendel: Two elections
in the heroic age 104
How did we elect in 1985? 109
Electoral press campaign 1985 115

ELECTORAL WORKSHOP

President election in Cyprus 123
New political geography of Poland 129
Who votes and who does not? 133
The common image of press
and candidates 142
Communication campaigns and voters —
four approaches 146
The spiral of silence 152
The power of media in the pluralist
democracy 157
Decision — before resolution 161

СОДЕРЖАНИЕ

В ЦЕНТРЕ ВНИМАНИЯ

Действующие кампании. Беседы с
представителями партий и средств
массовой коммуникации 5

КРУПНЫМ ПЛАНОМ

Если выборы были в следующее
воскресенье . . . 31
Агнеш Бокор—Тибор Завец: От альтерна-
тивных людей до альтернатив 37

ПАНОРАМА

Правила игры. Радио, ТВ и предвыбор-
ные кампании в Западной Европе 47
Тибор Кёвеш: Демократия в действии 57
Петер Мадяр: Выборы по итальянски 63
Беседа с депутатом гнева
народа 69
Избирательные трюки в Южный
Америке 75

ОГЛЯДКА

Андраш Герё: Вербовщик голосов 79
Карой Серенчеш: Операция с голубыми
бумажками 93
Адам Левендел: Выборы начального
периода 104
Как мы выбирали в 1985 г.? 109
Предвыборная кампания в печати в 1985 115

ИЗБИРАТЕЛЬНАЯ МАСТЕРСКАЯ

Президентские выборы в Кипре 123
Новая политическая география Польши 129
Кто голосует и кто не? 133
Печать и образ кандидатов в обществен-
ном сознании 142
Коммуникационные кампании и избира-
тели — в 4 подходе 146
Спираль молчания 152
Власть средств массовой коммуникации
в плюралистической демократии 157
Решение — до решения 161

Felelős kiadó: a Magyar Közvéleménykutató Intézet főigazgatója

Terjeszti a Magyar Posta. Előfizethető bármely hírlapkézbesítő postahivatalnál. Pos-
ta hírlapüzletelben és a Hírlapelőfizetési és Lapellátási Irodánál (HELIR) Budapest,
XIII., Lehel u. 10/A. 1990. közvetlenül vagy postautalványon, valamint átutalással
a Postabank Rt. 219-98636 pénzforgalmi jelzőszámra.

HU ISSN 0209-584X

Neotyp Nyomdaipari Kiszövetkezet, Budapest — Felelős vezető: Kurucz Gábor
INDEX: 25 424

963.333.085.8

Ára: 65,— Ft

A TARTALOMBÓL

GYÚJTÓPONTBAN

A kampány szereplői. Párt- és médiumközi beszélgetések

KÖZELKÉP

Ha most vasárnap lenne a választás...

Az alternatívoktól az alternatívákig

PANORÁMA

Játékszabályok. Rádiók, televíziók és választási kampányok Nyugat-Európában

Tudósítók jelentik: Választás angol, olasz, szovjet és dél-amerikai módra

VISSZAPILLANTÓ

A kortes

Kék cédulás hadművelet

Hogyan választottunk 1985-ben?

VÁLASZTÁSI MŰHELY

Amerikai, ciprusi, lengyel és nyugatnémet szociológiai tanulmányok a választásokról